

NOU

Norges offentlige utredninger **2005: 7**

Om grunnlaget for inntektsoppgjørene 2005

Rapport nr. 1, 2005 fra Det tekniske beregningsutvalget for inntektsoppgjørene
Avgitt til Arbeids- og sosialdepartementet 6. april 2005.

Statens forvaltningstjeneste
Informasjonsforvaltning

Oslo 2005

ISSN 0333-2306
ISBN 82-583-0832-7

Lobo Media AS

Forord

Det tekniske beregningsutvalget for inntektsoppgjørene la 23. februar fram en foreløpig utgave av sin hovedrapport foran årets inntektsoppgjør. Utvalget legger med dette fram en endelig utgave av rapporten. Rapporten gir oversikt over hovedtrekkene i utviklingen i lønninger og inntekter, priser og konkurranseevne mv. Det gis også anslag for prisutviklingen i inneværende år.

Det er siden februar innarbeidet ny statistikk og annet materiale, herunder nye tall for lønnsutviklingen, bl.a. for forholdet mellom kvinners og menns lønn, for lønn fordelt på utdanning og for utviklingen i topplederlønninger i næringsvirksomhet. Videre er det kommet nye nasjonalregnskapstall som har hatt betydning for deler av rapporten.

Beregningsutvalget ble ved kronprinsregentens resolusjon av 5. desember 2003 gjenoppnevnt for en ny periode inntil 30. september 2007 med følgende mandat:

”Utvalget skal i tilknytning til inntektsoppgjørene legge fram det best mulige tallmessige bakgrunnsmateriale og presentere det i en slik form at uenighet partene i mellom om økonomiske forhold så vidt mulig kan unngås. Utvalget skal, når departementet ber om det, kunne klargjøre det tallmessige grunnlagsmateriale for spesielle inntektspolitiske spørsmål.

Utvalget skal legge fram oppsummeringsrapporter etter inntektsoppgjør.

Utvalgets utredninger avgis til Arbeids- og sosialdepartementet.”

Øystein Olsen overtok som leder i utvalget etter Svein Longa 1. januar 2005. Siden forrige rapport har Moderniseringsdepartement, som statens sentrale arbeidsgiver, kommet med i utvalget.

I tillegg til utvalgets medlemmer og sekretariatet har følgende deltatt i arbeidet med rapporten: Stein Gjerding, Yrkesorganisasjonenes Sentralforbund, Anders Kleppe, Akademikerne, Oddbjørn Eidem, Næringslivets Hovedorganisasjon, Ivar Jørgensen, Handels- og Servicenæringens Hovedorganisasjon, Eirik Solberg, KS, Terje Moe Gustavsen og Bjørn Henriksen, Arbeidsgiverforeningen NAVO, Klemet Aaby, LO, Grete Jarnæs, Moderniseringsdepartementet, Roger Bjørnstad, Gisle Frøiland, Kristian Gimming og Espen Karstensen, Statistisk sentralbyrå, Erik Storm, Finansdepartementet, Arnulf Leirpoll og Roger Gunnarson, Arbeids- og sosialdepartementet.

Oslo 6. april 2005

Øystein Olsen
leder

Nina Bjerkedal	Ann Lisbet Brathaug	Anne-Kari Bratten
Ellen Horneland	Lars Haartveit	Solveig Lie
Olav Magnussen	Erik Orskaug	Stein Reegård
Sigrid Russwurm	Jørn Skille	Tove Storrødvann
Bjørn Tore Stølen	Per Kristian Sundnes	

Tormod Belgum,
Arbeids- og sosialdepartementet,
sekretariatsleder

Ragnhild Nersten,
Arbeids- og sosialdepartementet

Torbjørn Eika,
Statistisk sentralbyrå

Helga Birgitte Aasdalen,
Finansdepartementet

Andreas Moxnes,
Finansdepartementet

Trond Hjørungdal,
Finansdepartementet

Innhold

1	Den samlede inntektsutviklingen	7	3.4.7	Lønnsutviklingen i NAVO-området .	48
1.1	Disponibel inntekt for Norge	7	3.4.8	Lønnsutviklingen for toppledere i næringsvirksomhet	48
1.2	Faktorinntekt, lønn og driftsresultat	9	3.5	Lønnsoverhenget til 2005 og allerede avtalte tillegg for 2005	56
1.3	Endringer i funksjonell inntektsfordeling	10	3.6	Lønnsutviklingen for kvinner og menn	56
1.4	Den institusjonelle inntektsfordelingen	14			
2	Nærmere om inntektsutviklingen for husholdningene	17	4	Prisutviklingen	63
2.1	Disponibel realinntekt i husholdningssektoren	17	4.1	Prisutviklingen i Norge	63
2.2	Vekst i reallønn etter skatt for utvalgte lønnstakerhusholdninger ...	21	4.1.1	Hovedlinjer i prisutviklingen	63
2.2.1	Nærmere om beregninger av utviklingen i reallønn etter skatt fra 2002 til 2004 for hovedgrupper av lønnstakere	21	4.1.2	Utviklingen inndelt etter konsumgrupper	64
2.2.2	Kort om endringer i skatteregler for lønnstakere fra 2004 til 2005	23	4.1.3	Utviklingen inndelt etter leveringssektor	66
2.3	Utviklingen i pensjonsytelser fra folketrygden fra 2002 til 2004	24	4.2	Prisutviklingen for enkelte offentlige og private varer og tjenester	67
2.3.1	Kort om endringene i de særskilte skattereglene for pensjonister fra 2004 til 2005	25	4.2.1	Kommunale avgifter/gebyrer	67
2.4	Fordeling av lønn	25	4.2.2	Prisutviklingen for enkelte andre offentlige og private varer og tjenester	68
2.4.1	Nærmere om fordelingen av lønnsinntekt før skatt for heltidsansatte	25	4.3	Prisutviklingen i andre land sammenliknet med Norge	69
3	Lønnsutviklingen i senere år	29	5	Utviklingen i norsk industris konkurranseevne	71
3.1	Lønnsutviklingen for hovedgrupper av lønnstakere	29	5.1	Indikatorer for industriens kostnadsutvikling	72
3.2	Lønnsutviklingen etter utdanning ...	37	5.1.1	Lønnskostnader	73
3.3	Deltidsansatte	40	5.1.2	Kapitalkostnader	75
3.4	Lønnsutviklingen i enkelte tariffområder	41	5.1.3	Andre kostnader	77
3.4.1	Lønnsutviklingen for industriarbeidere i LO/NHO-området.	41	5.2	Produktivitetsutviklingen	78
3.4.2	Andre arbeidergrupper i NHO-området	42	5.3	Indikatorer for utviklingen i lønnsomheten	81
3.4.3	Lønnsutviklingen for funksjonærer i NHO-bedrifter.	43	5.3.1	Makroøkonomiske lønnsomhetsmål	81
3.4.4	Lønnsutviklingen for industriarbeidere og industrifunksjonærer i NHO-bedrifter under ett (både heltid og deltid).	44	5.3.2	Bedriftsøkonomiske lønnsomhetsmål	83
3.4.5	Lønnsutviklingen i andre områder i næringsvirksomhet	44	5.4	Sammenlikning av nivåer på arbeidskraftkostnader i Norge og i andre land.	83
3.4.6	Lønnsutviklingen i offentlig sektor ...	45	5.4.1	Innledning.	83
			5.4.2	Industriarbeidere	84
			5.4.3	Internasjonale sammenlikninger av timelønnskostnader for alle ansatte (funksjonærer og arbeidere) i industri, bergverk, elektrisitets-, gass- og vannforsyning og bygge- og anleggsvirksomhet	86
			5.5	Markedsandeler på hjemme- og eksportmarkedene	87

6	Økonomiske utsikter	92	2	Lønnsoppgjørene 2004	107
6.1	Internasjonal økonomi	92	3	Definisjoner av en del lønns-	
6.2	Norsk økonomi	95		begreper m.m.....	116
6.3	Anslag på konsumprisutviklingen		4	Om konkurranseevnebegrepet	121
	i 2005	101	5	Nærmere om den harmoniserte	
				konsumprisindeksen	124
Vedlegg			6	Kursutviklingen for norske kroner	126
1	Nærmere om forutsetninger og		7	Tabellvedlegg	129
	metoder for anslaget på prisveksten.	103			

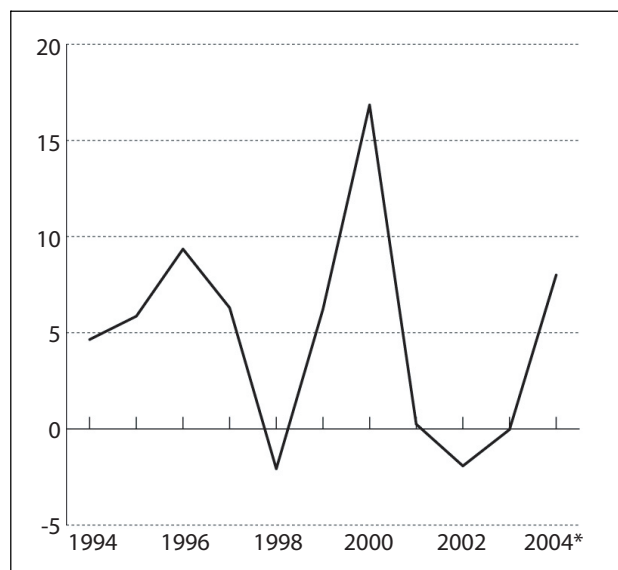
Kapittel 1

Den samlede inntektsutviklingen

- Ifølge foreløpige nasjonalregnskapstall økte disponibel realinntekt for Norge med 8 prosent fra 2003 til 2004 etter å ha hatt en moderat utvikling de tre foregående årene. En sterk vekst fra slutten av 1990-tallet og i 2000 førte til at nivået på disponibel realinntekt for Norge i 2004 lå nær 32 prosent høyere enn ved konjunkturtoppen i 1998 og nær 59 prosent høyere enn 10 år tidligere. Lønnskostnadene som andel av faktorrinntekten i industrien har falt fra 84 prosent i 2003 til 83 prosent i 2004.

1.1 Disponibel inntekt for Norge

I løpende priser økte *disponibel inntekt for Norge* med 9 prosent fra 2003 til 2004. I perioden 1998 til 2002 var oljeprisen den helt dominerende faktor bak utviklingen, mens produksjonsutviklingen i Fastlands-Norge hadde en tilsvarende rolle i perioden 1994 til 1998. Ifølge foreløpige nasjonalregnskapstall var inntektsøkningen fra 2003 til 2004 på om lag 121 milliarder kroner. Disponibel inntekt

Figur 1.1 Disponibel realinntekt for Norge.
Prosentvis vekst fra året før

* Foreløpig anslag

Kilde: Statistisk sentralbyrå

for Norge kom da opp i 1 446 milliarder kroner, noe som tilsvarer om lag 315 000 kroner per innbygger.

Ifølge foreløpige nasjonalregnskapstall økte *disponibel realinntekt* for Norge med 8 prosent fra 2003 til 2004, mot en nullvekst året før. Sett over en lengre tidsperiode har det vært en betydelig reell inntektsøkning. Fra 1999 til 2004 økte realinntekten med 24 prosent, og fra 1994 til 2004 var veksten på i underkant av 59 prosent.

Veksten i disponibel realinntekt kan splittes i *bidrag* fra henholdsvis innenlandsk produksjonsvekst (nettonasjonalprodukt i faste priser), endring i rente- og stønadsbalansen overfor utlandet og endring i bytteforholdet overfor utlandet. Vekstbidragene er vist i tabell 1.2, der bidraget fra produksjonsvekst er splittet opp i petroleumsvirksomhet og øvrige næringer.

Bidraget fra *produksjonsveksten i petroleumsvirksomheten* anslås å ha medvirket svakt positivt med 0,2 prosentpoeng til veksten i disponibel realinntekt for Norge i 2004, etter å ha gitt et negativt bidrag på 0,1 prosentpoeng året før. Vekstbidrag fra *produksjonsutviklingen i øvrige næringer* er anslått til 3,3 prosentpoeng i 2004, mot 0,1 prosentpoeng året før. Dette er det sterkeste bidraget siden konjunkturtoppen i 1998.

Oljeprisutviklingen har vært særlig viktig for *utviklingen i bytteforholdet overfor utlandet*. Oljepriisen målt i nominelle priser var rekordhøy i 2004. Vekstbidraget fra prisutviklingen på olje og gass er anslått til 3,8 prosent i 2004 og har ikke vært så sterkt siden 2000. Prisutviklingen på andre varer enn råolje og naturgass virket samlet sett positivt med 0,4 prosentpoeng i forhold til veksten i disponibel realinntekt for Norge i 2004, etter å ha bidratt i motsatt retning 2003. Vekstbidraget fra endringen i det samlede bytteforholdet anslås til 4,2 prosentpoeng i 2004.

Oljeinntektene bidro til at Norge i 1996 kom over i en netto fordringsposisjon, og fordringene har siden vokst. Vekstbidraget fra *endringen i rente- og stønadsbalansen* er anslått til 0,3 prosentpoeng i 2004, mot 0,2 prosentpoeng i 2003. Netto formuesinntekter til Norge har i de tre siste årene vært positive for første gang på over 50 år. Utlen-

Tabell 1.1 Inntektsutviklingen for Norge. Milliarder kroner (løpende priser)¹

	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003*	2004*
Bruttonasjonalprodukt	937,4	1026,9	1111,3	1132,1	1233,0	1469,1	1526,2	1519,1	1561,9	1685,6
- Kapitalslit	149,0	154,8	164,1	175,6	188,5	204,9	215,9	219,6	225,4	232,1
= Nettonasjonalprodukt	788,4	872,1	947,2	956,5	1044,5	1264,2	1310,4	1299,6	1336,5	1453,4
+ Formuesinntekt og lønn fra utlandet, netto	-12,2	-12,2	-11,8	-9,4	-14,8	-14,4	-10,8	4,1	9,4	9,9
= Nasjonalinntekt	776,2	860,0	935,4	947,2	1029,7	1249,8	1299,6	1303,7	1345,9	1463,4
+ Stønader og løpende overføringer fra utlandet, netto	-13,0	-9,7	-9,9	-11,6	-11,3	-11,4	-14,6	-17,8	-20,9	-17,7
= Disponibel inntekt for Norge	763,2	850,3	925,5	935,6	1018,4	1238,4	1285,1	1285,9	1325,0	1445,7

* Foreløpige tall

¹ Uoverensstemmelser i tabellen skyldes avrunding.

Kilde: Statistisk sentralbyrå

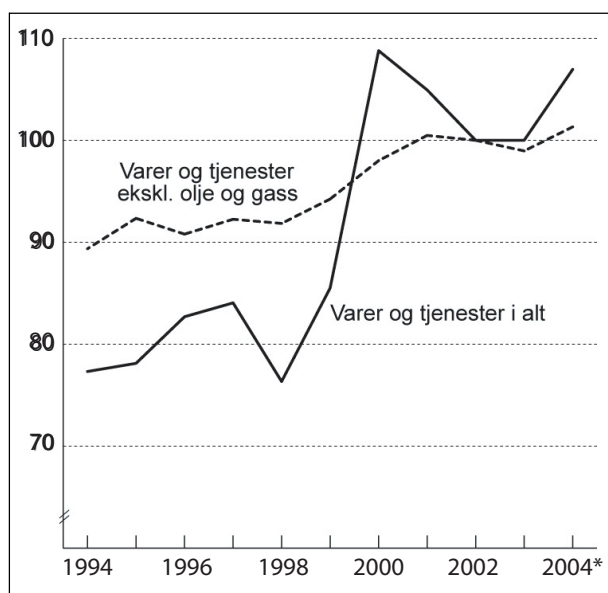
Tabell 1.2 Vekst i disponibel realinntekt for Norge¹. Prosent

	Gjennomsnitt	Endring fra året før									
	1995-2004	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003*	2004*
Vekst i disponibel realinntekt	4,9	5,9	9,4	6,3	-2,1	6,2	16,8	0,2	-1,9	0,0	8,0
Bidrag til vekst, prosentpoeng: ²											
Produksjonsvekst i utvinning og rørtransport av råolje og gass ³	0,6	1,4	1,9	1,2	-1,1	-0,6	0,7	1,7	0,2	-0,1	0,2
Produksjonsvekst i øvrige næringer ³	2,5	3,6	4,0	4,3	3,5	2,0	1,9	1,2	0,7	0,1	3,3
Endring i bytteforholdet	1,6	0,4	2,9	0,7	-4,6	5,3	14,1	-2,7	-3,8	-0,2	4,2
Herav prisutviklingen på råolje og gass	1,1	-0,8	3,4	-0,1	-4,7	4,1	12,9	-3,6	-4,0	0,0	3,8
Endring i rente- og stønadsbalansen overfor utlandet	0,2	0,4	0,5	0,1	0,2	-0,5	0,1	0,1	0,9	0,2	0,3

* Foreløpige tall

¹ Inntektstallene er deflatert med nasjonalregnskapets prisindeks for netto innenlandsk sluttanvendelse, dvs. innenlandske sluttleveringer inklusive lagerendring, men eksklusive kapitalslit.² Uoverensstemmelser i tabellen skyldes avrunding.³ Produksjonsvekst målt ved nettoproduktet regnet i faste priser.

Kilde: Statistisk sentralbyrå

Figur 1.2 Bytteforholdet overfor utlandet.
2002=100

* Foreløpig tall

Kilde: Statistisk sentralbyrå

dingers investeringer i Norge har vært konsentrert om rentebærende objekter, mens norske plasseringer i utlandet i større grad er preget av aksjekjøp, blant annet gjennom plasseringen av midlene til Statens petroleumsfond. Utviklingen i internasjonale finans- og valutamarkeder blir dermed viktig for de samlede formuesinntekter for Norge. Løpende renteutbetalinger registreres i likhet med

utbytte som en del av rente- og stønadsbalansen, mens kursendringer inngår i posten omvurderinger i kapitalregnskapet.

1.2 Faktorinntekt, lønn og driftsresultat

Faktorinntekten gir uttrykk for den inntekten som tilfaller produksjonsfaktorene arbeidskraft og kapital. Samlet faktorinntekt for Norge beregnes som nettonasjonalprodukt fratrasket netto produksjonsskatter, eller som summen av lønnskostnader og driftsresultat. Faktorinntekten for økonomien som helhet økte ifølge foreløpige nasjonalregnskapstall med 9,2 prosent i 2004, etter at den økte med 3,1 prosent i 2003.

De samlede *lønnskostnadene* i Norge økte med 4,2 prosent i 2004, mot en vekst på 3,3 prosent i 2003 og 4,5 prosent i 2002. *Driftsresultatet* for økonomien som helhet økte med 17,9 prosent i 2004, etter at det økte med 2,6 prosent i 2003. I 2000 økte driftsresultatet med hele 64,2 prosent. Dette forløpet er sterkt påvirket av utviklingen i petroleumsvirksomheten. Driftsresultatet i petroleumsutvinning og rørtransport økte ifølge nasjonalregnskapet i underkant av 26 prosent i 2004, etter at det økte med litt under 5 prosent i 2003. For 2002 var det en nedgang på 18,9 prosent. Driftsresultatet i de øvrige næringene økte knapt 11 prosent i 2004, mens det økte med under 1 prosent i 2003 og med 3,4 prosent i 2002.

Tabell 1.3 Nettonasjonalprodukt og faktorinntekt. Milliarder kroner

	1995	1996	1997	1998	1999	2000 ¹	2001 ¹	2002	2003*	2004* ²
Nettonasjonalprodukt	788,4	872,1	947,2	956,5	1044,5	1264,2	1310,4	1299,6	1336,5	1453,4
Netto produksjonsskatter	120,6	133,8	146,9	153,1	164,0	173,5	176,5	173,7	176,3	186,3
= Faktorinntekt	667,8	738,4	800,4	803,4	880,5	1090,7	1133,9	1125,8	1160,2	1267,1
- Lønnskostnader	444,0	476,2	516,5	567,8	606,1	640,1	680,7	711,1	734,7	765,2
= Driftsresultat	223,8	262,2	283,8	235,6	274,4	450,6	453,2	414,7	425,5	501,9
Driftsresultat i olje- og gassutvinning inkl. tjenester og rørtransport	61,7	103,4	115,0	60,8	102,2	262,5	241,8	196,1	205,7	258,3
= Driftsresultat i øvrige næringer	162,1	158,8	168,8	174,8	172,2	188,1	211,4	218,6	219,8	243,6

* Foreløpige tall

¹ De påløpte lønnskostnadene i 2000 og 2001 knyttet til ferieutvidelsen i 2001 og 2002 ble for staten først registrert når feriepengene ble utbetalt i henholdsvis 2001 og 2002.

² Økte satser for arbeidsgiveravgift i områder med redusert sats påvirker lønnskostnadene for 2004. Endringen er en tilpasning til EØS-avtalens regler for statsstøtte.

Kilde: Statistisk sentralbyrå

Tabell 1.4 Faktorinntektsutviklingen. Vekst fra året før i prosent

	1995	1996	1997	1998	1999	2000 ¹	2001 ¹	2002	2003*	2004*, ²
Nettonasjonalprodukt	8,0	10,6	8,6	1,0	9,2	21,0	3,7	-0,8	2,8	8,7
Faktorinntekt	7,1	10,6	8,4	0,4	9,6	23,9	4,0	-0,7	3,1	9,2
Lønnskostnader	6,1	7,2	8,5	9,9	6,7	5,6	6,4	4,5	3,3	4,2
Driftsresultat	9,0	17,1	8,3	-17,0	16,5	64,2	0,6	-8,5	2,6	17,9
Driftsresultat i olje- og gassutvinning inkl. tjenester og rørtransport	9,7	67,5	11,2	-47,1	67,9	157,0	-7,9	-18,9	4,9	25,6
Driftsresultat i øvrige næringer	8,8	-2,0	6,3	3,5	-1,4	9,2	12,3	3,4	0,6	10,8

* Foreløpige tall

¹ De påløpte lønnskostnadene i 2000 og 2001 knyttet til ferieutvidelsen i 2001 og 2002 ble for staten først registrert når feriepengene ble utbetalt i henholdsvis 2001 og 2002.² Økte satser for arbeidsgiveravgift i områder med redusert sats påvirker lønnskostnadene for 2004. Endringen er en tilpasning til EØS-avtalens regler for statsstøtte.

Kilde: Statistisk sentralbyrå

1.3 Endringer i funksjonell inntektsfordeling

I tabell 1.5 og 1.6 og figur 1.3-1.4 vises tall for lønnskostnader og driftsresultat for hovedgrupper av næringer for å belyse hovedtrekk ved utviklingen i den funksjonelle inntektsfordelingen.

Tabell 1.5 viser at mens de *samlede lønnskostnadene* i 2004 ifølge foreløpige nasjonalregnskapstall var 765 milliarder kroner, var lønnskostnadene innenfor markedsrettet produksjon 518 milliarder kroner. Forskjellen utgjøres av lønnskostnadene i offentlig forvaltning¹, ideelle organisasjoner og produksjonen av boligjenester. Ved konjunkturtoppen i 1998 utgjorde lønnskostnadene i offentlig forvaltning 28,6 prosent av de totale lønnskostnadene. I de to påfølgende årene var andelen om lag uforandret, for deretter å øke til 30 prosent i 2004. Det tilsvarer om lag nivået i første halvdel av 1990-tallet. Lønnskostnadsandelen for årene 2001-2003 må ellers ses i sammenheng med økte pensjonspremiebetalinger til Kommunal landspensjonskasse og Statens pensjonskasse. De økte premiebetalingene skyldes i hovedsak behov for tilførsel av fondskapital som følge av realiserte tap i finansmarkedene årene forut for økningen, men også som følge av økning i pensjonsforpliktelsene. Videre har nasjonalregnskapets behandling av påløpte lønnskostnader i statsforvaltningen knyttet til ferieutvidelsen i 2001 og 2002 også påvirket utviklingen i lønnskostnadene i staten. Det skyldes at disse kostnadene ikke har blitt registrert i det de

har påløpt, men i det feriepengene har blitt utbetalt. Den valgte føringen bidro isolert til å redusere lønnskostnadsandelen i offentlig forvaltning i 2000 og 2001.

Industriens lønnskostnader som andel av de totale lønnskostnadene holdt seg stabilt rundt 17 prosent fra 1990 til 1997. I de syv siste årene har industriens andel sunket, og i 2004 var andelen i overkant av 13 prosent.

Driftsresultat påvirkes sterkt av den generelle konjunktursituasjonen i norsk og internasjonal økonomi, og kan derfor vise betydelige svingninger fra år til år. Prisene på en del norske eksportprodukter er spesielt konjunkturfølsomme, noe som fører til store fluktasjoner i driftsresultatet for en del næringsgrupper. Bevegelsene i oljeprisen er av særlig betydning ettersom overskuddene i oljevirksomheten i perioder har utgjort en betydelig del av samlet driftsresultat i Norge.

Fram til midten av 1990-tallet utgjorde driftsresultatet i *petroleumsvirksomheten* rundt 24 prosent av næringenes samlede driftsresultat. Markerte bevegelser i oljeprisen har bidratt til kraftige svingninger i denne andelen i de siste ni årene. Etter å ha vært oppe i 36,6 prosent i 1997, falt petroleumsvirksomhetens andel av samlet driftsresultat til 22,8 prosent i 1998, for deretter å øke til hele 53,9 prosent i 2000. I 2001 og 2002 falt andelen noe, før den igjen økte til drøyt 44 prosent i 2003. Beregningsutvalget anslår – på bakgrunn av veksten i olje- og gassprisene i fjor – at andelen økte ytterligere i 2004, til et nivå i overkant av 47 prosent.

Driftsresultatet i *markedsrettet virksomhet i Fastlands-Norge* økte med 12,2 milliarder kroner

¹ Eksklusive vannforsyning, kloakk og renovasjonsvirksomhet i kommuneforvaltningen

Tabell 1.5 Lønnskostnader for noen hovedgrupper av næringer. Milliarder kroner og prosentvis fordeling

	1995	1996	1997	1998	1999	2000 ¹	2001 ¹	2002	2003*	2004*, ²
Alle næringer	444,0	476,2	516,5	567,8	606,1	640,1	680,7	711,1	734,7	765,2
Offentlig forvaltning ³	131,1	140,4	148,6	162,2	173,3	182,7	198,5	209,9	219,5	229,5
Ideelle organisasjoner, bolig-tjenester og eget bruk	12,0	12,6	12,9	13,5	14,6	15,5	16,3	17,4	18,5	17,9
Markedsrettet virksomhet ³	300,9	323,2	355,0	392,0	418,3	441,8	466,0	483,8	496,6	517,8
Olje- og gassutvinning inkl. tjenester og rørtransport	11,9	12,5	14,2	15,6	17,1	17,0	20,5	22,9	23,0	24,0
Markedsrettet virksomhet ellers	289,0	310,6	340,8	376,5	401,2	424,9	445,5	460,9	473,6	493,8
Markedsrettet virksomhet ⁴										
Fastlands-Norge	281,6	303,1	332,7	367,2	391,0	414,0	434,1	449,6	462,7	482,9
Industri	75,8	79,8	86,9	93,5	95,4	97,7	100,0	102,4	100,8	102,4
Verkstedindustri og skipsbyg-gingsindustri mv.	29,4	31,0	34,8	37,9	40,0	39,8	41,1	43,0	41,6	42,2
Råvarebasert industri	17,5	18,2	19,0	20,1	20,1	20,8	21,2	21,1	21,2	21,7
Øvrige industrinæringer	28,9	30,6	33,1	35,5	35,2	37,0	37,6	38,3	37,9	38,5
Øvrig markedsrettet ⁴										
virksomhet i Fastlands-Norge	205,8	223,4	245,8	273,7	295,6	316,4	334,0	347,2	361,9	380,5
I prosent av samlede lønnskostnader										
Offentlig forvaltning ³	29,5	29,5	28,8	28,6	28,6	28,5	29,2	29,5	29,9	30,0
Ideelle organisasjoner bolig-tjenester og eget bruk	2,7	2,7	2,5	2,4	2,4	2,4	2,4	2,4	2,5	2,3
Markedsrettet virksomhet ⁴	67,8	67,9	68,7	69,0	69,0	69,0	68,5	68,0	67,6	67,7
Olje- og gassutvinning inkl. tjenester og rørtransport	2,7	2,6	2,7	2,7	2,8	2,6	3,0	3,2	3,1	3,1
Markedsrettet virksomhet ellers	65,1	65,2	66,0	66,3	66,2	66,4	65,4	64,8	64,5	64,5
Markedsrettet virksomhet ⁴										
Fastlands-Norge	63,4	63,7	64,4	64,7	64,5	64,7	63,8	63,2	63,0	63,1
Industri	17,1	16,8	16,8	16,5	15,7	15,3	14,7	14,4	13,7	13,4
Verkstedindustri og skipsbyggingsindustri mv.	6,6	6,5	6,7	6,7	6,6	6,2	6,0	6,0	5,7	5,5
Råvarebasert industri	4,0	3,8	3,7	3,5	3,3	3,3	3,1	3,0	2,9	2,8
Øvrige industrinæringer	6,5	6,4	6,4	6,2	5,8	5,8	5,5	5,4	5,2	5,0
Øvrig markedsrettet virksomhet ⁴ i Fastlands-Norge	46,4	46,9	47,6	48,2	48,8	49,4	49,1	48,8	49,3	49,7

* Foreløpige tall

¹ De påløpte lønnskostnadene i 2000 og 2001 knyttet til ferieutvidelsen i 2001 og 2002, ble for staten først registrert når feriepen-gene ble utbetalt i henholdsvis 2001 og 2002.

² Økte satser for arbeidsgiveravgift i områder med redusert sats påvirker lønnskostnadene for 2004. Endringen er en følge av en tilpasning til EØS-avtalens regler for statsstøtte.

³ Vannforsyning, kloakk- og renovasjonsvirksomhet i kommuneforvaltningen er definert som markedsrettet virksomhet og er der-for holdt utenfor offentlig forvaltning i denne oppstillingen.

⁴ Markedsrettet virksomhet er samlingen av produksjonsenheter som henter mer enn 50 prosent av sine inntekter fra salg i mar-kedet.

Kilde: Statistisk sentralbyrå

Tabell 1.6 Driftsresultat for noen hovedgrupper av næringer. Milliarder kroner

	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003*	2004*
Alle næringer ¹	253,3	292,6	314,5	267,2	309,9	487,0	491,3	453,8	465,1	544,6
Offentlig forvaltning ²	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
Ideelle organisasjoner, bolig-tjenester og eget bruk	35,3	33,7	31,4	32,3	33,4	36,9	36,9	40,0	42,0	45,4
Markedsrettet virksomhet ³	218,0	258,9	283,2	235,0	276,5	450,2	454,4	413,8	423,1	499,3
Olje- og gassutvinning inkl. tjenester og rørtransport	61,7	103,4	115,0	60,8	102,2	262,5	241,8	196,1	205,7	258,3
Markedsrettet virksomhet ellers	156,2	155,4	168,2	174,1	174,4	187,6	212,6	217,7	217,4	241,0
Markedsrettet virksomhet ³										
Fastlands-Norge	155,9	155,3	165,8	172,7	174,2	183,8	204,4	216,5	214,6	231,6
Industri	25,5	22,4	22,9	23,0	25,1	27,6	31,1	29,3	19,0	21,6
Verkstedindustri og skipsbyggingsindustri mv.	5,0	5,5	7,0	8,6	8,7	4,9	6,1	8,6	5,6	3,4
Råvarebasert industri	11,3	9,2	8,5	8,6	9,0	12,5	11,6	5,9	2,5	7,3
Øvrige industrinæringer	9,2	7,6	7,5	5,8	7,4	10,2	13,5	14,8	10,9	10,9
Øvrig markedsrettet virksomhet ³ i Fastlands-Norge	130,4	133,0	142,8	149,7	149,2	156,3	173,3	187,2	195,6	210,0

I prosent av driftsresultatet i alle næringer

Ideelle organisasjoner bolig-tjenester og eget bruk	13,9	11,5	10,0	12,1	10,8	7,6	7,5	8,8	9,0	8,3
Markedsrettet virksomhet ³	86,1	88,5	90,0	87,9	89,2	92,4	92,5	91,2	91,0	91,7
Olje- og gassutvinning inkl. tjenester og rørtransport	24,4	35,4	36,6	22,8	33,0	53,9	49,2	43,2	44,2	47,4
Markedsrettet virksomhet ³ ellers	61,7	53,1	53,5	65,2	56,3	38,5	43,3	48,0	46,7	44,2

I prosent av driftsresultatet i markedsrettet virksomhet Fastlands-Norge

Industri	16,3	14,4	13,8	13,3	14,4	15,0	15,2	13,5	8,9	9,3
Verkstedindustri og skipsbyggingsindustri mv.	3,2	3,6	4,2	5,0	5,0	2,6	3,0	4,0	2,6	1,5
Råvarebasert industri	7,2	5,9	5,1	5,0	5,2	6,8	5,7	2,7	1,2	3,1
Øvrige industrinæringer	5,9	4,9	4,5	3,4	4,2	5,5	6,6	6,8	5,1	4,7
Øvrig markedsrettet ³ virksomhet i Fastlands-Norge	83,7	85,6	86,2	86,7	85,6	85,0	84,8	86,5	91,1	90,7

* Tallene for 2003 er foreløpige tall fra nasjonalregnskapet. Tallene for 2004 er i denne tabellen anslag fra Beregningsutvalget.

¹ Forskjellen mellom totalt driftsresultat og driftsresultatet for næringsvirksomhet skyldes en korreksjonspost i nasjonalregnskapet for frie banktjenester, som er beregnet fra rentemarginene i bankene. Dette regnes ikke som verdiskapning for økonomien under ett.

² Vannforsyning, kloakk- og renovasjonsvirksomhet i kommuneforvaltningen er definert som markedsrettet virksomhet og er derfor holdt utenfor offentlig forvaltning i denne oppstillingen.

³ Markedsrettet virksomhet er samlingen av produksjonsenheter som henter mer enn 50 prosent av sine inntekter fra salg i markedet.

Kilde: Statistisk sentralbyrå

fra 2001 til 2002, til 216,5 milliarder kroner. Ifølge foreløpige tall falt driftsresultatet med 2 milliarder kroner i 2003, til 215 milliarder kroner. Beregningsutvalget anslår at driftsresultatet økte med 17 milliarder fra 2003 til 2004, til 231 milliarder kroner. Driftsresultatet i industrien ble redusert fra 31,1 milliarder i 2001 til 29,3 milliarder kroner i 2002, og falt deretter ifølge det foreløpige nasjonalregnskapet med hele 10 milliarder kroner i 2003, til 19 milliarder kroner.

Utviklingen i 2002 og 2003 kan i stor grad forklares av den kraftige styrkingen i kronekursen i 2002, svak utvikling i de norske eksportmarkedene og en forholdsvis høy vekst i lønnskostnadene sett i forhold til produksjonsveksten. For 2004 var imidlertid utviklingen på disse områdene gunstigere for Norge. Klar oppgang i eksportprisene på en rekke varer bidro isolert sett til å øke lønnsomheten fra 2003 til 2004. Beregningsutvalget anslår at driftsresultatet i industrien økte med knapt 3 milliarder kroner fra 2003 til 2004, til om lag 22 milliarder kroner.

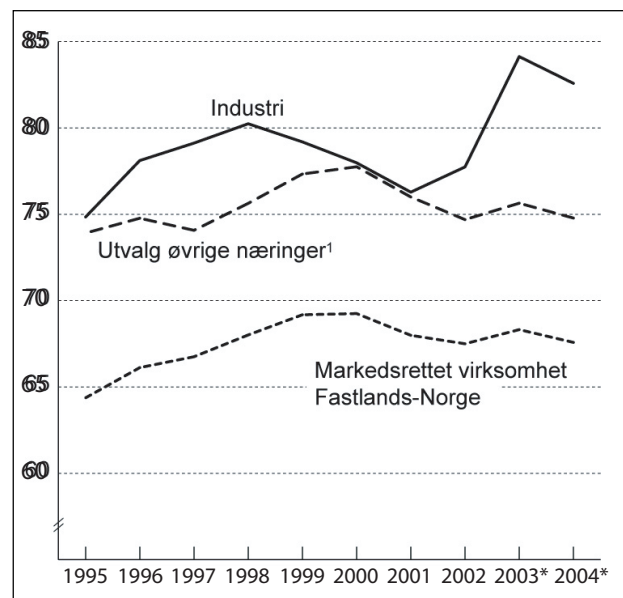
Industriens andel av det samlede driftsresultatet i markedsrettet virksomhet i Fastlands-Norge var i 2001 oppe i 15,2 prosent. Deretter har andelen blitt redusert og i 2003 var andelen i underkant av 9 prosent. Beregningsutvalget anslår at andelen økte svakt i 2004, til et nivå litt over 9 prosent. Utviklingen i driftsresultatet i industrien har tradisjonelt vært dominert av svingningene i de råvarebaserte næringene. I de senere årene har det imidlertid også vært betydelige endringer i andre deler av industrien. Driftsresultatet i råvarebasert industri falt markert fra 2001 til 2002 og de foreløpige tallene viser at det også var en klar nedgang fra 2002 til 2003. På bakgrunn av oppgang i eksportprisene regnet i norske kroner i 2004, blant annet som en følge av valutakursutviklingen, er det anslått at driftsresultatet økte fra 2003 til 2004. Lønnsomheten i verksted- og skipsbyggingsindustrien tok seg opp i 2001 og 2002, fra et historisk lavt nivå i 2000. Foreløpige nasjonalregnskapstall viser imidlertid en markert nedgang i driftsresultatet for disse næringene i 2003. Beregningsutvalget anslår at nedgangen fortsatte i 2004. I likhet med verksted- og skipsbyggingsnæringene bedret lønnsomheten seg i de øvrige industrinæringene i årene 2001 og 2002. Gruppen omfatter flere næringer som i hovedsak leverer sin produksjon for konsumformål til hjemmemarkedet. Ifølge foreløpige tall var det imidlertid nedgang i driftsresultatet i 2003 også for disse næringene, slik at resultatet nærmet seg nivået på slutten av 90-tallet. Det anslås at driftsresultatet forble om lag uendret fra 2003 til 2004. Det må understrekes at det er betydelig usikkerhet

knyttet til foreløpige tall i nasjonalregnskapet og til Beregningsutvalgets anslag

Med utgangspunkt i tabellene 1.5 og 1.6 kan en beregne hvordan lønnskostnadene som andel av faktorinntekten har utviklet seg over tid. I *markedsrettet virksomhet* lå *lønnskostnadsandelen* på 1990-tallet forholdsvis stabilt på rundt 60 prosent. I 2000 falt andelen til 49,5 prosent, men har deretter økt litt. For 2003 var andelen, ifølge foreløpige nasjonalregnskapstall, om lag 54 prosent. Beregningsutvalget anslår en nedgang fra 2003 til 2004, til knapt 51 prosent. Utviklingen i driftsresultatet i petroleumsvirksomheten forklarer mye av endringene i denne andelen.

Figur 1.3 viser utviklingen i lønnskostnadsandelen i markedsrettet virksomhet i Fastlands-Norge, i industrien og i et aggregat som omfatter et utvalg av øvrige næringer som er markedsrettede og som tilhører Fastlands-Norge.

I *markedsrettet virksomhet i Fastlands-Norge* var lønnskostnadsandelen i 1995 nede i 64,4 prosent. Andelen økte deretter i de etterfølgende årene og kom opp i 69,3 prosent i 2000. I 2001 og 2002 falt andelen svakt, for deretter å øke til drøyt 68 prosent i 2003. På bakgrunn av anslått økning i drifts-

Figur 1.3 Lønnskostnader i prosent av faktorinntekt

* Tallene for 2003 er foreløpige tall fra nasjonalregnskapet. Tallene for 2004 er anslag fra Beregningsutvalget.

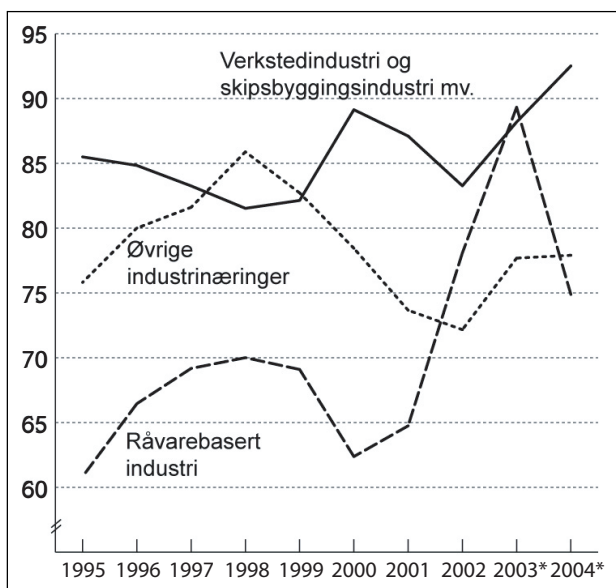
¹ Utvalg øvrige næringer omfatter markedsrettet virksomhet i næringene: Bygg- og anleggsvirksomhet, Varehandel og reparasjon av kjøretøyer mv., Hotell og restaurantvirksomhet, Transport ellers (omfatter all transportvirksomhet med unntak av utenriks sjøfart og transport av petroleum i rørledninger), Post og telekommunikasjon og Forretningsmessig tjenesteyting.

Kilde: Statistisk sentralbyrå

resultatet i 2004, legger utvalget til grunn en reduksjon i lønnskostnadsandelen, slik at den blir i underkant av 68 prosent i 2004.

I industrien nådde lønnskostnadsandelen en topp i 1998 med 80,2 prosent. Lønnskostnadsandelen falt deretter jevnt og nådde en bunn i 2001 med 76,3 prosent. Andelen økte så til 77,7 prosent i 2002 og - ifølge foreløpige nasjonalregnskapstall - til hele 84 prosent i 2003. Beregningsutvalget anslår at andelen falt i 2004, til knapt 83 prosent. I utvalget av øvrige næringer økte lønnskostnadsandelen fra 1994 til 2000 med 3,6 prosentpoeng, til 77,7 prosent. Lønnskostnadsandelen falt deretter i de etterfølgende to årene, slik at andelen i 2002 ble på 74,7 prosent. Ifølge foreløpige regnskapstall økte andelen med om lag 1 prosentpoeng fra 2002 til 2003, til et nivå i underkant av 76 prosent. Beregningsutvalget anslår en reduksjon i 2004, slik at andelen dette året ble litt under 75 prosent.

Figur 1.5 viser utviklingen i lønnskostnadene som andel av faktorinntekten for ulike deler av *industrien*. Etter 1994 har det vært en forholdsvis jevn nedadgående tendens i lønnskostnadsandelen i *verkstedsindustrien*, helt til 2000 da andelen økte kraftig og kom opp i overkant av 89 prosent. Lønnskostnadsandelen falt i de to etterfølgende årene og nådde 83,3 prosent i 2002, som er på linje med gjennomsnittet for siste halvdel av 1990-tallet. Fra 2002 til 2003 steg lønnskostnadsandelen til drøyt 88 prosent ifølge det foreløpige nasjonalregnskapet.

Figur 1.4 Lønnskostnader i prosent av faktorinntekt

* Tallene for 2003 er foreløpige tall fra nasjonalregnskapet. Tallene for 2004 er anslag fra Beregningsutvalget.

Kilde: Statistisk sentralbyrå

Beregningsutvalget anslår en ytterligere økning i 2004, til knapt 93 prosent.

I *råvarebasert industri* er det spesielt store fluktasjoner i lønnskostnadsandelen, noe som reflekterer konjunkturfølsomheten i denne virksomheten. Store prisendringer gir seg utslag i kraftige svingninger i faktorinntekt og driftsresultat. I de siste årene har variasjoner i kronekursen i vesentlig grad påvirket prisutviklingen målt i norske kroner. I perioden 1995 - 2001 lå lønnskostnadsandelen i intervallet 60 - 70 prosent. I 2002 og 2003 var det en kraftig økning, slik at andelen i 2003 kom opp i overkant av 89 prosent. I tråd med anslaget for utviklingen i driftsresultatet i denne virksomheten, anslås det en markert nedgang i 2004, til litt under 75 prosent. I *øvrige industri* var det gjennom konjunkturoppgangen på 1990-tallet en jevn og sterk økning i lønnskostnadsandelen, og andelen nådde en topp i 1998 med knapt 86 prosent. Deretter falt andelen klart i fire år og ble for 2002 72,2 prosent. Ifølge det foreløpige nasjonalregnskapet økte imidlertid lønnskostnadsandelen i 2003, til 78 prosent. For 2004 anslår Beregningsutvalget et om lag uendret nivå på andelen.

1.4 Den institusjonelle inntektsfordelingen

I dette avsnittet presenteres hovedtrekk i inntektsutviklingen i Norge etter *institusjonell sektor*. Det vises kun tall for total disponibel inntekt for de ulike gruppene av inntektsmottakere. I neste kapittel gis en nærmere gjennomgang av inntektsutviklingen for husholdningssektoren.

Disponibel inntekt i *offentlig forvaltning* var ifølge foreløpige nasjonalregnskapstall 580,6 milliarder kroner i 2004. Dette er i prinsippet det beløpet som i et gitt år er disponibelt for offentlig konsum og sparing. Sparing kan enten være i form av netto realinvesteringer eller ved at det offentlige øker sine fordringer på andre sektorer (netto finansinvestering).

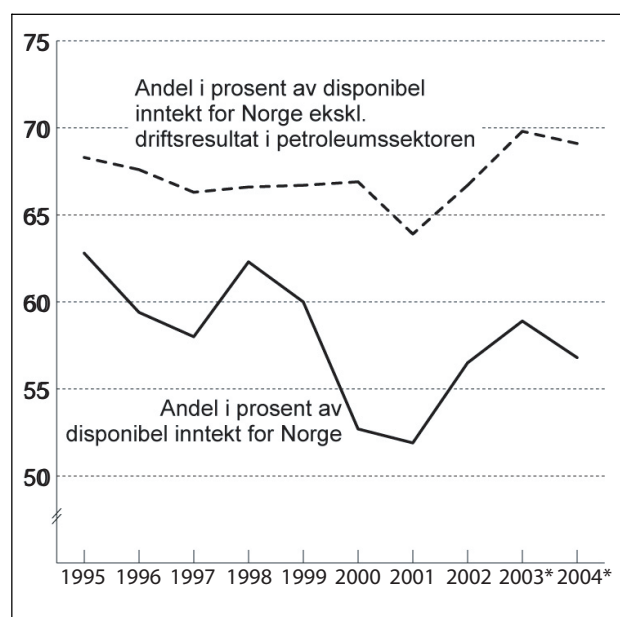
Offentlig forvaltning har de siste årene fått en stor del av sine bokførte inntekter fra oljevirksomheten. Lav oljepris og redusert skatteinnngang som følge av den generelle konjunkturutviklingen og skattelette, bidro til at offentlig forvaltnings andel av disponibel inntekt sank til rundt 38 prosent i 2002 og 2003. Høye oljepriser medførte at andelen økte til 40 prosent i 2004. *Finansinstitusjonenes* andel av disponibel inntekt for Norge har gjennomgående vært forholdsvis stabil i de 10 siste årene, på 1,5 - 2,5 prosent. Utslagene fra dette kan i stor grad føres tilbake til svingninger i overføringene fra Norges Bank til statsforvaltningen.

Tabell 1.7 Disponibel inntekt for Norge etter inntektsmottaker. Milliarder kroner og prosentvis fordeling

	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003*	2004*
Offentlig forvaltning	250,3	296,5	332,6	308,9	362,7	531,7	537,7	496,5	494,5	580,6
Stat	124,9	165,3	188,1	166,1	202,7	359,0	345,8	329,1	329,4	406,2
Kommune	125,3	131,2	144,5	142,8	159,9	172,7	191,9	167,4	165,1	174,3
Finansinstitusjonene	6,8	15,4	14,2	16,8	19,1	4,1	11,7	28,4	34,0	34,5
Ikke-finansielle foretak	26,6	33,7	41,4	26,9	25,2	49,6	68,6	34,3	15,6	10,1
Husholdninger	479,4	504,7	537,3	582,9	611,5	653,0	667,0	726,8	780,9	820,5
Disponibel inntekt for Norge	763,2	850,3	925,5	935,6	1018,4	1238,4	1285,1	1285,9	1325,0	1445,7
Memo: Disponibel inntekt for Norge ekskl. driftsresultatet i petroleumssektoren	701,5	746,8	810,5	874,8	916,2	975,9	1043,2	1089,8	1119,3	1187,4
Prosentvis fordeling										
Offentlig forvaltning	32,8	34,9	35,9	33,0	35,6	42,9	41,8	38,6	37,3	40,2
Stat	16,4	19,4	20,3	17,8	19,9	29,0	26,9	25,6	24,9	28,1
Kommune	16,4	15,4	15,6	15,3	15,7	13,9	14,9	13,0	12,5	12,1
Finansinstitusjonene	0,9	1,8	1,5	1,8	1,9	0,3	0,9	2,2	2,6	2,4
Ikke-finansielle foretak	3,5	4,0	4,5	2,9	2,5	4,0	5,3	2,7	1,2	0,7
Husholdninger	62,8	59,4	58,0	62,3	60,0	52,7	51,9	56,5	58,9	56,8
Disponibel inntekt for Norge	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
Memo: Husholdningenes disponible inntekt som andel av disponibel inntekt for Norge ekskl. driftsresultatet i petroleumssektoren	68,3	67,6	66,3	66,6	66,7	66,9	63,9	66,7	69,8	69,1

* Foreløpige tall

Kilde: Statistisk sentralbyrå

Figur 1.5 Husholdningenes disponible inntekt

*Foreløpige tall

Kilde: Statistisk sentralbyrå

Ikke-finansielle foretaks andel av disponibel inntekt for Norge var i 2000 på 4,0 prosent. Deretter steg andelen, blant annet på grunn av oljeprisutviklingen, til 5,3 prosent i 2001. De tre påfølgende årene falt andelen, og var ifølge foreløpige nasjonalregnskapstall på 0,7 prosent i 2004. Svingninger i oljeprisen og netto renteutgifter, samt konjunkturutviklingen, er sentrale faktorer bak denne utviklingen.

Husholdningssektoren (inklusive ideelle organisasjoner) er den klart største av de institusjonelle sektorene målt ved disponibel inntekt. I andre halvdel av 1990-tallet beveget husholdningenes andel av disponibel inntekt for Norge seg rundt 60 prosent, men falt til 51,9 prosent i 2001. Andelen var 58,9 prosent i 2003, og falt ifølge foreløpige nasjonalregnskapstall til 56,8 prosent i 2004. Sett i forhold til disponibel inntekt for Norge eksklusiv driftsresultatet i petroleumssektoren har husholdningenes disponible inntekt utgjort i overkant av 66 prosent i perioden 1996 til 2002, bortsett fra i 2001 hvor andelen var litt lavere. Andelen økte både i 2003 og 2004, hvor andelen er beregnet til 69,1 prosent.

Boks 1.1 Noen inntektsbegreper i nasjonalregnskapet

Bruttonasjonalproduktet gir uttrykk for den samlede verdiskapingen i landet, utført av innenlandske produsenter i markedsrettet og ikke-markedsrettet virksomhet. Etter fradrag for kapitalslit, som er den beregnede verdireduksjonen av produksjonskapitalen i landet som følge av slitasje og elde, framkommer *nettonasjonalproduktet* eller netto inntekt opptjent i Norge.

Uten økonomisk samkvem med andre land ville nettonasjonalprodukt også vært landets disponible inntekt. Som deltaker i det internasjonale økonomiske samkvem, vil imidlertid Norge ha finansinntekter av fordringer på utlandet og utlendinger ha tilsvarende inntekter på fordringer på oss, og vi kan motta og gi inntektsoverføringer. *Nasjonalinntekten* er den samlede inntekt som tilfaller nordmenn, og framkommer ved å legge netto renter, aksjeutbytte og andre inntekter fra utlandet til nettonasjonalproduktet. Ved i tillegg å legge netto stønader og andre løpende overføringer fra utlandet til nasjonalinntekten, får en fram *disponibel inntekt for Norge*. Ved å deflatere disponibel inntekt for Norge med nasjonalregnskapets prisindeks for netto innenlandsk sluttanvendelse, kommer en fram til begrepet *disponibel realinntekt for Norge*.

Bytteforholdet overfor utlandet er en betegnelse på forholdet mellom gjennomsnittlig eksportpris og gjennomsnittlig importpris. Hvis prisene på norsk eksport over en periode stiger mindre enn prisene på de produkter Norge importerer, betyr dette at landet kan importere mindre for hver enhet eksportvare enn tidligere. En slik forverring i bytteforholdet trekker isolert sett disponibel realinntekt ned.

Faktorinntekten gir uttrykk for den inntekt som tilfaller produksjonsfaktorene arbeidskraft og kapital. Faktorinntekt for Norge, eller for en

enkelt næring, er således lik summen av lønnskostnader og driftsresultat. Faktorinntekt for Norge er videre lik nettonasjonalprodukt fratrasket netto produksjonsskatter. Lønnskostnadene omfatter kontant- og naturallønn utbetalt til arbeidstakerne og arbeidsgivers trygde- og pensjonspremier. Driftsresultatet utgjør det beregnede overskuddet og kan tolkes som godtgjøring til produksjonsfaktorene kapital og eierens egen arbeidsinnsats. Som følge av at tall for driftsresultat beregnes som restposter, må en regne med til dels store feilmarginer i disse anslagene.

I den *institusjonelle inntektsfordelingen* splittes disponibel inntekt for Norge opp etter hvilke institusjonelle sektorer inntektene tilfaller. Blant institusjonelle sektorer skiller en vanligvis mellom: Offentlig forvaltning, finansielle foretak, ikke-finansielle foretak, husholdninger og utlandet.

Offentlig forvaltning består av statsforvaltningen (inklusive trygdeforvaltningen) og kommuneforvaltningen. Inntektene består i hovedsak av skatt på inntekt og formue, trygde- og pensjonspremier og produksjonsskatter. De viktigste postene på utgiftssiden ved beregning av disponibel inntekt er produksjonssubsidier og stønader til private konsumenter.

Finansforetak består av Norges Bank, private og offentlige banker, forsikringsselskaper, kredittforetak og andre finansieringsinstitusjoner.

Ikke-finansielle foretak (selskaper) består av statsforetak (inklusive statens forretningsdrift), kommuneforetak og private ikke-finansielle foretak.

Husholdningssektoren omfatter alle personer hjemmehørende i Norge og ideelle organisasjoner med virksomhet rettet mot husholdningene.

Kapittel 2

Nærmere om inntektsutviklingen for husholdningene

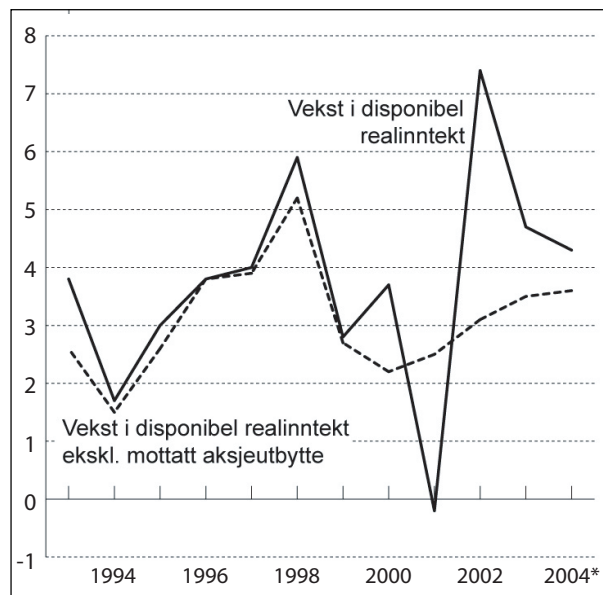
- Husholdningenes disponible realinntekt økte ifølge foreløpige tall fra nasjonalregnskapet med 4,3 prosent fra 2003 til 2004.
- Lønnsinntekter og netto formuesinntekter ga de største bidragene til inntektsveksten.
- Regnet per person gikk disponibel realinntekt opp med 3,7 prosent i 2004.
- Lønnstakere hadde en gjennomsnittlig økning i reallønn etter skatt på 3,2 prosent fra 2003 til 2004 mot 2,1 prosent året før. For hovedgrupper av lønnstakerne lå veksten mellom 3,1 og 3,6 prosent.
- Fra 1997 til 2003 har de 10 prosentene av lønnstakerne med de høyeste lønningene (desil 10), økt sin andel av de totale lønnsinntektene med 0,7 prosentpoeng til 18,9 prosent og desil 9 har økt sin andel med 0,3 prosentpoeng til 12,8 prosent. Dette har særlig skjedd på bekostning av desilene 1-6.

Tall i avsnitt 2.1 fokuserer på husholdningenes disponible realinntekt basert på nasjonalregnskapet. I avsnittene 2.2 og 2.3 presenteres mer detaljerte tall for inntektsutviklingen for utvalgte eksempler på husholdninger der en spesielt fokuserer på betydningen av ulik lønnsutvikling, skattesystemet og utviklingen i pensjonsytelser fra folketrygden. I avsnitt 2.4 redegjøres for en del trekk ved fordelingen av lønnsinntekt.

2.1 Disponibel realinntekt i husholdningssektoren

Nasjonalregnskapets inntektsregnskap inneholder en samlet oversikt over husholdningssektorens inntekter og utgifter, dvs. etter at en har summert over alle økonomiske enheter hjemmehørende i husholdningssektoren. (For en nærmere redegjørelse for hva som inngår i husholdningssektoren se boks 2.1)

Tabell 2.1 viser husholdningenes inntekter og utgifter fordelt på ulike poster I perioden 1995 - 2004 var den gjennomsnittlige veksten i husholdningenes disponible realinntekt på 4,0 prosent per år. Ifølge nasjonalregnskapet økte husholdningene

Figur 2.1 Vekst i disponibel realinntekt for husholdninger og ideelle organisasjoner. Prosentvis endring fra året før.

*Foreløpige tall

Kilde: Statistisk sentralbyrå

nes disponible realinntekt med 4,3 prosent i 2004. De store svingningene i inntektsveksten i de siste årene, skyldes i all hovedsak både store positive og negative vekstbidrag fra mottatt aksjeutbytte. Størrelsen på utbetalt aksjeutbytte er trolig påvirket av skattemessige tilpasninger gjennom foretak der husholdningene eier majoriteten av aksjene. Figur 2.1 viser veksten i disponibel realinntekt og disponibel realinntekt eksklusive mottatt aksjeutbytte, og illustrerer godt hvilken betydning svingningene i mottatt aksjeutbytte har hatt for veksten i disponibel realinntekt.

Tabell 2.2 og 2.3 viser hvordan de ulike innteks- og utgiftskomponentene har bidratt til veksten i husholdningenes disponible realinntekter i perioden 1994-2004¹. Bidragene fra lønnsinntekter,

¹ Bidragene fra de ulike innteks- og utgiftskomponentene må ses i sammenheng. Et eksempel kan være at når det positive bidraget fra lønnsinntektene øker, medfører dette automatisk at det negative bidraget fra skatt av inntekt og formue også øker.

Tabell 2.1 Husholdninger og ideelle organisasjoner. Inntekter og utgifter¹. 1995-2004. Milliarder kroner

	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003*	2004*	gj.snitt
Inntekter	680,3	715,4	757,7	827,4	878,0	938,5	977,5	1051,4	1103,5	1141,8	
Lønnsinntekter	372,2	396,1	428,6	468,4	498,6	524,2	554,3	582,9	600,3	623,0	
Blandet inntekt ²	90,7	88,5	89,3	92,1	92,9	96,0	99,2	106,3	108,3	115,9	
<i>Herav: Tjenester fra egen bolig</i>	41,8	40,6	37,9	38,5	39,7	42,8	45,0	49,1	51,8	54,6	
Formuesinntekter	43,5	43,9	42,4	52,8	57,9	71,1	64,3	96,2	99,8	99,1	
<i>Herav: Avkastning på forsikringskrav³</i>	18,5	18,6	18,7	19,7	17,8	19,8	23,5	23,5	24,9	26,1	
<i>Herav: Mottatt aksjeutbytte</i>	10,9	11,5	13,1	18,1	19,4	29,6	13,5	43,1	55,2	63,7	
Offentlige stønader	145,0	152,7	158,8	169,8	182,1	195,1	209,0	224,7	245,7	252,3	
Andre inntekter ⁴	28,8	34,2	38,5	44,3	46,6	52,1	50,7	41,2	49,4	51,4	
Utgifter	200,8	210,7	220,5	244,4	266,6	285,5	310,4	324,6	322,5	321,3	
Skatt av inntekt og formue	147,0	159,2	174,4	189,7	201,2	216,3	228,9	236,9	243,3	259,3	
Formuesutgifter	46,5	44,9	38,5	46,5	56,5	59,4	71,4	76,7	67,9	49,4	
Andre utgifter ⁴	7,3	6,7	7,5	8,2	8,8	9,7	10,1	11,0	11,4	12,6	
Disponibel inntekt	479,4	504,7	537,3	582,9	611,5	653,0	667,0	726,8	780,9	820,5	
Disponibel realinntekt ⁵	574,2	596,3	620,3	656,8	675,2	700,1	698,9	750,8	786,4	820,5	
Vekst i disponibil realinntekt, prosent	3,0	3,8	4,0	5,9	2,8	3,7	-0,2	7,4	4,7	4,3	4,0
Vekst i disponibil realinntekt ekskl. mottatt aksjeutbytte, prosent	2,6	3,8	3,9	5,2	2,7	2,2	2,5	3,1	3,5	3,6	3,3

* Foreløpige tall.

¹ På grunn av avrundning summerer ikke underkomponentene seg nøyaktig opp til totaltallene.² Blandet inntekt er den delen av driftsresultatet som tilfaller husholdningssektoren. Denne inntekten inkluderer også avlønning for arbeid utført av eierne eller deres familie i egen næringsvirksomhet. Tjenester fra egen bolig, eller driftsresultat fra egen bolig, er en beregnet avkastning av boligkapitalen.³ Avkastning på forsikringskrav er avkastningen på husholdningenes fordringer på forsikringsselskap, og private pensjonskasser og fond. Disse fordringene er i all hovedsak verdien av private livs- og pensjonsforsikringer.⁴ Andre inntekter består av stønader fra utlandet, netto overføringer til ideelle organisasjoner og overføringer til husholdninger fra innenlandske sektorer utenom det offentlige. Andre utgifter omfatter stønader til utlandet og overføringer fra husholdninger til innenlandske sektorer utenom det offentlige.⁵ 2004-kroner. Nasjonalregnskapets prisindeks for konsum i husholdninger og ideelle organisasjoner er brukt som deflator. Denne prisindeksen avviker bl.a. på grunn av definisjonsforskjeller noe fra konsumprisindeksen (KPI). For 2004 har nasjonalregnskapet beregnet at prisveksten på konsum i husholdninger og ideelle organisasjoner var 0,7%. Dette er noe høyere enn veksten i KPI.

Kilde: Statistisk sentralbyrå

som er den største inntektskomponenten, har jevnt over vært store i de siste 10 årene med unntak av 2000 og 2003 hvor bidraget var mer beskjedent. Tall fra nasjonalregnskapet viser at vekstbidraget fra lønnsinntektene var på 18,4 milliarder i 2004, noe som tilsvarer 2,3 prosentpoeng. Dette er 2,0 prosentpoeng høyere enn lønnsbidraget i 2003. Det lave bidraget fra lønnsinntektene i 2003 hang sammen med nedgang i sysselsettingen.

Offentlige stønader, som er den viktigste inntektskilden for pensjonister og trygdede, har i hele perioden 1995-2004 gitt positive bidrag til veksten i husholdningenes disponible realinntekt. I perioden 1998-2003 var bidraget fra offentlige stønader gjennomgående høyt. Dette må ses i sammenheng med en økning i utgiftene under folketrygden, samt innføring av kontantstøtteordningen i perioden. For 2004 viser foreløpige nasjonalregn-

Tabell 2.2 Disponibel realinntekt for husholdninger og ideelle organisasjoner.
Endring i milliarder 2004-kroner.

	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003*	2004*	gj.snitt
Endring i disponibel realinntekt	16,5	22,1	24,1	36,5	18,4	24,9	-1,1	51,8	35,6	34,1	26,3
Bidrag fra											
– Lønnsinntekter	17,7	22,2	26,9	32,9	22,8	11,4	18,8	21,4	2,4	18,4	19,5
– Blandet inntekt	0,5	-4,0	-1,5	0,6	-1,3	0,4	1,0	5,9	-0,7	6,9	0,8
– Offentlige stønader	1,4	6,8	2,9	7,9	9,7	8,1	9,9	13,0	15,3	5,0	8,0
– Skatt av inntekt og formue	-7,9	-12,0	-13,3	-12,3	-8,5	-9,7	-7,9	-4,8	-0,3	-14,3	-9,1
– Netto formuesinntekter	6,8	2,4	5,6	2,6	-5,5	11,0	-19,9	27,6	12,0	17,5	6,0
– Andre inntekter netto	-2,0	6,6	3,4	4,8	1,1	3,7	-2,9	-11,2	7,0	0,6	1,1

* Foreløpige tall

Kilde: Statistisk sentralbyrå

skapstall at posten ga et vekstbidrag på 5,0 milliarder kroner, som tilsvarer 0,6 prosentpoeng. Det relativt lave vekstbidraget dette året må også ses i sammenheng med reduksjon i sykepengeutbetalinger, arbeidsledighetsstønader og utdanningsstønader. Pensjonsutbetalingene trakk opp etter en realvekst på 5,4 prosent i 2004.

Bidragene fra *skatt av inntekt og formue* vil, med uendrede gjennomsnittlige skattesatser, være negative så lenge realinntektene øker. Ifølge foreløpige tall fra nasjonalregnskapet kan skatt av inntekt og formue anslås å ha bidratt til å redusere veksten i husholdningenes disponible realinntekt med 14,3 milliarder 2004-kroner fra 2003 til 2004, tilsvarende

1,8 prosentpoeng. Det relativt høye negative bidraget må ses i sammenheng med veksten i lønnsinntektene samt lavere netto renteutgifter, som isolert trekker i retning av høyere skattbar inntekt.

Husholdningenes formuesinntekter består av renter på bankinnskudd, aksjeutbytte, beregnet avkasting på forsikringskrav og leieinntekter fra landeiendom. Formuesutgiftene består i all hovedsak av gjeldsrenter. Husholdningene har langt høyere rentebærende gjeld enn rentebærende fordringer, når vi holder husholdningenes forsikringskrav utenom.

For 2002 viser nasjonalregnskapstall at endringene i netto formuesinntekter bidro med hele 27,6

Tabell 2.3 Bidrag til vekst i disponibel realinntekt. Prosentpoeng.

	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003*	2004*	gj.snitt
Vekst i disponibel realinntekt. Prosent	3,0	3,8	4,0	5,9	2,8	3,7	-0,2	7,4	4,7	4,3	4,0
Bidrag fra											
– Lønnsinntekter	3,2	3,9	4,5	5,3	3,5	1,7	2,7	3,1	0,3	2,3	3,0
– Blandet inntekt	0,1	-0,7	-0,2	0,1	-0,2	0,1	0,1	0,8	-0,1	0,9	0,1
– Offentlige stønader	0,2	1,2	0,5	1,3	1,5	1,2	1,4	1,9	2,0	0,6	1,2
– Skatt av inntekt og formue	-1,4	-2,1	-2,2	-2,0	-1,3	-1,4	-1,1	-0,7	0,0	-1,8	-1,4
– Netto formuesinntekter	1,2	0,4	0,9	0,4	-0,8	1,6	-2,8	3,9	1,6	2,2	0,9
– Andre inntekter netto	-0,4	1,2	0,6	0,8	0,2	0,5	-0,4	-1,6	0,9	0,1	0,2

* Foreløpige tall

Kilde: Statistisk sentralbyrå

Tabell 2.4 Vekst i disponibel realinntekt per person¹. Prosent

	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003*	2004*	Gj.snitt 1995-04
Disponibel real- inntekt per person	2,4	3,3	3,4	5,2	2,0	3,1	-0,6	6,7	4,1	3,7	3,1

* Foreløpige tall

¹ Basert på tall fra folkemengden ved utgangen av året.

Kilde: Statistisk sentralbyrå

Boks 2.1 Nærmere om noen begreper knyttet til husholdningenes inntekter

Utviklingen i husholdningenes *disponible realinntekter* blir i hovedsak bestemt av fire forhold; inntektsutviklingen, skatteendringer, utviklingen i netto formuesinntekter og prisutviklingen.

- En personhusholdning kan ha *inntekt* fra flere kilder, f.eks. lønnsinntekt og blandet inntekt. Blandet inntekt er driftsresultatet fra næringsvirksomhet, som blant annet inkluderer avlønning for arbeid utført av eierne eller deres familie. Husholdningene kan ha formuesinntekter som består av renteinntekter på bankinnskudd, utbytte på aksjer, avkastning på forsikringskrav og leieinntekter fra landeiendom. Husholdningen kan også ha inntekter fra pensjoner og andre trygdeordninger. En lønnskakerhusholdning har lønn som hovedinntekt, mens blandet inntekt og trygde er hovedinntekter for henholdsvis personlig næringsdrivende og trygdede. Det er grunn til å merke seg at varige konsumgoder utenom bolig ifølge konvensjonene i nasjonalregnskapet regnes som konsumert i sin helhet det året de anskaffes. I tråd med dette inngår derfor ikke beregnet avkastning på varige konsumgoder utenom bolig som inntekt i nasjonalregnskapets inntektsregnskap. Husholdningene er derimot eiere av produksjonssektoren for boligtjenester, og mottar følgelig den beregnede avkastningen på boligkapitalen som en del av sin inntekt.
- Tallene i dette kapittelet inneholder også inntektene og utgiftene til Ideelle organisasjoner. Ideelle organisasjoner er enheter som tilbyr sine tjenester til husholdningene, og som hovedsakelig er engasjert i ikke-markedsrettet virksomhet. Deres hovedinntektskilder er overføringer fra offentlig forvaltning, medlemskontingenter og frivillige bidrag fra husholdninger og foretak.

- *Skatten* for ulike husholdninger kan variere selv om den samlede inntekten i utgangspunktet er lik. Ulike inntektsarter kan etter skattereglene bli behandlet forskjellig. Skattene vil også være avhengige av hvordan husholdningene innretter seg. F.eks. vil skattene avhenge av om inntekten i husholdningen er opptjent av en eller flere personer og fordelingen av inntekt dem i mellom. Videre kan fortsatt en husholdning til en viss grad påvirke skattens størrelse ved sin finansielle tilpasning.
- Beregninger av *disponibel realinntekt* krever en omregning til faste priser, dvs. en må dividere den løpende inntekten med en *prisindeks*. Valget av prisindeks er ikke opplagt. Det vanlige er å deflatere husholdningenes inntekter med en felles prisindeks - enten konsumprisindeksen eller nasjonalregnskapets prisindeks for husholdningers og ideelle organisasjoners totale forbruk. I beregningene i denne rapporten er den sistnevnte prisindeksen benyttet.

Det bør understrekes at disponibel realinntekt ikke gir direkte uttrykk for *levestandard*. Blant annet er ikke offentlig konsum med i beregningene selv om denne posten er et viktig bidrag til levekårene.

Det bør også nevnes at enkelte inntektskomponenter som inntektsføres i nasjonalregnskapet, ikke utbetales til husholdningene det aktuelle året. Et eksempel på dette er avkastning på husholdningenes forsikringskrav.

Omvurdering av aktiva, f.eks. ikke realiserte aksjegevinster/tap, endringer i verdien av boligkapitalen o.l., inngår ikke i begrepet disponibel inntekt slik det er presisert ovenfor. Slike omvurderinger av aktiva vil påvirke forbruksmulighetene over tid, men hører begrepsmessig hjemme i et kapitalregnskap for husholdningene.

milliarder 2004-kroner til veksten i husholdningenes disponible realinntekt, tilsvarende 3,9 prosentpoeng. Dette skyldes i hovedsak en kraftig vekst i utbetalt aksjeutbytte i 2002. For 2003 anslås et positivt bidrag til veksten i disponibel realinntekt på 12,0 milliarder 2004-kroner, noe som tilsvarer 1,6 prosentpoeng. Denne utviklingen skyldes hovedsakelig en sterk vekst i mottatt aksjeutbytte. For 2004 viser foreløpige tall at posten bidro med 17,5 milliarder 2004-kroner, som tilsvarer 2,2 prosentpoeng. Bak denne utviklingen lå en fortsatt økning i mottatt aksjeutbytte samt en større reduksjon i renteutgifter enn i renteinntekter.

Tall fra inntektsregnskapet for husholdningssektoren er summariske i den forstand at de ikke korrigerer for endringer i husholdningenes antall og sammensetning. *Disponibel realinntekt regnet per person* kan for 2004 anslås til i underkant av 180 000 kroner. Med omtrent 2,3 personer per husholdning (jfr. Folke- og boligtellingsen 2001) blir gjennomsnittlig disponibel realinntekt per husholdning i underkant av 410 000 kroner. I tabell 2.4 vises årlig prosentvis vekst i disponibel realinntekt i husholdningssektoren regnet per person i perioden 1995-2004. I denne perioden var den årlige gjennomsnittlige veksten i disponibel realinntekt per person 3,1 prosent. For 2004 viser foreløpige nasjonalregnskapstall en vekst på 3,7 prosent mot 4,1 prosent i 2003.

2.2 Vekst i reallønn etter skatt for utvalgte lønnstakerhusholdninger

Avsnitt 2.1 gjengir tall for husholdningenes samlede disponible realinntekt basert på nasjonalregnskapet, som i tillegg til lønnsinntekter bl.a. omfatter pensjonsinntekter, blandet inntekt (i hovedsak driftsresultatet fra næringsvirksomhet) og netto formuesinntekter, jf. boks 2.1. I dette avsnittet studeres utviklingen i kjøpekraft for ulike grupper lønnstakerhusholdninger, dvs. som har lønn som hovedinntektskilde. Reelle endringer i skatter vil medføre forskjeller i lønnsveksten før og etter skatt. I tillegg vil økning i priser normalt bidra til at lønn etter skatt øker mindre reelt enn nominelt. Veksten i reallønn etter skatt forteller hvordan kjøpekraften for lønnsinntekten for ulike grupper lønnstakere endrer seg.

Økningen i gjennomsnittlig reallønn² etter skatt for lønnstakere med et fullt normalårsverk (uten overtid) var om lag 3,2 prosent fra 2003 til 2004. Vek-

sten i husholdningenes reallønnsinntekter, som i tillegg til lønnsveksten er påvirket av utviklingen i antall utførte årsverk, var 4,3 prosent i samme periode. Veksten i husholdningenes disponible realinntekt regnet pr. person var 3,7 prosent i 2004.

2.2.1 Nærmere om beregninger av utviklingen i reallønn etter skatt fra 2002 til 2004 for hovedgrupper av lønnstakere

Maksimal skatt på alminnelig inntekt har vært 28 prosent fra 1992 til 2005. Maksimal marginalsatt på lønn var 48,8 prosent i 1992, 49,5 prosent fra 1993 til 1998, 49,3 prosent i 1999 og 55,3 prosent fra 2000 til 2004. I 2005 er maksimal marginalsatt på lønn redusert til 51,3 prosent. I de senere årene har det blitt vedtatt enkelte skatteendringer på lønnsinntekter gjennom økninger i bunnfradragene og økninger i innslagspunktet i trinn 1 i toppskatten. Skattesatser og inntektsgrenser mv. for inntektsårene fra 2000 til 2005 fremgår i tabell 7.1 i vedlegg 7.

I tabell 2.5 legger Beregningsutvalget fram beregninger av utviklingen i reallønn etter skatt for hovedgrupper av lønnstakere fra 2002 til 2004. Det er tatt utgangspunkt i gjennomsnittlig nivå og vekst i årslønn som gjengis i tabell 3.1.

Tabell 2.5 viser at lønnstakere som har hatt en årslønn og en lønnsvekst som tilsvarer gjennomsnittet for alle grupper, har fått en økning i reallønn etter skatt³ på 3,2 prosent fra 2003 til 2004. Dette er en økning i veksten på 1,1 prosentpoeng i forhold til veksten fra 2002 til 2003. Økningen skyldes i hovedsak en betydelig lavere prisvekst og at nominell lønnsvekst ikke har blitt redusert i samme grad.

Vekst i reallønn etter skatt kan variere noe for de ulike gruppene uavhengig av den nominelle lønnsveksten. Dette ser vi ikke i anslagene fra 2003 til 2004, men er framtrædende i veksttallene fra 2002 til 2003. Dette har først og fremst sammenheng med lettelsener i toppskatten i årene 2002 og 2003. For grupper som var/er innenfor toppskattegrensen vil høyere innslagspunkt i toppskatten slå ut i relativt høyere reallønnsvekst enn for grupper med gjennomsnittlig årslønn lavere enn innslagspunktet for toppskatt. I 2002 var innslagspunktet i toppskatten i trinn 1 320 000 kroner, mens grensen økte til 340 700 kroner i 2003. I 2004 ble toppskattegrensen økt i tråd med anslått lønnsvekst til 354 300 kroner. Videre vil lettelsener i beskatningen gjennom endrede grenser, som for eksempel økt øvre grense i minste-fradraget, gi ulike utslag for veksten i reallønn etter skatt avhengig av lønnsnivå.

² Utgangspunktet for beregningene i dette avsnittet er gjennomsnittlig årslønn for lønnstakere som har utført et fullt normalårsverk uten overtid.

³ Det er sett bort fra endringer i skattemessige fradrag den enkelte måtte ha hatt utover standardfradrag, jf. boks 2.2.

Tabell 2.5 Beregnet vekst i reallønn etter skatt per årsverk for utvalgte forhandlingsgrupper. Skattytere i klasse 1 med gjennomsnittlig årslønn og med standardfradrag. Vekst i prosent

Grupper	Gjennomsnittlig årslønn i 2003, kr	2002-2003		2003-2004	
		Lønnsvekst	Vekst i reallønn etter skatt	Lønnsvekst	Vekst i reallønn etter skatt
Industriarbeidere ¹	290 100	3,5	1,2	3,6	3,2
Industrifunksjonærer ²	413 400	4,6	2,4	3,8	3,4
HSH-bedrifter i varehandel ³	295 700	4,4	2,0	3,5	3,1
Forretnings- og sparebanker og forsikring ⁴	385 500	4,5	2,4	4,0	3,6
Statsansatte	327 300	4,3	1,9	3,7	3,3
Kommuneansatte ⁵	295 000	4,7	2,0	3,8	3,4
Veid snitt av alle grupper ⁶	322 000	4,5	2,1	3,6	3,2

¹ Gjelder for industriarbeidere med gjennomsnittlig avtalefestet normalarbeidstid, for dagarbeidere betyr dette 37,5 t/uke. Omfatter industriarbeidere som inngår i NHO-bedrifter.

² Industrifunksjonærer i NHO-bedrifter.

³ Tall for HSH-bedrifter i varehandel er for heltidsansatte.

⁴ Dekker noen flere grupper enn forhandlingsområdet.

⁵ Dekker også skoleverket.

⁶ Gjennomsnittet er veid med andel av total utbetalt lønn som vekt. Gjennomsnittet gjelder alle grupper, også de som ikke inngår i tabellen.

Kilde: Statistisk sentralbyrå og Beregningsutvalget.

Boks 2.2 Beregninger av endringer i reallønn etter skatt

Beregningene av endringer i reallønn etter skatt i dette avsnittet bygger på følgende forutsetninger:

- Inntektstakeren mottar bare én inntektsart (lønn).
- Det er bare tatt hensyn til skatteregler som berører alle eller de fleste lønnstakere. Det vil bl.a. si at det kun gis standardfradrag i inntekt (personfradrag, minstefradrag og særskilt fradrag i arbeidsinntekt).
- Barnetrygd er regnet som negativ skatt. Det er ikke tatt hensyn til andre overføringer fra offentlige budsjetter, herunder kontantstøtten som ble innført fom. 1.8.1998.
- Det er brukt samme prisindeks (konsumprisindeksen) for alle husholdningstyper ved omregning til reallønn. Konsumprisindeksen økte med 2,5 prosent fra 2002 til 2003 og med 0,4 prosent fra 2003 til 2004.

Beregninger basert på så enkle forutsetninger må brukes med forsiktighet. Beregningsutvalget mener likevel av flere grunner at denne type beregninger kan ha interesse:

- Resultatene indikerer i hvilken retning endringer i sentrale skatteregler isolert sett trekker.
- Siden det bare forhandles om lønn, kan beregninger der en kun endrer lønnsinntekten være av særlig interesse.

Den nominelle lønnsinntekten etter skatt beregnes ved at en trekker inntektsskatter og avgifter til folketrygden fra lønnsinntekten. For barnefamilier tar en også hensyn til barnetrygden. Lønnsinntekt etter skatt beregnet på denne måten gir uttrykk for hva lønnstakeren har til disposisjon av lønnsinntekten (og eventuelt barnetrygden) til betaling av gjeldsrenter og til kjøp av varer og tjenester etter at samlede skatter er betalt. En kommer deretter fram til reallønn etter skatt ved å deflatere den nominelle lønnsinntekten etter skatt med endringen i konsumprisindeksen. Endringen i reallønn etter skatt blir da den prosentvise forskjellen mellom årets og fjorårets reallønn etter skatt.

For industriarbeidere økte reallønnen etter skatt i gjennomsnitt med 3,2 prosent fra 2003 til 2004, mens økningen for industrifunksjonærer i NHO-bedrifter var om lag 3,4 prosent i samme periode. For kommuneansatte inklusive skoleverket økte reallønnen etter skatt i gjennomsnitt med 3,4 prosent fra 2003 til 2004. Veksten for statsansatte var på 3,3 prosent.

Tabellen illustrerer at ansatte i HSH-bedrifter innen varehandelen har fått en vekst i reallønn etter skatt på 3,1 prosent fra 2003 til 2004. I samme periode hadde ansatte innen finanstjenester tilsvarende en kjøpekraftsutvikling på i størrelsesorden 3,6 prosent.

Beregningsutvalget har også sett på hva familietyper kan bety for kjøpekraftsutviklingen. I tabell 2.6 har en beregnet utviklingen i reallønn etter skatt for lønnstakere med en lønnsinntekt i 2003 på henholdsvis 300 000 kroner og 550 000 kroner. Beregningene er utført for enslige lønnstakere hhv. uten barn og med ett barn, for lønnstakere som forsørger ektefelle og to barn, og for ektepar der begge ektefeller arbeider og har to barn.

De generelle forutsetningene for beregningene er nærmere omtalt i boks 2.2.

Utvalget har i beregningene i tabell 2.6 lagt til grunn en lønnsvekst på 4,5 prosent fra 2002 til 2003 og 3,6 prosent fra 2003 til 2004.

Tabell 2.6 illustrerer hvordan kjøpekraften for noen utvalgte husholdningstyper, med og uten barn, påvirkes av skatteendringene i de to siste

årene. Med de forutsetningene som er valgt, varierer økningen i reallønnen etter skatt fra 2003 til 2004 for de utvalgte typehusholdningene fra 2,9 prosent til 3,3 prosent. Økningen i reallønnen etter skatt er relativt høyest for husholdninger uten barn. Dette skyldes at barnetrygdsatsene er underregulert ift. lønnsveksten i perioden.

2.2.2 Kort om endringer i skatteregler for lønnstakere fra 2004 til 2005

Skattereglene for lønnstakere for 2005 innebærer skattelette i forhold til 2004, spesielt for lønnstakere med middels eller høyt lønnsnivå. Dette skyldes hovedsakelig justeringer i minstefradraget og i toppskatten. Øvre grense i minstefradraget for lønnsinntekt er økt fra 47 500 til 57 400 kroner, og satsen i minstefradraget er økt fra 24 prosent til 31 prosent for lønnstakere. Innslagspunktet i trinn 1 i toppskatten er økt med 7,5 prosent til 381 000 for klasse 1⁴. Satsene i toppskatten i trinn 1 og i trinn 2 er redusert til hhv. 12 prosent. og 15,5 prosent. Utover redusert gjennomnittsskatt innebærer letelsene redusert marginalsatt både for personer med høyere og lavere lønnsinntekter.

Det er også vedtatt andre endringer i skatteregler som kan berøre lønnstakere. Fordelsskatten

⁴ Innslagspunktet i trinn 1 for klasse 2 er økt med 4 prosent til 393 700 kroner.

Tabell 2.6 Beregnet vekst i reallønn etter skatt for utvalgte lønnstakerhusholdninger. Vekst i prosent

Lønnsinntekt	2002-2003		2003-2004	
	Nominell lønnsvekst	Vekst i reallønn etter skatt	Nominell lønnsvekst	Vekst i reallønn etter skatt
<i>300 000 kroner i 2003</i>				
Enslig lønnstaker uten barn ¹	4,5	2,1	3,6	3,2
Ektepar med én inntekt og 2 barn mellom 3 og 16 år/Enslig lønnstaker med 1 barn ^{2,3}	4,5	1,6	3,6	2,9
<i>550 000 kroner i 2003</i>				
Enslig lønnstaker uten barn ¹	4,5	2,3	3,6	3,3
Ektepar med én inntekt og 2 barn mellom 3 og 16 år/Enslig lønnstaker med 1 barn ^{2,3}	4,5	2,0	3,6	3,0
Ektepar med 2 barn mellom 3 og 16 år, hvor den ene ektefellen tjener 350 000 kroner og den andre 200 000 kroner ⁴	4,5	2,0	3,6	3,1

¹ Enslige lønnstakere uten barn blir liknet i klasse 1.

² Ektepar med én inntekt og enslige med forsørgeransvar, vil bli liknet i klasse 2.

³ Enslige forsørgere får barnetrygd for ett barn mer enn de forsørger.

⁴ Ektefellene i dette typehusholdet vil bli liknet særskilt i klasse 1.

Kilde: Beregningsutvalget.

på bolig er fjernet fra 1.1. 2005. I den forbindelse er også reglene for fradrag for ekstraordinær skade på bolig fjernet. Nedre grense for reiseutgifter for å kunne motta reisefradrag er hevet til 12 800 kroner. Videre er foreldrefradraget for dokumenterte kostnader til pass og stell av barn økt med inntil 5000 kroner for hvert barn utover det andre barnet, mens særfradraget for forsørgelse er fjernet.

Barnetrygden er nominelt uendret fra 2004 til 2005.

2.3 Utviklingen i pensjonsytelser fra folketrygden fra 2002 til 2004

Hovedkomponentene i pensjonsytelsene fra folketrygden er grunnpensjon, særtillegg og tilleggspensjon. Grunnpensjonen for enslige pensjonister tilsvarer ett grunnbeløp i folketrygden (G). For ektepar og visse typer samboere ble grunnpensjonen økt fra 1,5 til 1,6 G fra 1.5.2003 og fra 1,6 til 1,65 G fra 1.5.2004. Minstepensjon består av både grunnpensjon og særtillegg. Særtillegg gis til pensjonister som ikke har opptjent tilleggspensjon, eller som har tilleggspensjon lavere enn særtillegget. Særtillegget er 0,7933 G for enslige minstepensjonister og 1,5866 G for et ektepar der begge har minstepensjon.

Pensjonistenes inntekter fra folketrygden blir normalt regulert 1. mai hvert år. Utviklingen i grunnbeløpet i folketrygden, minstepensjonene for enslige og ektepar og i pensjonene til enslige som er født uføre eller blir uføre i ung alder, i perioden 1.5.1993 til 1.5.2004 fremgår av tabell 7.2 i vedlegg 7.

Pensjonister med tilleggspensjon utover særtillegget vil generelt øke sin pensjonsinntekt i takt med økningen i grunnbeløpet. Økningen i utbetalt minstepensjon for enslige var 3,9 prosent fra 2003 til 2004. Grunnpensjonen for ektepar ble økt fra 2004 slik at disse fikk en økning i utbetalt pensjon på 6,1 prosent fra 2003 til 2004. Også i 2003 ble grunnpensjonen for ektepar endret, noe som bidro til ulik vekst i utbetalt minstepensjon for enslige og ektepar fra 2002 til 2003. Økningen i grunnbeløpet

fra 2002 til 2003 inneholdt for øvrig en etterslepskompensasjon som hadde sin bakgrunn i de retningslinjene Stortinget har vedtatt for regulering av pensjonistenes inntekter.

Tabell 2.7 viser beregnet vekst i minstepensjon og realvekst i minstepensjon for enslige og ektepar uten andre inntekter eller formue fra 2002 til 2003 og fra 2003 til 2004. Realveksten i pensjon var 2,6 for enslige pensjonister fra 2002 til 2003. Økt grunnpensjon for ektepar bidro til at realveksten for denne gruppen økte med 4,9 prosent fra 2002 til 2003.

Fra 2003 til 2004 har realveksten i pensjon for enslige økt med 3,5 prosent, mens realveksten for minstepensjon for ektepar i samme periode var på 5,7 prosent. Forskjellen i realvekst for enslige og ektepar skyldes økningen i grunnpensjon for ektepar fra 1.5. 2004. Den relativt høye realveksten i pensjon fra 2003 til 2004 kan forklares med den lave prisveksten i perioden.

Uførepensjonister og alderspensjonister med pensjon fra folketrygden har rett på særfradrag for alder og uførhet mv. Alle pensjonister betaler lav trygdeavgift på inntekter som ikke gir opptjening av pensjonspoeng. En særskilt skattereduksjonsregel sikrer videre at minstepensjonister uten særlig formue eller inntekter utover minstepensjonsnivå ikke skal betale skatt. Denne fordelingen avtrappes gradvis med økende inntekt.

Beregningene ovenfor gjelder pensjonsytelser fra folketrygden. Pensjonistenes inntektsforhold bestemmes også av andre pensjonsordninger, men utvalget har ikke vurdert ytelser fra disse.

Utviklingen i disponibel realinntekt for den enkelte pensjonist vil variere avhengig av bl.a. pensjonens størrelse, pensjonistens sivilstand og andre inntekts- og formuesforhold.

Tabell 2.8 viser veksten i overføringer fra 1993 til 2002 for pensjonistene som samlet gruppe. Det har vært en reell vekst i overføringene fra 1993 til 2002 på om lag 32,8 pst. Overføringer utgjør vel 86 prosent av pensjonistenes samlede inntekt i 2002 (se vedleggstabell 8.3). Overføringenes andel av samlet inntekt har ikke endret seg vesentlig siden 1993.

Tabell 2.7 Utviklingen i minstepensjonene.¹ Prosentvis endring fra året før

		2003		2004	
	Gjennomsnittlig minstepensjon i 2004, kr	Vekst i utbetalt pensjon	Realvekst i pensjon	Vekst i utbetalt pensjon	Realvekst i pensjon
Enslig	104 261	5,1	2,6	3,9	3,5
Ektepar	187 225	7,4	4,9	6,1	5,7

¹ Veksten i utbetalt minstepensjon fra 2001 til 2003 gjelder dem som var minstepensjonister gjennom hele denne perioden.

Kilde: Beregningsutvalget.

Tabell 2.8 Utvikling i overføringer for pensjonister fra 1993 til 2002 målt som andel av samlet inntekt før skatt og i prosentwise årlige og samlede vekstrater Prosent

	Andel av samlet inntekt før skatt	Årlig vekst i overføringer	Samlet vekst i overføringer fra 1993
1993	86,0		
1999	86,7		20,3
2000	85,4	2,2	23,0
2001	86,4	2,6	26,2
2002	86,1	5,2	32,8

Kilde: Statistisk sentralbyrå, Beregningsutvalget

2.3.1 Kort om endringene i de særskilte skattereglene for pensjonister fra 2004 til 2005

Øvre grense i minstepensjonen for pensjonsinntekt ble økt i tråd med forventet lønnsvekst. Særfradraget for alder og uførhet ble holdt uendret fra 2004 til 2005. Grensene for skattefri nettoinntekt for enslige pensjonister er oppjustert med den anslåtte lønnsveksten i 2005 i Nasjonalbudsjettet til 92 100 kroner. For å sikre at minstepensjon fortsatt skal være skattefri, ble skattefri nettoinntekt for ektepar økt med anslått samlet vekst i utbetalt minstepensjon til 151 000 kroner.

Endringene i skattereglene for pensjonister innebærer at en enslig pensjonist i 2005 vil begynne å betale skatt på inntekter over 121 184 kroner. Tilsvarende vil et pensjonistektepar med lik pensjon begynne å betale skatt på inntekter over 198 684 kroner. Dette er en økning på 4 prosent for enslige og 5 prosent for ektepar i forhold til 2004. Det er her lagt til grunn at pensjonistenes nettoformue ikke overstiger 200 000 kroner. Det forutsettes også at pensjonistene kun har pensjonsinntekt og kun har standardfradrag.

2.4 Fordeling av lønn

Beregningsutvalget la i avsnitt 2.4 i NOU 2004:14 fram en del statistikk som kastet lys over fordelingen av inntekt for individer. Det ble spesielt lagt vekt på å redegjøre for enkelte trekk ved fordelingen av arbeids- og kapitalinntekter. I denne rapporten presenterer utvalget statistikk som viser fordelingen av lønnsinntekt for heltidsansatte lønnstakere i perioden 1997-2003.

2.4.1 Nærmere om fordelingen av lønnsinntekt før skatt for heltidsansatte

Tallene som presenteres i dette avsnittet, omfatter en sammenveining av heltidsansatte lønnstakere basert på et materiale fra Statistisk sentralbyrå.

Lønnsbegrepet er det samme som benyttes i tabell 3.1, dvs. avtalt utbetalt lønn, uregelmessige tillegg og bonus, men eksklusiv overtid.

Tabell 2.9 viser fordelingen av lønnsinntekt for heltidsansatte for årene 1997-2003. Den viser hvor stor del av den totale lønnsinntekten de ulike lønnsgruppene (desilene) mottar. I 2003 mottok de 10 prosentene (desil 1) med lavest lønn 6,0 prosent av de samlede lønnsinntektene. De 10 prosentene med høyest lønnsinntekt (10. desil) mottok i 2003 18,9 prosent av samlet lønnsinntekt for heltidsansatte.

Fordelingen av lønnsinntekt blant heltidsansatte lønnstakere fra 1997 til 2003 viser en forskyvning i lønnsfordelingen over denne perioden mot høyere andeler av total lønnsinntekt for gruppene (desilene) med de høyeste lønningene. Gini-koeffisienten har økt fra 0,167 til 0,182 i denne perioden, se boks 2.3 for definisjon av Gini-koeffisienten. De 10 prosentene av lønnstakerne med de høyeste lønningene (desil 10), har økt sin andel av de totale lønnsinntektene med 0,7 prosentpoeng til 18,9 prosent og desil 9 har økt sin andel med 0,3 prosentpoeng til 12,8 prosent. Dette har særlig skjedd på bekostning av desilene 1-6. Enkelte personer kan ha beveget seg mellom lønnsgrupper i perioden. Fordelingen sier derfor ikke direkte noe om lønnsutviklingen for den enkelte.

Siste kolonne i tabellen viser den prosentwise endringen i gjennomsnittlig lønnsinntekt fra 1997 til 2003. Samlet sett økte gjennomsnittlig lønnsinntekt i perioden med 36,2 prosent. Det var økende lønnsvekst fra desil 1 til 10. De 10 prosentene med de høyeste inntektene hadde den største økningen med 40,8 prosent. Den laveste økningen hadde desil 1 med 28,2 prosent.

Tabell 2.9 viser også fordelingen av lønnsinntekt blant heltidsansatte menn og kvinner.

Spredningen i lønnsinntekt målt ved Gini-koeffisienten er større blant menn enn kvinner, 0,193 for menn og 0,147 for kvinner i 2003. På den annen side har økningen i spredningen fra 1997 til 2003 vært større blant kvinner enn for menn.

Tabell 2.9 Fordelingen av total lønnsinntekt for heltidsansatte. Per 1. september/1. oktober 1997-2003.

		1997		1998		1999		2000		2001		2002		2003	
		Gjennom- Andelav		Gjennom- Andelav		Gjennom- Andelav		Gjennom- Andelav		Gjennom- Andelav		Gjennom- Andelav		Gjennom- Andelav	
		snittlig	sum i	snittlig	sum i	snittlig	sum i	snittlig	sum i	snittlig	sum i	snittlig	sum i	snittlig	sum i
		årslønn	prosent	årslønn	prosent	årslønn	prosent	årslønn	prosent	årslønn	prosent	årslønn	prosent	årslønn	prosent
Alle	248 000	100	267 200	100	278 100	100	292 800	100	306 100	100	326 700	100	337 700	100	36,2
Desil 1	159 200	6,4	171 400	6,4	178 200	6,4	185 200	6,3	188 700	6,2	198 500	6,1	204 100	6,0	28,2
Desil 2	182 900	7,4	197 900	7,4	205 400	7,4	214 400	7,3	220 900	7,2	234 500	7,2	241 300	7,1	31,9
Desil 3	195 900	7,9	212 300	7,9	219 900	7,9	230 500	7,9	237 900	7,8	252 200	7,7	259 800	7,7	32,6
Desil 4	207 500	8,4	224 800	8,4	232 400	8,4	244 100	8,3	252 700	8,3	268 500	8,2	277 000	8,2	33,5
Desil 5	218 800	8,8	236 700	8,9	244 800	8,8	257 700	8,8	267 900	8,7	285 700	8,8	295 000	8,7	34,8
Desil 6	232 500	9,4	250 300	9,4	259 300	9,3	273 500	9,3	285 700	9,3	305 200	9,3	315 100	9,3	35,5
Desil 7	248 500	10,0	268 200	10,0	278 200	10,0	294 000	10,0	307 100	10,0	329 200	10,1	340 300	10,1	36,9
Desil 8	271 100	10,9	292 900	11,0	304 700	11,0	321 600	11,0	337 200	11,0	362 000	11,1	373 800	11,1	37,9
Desil 9	311 100	12,5	335 900	12,6	351 500	12,6	370 900	12,7	390 300	12,7	419 300	12,8	433 700	12,8	39,4
Desil 10	452 400	18,2	481 200	18,0	506 900	18,2	536 500	18,3	573 100	18,7	612 100	18,7	637 100	18,9	40,8
Gini-koeffisient	0,167		0,165		0,168		0,170		0,178		0,181		0,182		
Menn	260 700	100	281 000	100	292 700	100	308 100	100	322 000	100	343 000	100	354 600	100	36,0
Desil 1	163 500	6,3	175 600	6,3	182 600	6,2	189 800	6,2	192 700	6,0	201 300	5,9	207 700	5,9	27,0
Desil 2	188 300	7,2	204 000	7,3	211 500	7,2	221 000	7,2	227 100	7,1	240 400	7,0	247 200	7,0	31,3
Desil 3	201 400	7,7	218 500	7,8	226 100	7,7	237 100	7,7	244 600	7,6	259 100	7,6	267 100	7,5	32,6
Desil 4	213 500	8,2	231 400	8,2	239 500	8,2	251 400	8,2	260 700	8,1	276 900	8,1	285 700	8,1	33,8
Desil 5	226 700	8,7	244 800	8,7	253 900	8,7	266 900	8,7	278 100	8,6	296 100	8,6	305 300	8,6	34,7
Desil 6	242 400	9,3	261 500	9,3	271 400	9,3	286 300	9,3	298 600	9,3	317 800	9,3	328 300	9,3	35,4
Desil 7	261 600	10,0	282 900	10,1	293 600	10,0	309 500	10,0	322 900	10,0	345 800	10,1	357 000	10,1	36,5
Desil 8	288 800	11,1	311 600	11,1	324 900	11,1	342 700	11,1	358 800	11,1	384 200	11,2	397 100	11,2	37,5
Desil 9	335 200	12,9	362 400	12,9	379 200	13,0	399 700	13,0	420 300	13,1	450 600	13,1	465 400	13,1	38,8
Desil 10	485 500	18,6	517 400	18,4	544 500	18,6	577 000	18,7	616 700	19,2	657 500	19,2	685 000	19,3	41,1
Gini-koeffisient	0,177		0,175		0,178		0,181		0,189		0,192		0,193		

Tabell 2.9 Fordelingen av total lønnsinntekt for heltidsansatte. Per 1. september/1. oktober 1997-2003.

	1997		1998		1999		2000		2001		2002		2003	
	Gjennom- snittlig årslønn	Andelav sum i prosent	Gjennom- snittlig årslønn	Andelav sum i prosent	Gjennom- snittlig årslønn	Andelav sum i prosent	Gjennom- snittlig årslønn	Andelav sum i prosent	Gjennom- snittlig årslønn	Andelav sum i prosent	Gjennom- snittlig årslønn	Andelav sum i prosent	Gjennom- snittlig årslønn	Andelav sum i prosent
Kvinner	222 700	100	239 700	100	249 400	100	263 400	100	275 600	100	295 000	100	305 200	100
Desil 1	153 700	6,9	166 200	6,9	173 100	6,9	180 100	6,8	184 100	6,7	195 100	6,6	199 900	6,6
Desil 2	175 100	7,9	189 100	7,9	196 100	7,9	204 900	7,8	211 800	7,7	226 100	7,7	232 500	7,6
Desil 3	186 500	8,4	201 800	8,4	209 400	8,4	219 000	8,3	226 900	8,2	241 400	8,2	248 500	8,1
Desil 4	197 200	8,9	213 600	8,9	221 300	8,9	232 400	8,8	240 600	8,7	255 600	8,7	263 900	8,7
Desil 5	207 400	9,3	224 500	9,4	231 900	9,3	244 300	9,3	253 300	9,2	269 700	9,1	278 500	9,1
Desil 6	217 200	9,8	234 900	9,8	242 600	9,7	256 400	9,7	266 500	9,7	285 200	9,7	294 900	9,7
Desil 7	229 300	10,3	246 700	10,3	255 100	10,2	270 100	10,3	282 500	10,3	303 500	10,3	313 900	10,3
Desil 8	243 500	10,9	262 000	10,9	271 700	10,9	288 300	11,0	302 900	11,0	326 700	11,1	338 100	11,1
Desil 9	264 600	11,9	285 800	11,9	297 900	11,9	316 900	12,0	334 400	12,1	361 300	12,3	373 700	12,3
Desil 10	352 300	15,8	372 600	15,5	395 600	15,9	421 700	16,0	452 700	16,4	485 700	16,5	507 700	16,6
Gini-koeffisient	0,129		0,126		0,129		0,133		0,141		0,144		0,147	

Kilde: Statistisk sentralbyrå

Tabell 2.10 Andelen kvinner og menn i de ulike desilene. 1997 og 2003. Prosent.

Desil	Menn		Kvinner	
	1997	2003	1997	2003
1	7	8	15	14
2	9	9	13	13
3	9	9	11	12
4	9	9	12	12
5	10	10	11	10
6	10	10	11	11
7	10	10	10	10
8	11	11	8	9
9	12	12	6	6
10	13	13	3	4
Alle	100	100	100	100

Kilde: Statistisk sentralbyrå

Kvinner er i større grad enn menn i de laveste desilene. I 2003 er 14 prosent av kvinnene og 8 prosent av mennene i desil 1. Desil 10 omfatter 13 prosent av mennene og 4 prosent av kvinnene. I desi-

lene 1-5 er 61 prosent av kvinnene og 45 prosent av mennene, se tabell 2.10. Fra 1997 til 2003 er andelen av kvinnene i laveste desil gått ned, mens den har økt i øverste desil.

Boks 2.3 Begreper i fordelingsanalyser

Desil- og persentiltabeller:

I fordelingsanalyser rangeres ofte individene etter inntekt etter skatt og grupperes deretter i like store grupper. En vanlig type gruppering er å dele antallet individer i 10 like store deler. Disse gruppene kalles ofte for desiler, hvor de 10 prosent med lavest inntekt kalles desil 1, de neste 10 prosent for desil 2 osv. til de 10 prosent med høyest inntekt, som kalles desil 10.

Individene kan også grupperes i mindre grupper. En inndeling i 100 like store grupper kalles ofte for persentiler. Den prosenten med lavest inntekt kalles persentil 1, og prosenten med høyest inntekt kalles persentil 100.

Gini-koeffisienten:

I analyser av inntektsfordelinger er det behov for et summarisk mål på ulikhet som kan benyttes

ved sammenlikning av inntektsfordelinger i ulike situasjoner. For eksempel kan virkninger på inntektsulikheten av endringer i skatte- og overføringsordninger belyses ved hjelp av endring i Gini-koeffisienten. Gini-koeffisienten (G) varierer mellom 0 og 1, og ulikheten er større jo større G er. Dersom $G=0$ er inntekten likt fordelt mellom alle individer i gruppen som studeres, mens $G=1$ betyr at det er en person som mottar all inntekt. Gini-koeffisienten representerer bare en av flere mulige metoder for å kvantifisere ulikhet mellom fordelinger. Det viser seg at Gini-koeffisienten vektlegger sterkest endringer som skjer i den sentrale delen av fordelingen og i mindre grad endringer som skjer i toppen og bunnen av fordelingen.

Kapittel 3

Lønnsutviklingen i senere år

- Den gjennomsnittlige *årslønnsveksten fra 2003 til 2004* for alle grupper under ett er beregnet til 3,6 prosent mot 4,5 prosent året før.
- *Årslønnsveksten* fra 2003 til 2004 i NHO-bedrifter er beregnet til 3,6 prosent for industriarbeidere og til 3,8 prosent for industrifunksjonærer. Gjennomsnittlig årslønnsvekst for disse to gruppene under ett er beregnet til 3,8 prosent. For heltidsansatte i HSH-bedrifter i varehandelen var lønnsveksten 3,5 prosent. I forretnings- og sparebanker og forsikring under ett, som omfatter noen flere grupper enn forhandlingsområdet, er lønnsveksten beregnet til 4,0 prosent. I NAVO-bedrifter utenom helseforetakene er lønnsveksten beregnet til 3,4 prosent og i helseforetakene til 3,0 prosent. For ansatte i staten og i kommunene (inklusive stillinger med hovedsakelig lokal lønnsdannelse og skoleverket) er lønnsveksten beregnet til henholdsvis 3,7 prosent og 3,8 prosent.
- Utvalget anslår *overhenget* til 2005 til 1,4 prosent for alle grupper under ett. Dette er 0,3 prosentpoeng høyere enn til 2004 og 1,3 prosentpoeng lavere enn til 2003. For industriarbeidere er overhenget beregnet til 1,2 prosent og for industrifunksjonærer til 1,5 prosent. For heltidsansatte i HSH-bedrifter i varehandelen er overhenget beregnet til 0,7 prosent og for ansatte i forretnings- og sparebanker og forsikring under ett til 1,5 prosent. For NAVO-bedrifter var overhenget til 2005 1,5 prosent i helseforetakene og 1,1 prosent i øvrige bedrifter. For ansatte i staten og kommunene (inklusive stillinger med hovedsakelig lokal lønnsdannelse og skoleverket) er overhenget beregnet til henholdsvis 1,9 prosent og 1,5 prosent.
- For de gruppene utvalget har tall for, har det vært en tilnærming mellom *kvinnens og menns lønn* fra 2003 til 2004 for en del områder, mens det har vært en tilbakegang eller stagnasjon i andre områder.
- I noen områder ble det allerede under lønnsoppgjøret i 2004 *avtalt tillegg for 2005*. I KS-området (eksklusiv stillinger med hovedsakelig lokal lønnsdannelse) utgjør allerede avtalte tillegg 1,1 prosentpoeng som bidrag til årslønnsveksten fra 2004 til 2005, mens slike til-

- legg bidrar med om lag 0,6 prosentpoeng i helseforetakene (eksklusiv legene). Samlet bidrar allerede avtalte tillegg med om lag $\frac{1}{4}$ prosentpoeng til årslønnsveksten fra 2004 til 2005.
- I næringsvirksomhet hadde *toppledere* i foretak med over 25 ansatte/lønnsforhold i gjennomsnitt en lønnsvekst på 6,4 prosent fra 2003 til 2004 mot 4,4 prosent fra 2002 til 2003. Lønnsveksten fra 2003 til 2004 varierte fra 4,8 prosent for toppledere i foretak med 25-49 ansatte/lønnsforhold til 12,3 prosent i foretak med over 250 ansatte/lønnsforhold.
 - I foretak med over 25 ansatte/lønnsforhold var om lag 12 prosent av topplederne kvinner i 2004, og de tjente i gjennomsnitt om lag 73,5 prosent av det mannlige toppledere tjente.

3.1 Lønnsutviklingen for hovedgrupper av lønnstakere

Beregningsutvalget legger i dette kapitlet fram statistikk og beregninger som gir et hovedinntrykk av lønnsutviklingen fra 2003 til 2004. Det gis dessuten anslag på lønnsoverhenget til 2005 for ulike grupper. I dette kapitlet gis det også en oversikt over lønnstilleggene i 2004 for en del grupper. En mer detaljert oversikt over resultatene av lønnsoppgjøret i 2004 gis i vedlegg 2. Utvalget omtaler også kort resultatene av de lønnsoppgjørene i 2005 som er ferdige ved avslutningen av denne rapporten.

Årslønnsvekst for hovedgrupper

Beregningsutvalget presenterer tall for gjennomsnittlig årslønn både for heltidsansatte, dvs. arbeidstakere som har utført et fullt avtalefestet normalt årsverk uten overtid og gjennomsnittlig lønn per årsverk. Det siste begrepet omfatter både heltids- og deltidsansatte, der deltidsansatte er regnet om til heltidsekvivalenter. Beregningene av lønnsnivå og lønnsvekst er ført fram til 2004 og gjengis i tabell 3.1 og tabell 7.9 i vedlegg 7. Begge tabellene bygger på lønnsstatistikk for gruppene og på opplysninger om reguleringsstidspunkter i de enkelte år. Lønnsbegreper og grunnlaget for beregningene av lønnsvekst og lønnsnivå omtales kort i boks 3.1. En mer detaljert omtale gis i vedlegg 3.

Boks 3.1 Lønnsbegreper og grunnlaget for beregning av årslønnsvekst

Statistisk sentralbyrå har fra og med 1997 foretatt en full omlegging av lønnsstatistikken. En har fått en enhetlig, individbasert statistikk som per i dag dekker alle lønnstakere med unntak av primærnæringene, og som er sammenliknbar mellom næringer, jf. omtale i vedlegg 3. Tall etter den nye lønnsstatistikken foreligger for årene 1997-2003 og for de fleste grupper også for 2004.

Beregningene som utvalget legger fram, bygger på Statistisk sentralbyrås strukturstatistikk for lønn, en statistikk som en gang per år kartlegger nivå, fordeling og endring i lønn. Videre bygger beregningene i hovedsak på prinsipper og forutsetninger som utvalget har lagt til grunn i tidligere rapporter. SSBs lønnsstatistikk er utviklet i tråd med EØS-retningslinjer på området og i nært samarbeid med partene i lønnsoppgjøret for å dekke krav til forhandlingsstatistikk.

I privat sektor bygger statistikken på opplysninger fra et utvalg av bedrifter i alle næringshovedområder¹ med unntak av primærnæringene. Utvalgene varierer i størrelse fra om lag 40 til 80 prosent med i gjennomsnitt om lag 67 prosent av alle ansatte i næringshovedområdet, alt avhengig av i hvor stor grad næringen er omfattet av krav fra forhandlingsstatistikken. For NHO-bedrifter er utvalget om lag 70 prosent. Det innhentes opplysninger på individnivå i alle næringer og for alle ansatte uavhengig av stilling og arbeidstid. For ansatte i privat sektor innhentes data på skjema eller via elektronisk media fra foretakene som omfattes av det årlige utvalget. I 2003 benyttet ¼ av foretakene, som dekket 44 prosent av bedriftene og ¾ av alle sysselsatte i statistikken, elektronisk innrapportering.

I offentlig sektor produseres lønnsstatistikken ved hjelp av registre i henholdsvis Moderniseringsdepartementet og Kommunenes Sentralforbund. SSB står for innhenting av lønnsopplysningene for statsansatte og for ansatte i de statlige helseforetakene i 2004. Data for de statlige helseforetakene for 2002 og 2003 ble innhentet av NAVO. SSB offentliggjør offisiell lønnsstatistikk for ansatte både i staten, de statlige helseforetakene, skoleverket og kommunene.

Beregningene av lønnsnivå og lønnsvekst er basert på oppgaver over time- eller månedsfortjeneste eksklusive overtidstillegg, men inklusive andre typer tillegg. Dvs. at månedsfortjenesten

består av fast avtalt lønn inkl. faste tillegg, uregelmessige tillegg og bonuser. Uregelmessige tillegg omfatter bl.a. tillegg for ubekvem arbeidstid, utkallingstillegg, skifttillegg, smusstillegg, offshoret tillegg og andre tillegg som følge av arbeidets art. Uregelmessige tillegg er som regel knyttet til spesielle arbeidsoppgaver eller arbeidstider. Beregningene inneholder de samme lønnskomponentene for alle grupper. I lønnskomponentene inngår lønnstillegg som kan ha bakgrunn i spesielle forhold i en bransje, f.eks. skifttillegg og ulempetillegg. Som nevnt inngår bonus i årslønnsbegrepet. Derimot inngår ikke opsjoner og fordel ved aksjer til underkurs.

For gruppene/tariffområdene i tabell 3.1 og i tabell 7.9 i tabellvedlegget beregnes fra og med 2003 årslønn for alle grupper ved å ta utgangspunkt i lønnsstatistikken for vedkommende år, f.eks. i oktober. En kan dermed anslå økningen i månedsfortjenesten siden oktober året før. Økningen i månedsfortjenesten over denne perioden deles i tariffmessig lønnsøkning og lønnsglidning. Tariffmessig lønnsøkning anslås på grunnlag av tariffavtaler og kan fordeles på bestemte tidspunkter i 12-måneders perioden. Lønnsglidningen, som beregnes som en restpost, blir fordelt på ett eller flere tidspunkter for de ulike gruppene. Deretter kan en beregne et gjennomsnittlig årslønnsnivå for det aktuelle året.

Lønnsglidning framkommer beregningsmessig som forskjellen mellom total lønnsøkning i en bestemt periode og tariffmessig lønnsøkning i den samme perioden. Lønnsglidningen blir dermed en restpost. Tillegg ved lokale forhandlinger i privat sektor og for stillinger med bare lokal lønnsdannelse i kommunene er lønnsglidning. I noen tariffområder er forhandlingsmodellen slik at også de lokale forhandlingene er en del av den avtalte lønnsøkningen. I offentlig sektor er tillegg ved lokale forhandlinger normalt en del av rammen fastsatt sentralt. Denne rammen er likevel ofte en nedre ramme. I staten f.eks. kan etatene/virksomhetene skyte til midler fra driftsbudsjettet. I tillegg kan partene lokalt føre forhandlinger på særlig grunnlag, såkalte 2.3.4-forhandlinger².

¹ Ifølge Standard for næringsgrupper 1994 (C 182).

² Kravet for slike forhandlinger er at det har skjedd vesentlige endringer i de forhold som er lagt til grunn for arbeidstakerens lønn.

(Boks 3.1 forts.)

I beregningene forutsettes det at det ikke skjer noen glidning fra tellingstidspunktet og ut året. Dette har forholdsvis liten betydning for gjennomsnittlig årslønn, men kan påvirke størrelsen på overhenget. Informasjon fra den kvartalsvise lønnsindeksen til SSB viser en viss lønnsvekst for noen grupper i privat sektor fra september/oktober og ut året som hittil ikke har vært fanget opp av beregningsoppleggene. Utvalget har derfor satt i gang et arbeid for å se på om denne informasjonen kan brukes til å beregne overheng for tariffområder.

Beregningene av lønnsnivå og lønnsvekst er utført både for heltidsansatte, dvs. for lønnstakere som har utført et fullt normalt årsverk og for et beregnet årsverk. Et fullt normalt årsverk svarer imidlertid ikke til det samme antall arbeidstimer for alle lønnstakergrupper. Begrepet "beregnet årsverk" omfatter både heltids- og deltidsansatte der deltidsansatte er regnet om til heltids-ekvivalenter. Ved beregningene forutsettes det at det gis godtgjørelse for ferie- og sykefravær som er lik lønnsinntekten for arbeidet tid av tilsvarende lengde som fraværet.

I beregningene av årslønn for *heltidsansatte* i privat sektor etter næringshovedområde inngår som hovedregel de som har en avtalt arbeidstid

på 33 timer eller mer i uken. Dette er i samsvar med heltidsdefinisjonen i offisiell lønnsstatistikk. Det skilles ikke mellom arbeid på skift/turnus og på dagtid. I forbindelse med utarbeidning av tariffstatistikk kan SSB sette andre grenser. For ansatte i staten og kommunene inkl. skoleverket er heltid definert som dellønnsprosent/stillingsandel på 100 prosent. For de statlige eide helseforetakene har en i 2004-statistikken mulighet for å sette grenser mellom heltid og deltid som i privat sektor.

Deltidsansatte er alle som har avtalt arbeidstid lavere enn 33 timer i uken eller dellønnsprosent/stillingsandel lavere enn 100 prosent. For å kunne sammenlikne lønn mellom hel- og deltidsansatte omregnes lønnen til de deltidsansatte til hva den ville vært hvis de jobbet heltid, se vedlegg 3. Lønn per heltidsekvivalent for de deltidsansatte kan da slås sammen med lønnen for de heltidsansatte slik at man kan beregne gjennomsnittlig lønn for alle ansatte.

Det bør utvises forsiktighet ved sammenlikning mellom gruppene. Dette gjelder særlig ved vurdering av utviklingen i ett enkelt år. Videre kan variasjoner i lønnsutviklingen mellom grupper bl.a. ha sammenheng med endringer i sammensetningen av arbeidsstyrken, endringer i stillingsstruktur m.m.

Av tabell 3.1 framgår lønnsutviklingen¹ i noen store forhandlingsområder det siste tiåret. Det var jevnt over en økende veksttakt i perioden fram til 1997-98. Særlig var lønnsveksten høy fra 1997 til 1998. I 1999 og 2000 avtok veksttakten med unntak av for ansatte i skoleverket i 2000. Fra 2000 til 2001 tiltok samlet lønnsvekst. Ansatte i kommunene, statsansatte og forretnings- og sparebanker hadde likevel lavere lønnsvekst i 2001 enn året før, mens bl.a. ansatte i skoleverket og industrifunksjonærer i NHO-bedrifter hadde høyere lønnsvekst. Fra 2001 til 2002 økte igjen samlet lønnsvekst, og for de fleste grupper var lønnsveksten klart høyere enn i de tre foregående årene. Den forholdsvis sterke lønnsveksten i skolesektoren fra 2000 til 2002 skyl-

des spesielle tillegg, jf. omtale av lønnstilleggene i boks 3.5. Fra 2002 til 2003 var samlet lønnsvekst 4,5 prosent. Med unntak av for helseforetakene var lønnsveksten i alle de store tariffområdene lavere i 2003 enn i 2002.

Årslønnsveksten fra 2003 til 2004 i NHO-bedrifter er beregnet til 3,6 prosent for industriarbeidere og til 3,8 prosent for industrifunksjonærer. Gjennomsnittlig årslønnsvekst for disse to gruppene under ett er beregnet til 3,8 prosent. For heltidsansatte i HSH-bedrifter i varehandelen var lønnsveksten 3,5 prosent. I forretnings- og sparebanker og forsikring under ett, som omfatter noen flere grupper enn forhandlingsområdet, er lønnsveksten beregnet til 4,0 prosent. I NAVO-bedrifter utenom helseforetakene er lønnsveksten beregnet til 3,4 prosent og i helseforetakene til 3,0 prosent. For ansatte i staten og i kommunene (inklusive stillinger med hovedsakelig lokal lønnsdannelse og skoleverket) er lønnsveksten beregnet til henholdsvis 3,7 prosent og 3,8 prosent.

¹ Med bakgrunn i informasjon fra SSBs kvartalsvise lønnsindeks er det for noen grupper i privat sektor knyttet usikkerhet til fordelingen av lønnsveksten gjennom året de siste årene. Utvalget har derfor satt i gang et arbeid for å se på om kvartalsstatistikken kan brukes til å beregne lønnsvekst og overheng for tariffområder.

Boks 3.2 Ny beregningsmetode for årslønn og overheng i NHO-området

For arbeidere og funksjonærer i NHO-bedrifter beregnet en før 2003 årslønn med utgangspunkt i informasjon, som i tillegg til lønn per 1. oktober var basert på sum lønn "hittil i år". Bakgrunnen for denne innhenting er at LO-NHO-området består av svært mange avtaler med ulike reguleringstidspunkter der en ønsket informasjon om lønnsbanen gjennom året.

Det har imidlertid vist seg at dette beregningsopplegget er beheftet med svakheter. Spesielt er registrering av arbeidstid problematisk over en lang periode. Det viste seg spesielt i 2003- og 2004-materialet at lønnssummen "hittil i år" ikke samsvarte med innrapportert tid for den samme perioden. Dette medførte at gjennomsnittlig lønn for 2003 ble lav i forhold til nivået per 1. oktober, som igjen førte til at overhenget ble for høyt anslått. Disse svakhetene i materialet for "hittil i år" har medført at utvalget ved beregning av årslønnsvekst fra 2003 til 2004 også for NHO-bedrifter legger til grunn bare ett måletidspunkt (1. oktober) for statistikken. En har dermed et enhetlig statistikkgrunnlag for alle tariffområder i utvalgets rapport.

Lønnsvekstanslagene for 2003 og 2004 i denne rapporten er basert på den nye metoden.

Før 2003 kan det ikke påvises de samme unøyaktigheter i lønnsdataene. For arbeidere er årslønnsvekst fra 2003 til 2004 beregnet på grunnlag av forutsetninger om reguleringstidspunkter for lønn gjennom året for hver tariffavtale i henholdsvis 2003 og 2004. Dette medfører også at tallene som kan beregnes fra 2003-materialet endres i forhold til beregningen i fjorårets rapport. Bidraget til årslønnsveksten fra lønnsglidningen i 2003 oppjusteres med 0,2 prosentpoeng. Lønnsoverhenget til 2003 endres tilsvarende. Årslønnsveksten fra 2002 til 2003 blir ikke endret. Endringen i beregnet overheng til 2004 blir imidlertid stor, fra 1,9 prosent etter gammel metode til 1,4 prosent etter ny metode.

For funksjonærer har en benyttet sist kjente fordeling av reguleringstidspunkter fra 1997 til beregning av årslønn i 2003 og 2004. For industri-funksjonærene medfører endringen i beregningsmetode at overhenget til 2004 blir endret fra 2,5 prosent til 1,7 prosent. Fremover vil en for funksjonærer og arbeidere i NHO-området vurdere behov og muligheter for å hente inn årlig informasjon om reguleringstidspunkter per bedrift. NHO og SSB vil i samarbeid vurdere hvordan slik informasjon kan samles inn.

Tabell 3.1 Beregnet lønnsvekst for noen store forhandlingsområder. Per beregnet årsverk¹

	NHO-bedrifter i industrien					Forret- nings- og spare- banker ⁵	Stats- ansatte	Skole- verket ⁷	Kommune- ansatte ¹³	NAVO-bedrifter	
	Industri i alt	Industri- arbeidere ²	Industri- funksjo- nærer ³	HSH- bedrifter i vare- handel ⁴						Helsefore- takene	Øvrige bedrifter
1994-95	3,6	3,4	3,8	4,0			3,1	2,7	2,8		
1995-96	4,2	4,2	4,3	5,4			4,4	4,1	4,4		
1996-97	4,1	3,7	4,7	4,1			4,3	4,0 ⁸	3,9		
1997-98	6,1	5,6	6,8	6,1			6,4	5,8	5,9		
1998-99	4,7	4,7	4,7	4,9		5,1	4,7 ⁶	4,5	5,0		
1999-2000	4,6	4,5	4,7	4,5		5,3	4,6	6,0 ⁹	4,0		
2000-2001	5,1	4,9	5,3	4,8		4,7	4,2	7,8 ¹⁰	3,5 ¹⁴		
2001-2002	5,6	5,0	6,1	5,0		6,2	5,9	8,2 ¹¹	6,0	5,3	5,5
2002-2003	4,0	3,5	4,6	4,4		4,5	4,3	5,4 ¹²	4,4 ¹⁵	7,0 ¹⁶	3,8
2003-2004	3,8	3,6	3,8	3,5		4,0	3,7	3,2 ¹⁹	3,8 ¹⁷	3,0 ¹⁸	3,4
1994-99	24,8	23,5	26,7	27,0		-	25,1	22,9	24,0	-	-
Gj. sn. per år	4,5	4,3	4,9	4,9		-	4,6	4,2	4,4	-	-
1999-2004	25,3	23,4	27,0	24,1		25,8	24,8	34,5	23,6	-	-
Gj. sn. per år	4,6	4,3	4,9	4,4		4,7	4,5	6,1	4,3	-	-
Lønn 2004, per årsverk	354 300	297 200	435 700				339 100	357 300	306 000	-	318 500
Lønn 2004, heltidsansatte				306 400		400 900				355 200	326 500

¹ Begrepet "per årsverk" omfatter både heltids- og deltidansatte der deltidansatte er regnet om til heltidsekvivalenter
² Lønnsveksttallene er for industriarbeidere med gjennomsnittlig avtalefestet normalarbeidstid, for dagarbeidere betyr dette 37,5 t/uke.
³ For industrifunksjonærer er lønnsveksttallene for heltidsansatte i perioden 1993-2001 og per årsverk i årene etterpå.
⁴ Lønnsveksttallene er for heltidsansatte, dvs. med 37,5 t/uke. Tallet for 1998-99 gjelder for ansatte i identiske bedrifter, dvs. bedrifter som er med i statistikken både i 1998 og 1999. Til sammenlikning var lønnsveksten fra 1998 til 1999 i varehandelen totalt 5,0 prosent, i engroshandel totalt 4,8 prosent og i detaljhandel totalt 3,7 prosent, se vedleggstabell 7.8. Lønnsveksten i HSH-området fra 1998 til 1999 var sterkt preget av at langt flere HSH-bedrifter kom med i statistikken for 1999 enn i tidligere år. På individnivå var økningen særlig stor for personer i stillingsgrup- per med lønn under gjennomsnittet for HSH-bedrifter, noe som trakk lønnsveksten ned.
⁵ Fra 2002 til 2003 er også forsikring inkludert. Lønnsveksten fra 1998 til 1999 er påvirket av utbetaling i Nordea (Kreditkassen) fra et "ansettelsesfond" som ble bygd opp gjennom avsetninger i 1997 og 1998. Årslønnsveksten i 1999 utgjorde om lag ½ prosent for hele tariffområdet. Omfatter noe mer enn tariffområdet for bank og forsikring.
⁶ Eksklusiv BA-selskapene Posten Norge og NSB fra og med 1998-99. Posten og NSB er omdannet til aksjeselskaper og er medlemmer i NAVO.
⁷ Omfatter alle stillinger knyttet til undervisningen lønnet i samsvar med avtaler inngått mellom staten og hovedsammenslutningene i staten/Norsk Lærerlag. Per 1. mai 2004 var skoleverket en del av det kommunale tariffområdet.
⁸ I 1997 kom det inn en ny stor gruppe inn i statistikken med lavere gjennomsnittslønn. Antall årsverk på grunntrinnet økte med vel 5000 årsverk fra 1996 til 1997. Eksklusiv denne nye grup- pen kan lønnsveksten fra 1996 til 1997 beregnes til 4 prosent. Inklusiv den nye gruppen var lønnsveksten 3,5 prosent fra 1996 til 1997.
⁹ Kompensasjon for endringer i seravtalen om arbeidstid trakk opp lønnsveksten med 1,4 prosentpoeng.

- ¹⁰ Kompensasjon for endringer i særavtalen om arbeidstid trakk opp lønnsveksten med 1,8 prosentpoeng. Under hovedtariffoppgjøret i 2000 ble det avtalt at de 2 ekstra feriedagene både i 2001 og 2002 tas ut i penger i stedet for redusert tilstedeværelsesplikt. Dette utgjør ett lønnstrinn eller vel 1½ prosentpoeng som bidrag til lønnsveksten i 2001.
- ¹¹ Skolepakke II trakk opp lønnsveksten med om lag 3 prosentpoeng
- ¹² Skolepakke II trakk opp lønnsveksten med om lag 1¾ prosentpoeng
- ¹³ Omfatter primærkommunene og fylkeskommunene og andre virksomheter som er medlemmer i KS. Oslo og Bærum er ikke med i tallene i perioden 1990-94. Oslo er heller ikke med i perioden 1995-2002. Skoleverket ble en del av det kommunale tariffområdet fra 1.5.2004.
- ¹⁴ Eksklusiv sykehusene var lønnsveksten 3,4 prosent
- ¹⁵ Omfatter også Oslo kommune fra og med 2002 til 2003.
- ¹⁶ Legene trakk opp lønnsveksten med 2 prosentpoeng, se avsnitt 3.4.7.
- ¹⁷ Omfatter også stillinger med hovedsakelig lokal lønnsdannelse og skoleverket.
- ¹⁸ Heltidsansatte.
- ¹⁹ Skoleverket her er undervisningspersonell med sentral lønnsdannelse og ekskl. Oslo kommune. Tallet fra 2003 til 2004 er ikke sammenliknbart med tallene for tidligere år.

Kilde: Statistisk sentralbyrå og Beregningsutvalget

Tabell 3.2 viser beregnet gjennomsnittlig lønnsutvikling for alle grupper og for tre hovedsektorer:

- ansatte i industrien
- ansatte i varehandel
- ansatte i offentlig forvaltning

Gjennomsnittlig årslønnsvekst fra 2003 til 2004 er beregnet til 3,6 prosent mot 4,5 prosent året før. For ansatte i industrien i tabell 3.2 vises lønnsutviklingen både for ansatte i NHO-bedrifter og for industrien totalt. Om lag ¾ av sysselsettingen i industrien er i NHO-bedrifter. Tabellen viser at samlet over tiåret 1994-2004 har lønnsveksten vært nær den samme i alle de tre hovedsektorene. Lønnsveksten i industribedrifter i alt har i den siste

5-årsperioden (1999-2004) vært om lag den samme som for NHO-bedrifter i industrien. Imidlertid har lønnsveksten mellom disse to gruppene vært noe forskjellig i de enkelte år.

I tabell 3.3 er årslønnsveksten de siste årene for hovedgruppene i tabellene 3.1 splittet opp i bidrag fra overheng, bidrag fra sentralt fastlagte tariff tillegg og bidrag fra lønnsglidning gjennom året. I offentlig sektor har bidraget fra lønnsglidningen i perioden ligget i størrelsesorden 0-0,8 prosentpoeng i året. For gruppene i privat sektor har den variert mellom 1 og knapt 3 prosentpoeng unntatt for industrifunksjonærer. For store grupper industrifunksjonærer avtales ikke sentrale tillegg. For disse avtales stort sett alle tillegg lokalt, blant annet som resultat av lokale forhandlinger.

Boks 3.3 Strukturendringer

Lønnsutviklingen for en gruppe kan være påvirket av flere forhold som f. eks. endring i kvalifikasjoner/utdanning blant arbeidstakerne, endringer i stillingsstruktur, forskyvninger i timeverkenene mellom bransjer/bedrifter med ulikt lønnsnivå, endret omfang av skiftarbeid eller endringer i sammensetningen av arbeidsstyrken (f. eks. alder og endringer i andelen menn/kvinner). For mange grupper gir lønnsstatistikken begrenset informasjon om slike endringer. Utvalget vil peke på at en bør være forsiktig med å trekke bastante konklusjoner om individuelle forskjeller i lønnsutviklingen mellom ulike grupper/næringer fordi strukturendringer kan virke noe forskjellig. Særlig gjelder dette over en så lang tidsperiode som i tabell 3.1.

Endringer i lønnsveksten som følge av endringer i aldersstrukturen kan bl.a. komme av at andelen yngre arbeidstakerne blir redusert ved oppsigelser/innskrenkninger. Yngre arbeidstakere har vanligvis lavere lønn enn gjennomsnittet, og slike endringer i sysselsettingen trekker lønnsveksten opp. Endringer i aldersstrukturen kan også skyldes liten nyrekruttering/stagnasjon i sysselsettingen i mange områder og/eller at rekrutteringen skjer på høyere lønnsnivå (alder) enn det tidligere gjennomsnittet. Slike endringer trekker vanligvis lønnsveksten opp.

Lønnsøkning som følge av endringer i aldersstrukturen antas å fordele seg noenlunde jevnt over året, og denne formen for lønnsøkning har derfor blitt lagt til midt i året (1. juli) ved beregning av årslønn.

Tabell 3.2 Årslønnsvekst i prosent for alle grupper¹ og for tre hovedsektorer i økonomien

	Alle grupper ²	Industrien		Varehandel ³	Offentlig forvaltning ⁴
		Alle bedrifter	NHO-bedrifter		
1994-95	3,0		3,6	3,3	2,8
1995-96	4,4		4,2	5,3	4,3
1996-97	4,3		4,1	4,7	3,9
1997-98	6,2		6,1	6,2	6,0
1998-99	5,1	5,4	4,7	5,0	4,8
1999-2000	4,4	4,2	4,6	4,8	4,6
2000-2001	4,8	4,5	5,1	5,5	4,5
2001-2002	5,7	5,8	5,6	4,7	6,4
2002-2003	4,5	4,5	4,0	4,4	5,1
2003-2004	3,6	3,7	3,8	3,6	3,6
1994-2004	56,9	-	56,4	59,0	56,9
Gjennomsnitt per år	4,6	-	4,6	4,7	4,6
1999-2004	25,3	24,8	25,3	25,2	26,8
Gjennomsnitt per år	4,6	4,5	4,6	4,6	4,9
Lønn 2004, per årsverk	335 500	329 000	354 300	317 000	320 000
Lønn 2004, heltidsansatte	346 000	331 700	-	335 000	327 000

¹ Lønnsveksten er per årsverk for offentlig forvaltning og for NHO-bedrifter i industrien. For varehandel og for alle bedrifter i industrien er lønnsveksten for heltidsansatte.

² Før 1998 omfatter gjennomsnittlig årslønnsvekst gruppene i tabell 3.1 samt ansatte i forretningsmessig tjenesteyting og eienomsdrift, forsikring og uorganiserte bedrifter i varehandel. Fra og med 1998 er også ansatte i uorganiserte bedrifter i bygg- og anleggsvirksomhet og industri med. Ansatte i oljevirksomhet er inkludert fra 2001. For 2002 er også ansatte i privat helse- og sosialtjenester, privat skolevirksomhet, kraftforsyning og sosial- og personlig tjenesteyting med. For årene 2003 og 2004 har SSB beregnet årslønnsveksten til henholdsvis 4,5 prosent og 3,6 prosent. Beregningen av årslønnsvekst for disse to årene er gjort på grunnlag av det lønnsbegrepet som legges til grunn i TBU, dvs. fast avtalt lønn inkl. faste tillegg, uregelmessige tillegg og bonuser. Overtidsgodtgjørelse og naturalytelser holdes dermed utenom.

³ Inklusive motorkjøretøytjenester

⁴ Omfatter det kommunale- og det statlige tariffområdet og de statlig eide helseforetakene. NSB BA og Posten Norge BA er ikke med i tallene fra og med 1998-99. Stillinger med bare lokal lønnsdannelse i kommunene er med fra og med 2002 til 2003. Oslo kommune er også med i tallene fra og med 2002 til 2003.

Kilde: Statistisk sentralbyrå og Beregningsutvalget

Tabell 3.3 Samlet årslønnsvekst fra året før dekomponert i overheng, tariff tillegg og lønns glidning. 1999-2004

	2000	2001	2002	2003	2004	Gj.sn. 1999-04
<i>Industriarbeidere i NHO-bedrifter:</i>						
Årslønnsvekst	4,5	4,9	5,0	3,5	3,6	
Herav:						
Overheng	1,2	1,9	1,3	1,7	1,4 ¹⁰	
Tariff tillegg	1,1	0,8	2,0	0,4	0,8	
Lønns glidning	2,2	2,2	1,7	1,4	1,4	1,8
<i>Industrifunksjonærer i NHO-bedrifter:</i>						
Årslønnsvekst	4,7	5,3	6,1	4,6	3,8	
Herav:						
Overheng	2,0	3,2	2,5	2,1	1,7 ¹¹	
Lønns glidning	2,7	2,1	3,6	2,5	2,1	2,6

Tabell 3.3 Samlet årslønnsvekst fra året før dekomponert i overheng, tariff tillegg og lønns glidning. 1999-2004

	2000	2001	2002	2003	2004	Gj.sn. 1999-04
<i>HSH-bedrifter i varehandel:</i>						
Årslønnsvekst	4,5	4,8	5,0	4,4	3,5	
Herav:						
Overheng	1¼	1,8	1,1	1,3	0,9	
Tariff tillegg	1,8	1,3	2,0	2,0 ⁶	0,6	
Garantit tillegg	0,1	0,3	0,2		0,4	
Lønns glidning	1¼	1,4	1,7	1,1	1,6	1,4
<i>Finanstjenester³:</i>						
Årslønnsvekst	4,8	4,0	6,2	4,5	4,0	
Herav:						
Overheng	1,1	1,3	1,6	2,0	0,5	
Tariff tillegg	0,9	0,8	2,5	0,5	1,7	
Lønns glidning	2,8	1,9	2,1	2,0	1,8	2,1
<i>Statsansatte:</i>						
Årslønnsvekst	4,5	4,2	5,9	4,3	3,7	
Herav:						
Overheng	1,4	2,7	1,8	3,9	0,4	
Tariff tillegg	2,3	1,0	3,3	0	2,9	
Lønns glidning	0,8	0,5	0,7	0,4	0,3	0,5
<i>Skoleverket:</i>						
Årslønnsvekst	6,0	7,8	8,2	5,4	3,2 ¹³	
Herav:						
Overheng	1,1	5,1	1,3	5,3 ⁷	0,2	
Tariff tillegg	3,1	1,0	3,3	0	2,9	
Skolepakke I ¹	1,4					
Spesielt ferieuttak		1½				
Skolepakke II ²			om lag 3			
Lønns glidning	0,4	0	¼- ½	0,2	0,1	0,2
<i>Kommuneansatte⁹:</i>						
Årslønnsvekst	4,0	3,5 ⁴	6,0 ⁵	4,4	3,8 ¹²	
Herav:						
Overheng	0,8	2,1	1,3	2,2	0,5	
Tariff tillegg	2,8	1,0	4,0	1,9 ⁸	2,6	
Lønns glidning	0,4	0,4	0,7	0,3	0,7	0,5

¹ De ble gitt 2 lønnsstrinn fra 1. august 2000 som bidro med 1,4 prosentpoeng til veksten i 2000 og 1,8 prosentpoeng til overhenget til 2001.

² Skolepakke II innebar at lærerne bl.a. fikk ett lønnsstrinn fra 1. januar 2002 og ytterligere to lønnsstrinn fra 1. august 2002. Dette må bl.a. ses i sammenheng med at undervisningstiden ble økt med 1 prosent fra 1. januar 2002 og med ytterligere 3 prosent fra 1. august 2002.

³ Omfatter forretnings- og sparebanker og forsikringsvirksomhet. Omfatter noen flere grupper enn forhandlingsområdet bank og forsikring

⁴ Eksklusiv helseforetakene var veksten 3,4 prosent.

⁵ Eksklusiv helseforetakene, men inklusive stillinger med bare lokal lønnsdannelse.

⁶ Inkluderer tariff tillegg for 2003 på 1¼ prosentpoeng avtalt i 2002-oppgjøret.

⁷ De lønsmessige virkningene som følge av skolepakke II trakk opp overhenget til 2003 med om lag 1¼ prosentpoeng.

⁸ Tariff tilleggene for 2003 ble avtalt i 2002-oppgjøret.

⁹ Eksklusiv Oslo kommune fra 2000 til og med 2002. Inklusiv stillinger med hovedsakelig lokal lønnsdannelse fra og med 2002.

¹⁰ Etter gammel bergningsmetode er overhenget 1,9 prosent, se boks 3.2

¹¹ Etter gammel bergningsmetode er overhenget 2,5 prosent, se boks 3.2

¹² Omfatter også skoleverket.

¹³ Skoleverket her er undervisningspersonell med sentral lønnsdannelse og ekskl. Oslo kommune. Tallet fra 2003 til 2004 er ikke sammenliknbart med tallene for tidligere år.

Boks 3.4 Nærmere om lønnsglidningen

I tabell 3.3 framgår bidraget til årslønnsveksten fra lønnsglidningen for en del forhandlingsområder i de siste fem årene. Tabellen viser dekomponering av årslønnsveksten i overheng, bidrag fra tariff tillegg og bidrag fra lønnsglidning. Når en fokuserer på lønnsveksten fra dato til dato, betyr normalt lønnsglidningen mer for lønnsveksten enn det som framgår av tabell 3.3 for alle forhandlingsområdene. For industriarbeidere bidro lønnsglidningen med 3,1 prosentpoeng av lønnsveksten fra 1. oktober 2001 til 1. oktober 2002, mens bidraget til årslønnsveksten fra 2001 til 2002 var 1,7 prosentpoeng i 2002. For staten bidro lønnsglidningen med 1,5 prosentpoeng av lønnsveksten fra 1. oktober 2001 til 1. oktober 2002, mens bidraget til årslønnsveksten fra 2001 til 2002 var 0,7 prosentpoeng. Forskjellen skyldes at en del av lønnsglidningen inngår i overhenget. For staten vil det si 0,8 prosentpoeng i overhenget til 2003 (1,5-0,7).

3.2 Lønnsutviklingen etter utdanning

I tabell 3.4 vises lønnsutviklingen² for heltidsansatte utdanningsgrupper etter næring i perioden 1997-2004. Tabellen er framkommet ved å koble lønnsstatistikken mot registeret over befolkningens høyeste utdanning. Tabellen viser at andelen med ulike utdanningsnivåer varierer mellom grup-

pene. I industri, bygg- og anlegg og varehandel hadde i 2004 nær 80 prosent eller flere utdanning på grunnskolenivå og videregående skolenivå (inkludert fagutdanning) som høyeste utdanning. Blant statsansatte var andelen 36 prosent og blant kommunale- og fylkeskommunale ansatte 56 prosent (inkludert deltidsansatte var andelen 68 prosent), mens det bare var 4 prosent i skoleverket.

Samlet for alle utdanningsgruppene viser tabell 3.4 at den høyeste lønnsveksten i perioden 1997-2004 hadde ansatte i skoleverket med vel 48 prosent. For statsansatte³ var veksten vel 43 prosent og for kommuneansatte (ekskludert skoleverket) 39 prosent. For de andre gruppene i tabell 3.4 var lønnsveksten 39-40 prosent i perioden 1997-2004.

I industri, bygge- og anleggsvirksomhet, finanstjenester, staten og helseforetakene har ansatte med videregående skole hatt den høyeste lønnsveksten fra 2003 til 2004. For skoleverket og kommunene utenom skoleverket har ansatte med universitet eller høyskoleutdanning inntil 4 år hatt den høyeste lønnsveksten i den samme perioden. I varehandel var lønnsveksten høyest blant ansatte med utdanning på grunnskolenivå fra 2003 til 2004.

Samlet for perioden 1997-2004 hadde utdanningsgruppene til og med 4 års utdanning og mer enn 4 års utdanning på høyskoler eller universitet i industrien og skoleverket høyere lønnsvekst enn de andre utdanningsgruppene i tabell 3.4. Materialet sier ikke noe om i hvilken grad dette dreier seg om samme type utdanning eller fag. Ansatte med fagutdanning i bygge- og anleggsvirksomhet hadde også relativ sterk vekst i perioden 1997-2004.

Tabell 3.4 viser videre at det er betydelige lønnsforskjeller for samme utdanningslengde mellom de ulike næringer/sektorer.

Vi viser også til vedleggstabellene 7.14 og 7.15.

² Lønnsutviklingen i tabell 3.4 baserer seg på datolønnsvekst, dvs. fra 1.oktober/1.september ett år til samme tidspunkt neste år. En sammenlikning av datolønnsveksten fra ett år til et annet *mellom* næringer blir ofte vanskelig gjort av at lønnsstatistikken først registrerer en del lønnstillegg året etter at de er gitt. F. eks. har dette vært tilfelle for staten og skoleverket. Dette er forhold som en korrigerer for ved beregning av årslønnsvekst, men som forstyrrer sammenlikningen når en ser på datolønnsveksten mellom to år. Over tid vil årslønnsveksten og datolønnsveksten være tilnærmet lik for samme næring/gruppe.

³ På enkelte områder kan samletallet vise en annen lønnsutvikling enn de ulike utdanningsgruppene som hører til området. Dette gjelder for eksempel for staten hvor den samlede lønnsveksten i perioden 1997-2004 var om lag 43 prosent, mens de enkelte utdanningsgruppene lå under dette tallet. Dette er fullt mulig statistisk og årsaken har med strukturendringer å gjøre og i dette tilfelle er det i løpet av perioden blitt relativt flere ansatte med universitets/høyskoleutdanning i staten.

Tabell 3.4 Gjennomsnittlig lønnsvekst fra året før og årslønn¹ per 1.9/1.10 for heltidsansatte etter næring² og utdanningsgrupper³. Kroner og prosent. 1997-2004

	An- deler ⁴ 2004	Vekst i prosent fra samme tidspunkt året før							Samlet vekst 1997- 2004	Årslønn ¹ 1.9/1.10 2004
		1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004		
<i>Industri i alt</i>	100	7,1	4,8	4,2	4,4	6,4	3,7	3,6	39,6	335 000
Utdanning på grunnskolenivå	12	6,9	3,2	3,8	3,7	5,6	3,0	3,1	33,2	287 400
Utdanning på videregående skolenivå	67	7,3	4,4	4,0	4,2	5,7	3,5	3,6	37,5	314 700
Av dette:										
Fagutdanning ⁵	29	7,7	5,1	4,2	4,5	5,2	3,7	3,3	39,0	322 600
Universitets- eller høyskoleutdanning, til og med 4 år	13	8,7	6,9	5,5	5,0	6,7	2,3	2,5	44,0	435 500
Universitets- eller høyskoleutdanning, lengre enn 4 år	5	9,0	6,1	6,1	5,2	7,5	2,2	2,0	44,6	544 200
Uoppgitt eller ingen fullført utdanning	3	3,8	1,1	1,3	2,2	7,4	5,0	0,7	23,4	290 800
<i>Bygge- og anleggsvirksomhet i alt¹¹</i>	100	7,4	4,9	4,4	4,6	6,0	2,8	3,5	38,7	324 200
Utdanning på grunnskolenivå	8	7,4	4,9	4,1	4,6	5,6	3,4	3,7	38,8	309 700
Utdanning på videregående skolenivå	76	7,3	5,1	4,7	4,9	5,7	2,7	3,8	39,6	315 500
Av dette:										
Fagutdanning ⁵	45	8,5	6,8	5,4	5,7	6,1	2,5	4,1	46,1	327 100
Universitets- eller høyskoleutdanning, til og med 4 år	8	5,8	4,7	4,7	5,2	7,5	3,4	2,0	38,3	430 000
Universitets- eller høyskoleutdanning, lengre enn 4 år	2	0,2	3,1	6,5	4,4	5,7	6,4	0,0	29,2	537 400
Uoppgitt eller ingen fullført utdanning	6	6,5	4,0	2,1	4,2	5,1	5,6	1,2	32,2	301 100
<i>Varehandel i alt</i>	100	7,6	3,7	5,9	4,9	5,1	3,3	3,1	38,7	337 100
Utdanning på grunnskolenivå	11	6,3	3,8	4,5	5,3	5,3	2,9	4,9	37,8	304 800
Utdanning på videregående skolenivå	70	6,8	3,7	5,9	4,3	4,3	3,7	3,5	36,9	319 300
Av dette:										
Fagutdanning ⁵	17	7,7	5,5	6,3	5,6	4,1	4,1	3,2	42,8	318 200
Universitets- eller høyskoleutdanning, til og med 4 år	14	9,1	4,6	6,5	7,1	5,4	0,0	2,6	40,8	429 900
Universitets- eller høyskoleutdanning, lengre enn 4 år	3	9,2	5,7	4,1	9,0	3,5	2,8	-3,5	34,5	505 300
Uoppgitt eller ingen fullført utdanning	3	-0,1	-0,9	7,7	2,6	5,4	7,1	-2,0	21,1	311 100
<i>Finanstjenester i alt⁶</i>	100	7,9	4,0	5,4	4,4	5,8	2,9	4,1	39,8	428 100
Utdanning på grunnskolenivå	3	8,7	3,7	5,2	4,2	6,5	3,4	5,0	42,9	360 800
Utdanning på videregående skolenivå	55	7,2	4,1	4,4	4,2	6,4	1,6	4,9	37,7	370 600
Av dette:										
Fagutdanning ⁵	3	8,5	2,2	5,6	4,3	5,7	5,1	3,1	39,9	360 700
Universitets- eller høyskoleutdanning, til og med 4 år	34	7,4	2,8	5,7	3,9	3,6	2,8	2,9	32,8	482 700

Tabell 3.4 Gjennomsnittlig lønnsvekst fra året før og årslønn¹ per 1.9/1.10 for heltidsansatte etter næring² og utdanningsgrupper³. Kroner og prosent. 1997-2004

	An- deler ⁴ 2004	Vekst i prosent fra samme tidspunkt året før							Samlet vekst 1997- 2004	Årslønn ¹ 1.9/1.10 2004
		1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004		
Universitets- eller høyskoleut- danning, lengre enn 4 år	8	6,9	1,0	9,3	0,2	4,6	2,1	3,8	31,1	603 200
Uoppgitt eller ingen fullført utdanning	1	8,7	7,1	5,0	-2,3	-0,7	8,4	5,8	36,0	484 000
<i>Statsansatte i alt⁷</i>	100	8,6	2,8	7,9	3,9	6,6	3,2	4,1	43,3	348 000
Utdanning på grunnskolenivå	2	7,8	2,8	4,9	4,4	4,0	2,2	3,3	33,2	283 800
Utdanning på videregående skolenivå	34	8,3	2,2	6,8	2,7	6,3	2,4	3,9	37,3	309 100
Av dette:										
Fagutdanning ⁵	5	10,0	2,9	5,5	3,1	6,1	2,2	2,0	36,0	296 700
Universitets- eller høyskoleut- danning, til og med 4 år	30	7,9	2,4	6,6	4,1	6,2	1,5	3,1	36,1	340 200
Universitets- eller høyskoleut- danning, lengre enn 4 år	32	7,2	2,7	5,5	5,4	6,6	2,3	3,1	37,8	403 900
Uoppgitt eller ingen fullført utdanning	2	6,9	2,7	8,5	2,8	5,9	2,3	2,8	36,4	352 400
<i>Skoleverket i alt</i>	100	8,6	1,9	9,7	4,3	10,5	2,5	3,4	48,3	366 400
Utdanning på grunnskolenivå	0	14,2	-0,8	8,4	1,2	9,6	2,0	6,4	47,9	307 700
Utdanning på videregående skolenivå	4	9,1	2,6	9,4	5,4	10,3	3,2	3,0	51,2	325 300
Av dette:										
Fagutdanning ⁵	1	9,7	1,2	11,6	3,9	8,2	1,4	3,9	46,9	339 300
Universitets- eller høyskoleut- danning, til og med 4 år	84	8,8	1,7	9,6	4,2	10,5	2,4	3,6	48,3	362 700
Universitets- eller høyskoleut- danning, lengre enn 4 år	12	7,2	2,5	9,8	3,9	9,8	1,9	3,1	44,5	408 100
Uoppgitt eller ingen fullført utdanning	0	8,2	2,5	10,3	2,0	10,0	3,2	3,6	46,8	336 800
<i>Kommune og fylkeskommune i alt⁸</i>	100	8,4	2,1	4,9	4,7	6,2	2,9	5,1	39,0	301 600
Utdanning på grunnskolenivå	7	9,1	1,1	4,7	5,4	6,7	1,9	4,9	38,7	262 800
Utdanning på videregående skolenivå	49	7,9	1,3	4,4	4,7	6,4	2,3	4,8	35,9	275 300
Av dette:										
Fagutdanning ⁵	13	6,0	0,4	4,0	3,8	8,0	2,0	5,5	39,1	328 800
Universitets- eller høyskoleut- danning, til og med 4 år	37	6,9	2,2	5,3	5,0	6,0	3,0	5,5	38,9	328 800
Universitets- eller høyskoleut- danning, lengre enn 4 år ⁹	6	7,8	2,2	3,4	4,8	5,2	2,6	4,8	35,0	392 100
Uoppgitt eller ingen fullført utdanning	2	9,9	4,4	4,2	1,4	3,1	3,5	4,4	33,3	293 900
<i>Helseforetak¹⁰</i>	100					7,9	5,9	3,5	18,3	361 200
Utdanning på grunnskolenivå	3					8,2	1,2	3,2	13,0	261 600
Utdanning på videregående skolenivå	29					8,6	1,4	3,9	14,4	278 100

Tabell 3.4 Gjennomsnittlig lønnsvekst fra året før og årslønn¹ per 1.9/1.10 for heltidsansatte etter næring² og utdanningsgrupper³. Kroner og prosent. 1997-2004

	An- deler ⁴ 2004	Vekst i prosent fra samme tidspunkt året før							Samlet vekst 1997- 2004	Årslønn ¹ 1.9/1.10 2004
		1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004		
Av dette:										
Fagutdanning ⁵										
Universitets- eller høyskoleut- danning, til og med 4 år	47					9,4	3,7	3,3	17,1	333 400
Universitets- eller høyskoleut- danning, lengre enn 4 år	17					10,1	11,7	0,5	23,6	585 200
Uoppgitt eller ingen fullført utdanning	4									

¹ Gjennomsnittlig årslønn ut fra registrert månedslønn i lønnsstatistikken per 1/9/1.10, dvs. månedslønn 1.9/1.10*12. Må ikke forveksles med årslønn for eksempel i tabell 3.1 som viser gjennomsnittlig årslønn for året. Lønnsbegrepet i denne tabellen er det samme som i tabell 3.1, dvs avtalt lønn, uregelmessig tillegg og bonus, men eksklusiv overtid.

² NOS Standard for næringsgrupper

³ NOS Standard for utdanningsgruppering

⁴ Andeler av utvalget i den enkelte næring

⁵ Som fagutdannet regnes: a) alle som har fagutdanning med godkjent fagbrev eller svenneprøve i henhold til Lov om fagopplæring i arbeidslivet som fullførte utdanning i henhold til register for befolkningens høyeste utdanning (BHU), og b) alle som har bestått teknisk fagskole som høyeste fullførte utdanning i henhold til register for BHU.

⁶ Omfatter bank og forsikring og annen finansiell tjenesteyting. Nye tall for 2001. Endring fra 2000 til 2001 er basert på tidligere publiserte sammenlignbare tall, mens endring mellom 2001 og 2002 er basert på nye tall for 2001.

⁷ Eksklusive statlige sykehus fra og med veksttallet for 2002. Foreløpige tall for 2004 eksklusive forsvaret.

⁸ Ansatte i somatiske eller psykiatriske sykehus er ikke inkludert f.o.m. veksttallet for 2002.

⁹ Omfatter godtgjørelse for tariffestet utvidet arbeidstid for leger til og med 2001

¹⁰ For helseforetak gjelder samlet vekst fra 2001-2004

¹¹ Nye tall for 2003. Endring fra 2002 til 2003 basert på tidligere publiserte sammenlignbare tall, mens endring mellom 2003 og 2004 er basert på nye tall for 2003.

Kilde: Statistisk sentralbyrå

3.3 Deltidsansatte

Vedleggstabell 7.10 viser lønnsutviklingen for deltidsansatte per heltidsekvivalent etter næringshovedområde i perioden 1997-2003. For en del områder er det også tall for 2004. Tabellen viser også lønn for deltidsansatte som andel av lønn for heltidsansatte. I gjennomsnitt utgjorde deltidsansattes lønn 82,6 prosent av heltidsansattes i 2003 mot 81,8 prosent i 2002.

Deltidsansatte hadde en gjennomsnittlig årslønn per heltidsekvivalent i 3. kvartal 2003 (1.9/1.10-2003) på kr. 278 900, en vekst på 4,3 prosent fra 3. kvartal 2002. Til sammenlikning hadde alle heltidsansatte en gjennomsnittlig årslønn på kr. 337 700, en vekst på 3,4 prosent. Samlet over perioden 1997-2003 er lønnsutviklingen i gjennomsnitt likevel lavere for deltidsansatte enn for heltidsansatte, 33,4 prosent mot 36,2 prosent. I kommunene og varehandel, som er to områder med stor andel deltidssysselsetting, har veksten per heltidsekvivalent for deltidsansatte vært henholdsvis 29,9 pro-

sent og 30,8 prosent i perioden 1997-2003. Den høyeste lønnsveksten har det vært blant deltidsansatte i skoleverket og i kraftforsyning med 45 prosent.

Deltidsansatte er i mindretall i alle næringshovedområder unntatt i kommunene, der deltidsandelen utgjør om lag 60 prosent. For alle ansatte under ett utgjør deltidsansatte om lag 27 prosent. Der antallet deltidsansatte er lite, blir lønnsnivået for disse lettere påvirket av endringer i sysselsettingen, arbeidstid og sesongvariasjoner. Likevel er det slik at under ett viser hovedtrekkene i lønnsutviklingen for deltidsansatte stort sett samme mønster som for heltidsansatte i perioden 1997 til 2003. Det samme trenger likevel ikke å være tilfelle i de enkelte næringshovedområdene i perioden, f. eks. i kommunene og i varehandel som er to områder med relativt stor deltidsandel.

Lønnen til deltidsansatte per heltidsekvivalent som andel av heltidsansattes lønn, varierte i 2003 fra 73 prosent for ansatte i varehandel til 99 prosent i privat undervisning, med et gjennomsnitt på 82,6

prosent. Forskjellen i lønn mellom gruppen deltidsansatte og gruppen heltidsansatte knytter seg blant annet til faktorer som yrke, stilling, utdanning og alder. For eksempel er deltidsansatte i varehandel relativt unge og jobber i lavere stillinger enn heltidsansatte. I skoleverket derimot er deltidsansatte og heltidsansatte mer like i alder og utdanning. Også andre forhold kan virke inn, for eksempel at deltidsansatte i enkelte områder stort sett har høyere turnover enn heltidsansatte.

3.4 Lønnsutviklingen i enkelte tariffområder

3.4.1 Lønnsutviklingen for industriarbeidere i LO/NHO-området

For industriarbeidere steg lønn pr. årsverk (både heltid og deltid) med 3,6 prosent fra 2003 til 2004 mot 3,5 prosent året før.

Lønnsveksten for industriarbeidere i LO-NHO-området er basert på lønn og årsverk tilknyttet tariffområder. Antall årsverk for industriarbeidere har totalt sett gått ned, men sysselsettingsendringen variere en del mellom bransjer. For hvert tariffområde består lønnsveksten av grunnlønn, gjennomsnittlig bonus (over et helt år) og gjennomsnittlig skifttillegg og andre tillegg som er klassifisert som uregelmessige tillegg eller tillegg etter arbeidets art. I innrapporteringen fra bedriftene kan fordelingen på de enkelte lønnskomponentene være mer usikker enn for den totale lønnsveksten.

Nivåøkningen i gjennomsnittlig timefortjeneste fra 1. oktober 2003 til 1. oktober 2004 var 3,4 prosent, mot 3,3 prosent i samme periode året før. Gjennomsnittlige tariff tillegg i de forbundsvise tariff forhandlingene våren 2004 økte det gjennomsnittlige lønnsnivå med 1,1 prosent, inklusive skift tillegg og andre tillegg som er klassifisert som uregelmessige tillegg. Lønns glidningen i perioden 1. oktober 2003 til 1. oktober 2004 er beregnet til 2,3 prosent, mot 2,8 prosent i samme periode året før.

For NHO-bedrifter bygger beregnet lønnsvekst for kalenderåret, som for andre områder, på en forutsetning om at lønnsnivået 1. oktober gjelder året ut. Lønnstillegg som kommer etter 1. oktober, betyr forholdsvis lite for årslønnen i kalenderåret, men kan bety noe for enkelte tariffavtaler. Det samme gjelder etterbetalinger avtalt etter innrapporteringstidspunkt, som sannsynlig forekommer i noe større grad i industrien enn i andre sektorer. Denne forutsetningen kan ha betydning for lønnsoverhenget. I den grad lønnsoverhenget inn i et år blir satt for lavt, vil bidraget fra lønns glidningen i løpet av året etter bli desto høyere.

Utvalget har endret bruken av datamaterialet ved årslønnsberegninger (jf. boks 3.2), nå med utgangspunkt i kun ett måletidspunkt hvert år (1. oktober) og basert på forutsetninger om overenskomstmessige reguleringstidspunkter for tariff tillegg, samt forutsetninger om når lønns glidningen blir gitt i løpet av året både i 2003 og 2004. Metoden betyr at man ved inngangen av 2003 også må ta hensyn til nivået pr. 1. oktober 2002. I tråd med dette er bidraget fra lønns glidningen i løpet av 2003 revidert til 1,4 prosent. Dette fører til at fordelingen av årslønnsveksten fra 2002 til 2003 revideres, slik at bidraget fra lønns glidningen i løpet av 2003 er beregnet til 1,4 prosent og at lønnsoverhenget inn i 2003 settes ned til 1,7 prosent for industriarbeidere under ett.

Med de nye forutsetningene bidro lønnsoverhenget inn i 2004 med 1,4 prosent til årslønnsveksten fra 2003 til 2004. (jf. boks 3.2). Tariff tilleggene våren 2004 bidro med 0,8 prosent. Lønns glidningen i 2004 bidro således med 1,4 prosentpoeng til årslønnsveksten, det samme som året før. Lønns glidningen har vært avtakende fra 2000.

Lønnsoverhenget for industriarbeidere inn i 2005 er beregnet til 1,2 prosent. Det anbefalte forslag i det sentrale tariff oppgjøret i 2005 (avtalt 17. mars) anslås å bidra til årslønnsveksten med 0,5 prosentpoeng. Årslønnsveksten fra 2004 til 2005 før lønns glidning er således beregnet til 1,7 prosent.

Tabell 3.5 De gjennomsnittlige tariff tilleggene, inklusive den direkte effekten av skift tillegg og andre tillegg knyttet til arbeidets art

Per 1.april 1995:	108 øre/time	1,1 prosent
Våren 1996: ¹	212 øre/time	2,0 prosent
Per 1. april 1997:	91 øre/time	0,9 prosent
Våren/sommeren 1998: ¹	432 øre/time	3,7 prosent
Per 1. april 1999:	28 øre/time	0,3 prosent
Per 9. mai 2000:	220 øre/time	1,7 prosent
Per 1. april 2001:	148 øre/time	1,1 prosent
Våren 2002: ²	386 øre/time	2,8 prosent
Per 1. april 2003:	80 øre/time	0,5 prosent
Våren 2004: ²	168 øre/time	1,1 prosent
Per 1. april 2005:	106 øre/time	0,7 prosent

¹ Både i 1996 og 1998 var det en del arbeidskonflikter som resulterte i at tariff tilleggene ble gitt fra et noe senere tidspunkt enn det normale ved utløp av den enkelte tariffavtale eller bransjeavtale. Ca. 2/3 av tillegget fikk virkning i 2. kvartal og ca. 1/3 i 3. kvartal.

² Gjennomsnittstallet er summen av alle nivåmessige tillegg gitt i de forbundsvise områdene inklusive generelle tillegg, lavlønnsstilling, fagarbeidertillegg, ansiennitetstillegg, minstelønnsatser, skift tillegg etc. De fleste forbundsvise tariff tilleggene ble gitt med ulik virkningstidspunkt mellom 1. april til 1. juni.

Kilde: NHO

Tabell 3.6 viser utviklingen i timefortjenesten, fordelt på tariffmessig lønnsøkning og lønnsglidning for voksne arbeidere i industrien fra samme kvartal året før.

3.4.2 Andre arbeidergrupper i NHO-området

For arbeidere i byggevirksomhet innenfor NHO-området var det en årslønnsvekst på 3,6 prosent fra 2003 til 2004, mot 3,9 prosent året før.

Byggevirksomhet består av arbeidere innenfor tømrerfaget, murere, grunnarbeide innenfor stein-, jord- og sementarbeide, bygge- og tømmermestere, elektrotekniske installasjonsfirmaer, malermestere, rørleggerbedrifter, kobber- og blikkenslagermestere o.l. Gruppen består i hovedsak av to tariffavtaler, Fellesoverenskomst for byggfag (ca. 2/3) og tariffavtale for elektrofag (ca. 1/3).

For arbeidere innenfor bygge- og anleggsvirksomhet totalt økte årslønnen fra 2003 til 2004 med 3,3 prosent.

Tabell 3.6 Tariffmessig lønnsøkning og lønnsglidning for industriarbeidere basert på timefortjenester¹ eksklusiv overtidsbetaling omregnet til 37,5 t/uke. Endring i prosent fra tilsvarende periode året før.

	Lønnsøkning per time	Tariff- tillegg	Herav:	
			Lønns- glidning ²	Lønnsglidning som prosent- andel av total lønnsøkning
1999	4,7	1,3	3,4	72
2000	4,5	1,2	3,3	73
2001	4,9	1,5	3,4	69
1.okt.	4,3	1,1	3,2	74
2002	5,0	2,4	2,6	52
1.okt.	5,9	2,8	3,1	53
2003	3,5	0,9	2,6	74
1. okt.	3,3	0,5	2,8	85
2004	3,6	0,9	2,7	75
1. okt.	3,4	1,1	2,3	68

¹ Beregningsgrunnlaget: Gjennomsnittlig timefortjeneste ekskl. overtidstillegg, betaling for helligdager, feriepenger o.l. Omregning av timefortjenestene til felles ukebasis har betydning bare når det er vesentlige endringer i arbeidstiden.

² Lønnsglidningen er basert på at hele lønnsveksten mellom tilsvarende registreringsperioder i to påfølgende år er dekomponert i tariff tillegg og lønnsglidning. Dette avviker fra dekomponeringen i tabell 3.3 hvor kalenderårslønnsveksten er dekomponert i lønnsøversheng (som består både av tariff tillegg og lønnsglidning), samt bidrag til kalenderårslønnsveksten fra henholdsvis tariff tillegg og lønnsglidning gitt gjennom året veksten måles til.

Kilde: Grunnlagsmaterialet, innsamling til SSBs strukturstatistikk

Tariff tilleggene i sektoren består av generelle minstelønnssetninger og generelle tariff tillegg, i tillegg til at minstelønn for akkordtariffer kan være endret. Den gjennomsnittlige lønnsveksten i bransjen styres imidlertid i større grad av typen arbeidsoppgaver, hvor man også har akkordbestemt avlønning etc. I tillegg vil sysselsettingsmessige forhold ha betydning.

For *arbeidere innenfor transportsektoren* i NHO-området ble årslønnsveksten fra 2003 til 2004 4,0 prosent, mot 5,2 prosent året før. Noe av lønnsveksten skyldes tillegg avtalt i 2002. Lønnsveksten fra 1. oktober 2003 til 1. oktober 2004 er beregnet til 3,8 prosent, mot 4,6 prosent året før.

Transportsektoren i NHO omfatter blant annet rutebilssektoren, spedisjonsfirmaer, innenriks sjøfart, godstransport, og i noe mindre grad grossistbedrifter, oljeselskaper, ambulanseselskaper m.v.

For arbeidere innenfor *oljevirkksomhet, offshore* har det vært en gradvis innføring av nye arbeidstidsordninger. For arbeidere innenfor operatørselskaper, som omfatter mer enn 50 prosent av alle offshorearbeidere, var det en lønnsvekst på 3,6 prosent fra 2003 til 2004, mot 4,1 prosent for tilsvarende gruppe året før.

Veksttallene ovenfor omfatter ikke servicebedrifter, forpleiningsbedrifter, landbaser og oljeboring. For disse gruppene er det delvis gjennomført nye arbeidstidsordninger. I tillegg er det særlig for servicebedrifter usikkerhet om sammensetningen av offshore og ikke-offshorearbeide. En spesiell usikkerhet har også vært periodiseringen av tillegg og om tilleggene var kjent ved innrapporteringstidspunktet pr. 1. oktober de respektive årene.

3.4.3 Lønnsutviklingen for funksjonærer i NHO-bedrifter

Lønnsveksten for *industrifunksjonærene* har vært sterk de siste årene, men veksten er noe lavere i 2004 enn i 2003. Antall industrifunksjonærer utgjør om lag 50 prosent av alle funksjonærer i NHO-bedrifter.

For industrifunksjonærene i NHO-bedrifter økte årslønn med 3,8 prosent fra 2003 til 2004, mens økningen året før var 4,6 prosent.

Lønnsveksten fra 1.oktober 2003 til 1.oktober 2004 var 3,6 prosent mot 4,1 prosent året før.

Lønnsoverhenget for industrifunksjonærer inn i 2004 er beregnet til 1,7 prosent. Dette betyr at bidraget fra lønnsglidningen i løpet av 2004 ble 2,1 prosent.

Lønnsoverhenget inn i 2005 er for industrifunksjonærer beregnet til 1,5 prosent.

Som for arbeidere har man for funksjonærene også endret bruken av datamaterialet ved årslønnsberegninger (jf. boks 3.2) med utgangspunkt i kun ett måletidspunkt hvert år (1.oktober). Nesten hele lønnsveksten for funksjonærer er lønnsglidning og blir i beregningene betraktet som dette. Det er ikke samlet inn reguleringstidspunkter for lønnstillegg for funksjonærer siden NHOs gamle funksjonærstatistikk ble nedlagt i 1997, og hvor slik informasjon ble samlet hvert år. Fordelingen av reguleringstidspunkter for funksjonær lønninger var forholdsvis stabil i 90-årene med over 50 prosent med reguleringstidspunkt 1. juli. Som basis for årslønnsvekstberegninger fra 2003 til 2004 har man benyttet siste kjente fordeling av slike reguleringstidspunkter fra 1997. Denne fordelingen gjelder alle funksjonærer i NHO-området og ikke bare industrifunksjonærer. I dagens statistikk er sannsynlig strukturen i funksjonærgruppene endret og reguleringstidspunktene kan være ulike mellom sektorer. Utvalget vil fremover se på hvordan man kan få informasjon om dette forholdet.

Som i andre områder forutsettes ingen endringer etter registreringstidspunkt 1. oktober. Bonus er inkludert i tallene, mens overtid ikke er med.

I NHO-bedrifter utgjør funksjonærgruppene utenfor industri i antall om lag det samme som industrifunksjonærene. Disse består av funksjonærgrupper innenfor bergverk, skogbruk, fiskeoppdrett, kraftforsyning, oljevirkksomhet, bygge- og anleggsvirkksomhet, samferdsel, kunnskap - og undervisning og tjenesteyting som renholdsbedrifter, vaktelskaper, bemanningsbedrifter, IKT - bedrifter etc.

Lønnsstatistikken viser at for *alle funksjonærer* innen NHO-området var lønnsveksten 4,1 prosent fra 2003 til 2004, mot 5,1 prosent året før.

Lønnsveksten fra 1. oktober 2003 til 1.oktober 2004 var 4 prosent mot 4,6 prosent året før.

Det er forholdsvis store forskjeller i lønnsvekst mellom næringer. Økt andel årsverk i forretningsmessig tjenesteyting i NHO-området bidrar alene til 0,2 prosentpoeng av årslønnsveksten på 4,1 prosent fra 2003 til 2004. Hovedårsaken til dette er at Telenor er klassifisert innenfor forretningsmessig tjenesteyting, og denne gruppen har økt i betydning i NHO-området fra 2003 til 2004.

Det skilles i denne rapporten ikke mellom tekniske og andre funksjonærgrupper og heller ikke mellom lederstillinger og andre funksjonærstillinger når det gjelder lønnsutvikling. Utvalget vil arbeide videre med å fremskaffe data for lønnsvekst for forskjellige funksjonærgrupper.

Ansatte med minstelønnsavtaler innenfor funksjonærgruppen, som får deler av sin lønn fastsatt

sentralt, omfatter ikke mer enn anslagsvis 10 prosent av funksjonærene totalt innenfor NHO-området.

For alle funksjonærer er det på samme måte som for industrien benyttet ny beregningsmåte for årslønn, hvor man for 2003 og 2004 har lagt til grunn samme fordeling av lønnsreguleringstidspunkter som er referert for industrifunksjonærer (jf. også boks 3.2).

I tillegg til lønnsstatistikk for arbeidere og funksjonærer er det grupper innenfor håndverk, handel, helse, organisasjoner, bemanningsbedrifter etc. hvor man ikke kan skille mellom arbeidere og funksjonærer. Disse gruppene utgjør nå om lag 8 prosent av alle årsverk i NHO-bedrifter og er ikke med i lønnsstatistikken verken for arbeidere eller funksjonærer.

3.4.4 Lønnsutviklingen for industriarbeidere og industrifunksjonærer i NHO-bedrifter under ett (både heltid og deltid)

Det er forskjeller i lønnsnivå og kan være forskjeller i lønnsvekst for arbeidere og funksjonærer. Tallene for funksjonærer omfatter også ledere.

Deltid er med i tallene og inngår som heltidsekvivalenter på samme måte både for arbeidere og funksjonærer. Også for funksjonærer kan det være ulike arbeidstidsordninger. Dette er det tatt hensyn til i den grad bedriftene har innberettet dette i datamaterialet.

Tallmaterialet i tabell 3.7 sammenvekker funksjonærer og arbeidere innenfor industrien basert på årslønnsnivå i 2004 sammenholdt med antall årsverk for henholdsvis arbeidere og funksjonærer i NHOs medlemsregister på tidspunkt for utsendelse av statistikken. Årsverksfordelingen som er tilgjengelig ved utsendelse, vil i hovedsak gjelde 2003.

Fordeling av årsverk i NHOs statistikkregister og lønnssum basert på årslønnsnivå for henholdsvis arbeidere og funksjonærer, har utviklet seg som i tabell 3.7 de siste årene, målt som prosentandeler.

Innenfor NHOs industribedrifter (både heltid og deltid) utgjør funksjonærene nå vel 41 prosent av årsverkene og i overkant av 50 prosent av lønnssummen.

Årslønnsveksten samlet for funksjonærer og arbeidere i industribedrifter i NHO var 3,8 prosent fra 2003 til 2004.

Tabell 3.7 Fordelingen av årsverk og lønnssum for arbeidere og funksjonærer i NHO-bedrifter i industrien. Prosentandeler.

	Arbeidere	Funksjonærer
Årsverk:		
2000	59,6	40,4
2001	59,2	40,8
2002	59,1	40,9
2003	59,1	40,9
2004	58,8	41,2
Lønnssum:		
2000	51,5	48,5
2001	51,0	49,0
2002	50,6	49,4
2003	50,4	49,6
2004 ¹	49,3	50,7

¹ For funksjonærer har andelen sysselsatte i bransjer med høyt lønnsnivå økt, mens andelen i bransjer med lavere lønnsnivå enn gjennomsnittet har minket. Man ser ikke tilsvarende for arbeidergruppene i industrien. Endringen i fordelingen av lønnssum blir følgelig noe sterkere enn endringen i årsverkene mellom arbeidere og funksjonærer i industrien.

3.4.5 Lønnsutviklingen i andre områder i næringsvirksomhet

I *hotell- og restaurantvirksomhet* ble det i lønnsoppjøret i 2004 etter en kortvarig streik enighet om følgende tillegg til fastlønte fra 15. mai:

- Et generelt tillegg til alle på kr.1,50 per time og et lavlønns tillegg til alle på kr.0,50 per time. Disse tilleggene legges også på minstelønns-satsene fra 4 år og oppover.
- Minstelønssatsene for 6 og 8 år økes i tillegg med ytterligere kr. 1,- per time.

Det ble ikke gitt noe garantitillegg per 1. oktober 2003. Partene ble i stedet enige om at garantitillegget skulle utbetales f.o.m. 1. april i 2004 med kr. 0,85 per time.

Gjennomsnittlig lønnsnivå for fastlønnede arbeidere innenfor hotell- og restaurantvirksomhet i NHO-området steg med 1,5 prosent fra 2003 til 2004.

Det er omfattende utskifting av arbeidsstokken (nærmere 40 prosent) i hotellbransjen fra ett år til et annet. Gjennomsnittlig alder var om lag 31 år i bransjen i 2004 mot omlag 40 år for alle NHO-bedrifter. Store strukturelle sysselsettingseffekter har brakt lønnsveksten i gjennomsnitt betydelig ned fra 2003 til 2004. Beregninger på identiske personer (personer som er med i målingene i begge årene) viser en lønnsøkning fra 2003 til 2004 på 3,2 prosent. Fordi utvalget til lønnsstatistikken i høy-

ere grad skifter ut små bedrifter fra ett år til et annet, vil et utvalg av identiske personer innholde flere store bedrifter enn små bedrifter.

Andre forhold kan også ha bidratt til negativ lønnsglidning, blant annet fordelingen mellom timebetalt og månedsbetalt arbeidskraft, herunder sysselsettingens sammensetning mellom heltid og deltid.

I *forretnings- og sparebanker og forsikring*, som nå er ett forhandlingsområde, ble det våren 2004 mellom *Finansforbundet og Finansnæringens Hovedorganisasjon* enighet om et generelt tillegg fra 1. mai 2004 på alle trinn på lønnsregulativet på 2,5 prosent eller minst kr. 7000,- på samlet årslønn som bidrar til årslønnsveksten fra 2003 til 2004 med om lag 1,7 prosentpoeng.

Ifølge Finansnæringens Arbeidsgiverforening ble det i medlemsbedriftene under ett gitt lokalt tillegg per 1. januar 2004 på 0,66 prosent og per 1. juli 2004 på 0,8 prosent.

Ifølge lønnsstatistikken for 2004 steg den gjennomsnittlige månedsfortjenesten for forretnings- og sparebanker og forsikringsvirksomhet under ett med 5,0 prosent for heltidsansatte fra 1. september 2003 til 1. september 2004. I denne perioden har lønnsglidningen bidratt til lønnsveksten med om lag 2¼ prosentpoeng.

For forretnings- og sparebanker og forsikring, som omfatter noen flere grupper enn forhandlingsområdet⁴, har utvalget på grunnlag av lønnsstatistikken for 2004 og lønnstilleggene i 2004 beregnet årslønnsveksten fra 2003 til 2004 til 4,0 prosent.

I *varehandel* ble det i oppgjøret våren 2004 mellom Handel og Kontor og HSH enighet om et generelt tillegg på Landsoverenskomsten og på bransjeavtalene fra 1. april på kr. 1 per time og at de laveste minstelønnssatsene (trinn 1-5 og ungdomssatsen) gis ytterligere kr. 0,50 per time i tillegg. Garantitillegget på Landsoverenskomsten mellom HK og HSH resulterte i at trinn 6 fikk et tillegg fra 1. februar 2004 på kr. 4,42 per time. Om lag 25 prosent lønnet etter avtalen fikk dette tillegget.

Meklingen i oppgjøret i 2004 for grossistbedriftene mellom Norsk Transportarbeiderforbund (LO), Yrkestrafikkforbundet (YS) og Privatansattes Fellesorganisasjon (YS) ble avsluttet uten at partene ble enige. Streik ble iverksatt ved en del bedrifter fra 21. april. Senere gikk HSH til passiv

lockout ved andre bedrifter som var omfattet av plassoppsigelsen. Etter nytt forhandlingsmøte 24. mai ble partene enige om:

- Et generelt tillegg på kr. 1,- pr. time.
- Det gis ytterligere et lavlønns tillegg på kr. 1,- pr. time.
- Minstelønnssatsene for vokse arbeidere over 18 år og arbeidende formenn og mekanikere heves med ytterligere kr. 2,- pr. time.

Disse tilleggene ble gitt med virkning fra 25. mai.

Under forhandlingene ble partene enige om at det på den enkelte tariffbundne virksomhet skulle opprettes et lokalt samarbeidsfond. Avtalen innebar at det avsettes et *engangsbeløp* på kr 2.000,- pr. årsverk ansatt i Grossistoverenskomstens virkeområde pr. 1.4.2004. Midlene avsettes til et fond som skal brukes til å styrke samarbeid og oppslutning om de tre arbeidstakerorganisasjonene, se vedlegg 2.

For HSH-bedrifter i varehandel bidrar overhenget til 2004 på 0,9 prosent, de avtalte tarifftilleggene i 2004 (0,6 prosent) og tillegget på garantiordningen 1. februar 2004 (0,4 prosent) samlet til en lønnsvekst på om lag 2 prosent fra 2003 til 2004. I tillegg kommer lønnsglidningen.

Ifølge lønnsstatistikken for 2004 steg den gjennomsnittlige månedsfortjenesten for heltidsansatte i varehandelen under ett med 3,1 prosent fra 1. september 2003 til 1. september 2004. For heltidsansatte i HSH-bedrifter i varehandelen var lønnsveksten i samme periode 3,4 prosent.

På grunnlag av lønnsstatistikk for 2004 og de avtalte lønnstilleggene i 2004 har utvalget anslått årslønnsveksten fra 2003 til 2004 til 3,5 prosent for heltidsansatte i HSH-bedrifter i varehandelen.

For varehandelen totalt har SSB på grunnlag av strukturstatistikken per 1. september 2004 og den kvartalsvise lønnsindeksen, beregnet årslønnsveksten fra 2003 til 2004 til 3,6 prosent. For engroshandel er lønnsveksten beregnet til 3,1 prosent og for detaljhandel til 4,1 prosent. For varehandelen totalt er motorkjøretøytenester med i lønnsveksttallet. Denne gruppen hadde om lag 1 prosentpoeng høyere årslønnsvekst fra 2003 til 2004 enn varehandel under ett. Gruppen er ikke med i lønnsveksttallet for HSH-bedrifter i varehandelen.

3.4.6 Lønnsutviklingen i offentlig sektor Staten

I lønnsoppgjøret i 2004 for statsansatte ble Arbeids- og administrasjonsdepartementet, LO-Stat, Yrkeorganisasjonenes Sentralforbund - Stat, Akademikerne og Utdanningsgruppenes Hovedorganisa-

⁴ Antall ansatte som forhandlingsområdet omfatter, er begrenset til de som omfattes av Sentralavtalen mellom Finansforbundet og Finansnæringens Arbeidsgiverforening og som lønnes etter regulativets satser. Det vil si at ansatte som har høyere lønn enn kr 570 441 per 1. mai 2004, ikke er med i beregningene. Dette omfatter fondsmeglere, assurandører, ledere og spesialister, til sammen 3-4 000 ansatte.

sjon etter mekling enige om ny hovedtariffavtale for perioden 1. mai 2004-30. april 2006. Avtalen har følgende hovedpunkter:

- Det ble gitt et kombinert krone- og prosenttillegg på hovedlønnstabellen med virkning fra 1. mai 2004. Tilleggene varierte fra kr. 6 500 til kr. 12 900. Gjennomsnittlig slo tilleggene ut med 2,5 prosent per 1. mai.
- Det ble ført sentrale justeringsforhandlinger innenfor en økonomisk ramme på 0,41 prosent per dato med virkning fra 1. juni 2004.
- Det ble ført lokale forhandlinger innenfor en ramme på 0,9 prosent per dato med virkning fra 1. juni 2004. På grunn av lønnsendringer ved skifte av arbeidstakere, ble det i tillegg forhandlet innenfor 0,1 prosent per dato av lønsmassen.

I tillegg ble med virkning fra 1. juni begynnerlønn på alle lønnsrammer økt med mellom 1 og 4 lønnstrinn avhengig av tjenesteansiennitet, og topplønn på alle lønnsrammer ble hevet med ett trinn. Dessuten ble alle lønnsspenn med topplønn opp til ltr. 85 utvidet med ett lønnstrinn.

Arbeids- og administrasjonsdepartementet førte også forhandlinger med Norges Ingeniørorganisasjon og Norges Farmaceutiske Forening, der partene ble enige om samme løsning som hovedsammenslutningene i staten.

I staten gir lønnsoverhenget til 2004 og de sentrale tariff tilleggene som ble gitt i 2004, en anslått lønnsvekst fra 2003 til 2004 på knapt 3¼ prosent. I tillegg kommer lønnsglidning.

Månedsførtjenesten for det statlige forhandlingsområdet økte med 4,1 prosent fra 1. oktober 2003 til 1. oktober 2004. Virkningen av de lokale forhandlinger per 01.06.04 er ikke med i dette tallet. På grunnlag av lønnsstatistikken for 2004 og tariff tilleggene i 2004 kan årslønnsveksten beregnes til 3,7 prosent fra 2003 til 2004.

Skoleverket

Ved oppgjøret per 1. mai 2004 var skoleverket en del av det kommunale tariffområdet, mens det tidligere var en del av det statlige tariffområdet. I boks 3.5 gis det en oversikt over lønnstilleggene i skoleverket siden 1. mai 2000.

Ifølge lønnsstatistikk fra SSB for 2004 steg den gjennomsnittlige månedsførtjenesten for heltidsansatte i skoleverket under ett med 3,4 prosent fra 1. september 2003 til 1. september 2004.

På grunnlag av lønnsstatistikk for 2004 og de avtalte lønnstilleggene i 2004 er årslønnsveksten i skoleverket fra 2003 til 2004 beregnet til 3,2 prosent. Skoleverket her er undervisningspersonell

med sentral lønnsdannelse ekskl. Oslo kommune. Tallet fra 2003 til 2004 er ikke sammenliknbart med tallene for tidligere år.

Kommunene inkl. skoleverket

I lønnsoppgjøret i 2004 i *KS-området* ble KS, LOs forhandlingssammenslutning, Utdanningsgruppene Hovedorganisasjon, Yrkesorganisasjonenes Sentralforbund og Akademikerne, herunder også Norges Ingeniørorganisasjon etter mekling enige om følgende hovedpunkter:

- Det ble gitt et generelt tillegg på kr. 6000 med virkning fra 1. mai 2004 og med kr. 1 000 med virkning fra 1. januar 2005 til alle stillinger med hovedsakelig sentral lønnsdannelse
- Minstelønnssatsene for alle stillingsgrupper med 10 års tjenesteansiennitet ble hevet med kr. 10 000 inkludert det generelle tillegget med virkning fra 1. mai 2004. Minstelønnssatsene for de samme stillingsgruppene med lavere tjenesteansiennitet enn 10 år ble hevet med mellom kr. 6 000 og kr. 8 600.
- Det ble innført minstelønnssatser etter 0, 4, 8 og 10 års tjenesteansiennitet.
- Minstelønnssatsene for alle stillingsgrupper med 10 års tjenesteansiennitet ble hevet med kr. 6 000 inkludert det generelle tillegget med virkning fra 1. januar 2005.
- Undervisningsstillinger ble innfaset med 5 minstelønnsgupper etter 0, 4, 8, 10 og 16 år.
- Det ble avsatt en pott til lokale forhandlinger på 0,9 prosent med virkning fra 1. mai 2004.
- Lørdags- og søndagstillegget ble økt.
- Minstelønnssatsene for undervisningsstillinger med 16 års tjenesteansiennitet ble hevet med kr. 7 000 inkludert det generelle tillegget med virkning fra 1. januar 2005.

Ledere og stillinger med høyere akademisk utdanning skulle fortsatt forhandle om sin lønn lokalt i den enkelte kommune. Det var enighet om at de lokale tilleggene skulle virke fra 1. mai med mindre partene lokalt ble enige om noe annet.

For grupper med hovedsakelig sentral lønnsdannelse i *KS-området* (inkludert skoleverket) bidrar overhenget til 2004 og tariff tilleggene i 2004 inklusive endringer av fellesbestemmelser med om lag 3¼ prosentpoeng til årslønnsveksten fra 2003 til 2004. I tillegg kommer lønnsglidningen.

På grunnlag av lønnsstatistikk for 2004 og de avtalte lønnstilleggene, er årslønnsveksten fra 2003 til 2004 (inkludert stillinger med hovedsakelig lokal lønnsdannelse, skoleverket og Oslo kommune) beregnet til 3,8 prosent.

Boks 3.5 Lønnsøkning i skolesektoren 2000-2004 som følge av lønnsoppgjør, endring av særavtaler og kompensasjon for spesielt ferieuttak per 1.1.01

- Generelt tillegg til alle per 1. mai 2000 på kr. 5 000.
- Sentrale justeringer per 15. juli 2000 ga 2 lønnstrinn eller om lag 3¼ prosent til lærere og skoleledere med godkjent utdanning.
- I forbindelse med hovedtariffoppgjøret 2000 ble det inngått en intensjonserklæring mellom partene om å endre særavtaler for bedre å kunne tilpasse dem lokale forhold og skape større effektivitet. Særavtalen om arbeidstid for undervisningspersonale ble etter forhandlinger endret i en retning som skal innebære mulighet for større fleksibilitet i undervisningsplanleggingen. Som kompensasjon fikk alle lærere og skoleledere med godkjent utdanning 2 lønnstrinn eller om lag 3¼ prosent fra 1. august 2000 (skolepakke I). Samarbeidet mellom lærerorganisasjonene og staten om en handlingsplan for skolen skal gå over tre år.
- I tillegg ble det ført lokale forhandlinger per 1. oktober 2000 for statsansatte og skoleverket innenfor en ramme på 0,85 prosent per dato. For skoleverket ble det i tillegg tilført 0,15 prosent i forbindelse med de lokale forhandlingene.
- Under hovedtariffoppgjøret 2000 ble det avtalt at de 2 ekstra feriedagene både i 2001 og 2002 tas ut i penger i stedet for redusert tilstedeværelsesplikt. Dette utgjør ett lønnstrinn eller vel 1½ prosent med virkningsdato 1. januar 2001.
- Generelt tillegg til alle per 1. mai 2001 på kr. 2 200.
- Sentrale justeringsforhandlinger per 1. september 2001 innenfor en økonomisk ramme på 1,0 prosent per dato. Staten og skoleverket fikk ganske lik uttelling.
- I tillegg ble det ført lokale forhandlinger per 1. oktober 2001 for statsansatte og skoleverket innenfor en ramme på 0,6 prosent per dato.
- Den 13. oktober 2001 ble det på grunnlag av intensjonsavtalen forhandlet fram en særavtale mellom UFD og berørte lærerorganisasjoner (skolepakke II). Avtalen innebar at lærerne får ett lønnstrinn fra 1. januar 2002 og ytterligere to lønnstrinn fra 1. august 2002. Dette må bl.a. ses i sammenheng med at undervisningstiden ble økt med 1 prosent fra 1. januar 2002 og med ytterligere 3 prosent fra 1. august 2002. Vikartimesatsen ble redusert med 20 prosent fra 1. januar 2002 og skoleledere fikk ikke godtgjørelse for de 25 første vikartimene. Avtalen inneholdt også særskilte tiltak overfor eldre lærere ved at undervisningstiden ble redusert for lærere som er eldre enn 58 år. For 2002 er den reduserte undervisningsplikten kostnadsberegnet til 85 mill. kroner, med en helårsvirkning på om lag 185 mill. kroner i 2003.
- Med virkning fra 1. mai 2002 ble det gitt et tillegg på hovedlønnstabellen på kr. 7 500 opp til og med lønnstrinn (ltr.) 30, og et prosentvis tillegg på 3,1 prosent fra og med ltr. 31 til og med ltr. 70, og et fallende kronetillegg fra ltr. 71 på kr. 14 800 til 79 på kr. 13 200.
- Det ble videre ført sentrale justeringsforhandlinger innenfor en økonomisk ramme på 1,5 prosent per dato med virkning fra 1. august 2002.
- Det ble også ført lokale forhandlinger innenfor en ramme på 1,9 prosent per dato med virkning fra 1. september 2002. På grunn av lønnsendringer ved skifte av arbeidstakere, ble det i tillegg forhandlet innenfor 0,1 prosent per dato av lønnsmassen.
- Det ble ikke foretatt lønnsreguleringer per 1. mai 2003. Det ble heller ikke foretatt sentrale justeringsforhandlinger eller lokale forhandlinger (2.3.3) i 2003.
- Skoleverket ble per 1. mai 2004 overført fra det statlige tariffområdet til det kommunale tariffområdet. En del av lønnsoppgjøret i KS-området i 2004 var å tilpasse lærernes statlige avtaleverk til KS-området. Undervisningsstillinger ble innfasert med 5 minstelønnsgrupper etter 0, 4, 8, 10 og 16 år.
- Det ble gitt et generelt tillegg på kr. 6 000 fra 1. mai 2004. I tillegg ble minstelønnssatser endret.
- Med virkning fra 1. januar 2005 ble det gitt et generelt tillegg på kr. 1 000. I tillegg ble minstelønnssatsene for undervisningsstillinger med 16 års tjenesteansiennitet hevet med kr. 7 000 inkludert det generelle tillegget på kr. 1 000

I lønnsoppgjøret i 2004 i *Oslo kommune* ble det enighet om følgende hovedpunkter:

- Det ble gitt et generelt tillegg på 2,0 prosent eller minimum kr. 6000 med virkning fra 1. mai 2004.
- Det ble gjennomført lokale forhandlinger innenfor en økonomisk ramme på 0,85 prosent med virkning fra 1. august 2004.
- Det ble avtalt lønsmessige tiltak for enkelte grupper. Bl.a. ble minstelønnsnivået for arbeidstakere i full stilling og etter full opptjening hevet til ltr. 21, dvs. kr. 245 700.
- Videre ble undervisningspersonalet overført til Oslo kommunes lønnsystem.

3.4.7 Lønnsutviklingen i NAVO-området

I tråd med forhandlingsmodellen i NAVO forhandles det først på nasjonalt nivå (A-nivå) om overenskomstens generelle del mellom NAVO og den enkelte hovedorganisasjon. Denne delen er felles for alle virksomheter innenfor et overenskomstmråde og forplikter arbeidsgiver og den aktuelle hovedorganisasjonens medlemmer. Deretter forhandles overenskomstens spesielle del (B-delen) mellom den enkelte virksomhet på den ene siden og på den andre siden hovedorganisasjonenes forbund eller forhandlingsgrupper. Det kan avtales avvikende ordninger.

For NAVO-Helse er det for LO, YS, noen av UHOs forbund og Akademikernes medlemmer i Den Norske Lægeforening de siste årene avtalt et nasjonalt nivå II (A2) der det forhandles mellom NAVO-Helse og de enkelte foreninger/forbund i hovedorganisasjonene om særskilte lønns- og arbeidsvilkår for den enkelte forenings medlemmer.

I lønnsoppgjøret i 2004 ble det på A-nivå mellom NAVO og LO-Stat og mellom NAVO og YS-NAVO enighet om å gi et tillegg fra 1. april 2004 på kr. 1950 per år.

På grunnlag av lønnsstatistikk for 2004 og de avtalte tilleggene gitt i forhandlingene i de ulike virksomhetene, er årslønnsveksten fra 2003 til 2004 beregnet til 3,4 prosent.

På grunnlag av SSBs lønnsstatistikk for 2003 og tariff tilleggene i 2003 kan årslønnsveksten fra 2002 til 2003 samlet for ansatte i helseforetakene beregnes til 7 prosent. Legene trakk opp denne lønnsveksten med om lag 2 prosentpoeng.

For akademikergruppene i NAVO gis det ikke sentrale tillegg. Lønnstilleggene for disse gruppene avtales i sin helhet lokalt.

I helseforetakene ble en i oppgjørene i 2004 mellom NAVO og UHO, NAVO og LO-Stat og NAVO og YS-NAVO enige om følgende hovedpunkter:

- Medlemmer i LO-Stat og YS-NAVO fikk et generelt tillegg på kr. 9 000 med virkning fra 1. mai 2004. For ansatte med tilleggs- og spesialutdanning utover 3-årig høyskole ble tillegget på kr. 11 000 fra samme tidspunkt.
- For UHO-organiserte ble det gitt et generelt tillegg på kr. 7 000 til sykepleiere (og spesialsykepleiere med mindre enn 10 års ansiennitet), med virkning fra 1. mai 2004, og ytterligere kr. 2 000 fra 1. oktober 2004. Spesialsykepleiere med mer enn 10 års ansiennitet fikk et generelt tillegg på kr. 15 000 fra 1. mai 2004, og ytterligere kr. 7 000 fra 1. oktober 2004. Ergoterapeuter, fysioterapeuter, førskolelærere og pedagoger fikk et generelt tillegg på kr. 9 000 fra 1. mai 2004. For ansatte med spesialistutdanning i disse gruppene ble det gitt et generelt tillegg på kr. 11 000 fra samme tidspunkt.
- Medlemmer i LO-Stat og YS-NAVO fikk fra 1. september 2004 nye minstelønnsatser, og ytterligere justeringer av minstelønnsatsene fra 1. juli 2005.
- UHO-organiserte fikk fra 1. oktober 2004 nye minstelønnsatser, og ytterligere justeringer av minstelønnsatsene fra 1. juli 2005.

I *helseforetakene* (eksklusiv enkelte akademikergrupper, herunder legene) gir overhenget til 2004 og de avtalte tilleggene en lønnsvekst på 3,2 prosent fra 2003 til 2004. I tillegg kommer lønnsglidningen. For 2004 ble det ikke ført lokale forhandlinger for de gruppene som var i mekling i lønnsoppgjøret for helseforetakene i juni i 2004. Det ble i 2004 inngått en avtale mellom NAVO og Akademikerne Helse om at lønnsforhandlingene i 2004 skulle utsettes til oppstart senest i september 2004. Forhandlingene pågår fortsatt ved avslutningen av denne rapporten.

Lønnsstatistikk for 2004 fra SSB viser at gjennomsnittlig månedsfortjenesten for heltidsansatte i helseforetakene økte med 3,5 prosent fra 1. oktober 2003 til 1. oktober 2004.

På grunnlag av lønnsstatistikken for 2004 og de avtalte lønnstilleggene i 2004 er årslønnsveksten i helseforetakene fra 2003 til 2004 beregnet til 3,0 prosent. Legene trakk opp lønnsveksten i helseforetakene i 2003, men trakk den ned med om lag 0,4 prosentpoeng i 2004.

3.4.8 Lønnsutviklingen for toppledere i næringsvirksomhet

Utvalget presenterer i dette avsnittet opplysninger om lederlønn fra følgende kilder:

- Skattedirektoratets lønns- og trekkoppgaveregister (LTO) for årene 1995-2004.
- Aksjeselskapers årsregnskaper (noter i regnskapet) til Brønnøysundregisteret om lønn og annen godtgjørelse til administrerende direktør/daglig leder for årene 1995-2003.

Det vises til boks 3.6 for nærmere omtale av datagrunnlag, lønnsbegrep m.m.

1. Lønnsutviklingen for identiske ledere i aksjeselskaper og i allmenne børsnoterte selskaper etter LTO-registeret

Utvalget har i dette avsnittet sett på lønnsnivå og lønnsutvikling etter to lønnsbegreper:

- Det første omfatter all utbetalt lønn og annen kontantgodtgjørelse, dvs. lønn og honorarer m.m. for arbeid som ikke er utført som ledd i selvstendig næringsvirksomhet (kode 111) og skattepliktige og trekkpliktige naturalytelser som ikke er opptjent som ledd i selvstendig næringsvirksomhet (kode 112), jf. boks 3.6.
- Det andre er et utvidet lønnsbegrep som i tillegg til postene i første strekpunkt også omfatter kode 132, fordel ved kjøp av aksjer til underpris.

Fordel ved erverv og fordel ved salg/innløsning av opsjoner i arbeidsforhold er med i det første lønnsbegrepet. Dette lønnsbegrepet er i store trekk det samme som brukes ellers i kapittel 3. Det inneholder imidlertid en del naturalytelser som ikke er med i lønnsbegrepet, slik det anvendes i lønnsstatistikken og f.eks. i tabell 3.1. Naturalytelsene utgjør en liten andel, om lag 0,3 prosent av lønn og honorarer i gjennomsnitt, og er dermed av liten betydning for lønnsnivå og lønnsutvikling.

I LTO-registeret er det ingen opplysninger om stilling, noe som gjør det vanskelig å skille ut administrerende direktør/daglig leder i selskapene. "Leder" er definert som den personen i hvert foretak som har høyest utbetalt lønn, jf. boks 3.6. Det kan ikke utelukkes at en på denne måten i noen tilfeller har fått med personer som har høy lønn pga. sin spisskompetanse uten å være toppleder.

Lønnsnivået for identiske ledere i foretak med 25 ansatte og over er lavere i LTO-materialet enn i Brønnøysundregisteret. Det skyldes i hovedsak at det er flere lønnsforhold enn ansatte, dvs. at det er med noen flere mindre foretak i tabell 3.8 enn i tabell 3.13 (som viser tall fra Brønnøysundregisteret). En kan derfor ikke direkte sammenlikne lønnsnivå for ledere som er sortert etter henholdsvis antall ansatte og antall lønnsforhold.

Tabell 3.8 Årlig lønnsutvikling¹ i prosent for administrerende direktør/daglig leder² i aksjeselskaper og allmenne børsnoterte selskaper. 1995-2004. Foretak med 25 lønnsforhold og over. Identiske ledere.

	Antall lønnsforhold ³				
	25-49	50-99	100-249	250 og over	Gjennomsnitt
1995-96	5,7	6,9	7,5	6,5	-
1996-97	7,3	6,2	9,2	8,0	-
1997-98	6,2	6,4	10,1	18,1	-
1998-99	5,7	8,2	11,2	16,5	8,8
1999-2000	4,1	4,8	6,4	16,8	6,0
2000-2001	5,8	4,3	11,3	14,2	7,2
2001-2002	4,8	4,9	4,4	8,2	5,1
2002-2003	3,7	3,4	5,2	8,1	4,4
2003-2004 ⁴	4,8	6,5	6,2	12,3	6,4
1995-2004	59,7	65,0	98,5	177,3	-
Gj.sn. per år	5,3	5,7	7,9	12,0	-
Gj.sn. lønn ^{1,4} 2004	544 400	663 400	888 400	1 402 700	668 600
Antall ledere	5 010	2 198	1 123	527	8 858

¹ Omfatter lønn (inkludert fordel ved erverv og fordel ved salg/innløsning av opsjoner i arbeidsforhold), honorarer og naturalytelser

² Administrerende direktør/daglig leder er definert som den personen i hvert foretak som har høyest utbetalt lønn to år etter hverandre

³ Som mål for størrelse på foretakene er benyttet antall lønnsforhold. Antall lønnsforhold angir summen av lønnsoppgaver for samme person fra samme foretak (fødselsnummer * organisasjonsnummer), noe som ikke er det samme som antall ansatte i foretaket

⁴ Foreløpige tall

Foretak som bruker innleid arbeidskraft, kan bli plassert i en lavere foretaksstørrelse enn om foretaket hadde drevet med egne ansatte. Utstrakt bruk av korttidsansatte virker motsatt.

Tabell 3.8 viser at fra 2003 til 2004 ble lønnsveksten 6,4 prosent i gjennomsnitt for alle toppledere mot 4,4 prosent året før. Lønnsveksten i 2004 varierte mye mellom foretaksstørrelsene. Den var laveste i foretak med 25-49 lønnsforhold med 4,8 prosent og høyest i foretak med over 250 lønnsforhold med 12,3 prosent. Toppledere i de minste foretakene utgjorde i 2004 57 prosent av alle toppledere i materialet, mens lederne i de største foretakene utgjorde 7 prosent.

Tabell 3.8 viser videre at det i perioden 1995-2004 var stor forskjell i lønnsvekst mellom toppledere i henholdsvis små og mellomstore foretak og i de store foretakene. I de enkelte størrelsesgruppene varierte lønnsveksten over hele perioden fra om lag 60 prosent for topplederne i foretak med 25-49 lønnsforhold til om lag 177 prosent for lederne i de største foretakene. For den siste gruppen var lønnsveksten særlig sterk fra 1997 til 2001 med en samlet vekst på 83,4 prosent. Til sammenlikning

var lønnsveksten for lønnstakere i perioden 1995-2004 i gjennomsnitt 52,3 prosent eller 4,8 prosent per år.

Tabell 3.9 viser lønnsnivå og lønnsutvikling for gruppen av ledere når en inkluderer kode 132, fordel ved kjøp av aksjer til underkurs i materialet.

Fordelen ved kjøp av aksjer til underkurs vil i hovedsak svinge i takt med utviklingen i aksjekursene. I 1998 har fordelene for de gruppene som er med i tabell 3.9 i gjennomsnitt betydd mindre enn i 1997, noe som gir lavere vekst fra 1997 til 1998 enn når fordel ved kjøp av aksjer til underkurs holdes utenom lønnsbegrepet. F. eks. ble veksten for toppledere i foretak med over 250 lønnsforhold redusert fra 18,1 til 17,0 prosent når fordel ved aksjekjøp til underkurs inkluderes i lønnsbegrepet, jf. tabellene 3.8 og 3.9.

I perioden 1999-2003 betydde fordel ved kjøp av aksjer til underkurs mindre for lønnsveksten til toppledere enn i 1997 og 1998 i alle størrelsesgrupper. Gjennomsnittlig lønnsvekst var uendret eller endret seg lite når fordel ved kjøp av aksjer til underkurs ble inkludert i lønnsbegrepet.

Tabell 3.9 Årlig lønnsutvikling¹ i prosent, inkl. fordel ved aksjekjøp til underkurs for administrerende direktør/daglig leder² i aksjeselskaper og allmenne børsnoterte selskaper. 1996-2004. Foretak med 25 lønnsforhold og over. Identiske ledere.

	Antall lønnsforhold ³			
	25-49	50-99	100-249	250 og over
1996-97	7,3	7,7	11,0	9,5
1997-98	6,2	6,2	8,3	17,0
1998-99	5,7	8,3	11,1	16,7
1999-2000	4,1	4,8	6,3	16,8
2000-2001	6,6	4,3	11,6	13,8
2001-2002	4,1	5,0	5,1	8,1
2002-2003	3,5	3,6	4,9	8,2
2003-2004 ⁴	4,8	6,6	6,6	13,3
1996-2004	50,9	57,0	86,2	163,4
Gj.sn. per år	5,3	5,7	8,3	12,9
Samlet godtgjørelse ^{1,4} 2004	544 400	664 900	892 400	1 418 400
Herav: Fordel ved aksjekjøp til underkurs i 2004	48	1 456	4 071	15 728
Antall ledere	5 010	2 198	1 123	527

¹ Omfatter lønn (inkludert fordel ved erverv og fordel ved salg/innløsning av opsjoner i arbeidsforhold), honorarer, naturalytelser og fordel ved kjøp av aksjer til underkurs

² Administrerende direktør/daglig leder er definert som den personen i hvert foretak som har høyest utbetalt lønn to år etter hverandre

³ Som mål for størrelse på foretakene er benyttet antall lønnsforhold. Antall lønnsforhold angir summen av lønnsoppgaver for samme person fra samme foretak (fødselsnummer * organisasjonsnummer), noe som ikke er det samme som antall ansatte i foretaket.

⁴ Foreløpige tall

Tabell 3.10 Gjennomsnittslønn¹ etter kvartil blant administrerende direktør/daglig leder² i foretak med over 250 lønnsforhold³. 2003 og 2004

Kvartil	2002	2003 ⁴	Vekst 2002-2003	Vekst 2003 – 2004 ⁴
1. kvartil	586 000	638 100	4,9	8,9
2. kvartil	868 300	969 800	4,8	11,7
3. kvartil	1 235 700	1 416 400	7,6	14,6
4. kvartil	2 299 300	2 580 800	10,5	12,2
Alle	1 248 600	1 402 700	8,1	12,3

¹ Omfatter lønn (inkludert fordel ved erverv og fordel ved salg/innløsning av opsjoner i arbeidsforhold), honorarer og naturallytelse

² Administrerende direktør/daglig leder er definert som den personen i hvert foretak som har høyest utbetalt lønn to år etter hverandre

³ Som mål for størrelse på foretakene er benyttet antall lønnsforhold. Antall lønnsforhold angir summen av lønnsoppgaver for samme person fra samme foretak (fødselsnummer * organisasjonsnummer), noe som ikke er det samme som antall ansatte i foretaket

⁴ Foreløpige tall

Kilde: Statistisk sentralbyrå, LTO-registeret

I 2004 betydde fordel ved kjøp av aksjer til underkurs lite for lønnsveksten for toppledere i de to største foretaksstørrelsene, men trakk opp lønnsveksten med henholdsvis 0,4 prosentpoeng i foretak med 100-249 lønnsforhold og med 1 prosentpoeng i foretak med over 250 lønnsforhold.

I boks 3.7 kommer en nærmere inn på opsjoner og kjøp av aksjer til underkurs og den skattemessige behandlingen.

I tabell 3.10 er topplederne i foretak med over 250 lønnsforhold rangert etter stigende lønnsnivå. Det er 132 ledere i hvert kvartil. Tabellen viser at lederne i 4. kvartil har en gjennomsnittslønn på knapt 2,6 mill. kroner i 2004 og at veksten var 12,2 prosent fra 2003 til 2004 mot 10,5 prosent året før. I de andre kvartilene varierte lønnsveksten fra 8,9 til 14,6 prosent i 2004 og fra 4,8 til 7,6 prosent i 2003.

Tabell 3.11 viser at det er få kvinnelige administrerende direktører/daglig ledere i foretak med

over 25 lønnsforhold. Andelen varierte i 2004 fra 16 prosent i størrelsesgruppen 25-49 lønnsforhold til 8 prosent i foretak med 100-249 lønnsforhold. Gjennomsnittlig lønnsnivå i 2004 (ekskl. fordel ved kjøp av aksjer til underkurs) for kvinnelige toppledere var om lag 76 prosent av mannlige topplederes i størrelsesgruppen 25-49 lønnsforhold, om lag 68 prosent i størrelsesgruppene 50-99, om lag 66 prosent i størrelsesgruppen 100-249 lønnsforhold og om lag 84 prosent i den største gruppen. I gjennomsnitt tjente kvinnelige toppledere i 2004 73,5 prosent av mannlige i alle foretak med over 25 lønnsforhold mot 72 prosent i 2003. Gjennomsnittlig lønnsvekst fra 2003 til 2004 var markert høyere for kvinner enn for menn i foretaksstørrelsen over 250 lønnsforhold. Det er imidlertid få kvinnelige toppledere i denne foretaksstørrelsen, slik at utviklingen kan være påvirket av spesielle forhold.

Tabell 3.11 Lønnsutviklingen¹ for administrerende direktør/daglig leder² i aksjeselskaper og allmenne børsnoterte selskaper. 2003-2004. Foretak med 25 lønnsforhold og over. Identiske menn og kvinner

Antall lønnsforhold ³	Antall ledere ⁴		Gj. sn. lønn ⁴ 2004		Vekst 2003-2004 ⁴	
	Menn	Kvinner	Menn	Kvinner	Menn	Kvinner
25 – 49	4 314	696	563 300	427 300	4,8	4,7
50 – 99	1 953	245	688 100	467 000	6,6	5,3
100 – 249	1 039	84	911 800	598 000	6,2	6,4
250 og over	479	48	1 423 800	1 191 800	11,0	30,8

¹ Omfatter lønn (inkludert fordel ved erverv og fordel ved salg/innløsning av opsjoner i arbeidsforhold), honorarer og naturallytelse

² Administrerende direktør/daglig leder er definert som den personen i hvert foretak som har høyest utbetalt lønn to år etter hverandre

³ Som mål for størrelse på foretakene er benyttet antall lønnsforhold. Antall lønnsforhold angir summen av lønnsoppgaver for samme person fra samme foretak (fødselsnummer * organisasjonsnummer), noe som ikke er det samme som antall ansatte i foretaket

⁴ Foreløpige tall

Kilde: Statistisk sentralbyrå

Tabell 3.12 Årlig lønnsutvikling i prosent for administrerende direktør/daglig leder i aksjeselskaper. 1995-2003. Bedrifter med 25 ansatte og over. Alle ledere.

	Antall ansatte			
	25-49	50-99	100-249	250 og over
1995-96	3,4	2,9	8,1	6,7
1996-97	2,2	5,7	8,2	4,1
1997-98	7,0	10,6	8,6	14,2
1998-99	10,0	10,9	9,1	15,8
1999-2000	1,9	4,7	8,0	10,4
2000-2001	6,9	8,1	9,2	6,0
2001-2002	5,9	3,3	8,5	0,4
2002-2003 ¹	2,7	5,7	3,9	8,8
1995-2003	47,4	64,9	84,2	87,8
Gj.sn. per år	5,0	6,4	7,9	8,2
Gj.sn. lønn ¹ 2003	609 400	810 800	1 079 500	1 556 100
Antall ledere med oppgitt lønn i 2003	3 253	1 351	723	399
Antall ledere i alt i 2003	3 653	1 534	838	458

¹ Foreløpige tall

Kilde: Statistisk sentralbyrå, Brønnøysundregisteret

2. Tall fra Brønnøysundregisteret

Lønnsbegrepet som skal brukes i årsregnskapene til aksjeselskaper (noter til regnskapet) og som skal innberettes til Brønnøysundregisteret, er hjemlet i regnskapsloven § 7-31, hvor det bl.a. heter:

”Det skal opplyses om de samlede utgifter til henholdsvis lønn, pensjonsforpliktelser og annen godtgjørelse til daglig leder og medlemmer av styret og bedriftsforsamlingen. Det skal opplyses om godtgjørelse til revisor og hvordan godtgjørelsen er fordelt på revisjon og andre tjenester. Det skal opplyses om arten og omfan-

Tabell 3.13 Årlig lønnsutvikling i prosent for administrerende direktør/daglig leder i aksjeselskaper. 1995-2003. Foretak med 25 ansatte og over. Identiske ledere.

	Antall ansatte			
	25-49	50-99	100-249	250 og over
1995-96	7,7	5,7	6,2	7,4
1996-97	5,4	10,0	9,0	6,0
1997-98	10,0	9,7	9,7	16,7
1998-99	11,2	13,4	13,3	22,5
1999-2000	6,5	8,8	7,2	10,1
2000-2001	9,0	9,3	9,2	14,5
2001-2002	7,2	4,7	7,2	4,3
2002-2003 ¹	5,7	4,4	4,9	10,3
1995-2003	82,6	88,0	89,4	136,0
Gj.sn. per år	7,8	8,2	8,3	11,3
Gj.sn. lønn ¹ 2003	620 100	812 900	1 088 000	1 495 200
Antall ledere med både i 2002 og 2003	2 525	1 044	561	309

¹ Foreløpige tall

Kilde: Statistisk sentralbyrå, Brønnøysundregisteret

Boks 3.6 Datagrunnlag, lønnsbegrep m.m. for lederlønnsberegningene

Datagrunnlag

Utvalget har fått bearbeidet opplysninger om lederlønn fra følgende kilder:

- Aksjeselskapers årsregnskaper til Brønnøysundregisteret om lønn og annen godtgjørelse til administrerende direktør/daglig leder for årene 1995 - 2003. Mange aksjeselskapene oppgir ikke lønn til administrerende direktør/daglig leder i årsregnskapene. Også for de større foretakene, med mer enn 25 ansatte, er det mange som ikke følger opp regnskapslovens krav på dette punktet.
- Skattedirektoratets lønns- og trekkoppgave-register (LTO) for årene 1995-2004.

Lønnsbegrepet

I *lov om årsregnskap m.v.* § 7-31, ytelser til ledende personer m.v. heter det:

”Det skal opplyses om de samlede utgifter til henholdsvis lønn, pensjonsforpliktelser og annen godtgjørelse til daglig leder og medlemmer av styret og bedriftsforsamlingen. Det skal opplyses om godtgjørelse til revisor og hvordan godtgjørelsen er fordelt på revisjon og andre tjenester.

Det skal opplyses om arten og omfanget av forpliktelser til å gi daglig leder eller leder av styret særskilt vederlag ved opphør eller endring av ansettelsesforholdet eller vervet.

Tilsvarende gjelder avtaler om bonuser, overskuddsdelinger, opsjoner og lignende til fordel for daglig leder eller leder av styret.

Det skal gis opplysninger om den regnskapspliktiges forpliktelser knyttet til tegningsretter, opsjoner og tilsvarende rettigheter som gir ansatte eller tillitsvalgte rett til tegning, kjøp eller salg av aksjer eller grunnfondsbevis.

Store foretak skal gi opplysninger som nevnt i annet ledd spesifisert på de enkelte medlemmer av styret og de enkelte ledende ansatte”.

Opplysningene skal gis som noter til regnskapet.

Fra og med 1999 er opplysningene om lønn m.m. for daglig leder/administrerende direktør hjemlet i *lov om årsregnskap m.v.* (regnskapsloven), mens opplysningene tidligere var hjemlet i aksjeloven.

Dette er et omfattende lønnsbegrep og skal i prinsippet omfatte all godtgjøring, herunder opsjoner, aksjer til underkurs og naturalytelser.

LTO-registeret inneholder alle typer ytelser fra arbeidsgiver/oppdragsgiver til arbeidstaker/oppdragstaker utbetalt på individnivå. Summene på LTO-registeret fordeles på ulike koder. Det er tatt utgangspunkt i kode 111-A som omfatter *all utbetalt lønn og annen kontantgodtgjørelse for arbeid* som ikke er utført som ledd i selvstendig næringsvirksomhet. I tillegg er tatt med kode 112-A som omfatter *skattepliktige og trekkpliktige naturalytelser* som ikke er opptjent som ledd i selvstendig næringsvirksomhet. I 1995 omhandlet kode 111-A begge disse kodene, mens 112-A i 1996 ble skilt ut som en egen kode for naturalytelser. For å kunne få en realistisk sammenlikning mellom 1995 og 1996 har det derfor vært nødvendig å benytte summen av 111-A og 112-A for 1996.

Fordel ved erverv og fordel ved salg/innløsning av opsjoner i arbeidsforhold er fra og med 2002 registrert på egen kode i LTO¹. Fordel ved kjøp av aksjer til underpris er også registrert på egen kode og kan behandles særskilt.

Lederbegrepet

I materialet fra *Brønnøysundregisteret* er det toppleder eller administrerende direktør/daglig leder som inngår. Utvalget presenterer tall for lønnsutviklingen 1995-2003 fra *Brønnøysundregisteret* både for *alle* ledere som inngår i materialet i de to årene og for *identiske* ledere, dvs. ledere som er med i materialet i to år etter hverandre.

I *LTO-registeret* er det ingen opplysninger om stilling, noe som gjør det vanskelig å skille ut administrerende direktør/daglig leder i selskapene. Her er “leder” definert som den personen i hvert foretak som har høyest utbetalt lønn. I tillegg har en lagt til grunn at samme person må ha hatt høyest utbetalt beløp i foretaket i to påfølgende år når en f. eks. beregner lønnsveksten fra 2003 til 2004. Grunnen til dette er at vi ønsker å unngå at stillingsopptrykk påvirker lønnsveksten for denne gruppen.

¹ For å kunne vurdere tallene trengs en lengre tidsrekke.

geget av forpliktelser til å gi daglig leder eller leder av styret særskilt vederlag ved opphør eller endring av ansettelsesforholdet eller vervet. Tilsvarende gjelder avtaler om bonuser, overskuddsdelinger, opsjoner og lignende til fordel for daglig leder eller leder av styret”.

Dette er et omfattende lønnsbegrep og skal i prinsippet omfatte all godtgjøring til toppledere,

herunder fordel ved opsjoner, fordel ved kjøp av aksjer til underkurs og naturalytelser. Det vises tall både for alle og for identiske ledere, dvs. ledere som er med i materialet to år etter hverandre. Fra og med 1999 er opplysningene om lønn m.m. for daglig leder/administrerende direktør hjemlet i lov om årsregnskap m.v. (regnskapsloven), mens opplysningene tidligere var hjemlet i aksjeloven.

Boks 3.7 Nærmere om opsjoner og kjøp av aksjer til underkurs og den skattemessige behandlingen

Opsjonsordninger i arbeidsforhold innebærer normalt at det inngås en kontrakt mellom eierne av en bedrift og ledelsen og de ansatte om et fremtidig kjøp av f. eks. en aksje eller obligasjon til en forhåndsavtalt pris (kjøpsopsjon). Ved inngåelse av en opsjonsavtale utenfor arbeidsforhold, betaler kjøper en opsjonspremie som vederlag for retten til å utøve opsjonen. Opsjonspremien uttrykker normalt markedsverdien av opsjonen på det tidspunkt avtalen inngås. For opsjoner ervervet i arbeidsforhold settes gjerne opsjonspremien lavere dersom det i det hele tatt betales opsjonspremie.

Til og med inntektsåret 1995 ble gevinst ved innløsning eller salg av opsjon på aksje eller grunnfondsbevis i arbeidsforhold skattlagt som lønnsinntekt i det året opsjonen ble innløst eller solgt.

Fra og med inntektsåret 1996 ble det innført nye regler som innebar at fordel ved en opsjon ble skattlagt som lønnsinntekt ved *tildelingstidspunktet* for opsjonen. (Unntak er ikke-børsnoterte salgsoptjoner i arbeidsforhold som først skal skattlegges ved innløsning eller salg.) Videre ble ytterligere gevinst ved innløsning eller salg av opsjonen skattlagt som lønnsinntekt. Ved innløsning, salg eller bortfall av opsjonen ble det gitt fradrag i alminnelig inntekt for differansen mellom utgangsverdien og den fordel som det er skattlagt for ved tildelingstidspunktet.

I skatteopplegget for 1999 ble reglene for beskatning av opsjoner i arbeidsforhold igjen endret slik at bare opsjoner der den beregnede fordel overstiger 600 000 kroner skulle beskattes ved *ervervet*. En forutsetning var at et visst antall ansatte ble tilbudt opsjoner. Var fordel mindre enn 600 000 kroner, skulle fordel beskattes ved salg eller innløsning av opsjonen.

Fordelen som oppnås i ansettelsesforhold ved at ansatte får aksjer eller kjøper aksjer til

underpris, er i utgangspunktet skattepliktig som lønn. Fordelen utgjør differansen mellom salgsverdien på ervervstidspunktet og det den ansatte eventuelt har betalt for aksjen. Dersom alle ansatte i et aksjeselskap etter en generell ordning i bedriften har fått tilbud om aksjekjøp i selskapet, kan imidlertid den skattepliktige fordel settes til differansen mellom 80 prosent av antatt salgsverdi og det den ansatte har betalt for aksjen. Reduksjonen i den skattepliktige fordel kan likevel ikke overstige 1 500 kroner per person. Gevinst ved realisasjon av aksjene skattlegges som kapitalinntekt (28 prosent).

Fra og med inntektsåret 2000 ble beskatning ved *tildelingen* av ikke-børsnoterte opsjoner i arbeidsforhold avviklet. Det skulle ikke lenger stilles noen beløpsmessig begrensning eller vilkår.

Gevinsten ved *salg* eller *innløsning* av opsjonen skulle beskattes som lønnsinntekt og inngå i grunnlaget for arbeidsgiveravgift. Dette gjaldt uavhengig av om underliggende aksjer eller grunnfondsbevis var børsnotert eller ikke.

Det ble ingen endringer for *børsnoterte opsjoner*, dvs. opsjon der selve opsjonen er børsnotert. Slike opsjoner skal fortsatt beskattes ved *tildelingen*, ved at kursverdien ved tildeling (minus eventuelt vederlag) behandles som lønnsinntekt. Gevinst ved senere innløsning eller salg av opsjonen skulle fortsatt behandles som lønnsinntekt.

I 2002 ble skattereglene for opsjoner i arbeidsforhold endret slik at opsjonsfordelen skal kunne fordeles likt på hvert av inntektsårene i den perioden den blir opparbeidet. Endringen medførte redusert arbeidsgiveravgift og/eller toppskatt. Fra og med 2002 likebehandles børsnoterte opsjoner skattemessig med ikke-børsnoterte, dvs. at også de skal beskattes ved innløsning eller salg av opsjonen. Det har ikke skjedd endringer i skattereglene for opsjoner i arbeidsforhold etter 2002.

Mange aksjeselskaper oppgir ikke lønn til administrerende direktør/daglig leder i årsregnskapene. Også for de større foretakene er det mange som ikke følger opp regnskapslovens krav på dette punktet. Det er derfor knyttet en del usikkerhet til tallene fra Brønnøysundregisteret, men i hovedsak gir de samme inntrykk av lønnsnivå og lønnsutvikling for toppledere som tallene fra LTO-registeret.

Gjennomsnittlig lønnsutvikling for alle administrerende direktører/daglige ledere fra 1995 til 2003 har variert en del etter foretaksstørrelse, jf. tabell 3.12. I 2003 varierte lønnsveksten fra om lag 3 prosent i de minste foretakene til om lag 9 prosent i de største.

Den sterkeste gjennomsnittlige veksten i perioden 1995-2003 under ett har det vært for toppledere i foretak med 100-249 ansatte og i foretak med over 250 ansatte. I årene 1998 til 2000 var lønnsveksten spesielt sterk for ledere i foretak med over 250 ansatte med en gjennomsnittlig årlig vekst på 14,2, 15,8 og 10,4 prosent, men lønnsveksten for denne gruppen avtok både i 2001 og 2002. I 2003 var veksten 8,8 prosent.

Tabell 3.12 viser at det var 5 726 ledere med oppgitt lønn i 2003 i foretak med 25 ansatte og over. Antall ledere i statistikken blir redusert til 4 439 (jf. tabell 3.13) når en går fra alle til *identiske ledere*, dvs. ledere som var med både i 2002 og 2003.

Tabell 3.12 og 3.13 viser at alle ledere i gjennomsnitt har lavere lønnsvekst over perioden 1995-2003

Tabell 3.14 Lønnsoverhenget 1999-2005

Område/gruppe:	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	Alle-rede avtalte tillegg for 2005 ⁸
Ansatte i NHO-bedrifter:	3,1	1,7						
- Arbeidere i alt	3,0	1,4	2,1	1,5	-	1,3	1,1	
- Industriarbeidere	2,8	1,2	1,9	1,3	1,7	1,4 ¹⁰	1,2	
- Industrifunksjonærer	3,3	2,0	3,2	2,5	2,1	1,7 ¹¹	1,5	
HSH-bedrifter i varehandel	1,7	1¼	1,8	1,1	1,3	0,9	0,7	
Forretnings- og sparebanker ⁶	2,4	1,0	1,4	1,5	2,2	0,5	1,5	
Staten	3,5 ¹	1,4 ²	2,6	1,8	3,8	0,4	1,9	
Skoleverket	3,7	1,1	5,1 ³	1,3	5,3 ⁴	0,2	-	
Kommunene ⁹ :	4,4	0,8	2,1	1,4 ⁵	2,2	0,6	1,5	1,1 ¹⁴
- Skoleverket							1,4 ¹⁵	
Ansatte i NAVO-bedrifter:								
- Helseforetakene					2,0	0,7 ⁷	1,5	0,6 ¹²
- Øvrige bedrifter					1,7	1,1	1,1	
Veid gjennomsnitt ¹³	3,2	1,3	2,5	1,8	2,7	1,1	1,4	¼

¹ Inklusiv BA-selskapene Posten Norge og NSB

² Eksklusiv BA-selskapene Posten Norge og NSB fra og med 2000

³ Kompensasjon for endringer i arbeidstidsavtalen per 01.08.2000 (skolepakke I) trakk opp overhenget til 2001 med 1,8 prosentpoeng.

⁴ Skolepakke II trakk opp overhenget til 2003 med om lag 1¼ prosentpoeng

⁵ Eksklusiv sykehusene og stillinger med bare lokal lønnsdannelse er overhenget 1,3 prosent

⁶ Forsikring er inkludert i overhenget fra og med 2004. Forretnings- og sparebanker og forsikring under ett omfatter noen flere grupper enn forhandlingsområdet bank og forsikring.

⁷ Holdes legene utenfor beregningen, er overhenget til 2004 på 0,8 prosent for øvrige grupper i helseforetakene.

⁸ Bidrag til årslønnsveksten fra 2004 til 2005

⁹ Inkl. skoleverket fra 2005

¹⁰ Etter gammel beregningsmodell var overhenget 1,9 prosent, se boks 3.2 for nærmere beskrivelse

¹¹ Etter gammel beregningsmodell var overhenget 2,5 prosent, se boks 3.2 for nærmere beskrivelse

¹² Eksklusiv legene

¹³ Overhengene er et gjennomsnitt for alle lønnstakergrupper under ett og omfatter således flere grupper enn områdene i tabell 3.14

¹⁴ Eksklusiv stillinger med hovedsakelig lokal lønnsdannelse

¹⁵ Skoleverket her er undervisningspersonell med sentral lønnsdannelse og ekskl. Oslo kommune. Tallet er ikke sammenliknbart med tallene for skoleverket for tidligere år.

enn identiske ledere og også lavere lønnsnivå i de to minste foretaksstørrelsene. At forskjellen i lønnsvekst mellom alle og identiske ledere er mindre i små enn i store bedrifter, skyldes trolig i noen grad at ledere begynner på lavere lønnsnivå når de går over til et annen foretak i de minste foretaksstørrelsene, mens det ofte er motsatt i store foretak.

3.5 Lønnsoverhenget til 2005 og allerede avtalte tillegg for 2005

Lønnsoverhengene i tabell 3.14 er regnet ut for tariffområder og/eller organiserte bedrifter. Det har vært bruk litt ulike metoder for beregning av overheng i de ulike tariffområdene. En har derfor ikke umiddelbart kunne sammenlikne på tvers. Spesielt vil store strukturendringer kunne skape forskjeller. I arbeidet med denne rapporten har utvalget gått gjennom beregningene på de ulike områdene. I tillegg har SSB og NHO gått gjennom måten årslønn og overheng har vært beregnet på i LO/NHO-området. Dette arbeidet har resultert i en ny beregningsmodell for årslønn og overheng som er mer lik den som brukes i andre tariffområder, se boks 3.2. Dette har medført at overhenget til 2004 for industriarbeidere og industrifunksjonærer i NHO-bedrifter er justert ned i forhold til de tallene som utvalget presenterte i fjor.

Informasjon fra den kvartalsvise lønnsindeksen til SSB viser en viss lønnsvekst for noen grupper i privat sektor fra september/oktober og ut året som hittil ikke har vært fanget opp av beregningsoppleggene. Utvalget har derfor satt i gang et arbeid for å se på om kvartalsstatistikken kan brukes til å beregne lønnsvekst og overheng for ulike tariffområder. Dette arbeidet kan medføre at tallene for lønnsvekst og overheng de siste årene kan bli revidert for enkelte tariffområder. En eventuell revisjon vil ikke påvirke størrelsen på lønnsveksten sett over flere år.

Utvalget anslår overhenget til 2005 til 1,4 prosent for alle grupper under ett. Dette er 0,3 prosentpoeng høyere enn til 2004 og 1,3 prosentpoeng lavere enn til 2003. Overhenget til 2005 varierer fra 0,7 prosent for ansatte i HSH-bedrifter i varehandelen til 1,9 prosent for ansatte i staten. I NHO-bedrifter er overhenget beregnet til 1,2 prosent for industriarbeidere og til 1,5 for industrifunksjonærer.

I noen områder ble det allerede under lønnsoppgjøret i 2004 avtalt tillegg for 2005. I KS-området (eksklusiv stillinger med hovedsakelig lokal lønnsdannelse) utgjør allerede avtalte tillegg 1,1 prosentpoeng som bidrag til årslønnsveksten fra 2004 til 2005, mens slike tillegg bidrar med om lag

0,6 prosentpoeng i helseforetakene (eksklusiv legene). Samlet bidrar allerede avtalte tillegg med om lag $\frac{1}{4}$ prosentpoeng til årslønnsveksten fra 2004 til 2005.

3.6 Lønnsutviklingen for kvinner og menn

Lønnsforskjeller mellom kvinner og menn avspeiler bl.a. forskjeller i utdanning og stillingsplassering. Ulike konkurranseforhold sektorer og bransjer imellom kan sammen med ulike sysselsettingsfordeling mellom kvinner og menn, også bidra til å forklare en del av forskjellene i lønn. Dessuten kan strukturendringer, som er omtalt i boks 3.3, påvirke utviklingen. I NOU 2000:4 vedlegg 5 presenteres analyser som belyser lønnsgapet mellom kvinner og menn nærmere. Hovedkonklusjonene fra disse analysene er at lønnsforskjeller mellom kvinner og menn innenfor samme område i stor grad henger sammen med ulike stillingsplassering.

Lønnsforskjellene mellom kvinner og menn kan imidlertid også avspeile ulike former for lønnsdiskriminering. Vi kan her skille mellom det man kaller stillingsdiskriminering (ulik adgang til stillinger), direkte diskriminering (ulik lønn for likt arbeid) samt verdsettingsdiskriminering (kvinne-dominerte yrker blir mindre verdsatt enn mannsdominerte yrker), jf. NOU 2000:4 vedlegg 5.

Tabell 3.15 viser lønnsutviklingen for heltidsansatte⁵ kvinner og menn i en del hovedtariffområder. Tabellen tar utgangspunkt i TBUs årslønnsbegrep, jf. boks 3.1. Tabellen viser gjennomsnittlig årslønn for kvinner som andel av gjennomsnittlig årslønn for menn samt gjennomsnittlig årslønn for kvinner og menn i 2004.

Tabellene 3.16 og 3.17 viser lønnsutviklingen for heltidsansatte og for alle ansatte kvinner og menn fordelt på næring. Tabell 3.18 og 3.19 viser lønnsutviklingen mellom kvinner og menn fordelt på hhv. utdanning og alder. I disse tabellene har man tatt utgangspunkt i SSBs offisielle lønnstatistikk for gjennomsnittlig månedsførtjeneste. Det presenteres også et samletall for de totale lønnsforskjeller mellom kvinner og menn basert på denne statistikken.

Lønnsforskjeller etter forhandlingsområder

Når det gjelder utviklingen fra 2003 til 2004 (tabell 3.15) har lønnsforskjellen mellom kvinner og

⁵ For ansatte i kommunene, helseforetakene, arbeidere i hotell og restaurant samt industriarbeidere og industrifunksjonærer i NHO-bedrifter er deltidsansatte inkludert.

Boks 3.8 Lønnsoverhenget

Lønnsoverhenget beskriver hvor mye lønnsnivået ved utløpet av ett år ligger over gjennomsnittsnivået for året. Det forteller dermed hvor stor lønnsveksten fra ett år til det neste vil bli dersom det ikke gis nye lønnstillegg eller foregår strukturendringer i det andre året.

Dersom alle lønnsoppgjør foregikk samtidig og ved begynnelsen av året og lønnsnivået ikke endret seg gjennom året, ville lønnsoverhenget per definisjon være null og slike beregninger dermed overflødige. Tariff tillegg og lønnsøkninger ellers blir imidlertid gitt på ulike tidspunkter for ulike lønnstakergrupper og spredt utover hele året. Beregninger av overheng og årslønnsvekst er derfor nødvendig hvis det skal være mulig å sammenlikne lønnsutviklingen over kalenderår for ulike lønnstakergrupper.

Størrelsen på overhenget vil ofte være et tolkingsspørsmål, og kan variere betydelig mellom områdene. Lønnstillegg som gis sent i året, fører til større overheng til neste år enn tilsvarende tillegg som gis tidlig i året. Det kan argumenteres for å holde bonus utenom lønnsbegrepet ved beregning av overheng. Bonus er en lønnsutbetaling som ofte skyldes spesielle forhold i ett år og ikke kommer igjen til neste år. Motargumenter er bl.a. at bonus får et stadig større omfang, og at bonus også kan være knyttet til den vanlige aktiviteten gjennom hele året. I beregningene er det lagt inn en jevn fordeling av bonus over året, dvs. et fast påslag per måned/tidsenhet. Dermed får det liten betydning om bonus inkluderes eller holdes utenfor ved beregning av overheng.

For flere *hovednæringsområder* i privat sektor (for eksempel industri og varehandel) følger beregningene av lønnsoverheng den vanlige definisjonen av overheng. Grunnlaget for beregningene er informasjon både fra strukturstatistikken per september/oktober og fra den kvartalsvise lønnsindeksen til SSB (som måler lønnsendring gjennom året) samt fra lønnsforhandlingene.

Utvalgets beregninger av lønnsoverheng for *tariffområder* er derimot ikke fullt ut i samsvar med den vanlige definisjonen av overheng. Under forutsetning av at det ikke gis sentrale tillegg de siste tre månedene av året eller det foreligger andre opplysninger om lønnsutviklingen, har utvalget lagt til grunn at lønnsnivået per september/oktober holder seg på samme nivå ut året. Dette betyr at overhenget for tariffområder beregnes på grunnlag av lønnsnivået per september/oktober i forhold til gjennomsnittet for året. Dette er en praktisk tilpasning til det forholdet at vi har lite informasjon om lønnsveksten mot slutten av året og at overhengsberegningene for forhandlingsområder må være ferdige i god tid før forhandlingene starter opp. Imidlertid viser informasjon fra den kvartalsvise lønnsindeksen en viss lønnsvekst for noen grupper i privat sektor fra september/oktober og ut året som hittil ikke har vært fanget opp av beregningsoppleggene. Dette får imidlertid bare konsekvenser for overhengsberegningene dersom mønstret i lønnsutviklingen de siste tre månedene endrer seg fra det ene året til det neste. Utvalget har satt i gang et arbeid for å se på om kvartalsstatistikken kan brukes til å beregne overheng for tariffområder.

menn økt noe for HSH-bedrifter i varehandel, mens den er blitt redusert for industriarbeidere, industrifunksjonærer og arbeidere i hotell og restaurant i NHO-bedrifter samt i finanstjenester, staten og NAVO-bedrifter eksklusive helseforetakene. For kommunene inkludert skoleverket og for helseforetakene er det ingen endring.

For *perioden 1998 til 2004* har det vært en tilnærming i kvinner og menns lønn for industriarbeidere i NHO-bedrifter, HSH-bedrifter i varehandel, finanstjenester, skoleverket, staten og ansatte i kommunene. For industrifunksjonærer i NHO-bedrifter og helseforetakene har lønnsforskjellene økt noe i denne tidsperioden.

I hovedgruppene i tabell 3.15 nedenfor er det fortsatt forholdsvis store variasjoner i størrelsen på lønnsforskjellene mellom kvinner og menn.

Imidlertid er disse gruppene ikke sammenliknbare med hensyn til sammensetning. I gruppen industriarbeidere er stillingsstrukturen relativt enhetlig, mens den er mer sammensatt blant annet i finanstjenester og i kommunene.

De største lønnsforskjellene mellom kvinner og menn har en i helseforetakene og i finanstjenester.

Lønnsforskjeller etter næring

Tabellene nedenfor viser kvinners lønn som andel av menns fordelt på næring for heltidsansatte (tabell 3.16) og for sysselsatte totalt (tabell 3.17). I sistnevnte gruppe er deltid inkludert og omgjort til heltidsekvivalenter. Det er i disse tabellene tatt utgangspunkt i SSBs offisielle månedslønnsstatistikk (per 1/9-1/10). Av tallene fremgår det at det er minst lønnsforskjeller mellom kvinner og menn

Tabell 3.15 Gjennomsnittlig årslønn¹ for kvinner som andel av gjennomsnittlig årslønn for menn i noen store forhandlingsområder. Heltidsansatte

								Årslønn Menn	Årslønn Kvinner	Kvinne- andel ²
	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2004	2004	2004
Industriarbeidere i NHO-bedrifter ³	-	89,0	88,4	89,0	90,1	89,1	89,3	313 700	280 200	20
Industrifunksjonærer i NHO-bedrifter ³	-	77,6	77,5	78,3	76,8	77,1	77,3	470 100	363 100	31
HSH-bedrifter i varehandel	84,7	84,5	85,4	86,2	86,4	88,1	87,6	322 447	282 575	41
Arbeidere i hotell og restaurant i NHO-bedrifter ³	93,0	92,9	93,0	93,3	92,3 ⁶	93,0	93,7	250 300	234 500	63
Finanstjenester ⁷	74,8	75,6	75,8	76,2	76,0	75,6	75,9	452 400	343 500	47
Statsansatte	89,0	89,0	89,1	89,1	89,0	88,9	89,8	356 700	320 200	39
Skoleverket	93,7	93,9	94,0	94,2	95,0	95,5				
Ansatte i kommunene ³	88,0	88,0	87,6	86,9 ⁴	90,6 ⁵	90,8	90,0 ⁸	329 400	296 300	72
Herav skoleverket ⁹							96,2	365 900	352 100	
Statlige eide helseforetak i NAVO-området					77,4	75,7	75,7	427 400	323 500	62
NAVO-området ekskl. statlige eide helseforetak						90,5	92,8	326 200	302 800	36

¹ Årslønn eksklusive overtidstillegg, men inklusive andre tillegg.

² Andelen heltidsansatte kvinner innenfor det enkelte område (tall fra lønnsstatistikken).

³ Gjelder heltid og deltidsansatte der deltidsansatte er regnet om til heltidsekvivalenter.

⁴ Eksklusive sykehusene 2001: Kvinners lønn i forhold til menn: 90,0 prosent, gjennomsnittlig årslønn for menn: 272 600 kr, gjennomsnittlig årslønn for kvinner: 244 700 kr, kvinneandel: 76 prosent.

⁵ Eksklusive sykehusene fra og med 2002

⁶ Statistikkgrunnlaget er endret i 2002. Med nytt statistikkgrunnlag vil kvinners lønn som andel av menns i 2001 være 92,1.

⁷ Omfatter heltidsansatte i bank og forsikring, (Norges Bank er ikke inkludert). Statistikken omfatter noe mer enn tariffområdet for bank og forsikring.

⁸ Inkluderer ansatte i skoleverket (jf. tabellnote 9 nedenfor). Inkluderer skoleverket i 2003 vil kvinners lønn som andel av menns være 90,0.

⁹ Skoleverket her er undervisningspersonell med sentral lønnsdannelse ekskl. Oslo kommune.

Kilde: Statistisk sentralbyrå og Beregningsutvalget

i skoleverket, bygge- og anleggsvirksomhet og kommunene. Størst lønnsforskjeller er observert innenfor finanstjenester og helseforetakene. For perioden 1997-2004 økte lønnsforskjellene mellom kvinner og menn på enkelte områder som kraftforsyning, finanstjenester, og private helse og sosialtjenester, mens de ble redusert for andre slik som olje, gass og bergverk, forretningsmessig tjenesteyting og varehandel.

Utviklingen fra 2003 til 2004 for de grupper en har tall for, viser stort sett med unntak av olje og gass- og bergverk, kommunene og private helse- og sosialtjenester en tilnærming i kvinner og menns lønninger.

Ser man på det enkelte år, ser en at lønnsforskjellene mellom kvinner og menn gjennomgående er større når man inkluderer deltidsansatte (tabell 3.17). Unntak i 2003 er ansatte i hotell- og

restaurantvirksomhet, helseforetakene og private helse- og sosialtjenester hvor lønnsforskjellene etter kjønn reduseres når deltid er med. (2004 tall kommer i junirapporten)

Lønnsforskjellen mellom alle sysselsatte kvinner og menn

Når en veier alle gruppene sammen, får en et samletall som uttrykker de totale lønnsforskjellene mellom kvinner og menn i Norge (se tabell 3.16 og 3.17 ovenfor). De heltidsansatte kvinnene tjente i 2003 samlet sett 86,1 prosent av menns lønn. Inkluderer man de deltidsansatte, øker lønnsforskjellen noe. Når en ser på *utviklingen fra 1997-2003*, har det vært tilnærming i alt mellom kvinnene og menns gjennomsnittlige lønn, men svakere når deltid tas med enn for heltid alene.

Tabell 3.16 Kvinners gjennomsnittslønn som andel av menns gjennomsnittslønn etter næring¹
pr. 1.9/1.10. Heltidsansatte

Næring									Årslønn ² i alt 1.9/1.10 Menn	Årslønn ² i alt 1.9/1.10 Kvinner	Kvinne- andel ⁴
	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2004	2004	2004
Olje- og gassutvinning og bergverksdrift	77,2	77,9	80,4	80,3	81,3	86,6	88,8	87,0	527 800	459 100	19
Industri	86,7	86,8	86,9	88,0	88,2	88,2	87,8	88,5	343 100	303 500	21
Kraftforsyning	90,0	90,0	90,4	89,9	89,5	90,8	88,7				
Bygge- og anleggs virksomhet	95,0	91,3	92,2	94,2	94,7	93,8	95,4	97,4	324 600	316 300	5
Varehandel i alt	81,4	80,6	81,9	81,5	82,8	83,6	84,5	85,1	352 400	299 800	35
Hotell- og restaurantvirksomhet					88,8	89,5	88,2	89,9	284 500	255 900	55
Samferdsel	87,3	86,8	86,0	86,8	86,6	88,1	88,1	89,0	350 100	311 500	28
Finanstjenester i alt	74,4	74,2	75,2	75,1	75,4	73,4	72,9	73,3	487 600	357 400	46
Eiendomsdrift og forretningsmessig tjenesteyting	74,5	74,7	76,8	76,6	77,5	78,1	78,6	79,3	439 000	348 100	32
Ansatte i staten	89,9	89,6	89,7	88,6 ³	88,9	89,2 ⁶	88,7	89,9 ⁸	364 200 ⁸	327 500 ⁸	
Undervisningspersonale i skoleverket	93,6	93,7	94,1	94,0	94,5	95,4	95,7	96,4	315 700	418 700	57
Kommune og fylkeskommune ⁵	87,8	87,6	87,3	87,9	87,6	92,4	92,8	92,3	317 100	292 800	64
Helseforetak						77,7	75,1	75,1	436 200	327 700	69
Privat undervisning	83,3	85,5	85,2	85,9	84,4	86,5	87,9				
Private helse- og sosialtjenester	87,2	86,6	86,5	85,0	87,4	85,3	85,2	84,0	335 040	281 400	69
Sosiale og personlige tjenester	81,5	83,3	86,4	85,1	87,1	86,4	87,3				
Gjennomsnitt/sum heltidsansatte	85,4	85,3	85,2	85,5	85,5	86,0	86,1				37 ⁷

¹ SSBs Standard for næringsgruppering (NOS). Jordbruk, skogbruk, fiske, hotell og restaurantvirksomhet (1997-2001), Oslo kommune (1997-1999) og lønnet husarbeid er imidlertid ikke inkludert i statistikkgrunnlaget.

² Årslønn i alt er beregnet ut fra registrert månedslønn i alt pr 1.9/1.10*12. Dette begrepet må ikke forveksles med årslønn for eksempel i tabell 3.1 som viser gjennomsnittlig årslønn for året. Lønnsbegrepet i denne kolonnen er det samme som i tabell 3.1, dvs. summen av avtalt lønn, uregelmessig tillegg og bonus, men eksklusiv overtid.

³ Eksklusive Posten BA og NSB BA fra 2000.

⁴ Andel heltidsansatte kvinner i den enkelte næring.

⁵ Eksklusive ansatte i somatiske eller psykiatriske sykehus f.o.m. 2002.

⁶ Eksklusive statlige sykehus f.o.m. 2002.

⁷ Tall fra arbeidskraftundersøkelsen, SSB

⁸ Foreløpige tall eksklusive forsvaret

Kilde: Statistisk sentralbyrå, Beregningsutvalget

Tabell 3.17 Kvinners gjennomsnittslønn som andel av menns gjennomsnittslønn etter næring¹ pr 1.9/1.10. Heltids- og deltidsansatte hvor deltid er omgjort til heltidsekvivalenter

									Årslønn i alt ² 1.9/1.10		
									Menn	Kvinner	Kvinne andel ⁸
	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2003	2003	2003
Olje- og gassutvinning og bergverksdrift	77,1	77,5	79,8	79,2	80,5	85,3	87,6		505 400	442 800	19,3
Industri	86,3	86,3	86,2	87,4	87,3	87,5	87,0		331 300	288 200	25,0
Kraftforsyning	87,8	87,8	88,0	87,7	87,4	89,3	87,2		363 900	317 400	19,2
Bygge- og anleggs- virksomhet	94,0	90,1	91,1	92,4	92,6	92,4	94,4		317 700	300 100	7,7
Varehandel	78,3	77,7	79,1	78,5	79,4	79,7	80,6		334 100	269 400	51,8
Hotell- og restaurant virksomhet					89,5	90,4	88,4		270 500	239 200	60,8
Samferdsel	88,1	87,0	85,8	86,3	86,2	87,6	88,0		338 000	297 300	33,8
Finanstjenester	73,4	73,4	74,2	73,7	71,6	71,9	71,9		467 400	336 000	52,0
Eiendomsdrift, forret- ningsmessig tjeneste- yting og											
utleievirksomhet	73,8	72,3	75,4	75,1	76,3	76,4	77,6		421 600	327 000	38,7
Staten	88,9	88,6	88,9	87,3 ³	88,1	88,2 ⁵	87,7	88,8 ⁷	348 700	305 800	44,0
Undervisningsperso- nale i skoleverket	93,2	93,3	93,5	93,4	93,9	94,8	95,1	96,0	361 200	343 400	63,5
Kommune og fylkeskommune ⁴	87,0	87,2	86,6	87,0	86,4	91,4	91,7	91,4	297 500	272 800	78,1
Helseforetak						78,6	76,0		410 600	312 000	78,2
Privat undervisning	81,7	85,4	84,9	85,1	83,8	85,5	87,1		357 000	310 800	56,1
Private helse- og sosi- altjenester	87,3	87,1	87,3	85,3	87,3	85,9	86,3		320 700	276 700	77,1
Sosiale og personlige tjenester	80,2	82,0	85,5	83,8	85,6	84,6	86,6		363 100	314 600	53,4
Gjennomsnitt/sum (heltids- + deltidsan- satte)	83,7	83,6	83,4	83,5	83,3	83,9	84,2		350 900	295 300	47,2 ⁶

¹ SSBs Standard for næringsgruppering (NOS). Jordbruk, skogbruk, fiske, hotell og restaurantvirksomhet (1997-2001), Oslo kommune (1997-1999) og lønnet husarbeid er imidlertid ikke inkludert i statistikkgrunnlaget.

² Årslønn i alt er beregnet ut fra registrert månedslønn i alt pr 1.9/1.10*12. Dette begrepet må ikke forveksles med årslønn for eksempel i tabell 3.1 som viser gjennomsnittlig årslønn for året. Lønnsbegrepet i denne kolonnen er det samme som i tabell 3.1, dvs. summen av avtalt lønn, uregelmessig tillegg og bonus, men eksklusiv overtid.

³ Eksklusive Posten BA og NSB BA fra 2000.

⁴ Eksklusive ansatte i somatiske eller psykiatriske sykehus f.o.m. 2002.

⁵ Eksklusive statlige sykehus f.o.m. 2002.

⁶ Tall fra arbeidskraftsundersøkelsen, SSB

⁷ Foreløpige tall eksklusive forsvaret

⁸ Andel sysselsatte (heltid + deltidsansatte) i den enkelte næring

Kilde: Statistisk sentralbyrå

Lønnsforskjeller mellom kvinner og menn etter utdanning

Tabell 3.18 viser kvinners lønn som andel av menns fordelt på utdanning. Det er minst lønnsfor-

skjeller på de laveste utdanningsnivåene, dvs. på grunnskolenivå og videregående skole nivå. Størst lønnsforskjeller er anslått for ansatte med universitet eller høyskoleutdanning til og med 4 år. Her har kvinner i 2003 en lønnsandel på 80,2 prosent i for-

Boks 3.9 Forskjeller i statistikkgrunnlag i tabell 3.15, 3.16 og 3.17

Tabell 3.15 viser lønnsutviklingen for kvinner og menn etter hovedtariffområdene. Tabellene 3.16 og 3.17 tar utgangspunkt i næringer etter SSBs standard for næringsgruppering hvor også uorganiserte virksomheter er med. Når vi sammenligner disse tabellene, kan utviklingen bli noe forskjellig innenfor den enkelte gruppe siden grupperingen ikke er helt den samme. F.eks. for industrien er funksjonærer og arbeidere samlet i SSBs klassifisering, mens den er delt i tabell 3.15. Ser vi på hotell og restaurantvirksomhet er det bare arbeidere med i tabell 3.15, mens både funksjonærer og arbeidere i tillegg til uorganiserte virksomheter er inkludert i tabell 3.16 og 3.17. I tabell 3.16 og 3.17 er også toppledere inkludert i statistikkgrunnlaget. Disse er i stor grad ikke med i tabell 3.15 siden topplederne for de fleste områdene ikke er en del av tariffområdet. Endelig er årslønnsbegrepet forskjellig da tabell 3.15 tar utgangspunkt i en gjennomsnittlig årslønn for hele året, mens tabell 3.16 og 3.17 tar utgangspunkt i registrert månedslønn pr 1. september/1. oktober.

hold til menn. For perioden 1997 til 2003 har lønnsforskjellene mellom kvinner og menn økt på alle utdanningsnivåer.

Tabellene 7.16 og 7.17 i vedlegg 7 viser utviklingen i lønnsforskjeller (utviklingen i lønnsgapet) mellom heltidsansatte kvinner og menn for de ulike utdanningsgruppene fordelt på næring⁶ i perioden 1997 til 2004.

For de heltidsansatte med *grunnskole* som høyeste utdanning har lønnsforskjellene blitt redusert fra 1997 til 2004 for alle bortsett fra finanstjenester, kommunene og helseforetak.

For heltidsansatte med *videregående skole* som høyeste utdanning har lønnsforskjellene fra 1997 til 2004 blitt redusert for industri, varehandel, kommunene og skoleverket. For de andre næringene har lønnsforskjellene økt.

For heltidsansatte med *fagutdanning* har lønnsforskjellene blitt redusert i perioden 1997-2004 for

varehandel, staten, kommunene og skoleverket. For de andre næringene har lønnsforskjellene økt.

Når det gjelder *universitet eller høyskoleutdanning til og med 4 år* har det vært en bedring i lønnsutviklingen mellom kvinner og menn på alle de områder vi har tall for bortsett fra for finanstjenester og helseforetakene hvor lønnsforskjellene har økt.

For heltidsansatte med universitet eller høyskoleutdanning lenger enn 4 år har det for perioden 1997-2004 vært en bedring i lønnsutviklingen mellom kvinner og menn for alle grupper bortsett fra på industri i alt, staten og helseforetakene.

Lønnsforskjeller mellom kvinner og menn etter alder

Tabell 3.19 viser heltidsansattes kvinners lønn i forhold til menns fordelt på alder. Lønnsforskjellen øker med alder i 2003. For perioden 1997 til 2003 har lønnsforskjellene mellom kvinner og menn særlig blitt redusert i de midlere aldersgrupper

Likelønnstrekk ved oppgjørene i 2004

Følgende trekk ved lønnsoppgjørene er av sentral betydning for hvordan de relative lønnsforskjellene mellom kvinner og menn utvikler seg:

1. Formen på de sentrale tilleggene, dvs. om det gis generelle prosenttillegg og/eller krone-tillegg, om det gis spesielle lavlønnstillegg, tillegg til bestemte yrkesgrupper m.v. Et likt kronetillegg vil gi en noe sterkere gjennomsnittlig lønnsvekst for kvinner enn for menn, ettersom kvinner i større grad enn menn er representert i lavlønngruppen.
2. Fordelingen av de lokale tilleggene.
3. De relative lønnstilleggene i typiske kvinnesektorer og næringer til forskjell fra mannsdominerte sektorer og næringer.

Det vises til vedlegg 2 for resultatet av lønnsoppgjørene.

I noen områder, bl.a. i *LO/NHO-området* og varehandel i HSH-området, ble det gitt lavlønnstillegg/kronetillegg i 2004. I den grad kvinner har lavere lønn enn menn vil dette isolert sett virke utjevnende.

I det *statlige tariffområdet* ble det gitt føringer på at kvinner i første avtaleår skal ha en større andel av lønsmassen enn en prorata fordeling tilsier.

I *KS-området* ble det enighet om at partene fortsatt skal arbeide for å fremme likestilling/likelønn innenfor kommunalt tariffområde.

⁶ De næringene som er med i vedleggstabellene er følgende: Industri, bygge- og anleggsvirksomhet, varehandel, finanstjenester, skoleverket, staten, kommune og fylkeskommune og helseforetakene

Tabell 3.18 Kvinners lønn som andel av menns etter utdanning. Heltidsansatte¹

								Årslønn ² i alt 1.9/1.10 Menn	Årslønn ² i alt 1.9/1.10 Kvinner	Kvinne- andel ³
	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2003	2003	2003
Utdanning på grunn- skolenivå	87,2	87,3	87,4	87,0	86,7	87,0	86,7	297 000	257 500	34,3
Utdanning på videre- gående skolenivå	86,5	86,2	86,2	85,9	85,9	86,1	86,2	321 400	277 200	35,7
Universitets- eller høg- skoleutdanning, tom 4 år	80,4	80,3	79,8	79,9	79,5	80,4	80,2	417 100	334 700	51,5
Universitets- eller høgskoleutdanning lengre enn 4 år	84,1	83,3	82,4	82,4	82,6	82,1	82,8	498 900	413 000	31,7
Uoppgitt eller ingen fullført utdanning	87,6	86,4	88,7	88,1	88,0	88,3	88,4	324 800	287 000	34,5
Gjennomsnitt	85,4	85,3	85,2	85,4	85,5	86,0	86,1	354 600	305 200	39,7

¹ Statistikkgrunnlaget omfatter alle heltidsansatte i Norge eksklusive ansatte i jordbruk, skogbruk, fiske, hotell og restaurantvirksomhet (1997- 2001), Oslo kommune (1997- 1999) og lønnet husarbeid.

² Se fotnote 2 tabell 3.16

³ Andel heltidsansatte kvinner innenfor de enkelte gruppene etter utdanningsnivå

Kilde: Statistisk sentralbyrå og Beregningsutvalget

Tabell 3.19 Kvinners lønn som andel av menns fordelt på aldersgrupper. Heltidsansatte¹

Aldersgrupper								Årslønn ² i alt 1.9/1.10 Menn	Årslønn ² i alt 1.9/1.10 Kvinner	Kvinne- andel ³
	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2003	2003	2003
- 24 år	94,1	93,6	94,1	94,5	94,3	93,8	93,1	245 400	228 400	37,3
25 – 29 år	93,1	92,9	92,6	92,9	93,0	93,9	93,0	300 900	279 900	43,2
30 – 34 år	91,2	91,0	90,8	90,7	90,9	91,7	90,5	340 500	308 300	39,3
35 – 39 år	85,7	85,7	86,0	87,2	87,7	88,2	88,6	362 300	321 100	37,8
40 – 44 år	81,9	81,7	81,7	82,2	83,2	84,0	84,8	380 600	322 600	39,5
45 – 49 år	81,2	80,8	81,3	81,3	81,4	82,0	82,3	385 300	317 200	41,5
50 – 54 år	80,3	80,5	80,3	80,6	81,2	81,3	81,9	382 900	313 600	40,7
55 – 59 år	81,9	80,9	80,6	80,6	80,2	81,2	81,3	380 400	309 400	38,2
60 og over	83,0	81,7	81,1	80,7	81,4	81,7	80,9	377 000	304 900	38,0
Gjennomsnitt	85,4	85,3	85,2	85,4	85,5	86,0	86,1	354 600	305 200	39,7

¹ Statistikkgrunnlaget omfatter alle heltidsansatte i Norge eksklusive ansatte i jordbruk, skogbruk, fiske, hotell og restaurantvirksomhet (1997- 2001), Oslo kommune (1997- 1999) og lønnet husarbeid.

² Se fotnote 2 tabell 3.16.

³ Andel heltidsansatte kvinner pr aldersgruppe

Kilde: Statistisk sentralbyrå og Beregningsutvalget

Kapittel 4

Prisutviklingen

- Fra 2003 til 2004 økte konsumprisindeksen med 0,4 prosent. Dette er den laveste årsveksten siden 1960. Svært høye elektrisitetspriser vinteren året før var en viktig bakgrunn for den lave prisveksten. Uten elektrisitet steg konsumprisindeksen med 1,0 prosent fra 2003 til 2004. Justert for avgiftsendringer og uten energivarer økte konsumprisindeksen med 0,3 prosent. Lav prisstigning internasjonalt og vridning i handelsmønsteret med større vekt på import fra lavkostland har bidratt til beskjeden prisvekst i Norge, til tross for at den importveide verdien av norske kroner svekket seg noe fra 2003 til 2004. Den prisdempende virkningen fra importvarer var imidlertid mindre enn året før.
- Konsumprisindeksen (KPI) økte med 1,0 prosent fra februar 2004 til februar 2005. Justert for avgiftsendringer og uten energivarer økte konsumprisindeksen med 0,7 prosent fra samme måned året før.
- Konsumprisveksten hos handelspartnerne fra februar 2004 til februar 2005 var 1,5 prosent, eller 0,5 prosentpoeng mer enn konsumprisvek-

sten i Norge. Også fra 2003 til 2004 var prisveksten i Norge lavere enn i mange andre land. Prisveksten hos handelspartnerne var 1,5 prosent og i EU var den 2,2 prosent

4.1 Prisutviklingen i Norge

4.1.1 Hovedlinjer i prisutviklingen

Fra 2003 til 2004 økte konsumprisindeksen med 0,4 prosent i gjennomsnitt mot 2,5 prosent året før. Fjorårets prisvekst var den laveste siden 1960. I de tre første månedene av fjoråret var konsumprisindeksen lavere enn på samme tid året før. I hovedsak skyldes denne nedgangen lavere elektrisitetspriser. Fra 2003 til 2004 økte også matvarepriser og husleier mindre enn året før. Uten elektrisitet økte konsumprisindeksen i gjennomsnitt med 1,0 prosent fra 2003 til 2004.

Tabell 4.1 viser konsumprisindeksen for Norge fra januar 2002 til februar 2005. Fra februar 2004 til februar 2005 økte konsumprisindeksen med 1,0 prosent. I januar 2005 ble merverdiavgiften på mat-

Tabell 4.1 Konsumprisindeksen justert for avgiftsendringer og uten energivarer (KPI-JAE). Endring i prosent fra året før.

	2001	2002	2003	2004	2005
Januar	2,8	2,5	1,8	0,1	0,7
Februar	2,9	2,1	2,0	-0,1	0,7
Mars	2,8	2,6	1,5	0,3	
April	2,6	2,4	1,6	0,2	
Mai	2,7	2,6	1,2	0,1	
Juni	2,4	2,7	0,8	0,2	
Juli	2,6	2,7	0,7	0,2	
August	2,4	2,3	0,9	0,1	
September	2,3	2,2	0,9	0,5	
Oktober	2,5	2,1	0,8	0,5	
November	2,5	2,0	0,5	1,0	
Desember	2,7	1,8	0,4	1,0	
Årsgjennomsnitt ¹	2,6	2,3	1,1	0,3	

¹ Gjennomsnitt av månedsendringene.

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Tabell 4.2 Konsumprisindeksen

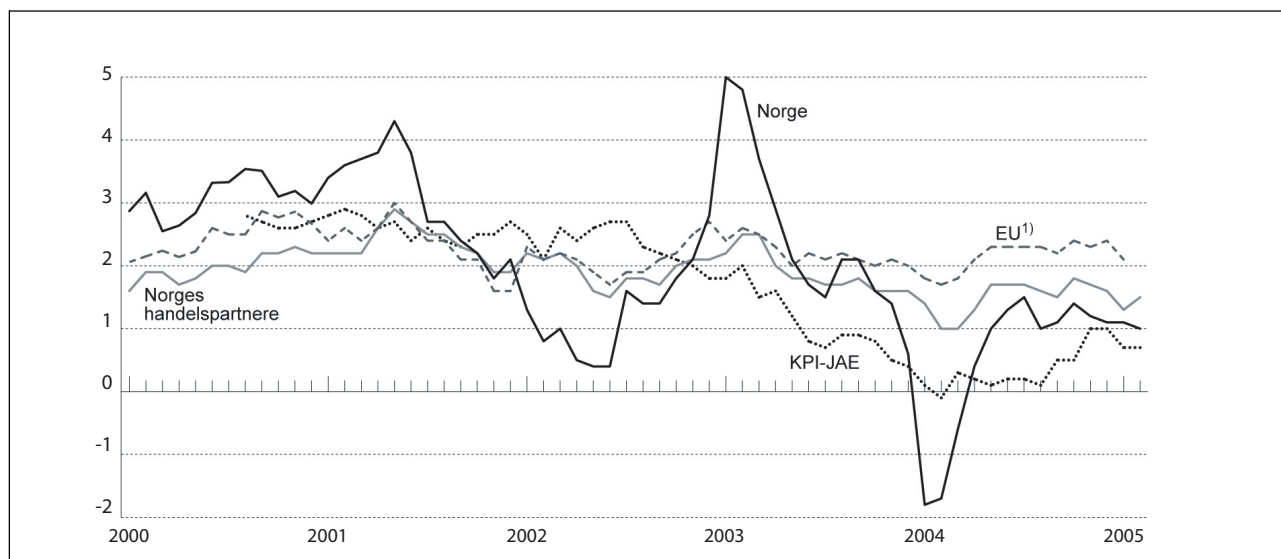
	Indekstall				Endring i prosent fra året før			
	2002	2003	2004	2005	2002	2003	2004	2005
Januar	109,0	114,5	112,4	113,6	1,3	5,0	-1,8	1,1
Februar	109,3	114,6	112,6	113,7	0,8	4,8	-1,7	1,0
Mars	109,7	113,8	113,1		1,0	3,7	-0,6	
April	109,7	112,9	113,3		0,5	2,9	0,4	
Mai	110,0	112,3	113,4		0,4	2,1	1,0	
Juni	110,1	112,0	113,4		0,4	1,7	1,3	
Juli	109,9	111,6	113,3		1,6	1,5	1,5	
August	109,6	111,9	113,0		1,4	2,1	1,0	
September	110,2	112,5	113,7		1,4	2,1	1,1	
Oktober	110,6	112,2	114,0		1,8	1,6	1,4	
November	111,0	112,6	114,0		2,1	1,4	1,2	
Desember	111,9	112,6	113,8		2,8	0,6	1,1	
Årsgjennomsnitt	108,7	112,8	113,3		1,3	2,5	0,4	

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

varer og alkoholfrie drikkevarer redusert med 1 prosentpoeng, mens de øvrige merverdisatsene ble økt med 1 prosentpoeng. Disse avgiftsendringene og økte særavgifter er anslått å ha trukket opp konsumprisveksten med ca. 0,5 prosentpoeng, forutsatt umiddelbart gjennomslag i prisene til forbrukerne.

Prisutviklingen de senere år er en del preget av lavere priser på importerte konsumvarer som

f.eks. klær og skotøy. Leveringssektoren "importerte konsumvarer" utgjør om lag ¼ av vektgrunnlaget i konsumprisindeksen. Prisutviklingen på importvarene i konsumprisindeksen i Norge bestemmes i stor grad av valutakursutviklingen og prisutviklingen på disse varene i utlandet. Lav prisstigning internasjonalt og vridning i handelsmønstret med økt andel import fra lavkostland har ført til beskjeden prisvekst, til tross for at den import-

Figur 4.1 Konsumprisene i Norge, hos våre handelspartnere og i EU-landene. Prosentvis endring fra samme måned året før.

¹ EU-15.

Kilde: OECD og Statistisk sentralbyrå.

veide verdien av norske kroner svekket seg noe fra 2003 til 2004. I produksjonen av enkelte importvarer har det også vært sterk produktivitetsvekst i viktige produsentland som har slått ut i prisfall, for eksempel på lyd- og bildeutstyr. I tillegg påvirkes konsumprisutviklingen på importerte varer av innenlandske forhold, som f.eks. endringer i avgifter og reduserte marginer i salgsleddet.

Tabell 4.2 viser prosentvis vekst fra samme måned året før i konsumprisindeksen justert for avgiftsendringer og uten energivarer (KPI-JAE). Med disse justeringene økte prisene med 0,7 prosent fra februar 2004 til februar 2005. I gjennomsnitt fra 2003 til 2004 ble veksten 0,3 prosent. Prisstigningen avtok fra sommeren 2002 og nådde et bunnpunkt i februar 2004 med en nedgang på 0,1 prosent. Deretter har stigningstakten i KPI-JAE gradvis tatt seg opp.

Figur 4.1 gir en oversikt over tolv månedersveksten i konsumprisene for Norge og en del andre land fra januar 2000. For EU-landene vises utviklingen fram til og med januar 2005, mens tallene for gjennomsnittet av våre handelspartnere og for Norge er oppdaterte fram til og med februar 2005. Figuren viser bl.a. at prisveksten i andre land gjennomgående har vært høyere enn i Norge siden de siste månedene av 2003. Forskjellen var størst i begynnelsen av 2004, men er senere betydelig redusert.

4.1.2 Utviklingen inndelt etter konsumgrupper

I tabell 4.3 er konsumprisindeksen inndelt etter *konsumgrupper*. Tabellen viser prisendringer og bidragene til den samlede prisveksten fra de ulike konsumgruppene.

Fra februar 2004 til februar 2005 økte prisene på gruppen "matvarer og alkoholfrie drikkevarer" med 1,7 prosent, noe som trakk opp konsumprisindeksen med 0,20 prosentpoeng eller om lag som gjennomsnittet fra 2003 til 2004.

Prisene på konsumgruppen "klær og skotøy" viste fortsatt prisnedgang og var 6,5 prosent lavere i februar 2005 enn i februar 2004, noe som bidro til å redusere totalindeksen med 0,39 prosentpoeng. Prisnedgangen på denne konsumgruppen fra 2003 til 2004 bidro til å redusere veksten i totalindeksen med 0,41 prosentpoeng. Det meste av prisnedgangen skyldes prisreduksjon på "klær". Prisnedgangen var imidlertid mindre enn året før. Det var også prisreduksjon på "post og teletjenester" og på "møbler og husholdningsartikler" fra februar 2004 til februar 2005 og fra 2003 til 2004.

Prisutviklingen for konsumgruppen "bolig, lys og brensel" har de senere årene vært særlig påvirket av prisutvikling på elektrisitet. Fra februar 2004 til februar 2005 økte prisene for denne konsumgruppen med 0,3 prosent i gjennomsnitt. Dette bidro til å øke totalindeksen med 0,08 prosentpoeng. Lavere priser på "elektrisitet og brensel" trakk totalindeksen ned med 0,40 prosentpoeng, mens

Boks 4.1 Bolig, lys og brensel. Vekt i KPI 2004-2005

	Vekt i KPI
KPI totalt	1000
Bolig, lys og brensel i alt	258,0
Herav:	
Betalt husleie	30,7
Beregnet husleie	117,0
Vedlikehold og reparasjoner av bolig	52,3
Andre tjenester knyttet til bolig	13,5
Elektrisitet og brensel	44,5

Statistisk sentralbyrås husleieundersøkelser måler husleieutviklingen på både etablerte og nye leieforhold. Husleieundersøkelsene er en månedlig spørreundersøkelse rettet mot husholdninger i leieboliger.

Fra og med august 1999 ble ny konsumklassifisering innført i konsumprisindeksen. Klassifise-

ringen innebar at husleiekomponenten ble splittet i betalt og beregnet husleie. "Beregnet husleie" skal uttrykke selveierens bokostnader og baseres på observerte husleier for tilsvarende boliger i leiemarkedet. Fra og med augustindeksen 2002 er også husleier for andelsboliger beregnet på samme måte som for selveiere, dvs. basert på utviklingen for tilsvarende boliger i leiemarkedet (leieekvivalensprinsippet), og gruppert under "beregnet husleie".

"Vedlikehold og reparasjon av bolig" består bl.a. av lønn til håndverkere og av materialer, maling mv.

Kommunale gebyrer knyttet til bolig som vann, renovasjon, feier, avløp og kloakk inngår i "andre tjenester knyttet til bolig." Vektgrunnlaget er basert på forbruksundersøkelsene og utviklingen følger beregningsteknisk husleieutviklingen ifølge husleieundersøkelsene.

Tabell 4.3 Konsumprisindeksen - varer og tjenester etter konsumgruppe

	Vekt ¹	Endring i prosent			Bidrag i prosentpoeng		
	2004- 2005	2002- 2003	2003- 2004	februar 04- februar 05	2002- 2003	2003- 2004	februar 04- februar 05
Totalt	1000	2,5	0,4	1,0	2,5	0,4	1,1
01 Matvarer og alkoholfrie drikkevarer	116,0	3,4	1,8	1,7	0,40	0,21	0,20
02 Alkoholdrikker og tobakk	29,4	1,1	7,9	3,0	0,03	0,23	0,09
03 Klær og skotøy	59,8	-10,6	-6,9	-6,5	-0,63	-0,41	-0,39
04 Bolig, lys og brensel ²	258,0	8,7	0,2	0,3	2,20	0,05	0,08
Herav:							
Betalt husleie	30,7	4,0	2,0	2,0	0,11	0,06	0,06
Beregnet husleie	117,0	4,1	1,9	1,8	0,48	0,22	0,21
Elektrisitet og brensel	44,5	31,6	-7,3	-9,0	1,30	-0,32	-0,40
05 Møbler og husholdningsart.	71,8	-0,8	-1,8	-1,0	-0,06	-0,13	-0,07
06 Helsepleie	27,7	3,9	4,6	2,6	0,11	0,13	0,07
07 Transport	175,2	1,1	1,7	4,1	0,21	0,30	0,72
Herav:							
Kjøp av egne transportmidler	81,6	-0,4	0,8	1,7	0,03	0,07	0,14
Drift/vedlikehold	61,7	2,8	5,0	6,2	0,18	0,31	0,38
Transporttjenester	31,9	1,6	-2,8	5,8	0,05	-0,09	0,19
08 Post og teletjenester	24,9	-2,9	-3,9	-3,3	-0,07	-0,10	-0,08
09 Kultur og fritid	126,6	-0,2	0,1	1,0	-0,03	0,01	0,13
10 Utdanning	3,2	5,8	4,8	0,9	0,02	0,02	0,0
11 Hotell- og restauranttjenester	38,5	3,0	2,3	1,6	0,12	0,09	0,67
12 Andre varer og tjenester	68,9	3,5	0,8	1,8	0,23	0,06	0,12

¹ Vektene gjelder fra august til juli. Vektene er basert på et glidende gjennomsnitt av de tre siste forbruksundersøkelsene. Vektandelen for "utdanning" i konsumprisindeksen har tidligere vært for høy på grunn av at nedbetaling av studielån feilaktig har kommet med. Dette er rettet opp i vektene fra og med 2002, noe som betyr at vektandelen for denne gruppen reduseres fra om lag 10 promille til 3,2 promille.

² Gruppen inneholder også "vedlikehold og reparasjoner og "andre tjenester i tilknytning til bolig" med i alt en vekt på 6,58 prosent, jf. boks 4.1.

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

økte husleier trakk opp med 0,27 prosentpoeng. Det var særlig de høye elektrisitetsprisene i de første tre månedene av 2003 som gjorde at prisindeksen for konsumgruppen "elektrisitet og brensel" i gjennomsnitt var lavere i 2004 enn i 2003. Prisnedgangen på 7,3 prosent bidro til å trekke konsumprisindeksen ned med 0,32 prosentpoeng. I motsatt retning bidro økte husleier med 0,28 prosentpoeng til veksten i konsumprisindeksen fra 2003 til 2004. Undergrupperingen av konsumgruppen "bolig, lys og brensel" er vist i boks 4.1.

"Drift og vedlikehold av transportmidler" hadde en prisstigning på 6,2 prosent fra februar 2004 til februar 2005. Dette trakk opp totalindeksen med 0,38 prosentpoeng, og det var økte bensinpriser som ga det viktigste enkeltbidraget til veksten. Økningen på 5,0 prosent fra 2003 til 2004 for denne konsumgruppen bidro til å trekke den sam-

lede konsumprisindeksen opp med 0,31 prosentpoeng. Økte bensinpriser og priser knyttet til vedlikehold og reparasjon på vekstet var av de viktigste enkeltfaktorene bak denne prisstigningen. På en annen side bidro prisfallet på flyreiser til å dempe veksten i konsumprisindeksen fra 2003 til 2004.

Økte avgifter på "tobakk" i januar 2004 var hovedfaktoren bak prisveksten på konsumgruppen "alkoholholdige drikkevarer og tobakk". Denne konsumgruppen trakk opp konsumprisindeksen med 0,23 prosentpoeng fra 2003 til 2004.

4.1.3 Utviklingen inndelt etter leveringssektor

Konsumprisindeksen *justert for avgiftsendringer og uten energivarer* (KPI-JAE) er et mål på den underliggende konsumprisveksten i økonomien. I tabell

Tabell 4.4 Konsumprisindeksen justert for avgiftsendringer og uten energivarer (KPI-JAE), etter leveringssektor

	Vekt ¹ 2004	Endring i prosent		Bidrag i prosentpoeng	
		2003- 2004	februar 04- februar 05	2003- 2004	februar 04- februar 05
Totalt	1000,0	0,3	0,7	0,3	0,7
Jordbruksvarer ²	65,3	1,6	3,4	0,10	0,22
Fiskevarer	7,6	0,4	2,1	0,00	0,02
Andre norskprod. konsumvarer	203,6	1,2	1,4	0,24	0,29
Importerte konsumvarer	274,3	-1,8	-1,6	-0,49	-0,44
Husleie	185,0	1,9	1,8	0,35	0,33
Andre tjenester	264,3	0,5	1,4	0,13	0,37
- med arb.lønn som dominerende priskomponent	66,3	4,5	3,0	0,30	0,20
- også med andre viktige priskomponenter	198,0	-1,0	0,7	-0,20	0,14

¹ Beregningsutvalgets anslag

² I hovedsak norskproduserte jordbruksvarer.

Kilde: Statistisk sentralbyrå og Beregningsutvalget.

4.4 er veksten i KPI-JAE dekomponert etter *leveringssektorer*. Tabellen gir dermed indikasjoner på betydningen ulike sektorer har for den underliggende prisveksten.

Fra februar 2004 til februar 2005 økte KPI-JAE med 0,7 prosent. Fra 2003 til 2004 ble økningen i gjennomsnitt 0,3 prosent. "Jordbruksvarer" økte i pris med 3,4 prosent fra februar 2004 til samme måned i 2005 og bidro til å øke veksten i KPI-JAE med 0,22 prosentpoeng. Fra 2003 til 2004 var gjennomsnittsvæksten for disse prisene 1,6 prosent. "Andre norskproduserte konsumvarer" hadde en prisøkning på 1,4 prosent fra februar 2004 til februar 2005 og trakk veksten i KPI-JAE opp med 0,29 prosentpoeng, eller litt over bidraget fra 2003 til 2004 i gjennomsnitt. "Husleie" økte med 1,8 prosent fra februar 2004 til februar 2005 og bidro til å trekke totalindeksen opp med 0,33 prosentpoeng, eller i underkant av bidraget i gjennomsnitt fra 2003 til 2004. "Andre tjenester" hadde en prisøkning på 1,4 prosent fra februar 2004 til februar 2005, mot 0,5 prosent fra 2003 til 2004 i gjennomsnitt. Bidraget til økningen i totalindeksen for februar ble 0,37 prosentpoeng, og som for årsgjennomsnittet fra 2003 til 2004 var det "andre tjenester med arbeidslønn som dominerende priskomponent" som ga det største bidraget til økningen i KPI-JAE.

Prisindeksen for "Importerte konsumvarer" gikk ned med 1,6 prosent fra februar 2004 til februar 2005 og trakk ned totalindeksen med 0,44 prosentpoeng. Prisreduksjonen var noe mindre enn gjennomsnittet fra 2003 til 2004.

4.2 Prisutviklingen for enkelte offentlige- og private varer og tjenester

I konsumprisindeksen inngår offentlige tjenester bare i den grad husholdningene betaler for tjenestene. Noen tjenester leveres bare av det offentlige til vedtatte priser, mens andre tjenester leveres enten i samarbeid eller i konkurranse med private aktører. Det kan derfor være vanskelig å få en samlet oversikt over prisutviklingen på offentlige tjenester.

Prisene på enkelte kommunale tjenester har økt betydelig i de siste årene. Dette har bl.a. sammenheng med at kommunale tjenester i økende grad har blitt brukerfinansiert, og for kommunale tjenester som vann, avløp, renovasjon, feiing, barnehagetjenester og hjemmehjelp er brukerbetaling vanlig. Det skal ikke være høyere priser enn det som reflekterer kostnadene ved å levere tjenestene (inkludert kostnader som følger av ulike offentlige krav og reguleringer). I den kommunale/fylkeskommunale helse- og tannhelsepleien er det i mindre grad egenbetaling. De til dels ulike beløp som f.eks. pasienter blir trukket for ved opphold i offentlige sykehjem, behandles ikke som egenandeler som inngår i konsumprisindeksen.

4.2.1 Kommunale avgifter/gebyrer

Statistiske sentralbyrå gjennomfører hvert år en egen undersøkelse av kommunale gebyrer for vann, renovasjon, avløp og feiing. Undersøkelsen

Tabell 4.5 Kommunale gebyrer knyttet til egen bolig. Endring i prosent. Gjelder hele landet

	jan.01–jan.02	jan.02–jan.03	jan.03–jan.04
Renovasjon	3,8	2,6	1,3
Feiing	4,4	5,3	6,0
Vann	4,6	6,4	1,3
Avløp/kloakk	4,2	5,0	1,1
KPI	1,3	5,0	-1,8
Betalt husleie	4,1	3,9	2,6
Beregnet husleie	4,9	3,9	2,5

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

nyttes som støtte i vurdering av utviklingen i konsumgruppen "andre tjenester i tilknytning til bolig". Undersøkelsen er basert på elektroniske data innhentet fra KOSTRA - prosjektet (KommuneStat-Rapportering). Tallet på kommuner som er med i rapporteringen, har økt betydelig de senere år. Endringstallene for 2004 er basert på 409 kommuner og er veide gjennomsnitt av betalingssatsene i kommunene. Tabell 4.5 viser prosentvis endring i gebyrene fra januar ett år til januar året etter.

Bortsett fra "feiing" økte de kommunale gebyrene fra januar 2003 til januar 2004 klart mindre enn årene før, og mindre enn husleieøkningen. Reduksjonen i konsumprisindeksen fra januar 2003 til januar 2004 var som nevnt imidlertid påvirket av de høye elektrisitetsprisene i januar 2003.

4.2.2 Prisutviklingen for enkelte andre offentlige- og private varer og tjenester

Tabell 4.6 viser utviklingen i barnehagesatser fra januar 2001 til januar 2005.

Ordinære undersøkelser om foreldrebetaling i barnehager blir foretatt to ganger i året. Undersøkelsen av satsene for august tas inn i konsumprisindeksen for august som offentliggjøres i september, mens januarundersøkelsen tas inn i konsumprisindeksen for februar som offentliggjøres i

mars. Statstilskuddet til drift av barnehagene ble økt fra 1. juli 2001, fra 1. august 2002 og fra 1. august 2003. Det økte statstilskuddet til drift av barnehager er hovedforklaringen på lavere foreldrebetaling som ble registrert for kommunale barnehager fra januar 2001 og på reduksjonen fra august 2002 for private barnehager. F.eks. ble driftstilskuddet til private barnehager økt med i overkant av 33 prosent fra 1. august 2003, mens driftstilskuddet til kommunale barnehager ble økt om lag 19 prosent.

Regelen om maksimalpris på foreldrebetaling i barnehagene trådte i kraft 1. mai 2004. Forskriften fastsetter høyeste foreldrebetaling for et ordinært heldagstilbud i barnehage. I den forbindelse ble det gjennomført en ekstraordinær barnehageundersøkelse. Med få unntak er den nye maksimalsatsen overholdt i barnehagene. Januarundersøkelsen i 2005 viser imidlertid bl.a. at flere kommuner, som tidligere hadde satser under kravet fra forskriften om foreldrebetaling i barnehage, har økt satsene til maksimalgrensen på 2750 kroner per måned. Satsene for kommunale barnehager lå likevel gjennomsnittlig 1,0 prosent lavere i januar 2005 enn ett år tidligere. For private barnehager var reduksjonen 6,0 prosent.

Tabell 4.7 viser prisutviklingen for enkelte utvalgte konsumgrupper i konsumprisindeksen.

Tabell 4.6 Barnehagesatser sammenliknet med konsumprisindeksen. Prosentvis endring over 12 mnd. Gjelder hele landet.

	jan. 01– jan. 02	aug. 01– aug. 02	jan. 02– jan. 03	aug. 02– aug. 03	jan. 03– jan. 04	aug. 03– aug. 04	jan.04– jan.05
KPI	1,3	1,4	5,0	2,1	-1,8	1,0	1,1
Kommunale barnehager	-4,1	-4,6	-1,3	-4,9	-7,1	-3,7	-1,0
Private barnehager	1,6	0,0	1,7	-3,4	-14,4	-14,7	-6,0

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Tabell 4.7 Diverse offentlige- og private varer og tjenester. Endring i prosent fra året før.

	Vekt 2004-05	2002	2003	2004
Konsumprisindeksen	1000	1,3	2,5	0,4
Div. offentlige- og private varer og tjenester i alt	64,4	3,3	3,5	1,8
Herav:				
Sosiale omsorgstjenester	12,2	-1,9	-1,1	-7,0
Helsepleie	27,7	4,2	3,9	4,6
Passasjertransport, jernbane	3,6	5,6	3,6	2,5
Passasjertransport, t-bane og trikk	1,9	7,0	2,7	3,5
Passasjertransport, buss	7,0	3,5	9,1	2,4
Posttjenester	0,9	10,4	2,3	6,8
Kinobesøk	1,5	7,0	6,6	4,7
Tv-lisens og kabel-tv	9,6	3,6	4,2	3,1

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Konsumgruppen "sosiale omsorgstjenester" omfatter representantvarene "skolefritidsordningen", "barnehagesatser", "lønn til husmorvikar" og "lønn til hjemmehjelp". Samlet hadde "sosiale omsorgstjenester" i 2004 en vekt på om lag 1,2 prosent i konsumprisindeksen. Under konsumgruppen "helsepleie" finner vi bl.a. tannlegehjelp, legehjelp og fysikalsk behandling. Dette er i hovedsak private tjenester, men har i større eller mindre grad tilskudd fra det offentlige. I konsumprisindeksen registreres som nevnt bare de fastsatte egenandelssatsene som husholdningene betaler.

Kinodrift inngår også i det kommunale tjenestetilbudet. I tillegg til de kommunale tjenestene inngår noen tjenester i konsumprisindeksen som blir levert av offentlig eide selskaper. Dette gjelder blant annet portotakstene, TV-lisensen og NSBs takster.

Prisene på de utvalgte varene og tjenestene i tabell 4.7 steg i perioden 2001 til 2004 i alt prosentvis mer enn konsumprisindeksen. Særlig sterkt økte prisene på posttjenester fra 2001 til 2002, bl.a. på grunn av utvidelsen av merverdiavgiftsgrunnlaget fra 1. juli 2001 til også å omfatte tjenester på dette området. Posttjenester økte også relativt mye i pris fra 2003 til 2004. Fra 2003 til 2004 er det ellers særlig prisene på kinobesøk og helsepleie som har steget sterkere enn konsumprisindeksen. Prisene for gruppen "sosiale omsorgstjenester" gikk imidlertid ned både i 2002, 2003 og 2004. Dette har sammenheng med økte statstilskudd til drift av barnehager og lavere foreldrebetaling i perioden, jf. ovenfor.

4.3 Prisutviklingen i andre land sammenliknet med Norge

Utviklingen i konsumprisene for en del OECD-land går fram av tabell 4.8. Det utarbeides også tall for harmonisert konsumprisindeks for Norge og andre land. De harmoniserte indeksene vil normalt avvike noe fra tallene i tabell 4.8. Den harmoniserte konsumprisindeksen er nærmere omtalt i vedlegg 5.

Fra februar 2004 til februar 2005 økte konsumprisene hos Norges handelspartnere med gjennomsnittlig 1,5 prosent eller som veksten fra 2003 til 2004 i gjennomsnitt. Den norske konsumprisindeksen økte med 1,0 prosent fra februar 2004 til februar 2005 eller 0,5 prosentpoeng mindre enn hos handelspartnerne. Gjennomsnittlig vekst i konsumprisene fra 2003 til 2004 var på 0,4 prosent, eller 1,1 prosentpoeng lavere vekst enn handelspartnerne. Forskjellen var størst i begynnelsen av 2004, men er senere blitt betydelig redusert. I gjennomsnitt fra 2003 til 2004 var konsumprisene i Japan uendret. Det var også lav konsumprisstigning i Finland og Sverige. Sterkest prisstigning blant landene i tabellen i 2004 hadde Storbritannia og USA. I de fleste årene siden 1997 har prisveksten i Norge gjennomgående vært noe i overkant av de andre landene i gjennomsnitt, med unntak av veksten fra 2001 til 2002 da den var lavere. Den lavere veksten for 2002 var mye påvirket av reduksjonen av merverdiavgiften på matvarer fra 1. juli 2001.

Tabell 4.8 Konsumprisindeksen i noen OECD-land. Prosentvis endring fra perioden før.

	Gjennomsnitt 1987-97	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	jan.04- jan.05
Norge	3,1	2,3	2,3	3,1	3,0	1,3	2,5	0,4	1,0 ³⁾
USA	3,5	1,6	2,2	3,4	2,8	1,7	2,2	2,7	3,0
Japan	1,5	0,7	-0,3	-0,7	-0,7	-0,9	-0,3	0,0	-0,1
Tyskland	2,8 ¹⁾	1,0	0,6	2,0	2,0	1,4	1,1	1,6	1,6
Frankrike	2,4	0,8	0,6	1,6	1,6	2,0	2,1	2,1	1,6
Storbritannia	4,5	3,4	1,6	2,9	1,8	1,7	2,9	3,0	3,2
Italia	4,9	2,0	1,6	2,6	2,7	2,4	2,7	2,2	1,9
Sverige	4,7	0,4	0,3	1,4	2,6	2,4	2,1	0,5	0,0
Danmark	2,6	1,8	2,4	2,9	2,3	2,4	2,1	1,2	1,0
Finland	3,1	1,5	1,2	3,3	2,6	1,6	0,9	0,2	0,2
OECD-området ²⁾	3,5	1,7	1,5	2,5	2,3	1,5	2,5	2,4	2,5
EU-15	3,9	1,8	1,3	2,5	2,4	2,1	2,2	2,2	2,1
Norges handelspartnere	3,4	1,3	1,2	2,0	2,3	1,9	1,9	1,5	1,5 ³⁾

¹ Vest Tyskland t.o.m. 1992.² Sammenveid med kjøpekraftsparitet - justerte andeler av privat konsum som vektor, eksklusive Tyrkia. Fra og med 1999 til og med 2002 også ekskl. Ungarn, Mexico og Polen. I tallene for 2003 og 2004 er disse landene med.³ Fra februar 2004 til februar 2005

Kilde: OECD og Statistisk sentralbyrå.

Kapittel 5

Utviklingen i norsk industris konkurranseevne

- Etter en periode med bedring av industriens kostnadsmessige konkurranseevne fram til 1996, økte timelønnskostnadene i årene fram til og med 2002 klart sterkere i Norge enn hos handelspartnerne. Økningen i de relative timelønnskostnadene i disse seks årene var større enn nedgangen gjennom første halvdel av 1990-tallet. Fra 1997 til 2000 svekket kronekursen seg om lag tilsvarende økningen i relative lønnskostnader for norsk industri. Fra våren 2000 og fram til utgangen av 2002 styrket imidlertid kronekursen målt ved industriens effektive valutakurs seg markert. Samtidig holdt lønnsveksten i norsk industri seg klart høyere enn hos handelspartnerne. De relative timelønnskostnadene målt i felles valuta økte med hele 15 prosent i 2001 og 2002 sett under ett. I 2003 bedret den kostnadsmessige konkurranseevnen seg igjen. Veksten i timelønnskostnadene avtok, og kronekursen svekket seg gjennomsnittlig med 3 prosent.
- Den kostnadsmessige konkurranseevnen bedret seg ytterligere i 2004. Timelønnskostnadene i norsk industri, når en ser bort fra virkningen av endringer i antall virkedager, økte med 2,9 prosent fra 2003 til 2004, mens veksten i timelønnskostnadene hos handelspartnerne anslås til drøyt 3 prosent i samme periode. Kronekursen svekket seg gjennomsnittlig med 3,8 prosent fra 2003 til 2004, målt ved industriens effektive valutakurs. De relative timelønnskostnadene målt i felles valuta anslås dermed å ha falt med 3¼ prosent i fjor. For 2003 og 2004 sett under ett var nedgangen i de relative timelønnskostnadene på 5¼ prosent.
- Sammenliknbare tall for arbeidere i industrien, indikerer at lønnskostnadsnivået i 2002 lå 36 prosent over gjennomsnittsnivået for de viktigste handelspartnerne målt i felles valuta. På bakgrunn av valutakursutviklingen og lønnsvekstanslagene for 2003 og 2004, anslår Beregningsutvalget at denne forskjellen ble redusert til 30 prosent i 2003 og ytterligere til 25 prosent i 2004.
- Tilgjengelig statistikk indikerer at lønnskostnadene for alle ansatte (både funksjonærer og arbeidere) i industri, bergverk, elektrisitets-, gass- og vannforsyning og bygg- og anlegg er høyere i Norge enn hos handelspartnerne. Forskjellen er likevel klart mindre enn for industriarbeidere, og den har avtatt fra 2003 til 2004. Foreløpige beregninger for 2004 tyder på at norske lønnskostnader per arbeidet time for alle ansatte i næringene ovenfor i gjennomsnitt lå i størrelsesorden 15 prosent høyere enn for konkurrentene i de landene det var mulig å sammenligne med. Dette er en nedgang på 3 prosentpoeng fra 2003.
- Regnskapstall for aksjeselskaper indikerer at lønnsomheten har avtatt i norsk industri de siste årene fram til 2002. Ifølge regnskapsstatistikken økte lønnsomheten moderat i 2003. Makroøkonomiske lønnsomhetstall viser også en nedgang i lønnsomheten i industrien fram til 2002. Ifølge de makroøkonomiske målene fortsatte imidlertid nedgangen i 2003.
- I ettertid kan utviklingen i industriens totale konkurranseevne et stykke på vei avleses gjennom utviklingen i markedsandelene for industriprodukter på hjemmemarkedene og eksportmarkedene. Etter et betydelig fall i den tradisjonelle industriens markedsandeler på eksportmarkedene fra 1997 og fram til 2000, har disse holdt seg relativt stabile de siste fire årene. Hjemmemarkedsandelene for tradisjonelle industrivarer har falt jevnt i 20 år, blant annet som følge av økt internasjonal arbeidsdeling.

Den omfattende deltakelsen i det internasjonale vare- og tjenestebyttet har gjort det mulig for Norge å oppnå en langt høyere materiell levestandard enn hva som ville ha vært mulig i en økonomi som var vesentlig mer skjermet overfor internasjonal konkurranse. Land som deltar i det internasjonale vare- og tjenestebyttet må over tid ha en rimelig balanse i utenrikshandelen. I en moderne økonomi er det hele tiden betydelige omstillinger, og bedrifter og arbeidsplasser blir hele tiden lagt ned. Dersom Norge skal opprettholde den nødvendige størrelsen på industrien spesielt og konkurranseutsatt sektor generelt, må bedrifter og arbeidsplasser

ser som blir lagt ned erstattes av nye. For at dette skal kunne skje, må bedriftene og arbeidsplassene som etableres ha minst like god konkurranseevne som hos våre handelspartnere. En rimelig god utvikling i konkurranseevnen er derfor viktig for å realisere en balansert økonomisk utvikling.

I dette kapitlet ser vi på noen utvalgte indikatorer for utviklingen i industriens konkurranseevne. I avsnitt 5.1 kommenteres utviklingen i hhv. lønnskostnader, kapitalkostnader og andre kostnader. I avsnitt 5.2 presenteres tall for produktivitetsutviklingen. I avsnitt 5.3 kommenteres utviklingen i lønnsomheten. For å antyde noe om mulige nivåforskjeller i industriens kostnadsmessige konkurranseevne mellom land, omtales de totale lønnskostnadsnivåene for arbeidere i industrien i Norge og i andre land i avsnitt 5.4. For andre kostnadskomponenter er det vanskelig å finne brukbare tall for nivå sammenlikninger. I avsnitt 5.5 gis det en oversikt over utviklingen i markedsandeler for industriprodukter hjemme og ute.

5.1 Indikatorer for industriens kostnadsutvikling

Tabell 5.1 gir en oversikt over enkelte indikatorer for kostnadsutviklingen i norsk industri i forhold til handelspartnerne¹. Det understrekes at de angitte tallseriene ikke gir et fullstendig og presist bilde av utviklingen i den kostnadsmessige konkurranseevnen, men en antydning om tendenser. En nærmere utdyping av de enkelte kostnadskomponentene og utviklingen i disse er gitt i avsnittene nedenfor.

¹ Som handelspartnerne menes i tabellene i dette kapitlet de 25 landene som inngår i industriens effektive valutakurs. I beregningene er landene vektet etter OECDs konkurranseevnevekter (basert på 1999-tall). Landene som inngår (med vekt i prosent i parentes) er: Belgia (2,7), Canada (0,6), Danmark (8,1), Finland (4,0), Frankrike (5,0), Italia (4,0), Nederland (4,9), Storbritannia (12,0), Sverige (19,9), Sveits (1,2), Tyskland (15,0), Østerrike (1,0), Japan (4,8), USA (6,4), Spania (2,6), Irland (2,0), Hellas (0,2), Portugal (0,6), Singapore (0,3), Sør-Korea (2,1), Thailand (0,2), Taiwan (0,6), Polen (1,1), Tsjekkia (0,4) og Ungarn (0,1)

Tabell 5.1 Enkelte indikatorer for industriens kostnadsutvikling i Norge i forhold til handelspartnerne¹. Prosentvis endring fra året før

	Gj.snitt 1981- 1990	Gj.snitt 1991- 2000	Gj.snitt 1995- 2004	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004
Relative timelønnskostnader i felles valuta ²	0,3	-0,8	1,1	1,8	-0,6	1,7	-0,8	2,0	-1,1	4,8	9,8	-2,0	-3 ³ / ₄ ⁷
Relative investeringsvarepriser for industrien i felles valuta ³	-0,9	-1,4	0,1 ⁴	4,5	-0,4	-1,9	-2,3	-2,4	-3,7	2,5	4,5	..	
Rentedifferanse ⁵ for nominelle renter korr. for valutakursendringer	1,8	-0,2	1,2	1,4	-0,2	0,0	-2,6	1,9	-0,1	6,2	11,7	-1,4	-4,0
Relative konsumpriser i felles valuta	0,8	-0,8	0,4	2,6	-0,7	2,0	-2,4	0,2	-1,0	3,9	7,3	-2,3	-4,6
Memo: Valutakurs ⁶	1,4	0,8	-0,1	-2,4	0,1	-1,0	3,7	0,9	2,1	-3,1	-7,4	3,0	3,8

¹ For de relative tallene inngår tall for Norge i telleren og handelspartnerne i nevneren. Ved omregning til felles valuta har en benyttet industriens effektive valutakurs. En sterkere kronekurs (dvs. et negativt endringstall for valutakursen) bidrar til å øke verdien på de ulike konkurranseevneindikatorer når disse er regnet i felles valuta. Dette er en indikasjon på svekket konkurranseevne. Motsatt vil en svakere kronekurs bidra til å redusere verdien på de ulike konkurranseevneindikatorer når disse er regnet i felles valuta.

² Differansen mellom vekst i timelønn i norsk industri justert for endringer i antall virkedager og timelønnsveksten hos handelspartnerne.

³ Tall for investeringsvarepriser i industrien i utlandet dekker ikke alle handelspartnerne. I 2001 var dekningsgraden om lag 70 prosent. Andelen falt til 53 prosent i 2003.

⁴ Gjennomsnitt 1995-2002.

⁵ Rentenivået i Norge fratrukket rentenivået for gjennomsnittet av handelspartnerne i prosentpoeng.

⁶ Industriens effektive valutakurs (konkurransekursindeksen). Nominell effektiv kronekurs er beregnet på grunnlag av kursene på norske kroner (NOK) mot valutaene for Norges 25 viktigste handelspartnere (geometrisk gjennomsnitt veid med OECDs løpende konkurranseevnevekter, beregnet som en kjedet indeks). Positive tall innebærer en svekkelse av den norske kronen.

⁷ Se fotnote 2, tabell 5.2.

5.1.1 Lønnskostnader

Lønnskostnadene er den enkeltfaktoren som betyr mest for kostnadene i norsk industriproduksjon. Målt som andel av verdiskapingen (bruttoproduktet) i industrien har lønnskostnadene utgjort om lag 70 prosent de siste ti årene.

Tabell 5.2 og figur 5.1 viser utviklingen i lønnskostnader per time i norsk industri og for våre viktigste handelspartnere siden 1980. Ved å ta hensyn til endringer i valutakursen, kommer en fram til endringer i relative timelønnskostnader i felles valuta². Tallene gir imidlertid ikke uten videre uttrykk for en enkel årsaks-virknings-sammenheng. For eksempel vil en svekkelse av den norske kronen kunne påvirke den generelle prisutviklin-

gen og bedriftenes inntjening, som i neste omgang kan påvirke lønnsveksten.

I årene 1989-1996 økte timelønnskostnadene i gjennomsnitt mindre i norsk industri enn hos handelspartnerne, etter at økningen hadde vært sterkere gjennom størstedelen av 1980-tallet. Fra 1988 til 1996 falt relative timelønnskostnader i felles valuta med om lag 14 prosent. I perioden 1997 til 2000 var timelønnsveksten for industriarbeidere klart sterkere i Norge enn hos handelspartnerne. Samtidig svekket kronen seg med nær 6 prosent. Målt i felles valuta var de relative timelønnskostnadene dermed om lag uendret i denne perioden. I 2001 og 2002 var veksten i timelønnskostnadene i norsk industri fortsatt klart høyere enn hos handelspartnerne. Samtidig styrket kronekursen seg markert. De relative lønnskostnadene i norsk industri økte dermed kraftig målt i felles valuta. De relative timelønnskostnadene målt i nasjonal valuta økte med drøyt 3 prosent i 2001 og 2002, mens kro-

² Utviklingen i industriens effektive valutakurs kan avvike betydelig fra kronens verdi mot enkeltvalutaer. Dette innebærer bl.a. at et veid gjennomsnitt ikke gir et fullstendig uttrykk for den endringen i konkurransesituasjonen de enkelte bransjene står overfor.

Tabell 5.2 Timelønnskostnader i industrien. Prosentvis endring fra året før¹

	Gj.snitt 1981- 1990	Gj.snitt 1991- 2000	Gj.snitt 1995- 2004	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004
Lønnskostnader pr. time													
Norsk industri	9,0	4,3	4,8	4,6	4,1	4,4	5,9	5,9	5,8	6,2	5,2	4,3	1,9
Norsk industri, justert for end- ringer i antall virkedager	9,0	4,3	4,8	3,9	4,1	4,4	6,2	6,2	5,1	5,9	5,2	4,6	2,9
Handelspart- nerne	7,1	4,4	3,8	4,6	4,7	3,6	3,3	3,2	3,9	4,2	3,5	3,7	3 ²
Relative timelønns- kostnader i nasjo- nal valuta ³	1,7	-0,1	1,0	-0,7	-0,5	0,8	2,8	2,9	1,0	1,5	1,6	0,9	-0,2
Relative timelønns- kostnader i felles valuta ³	0,3	-0,8	1,1	1,8	-0,6	1,7	-0,8	2,0	-1,1	4,8	9,8	-2,0	-3 ³ / ₄
Memo:													
Valutakurs ⁴	1,4	0,8	-0,1	-2,4	0,1	-1,0	3,7	0,9	2,1	-3,1	-7,4	3,0	3,8

1 Tall for handelspartnerne er beregnet som veide geometriske gjennomsnitt, der vektene er de samme som ligger til grunn for beregning av industriens effektive valutakurs. Timelønnskostnadene inkluderer både funksjonærer og arbeidere i industrien. Dessuten inngår skifttillegg og overtidsbetaling i industriarbeiderlønningene, jf. avsnitt 3.1. Timelønnsveksten i de enkelte landene er gjengitt i vedleggstabell 7.3.

2 Foreløpig anslag. Timelønnskostnadsveksten hos handelspartnerne i 1. til 3. kvartal 2004 sammenliknet med tilsvarende periode året før.

3 Differansen mellom vekst i timelønn i norsk industri justert for endringer i antall virkedager, og timelønnsveksten hos handelspartnerne. Endringer i antall virkedager påvirker ikke den underliggende kostnadsutviklingen. En økning på 1 virkedag fra et år til et annet vil anslagsvis redusere veksten i timelønnskostnadene i norsk industri med t prosentpoeng.

4 Industriens effektive valutakurs, jf. tabell 5.1. Et positivt endringstall innebærer en effektiv svekkelse av norske kroner.

Kilde: Norge: Statistisk sentralbyrå og Beregningsutvalget, Handelspartnerne: Se tabell 7.3 i vedlegg 7.

nekursen styrket seg med over 10 prosent over disse to årene. Samlet sett økte dermed de relative timelønnskostnadene målt i felles valuta med nær 15 prosent i denne perioden.

Veksten i timelønnskostnadene i norsk industri avtok i 2003 og 2004. I 2003 var timelønnsveksten betydelig lavere enn i de foregående årene, men veksten var fortsatt høyere enn hos handelspartnerne. Til gjengjeld svekket kronekursen seg, og de relative timelønnskostnadene målt i felles valuta falt dermed med 2 prosent. Timelønnskostnadene økte anslagsvis med 2,9 prosent fra 2003 til 2004. På bakgrunn av foreløpige lønnskostnadstall fra Eurostat og IMF anslås den gjennomsnittlige veksten i timelønnskostnadene hos handelspartnerne til drøyt 3 prosent i samme periode. Sammen med en fortsatt svekkelse av kronekursen i 2004 på 3,8 prosent tyder dette på at de relative timelønnskostnadene i norsk industri avtok med 3¼ prosent målt i felles valuta fra 2003 til 2004.

Eurostat publiserer nå nye tall for veksten i timelønnskostnadene i industrien i de fleste EU-landene og USA. I denne rapporten er de nye tallene fra Eurostat benyttet fra og med 1998. Det endrede tallgrunnlaget gir etter alt å dømme et bedre bilde av lønnskostnadsveksten hos handelspartnerne:

- Tallene tar hensyn til både direkte og indirekte kostnader. Direkte kostnader dekker kontante utgifter til arbeidstakere, som for eksempel lønn

og overtidsgodtgjørelse. Indirekte kostnader omfatter blant annet naturalytelser, sosiale utgifter inklusive pensjonskostnader, opplæringskostnader og arbeidsgiveravgift.

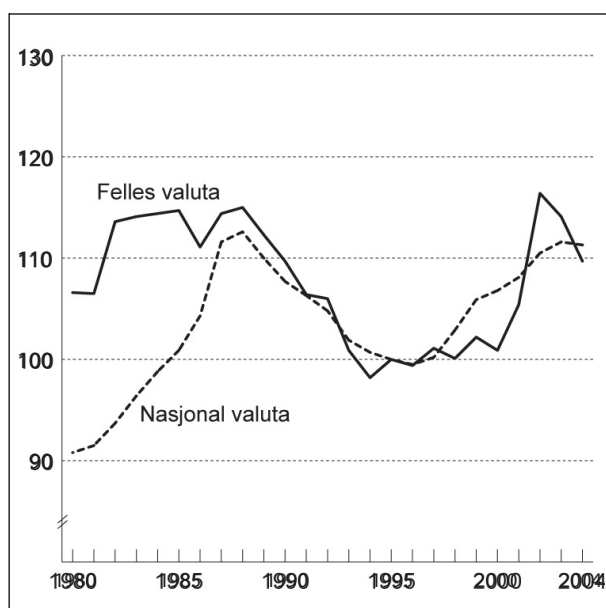
- Statistikken publiseres på kvartalsbasis. Dette gir i så fall et bedre grunnlag for å vurdere den løpende utviklingen i timelønnskostnadene hos handelspartnerne.

Overgangen til det nye datagrunnlaget medfører kun mindre endringer i utvalgets beregninger for time-lønnsveksten hos handelspartnerne. For perioden 1998-2003 er timelønnsveksten hos handelspartnerne nå beregnet til 3,6 prosent i årlig gjennomsnitt. Tidligere var årsveksten beregnet til 3,5 prosent.

Som beskrevet i boks 5.1, vil en rekke faktorer kunne bidra til ulik utvikling i timelønnskostnadene og årslønnen, f.eks. endringer i overtid, antall virkedager og sykefravær. Mens endringer i antall virkedager jevnes ut over tid, og således ikke har betydning for den underliggende utviklingen i relative lønnskostnader vis-à-vis utlandet, vil endringer i sykefravær, overtid, ferie mv. kunne gi uttrykk for reelle bidrag til utviklingen i lønnskostnadene. Tabell 5.3 viser hvordan ulike faktorer har bidratt til avvik mellom lønn per normalårsverk og lønnskostnader per utførte timeverk i Norge. Pga. manglende data har det ikke vært mulig å gjennomføre tilsvarende dekomponering av lønnstallene for våre viktigste handelspartnere. Tallene i tabell 5.3 er beheftet med usikkerhet som følge av at anslagene for utvikling i overtid, skiftarbeid og trygde- og pensjonspremier (dvs. andre arbeidskraftskostnader i tabell 5.3) bygger på et svært foreløpig kildemateriale.

I 2003 var veksten i timelønnskostnadene i industrien høyere enn veksten i lønn per normalårsverk. Økt sykefravær og redusert overtid bidro til å trekke timelønnskostnadene opp sammenliknet med lønnsveksten per normalårsverk. Foreløpige tall tyder på at veksten i timelønnskostnadene var markert lavere enn veksten i lønn per normalårsverk i 2004. Dette skyldes det kraftige fallet i sykefraværet i løpet av fjoråret, økt overtid, samt en økning i antall virkedager sammenliknet med året før.

Beregningsutvalget lager ikke egne anslag for den framtidige lønnsveksten hos Norges handelspartnere. EU-kommisjonen³ utarbeider imidlertid slike prognoser for de viktigste landene. Når disse veies sammen, anslås en vekst i samlede lønns-

Figur 5.1 Relative timelønnskostnader i industrien, 1980 til 2004. Indeks 1995=100

Kilde: IMF, OECD, Eurostat og Statistisk sentralbyrå.

³ EU-kommisjonens AMECO database (Annual macro-economic database), oktober 2004 (http://europa.eu.int/comm/economy_finance/indicators/annual_macro_economic_database/ameco_en.htm). Anslagene gjelder vekst i lønn pr. sysselsatt i vareproduserende virksomhet.

Tabell 5.3 Ulike faktorerers bidrag til avvik mellom lønn per normalårsverk og lønnskostnader per utførte timeverk i norsk industri. Bidrag i prosentpoeng

	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004
Lønnskostnader pr. time, prosent ¹	5,9	5,9	5,8	5,7	5,7	4,3	1,9
Lønn per normalårsverk, prosent	6,1	5,8	3,8	4,8	5,2	3,3	4,5
Avvik i prosentpoeng	-0,2	0,1	2,0	0,9	0,5	1,0	-2,6
Anslag på bidrag til avvik i prosentpoeng:							
- Fravær	0,2	0,4	0,2	0,3	0,4	0,4	-1,1
- Overtid	-0,1	-0,1	0,3	-0,5	0,2	0,9	-0,7
- Ferie	0,0	0,0	0,8	0,8	0,0	0,0	0,0
- Virkedager	-0,3	-0,3	0,7	0,3	0,0	-0,3	-1,0
- Andre arbeidskraftskostnader (inkl. strukturendringer)	0,0	0,1	0,0	0,0	-0,1	0,0	0,2

¹ Utvalgets anslag på timelønnsvekst.

Kilde: Statistisk sentralbyrå og Beregningsutvalget.

kostnader per ansatt i industrien på 3,2 prosent i 2005. Det knytter seg imidlertid usikkerhet til slike lønnsprognoser.

5.1.2 Kapitalkostnader

Ved siden av lønnskostnadene er kostnadene ved bruk av kapital viktige for industrien. Det er enda vanskeligere å finne enkle, sammenliknbare tall

her enn for lønnskostnadene. Tabell 5.4 gir imidlertid en framstilling av to indikatorer som kan antyde noe om utviklingen, basert på sammenlikning av henholdsvis renter og investeringsvarepriser.

Som det framgår av tabell 5.4, har det vært forholdsvis store variasjoner fra år til år i rentedifferansen for kortsiktige pengemarkedsrenter når en justerer for valutakursendringer. Gjennom det meste av 1990-tallet var det om lag like billig å låne

Boks 5.1 Timelønnskostnader og årslønn

Timelønnskostnadene som omtales i dette kapitlet utgjør samlede lønnskostnader regnet per utførte timeverk. Lønnskostnadene inkluderer i prinsippet direkte lønnskostnader (alle lønnsutbetalinger inklusive overtidsgodtgjørelse og lønn under sykdom, fødselspermisjoner m.v. som betales av arbeidsgiver, samt naturallønn) og indirekte lønnskostnader (arbeidsgiveravgift, faktiske og beregnede pensjonsutgifter betalt av arbeidsgiver). Antall utførte timeverk regnes inklusive overtid og eksklusive fravær.

Årslønn for en lønnstakergruppe er definert som gjennomsnittlig årslønn for arbeidstakere som utfører et fullt avtalefestet normalt årsverk. Ved beregning av årslønn forutsettes det at det gis full lønn under ferie, sykefravær, permisjoner m.v. Årslønnen kan dermed sies å gi et samlet uttrykk for veksten i de avtalte lønssatsene for arbeidstakerne i gruppen som en betrakter.

Det følger av definisjonene ovenfor at bl.a. følgende forhold kan bidra til ulik utvikling i time-lønnskostnader og årslønn:

- endringer i overtid
- endringer i betalt fravær, f.eks. sykefravær
- endringer i antall virkedager, f.eks. pga. endringer i bevegelige helligdager og skuddår
- endringer i arbeidsgiveravgift og pensjonspremier
- endret sats for feriepengene

I tillegg til faktorene som er nevnt i strekpunktene ovenfor, vil forskyvninger i sysselsettingen mellom ulike regioner med forskjellig arbeidsgiveravgift bidra til at de samlede timelønnskostnadene for en lønnstakergruppe utvikler seg forskjellig fra årslønnen. Forskyvning i alderssammensetningen og endringer i antall som mottar pensjonsytelser fra bedriftene, vil også bidra til at timelønnskostnadene utvikler seg forskjellig fra årslønnen.

Tabell 5.4 Enkelte indikatorer for kapitalkostnader i industrien¹

	Gj.snitt 1981- 1990	Gj.snitt 1991- 2000	Gj.snitt 1995- 2004	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004
Nominelle korte renter, nivå ² :													
Norge	13,3	6,9	5,3	5,5	4,9	3,7	5,8	6,5	6,8	7,2	6,9	4,1	2,0
Handelspartnerne	9,7	6,2	4,2	6,6	5,0	4,7	4,8	3,6	4,7	4,2	3,4	2,5	2,3
Rentedifferanse korr. for endringer i valuta- kurs	1,8	-0,2	1,2	1,4	-0,2	0,0	-2,6	1,9	-0,1	6,2	11,7	-1,4	-4,0
Investeringsvarepriser i industrien ^{3s}													
Norge	5,6	1,0	-0,1	2,8	0,5	-2,0	2,1	-0,9	0,3	0,1	-2,5	-1,5	1,8
Handelspartnerne ⁴	5,1	1,6	0,9 ⁵	0,8	0,8	0,9	0,8	0,6	2,0	0,9	0,8	..	..
Relative investeringsvarepriser i nasjonal valuta ⁴	0,5	-0,6	-0,9 ⁵	2,0	-0,3	-2,9	1,3	-1,5	-1,7	-0,8	-3,3	..	..
Relative investeringsvarepriser i felles valuta ⁴	-0,9	-1,4	0,1 ⁵	4,5	-0,4	-1,9	-2,3	-2,4	-3,7	2,5	4,5	..	..

¹ Tall for handelspartnerne er beregnet som veide geometriske gjennomsnitt, der vektene er de samme som ligger til grunn for beregningen av industriens effektive valutakurs.

² 3-måneders pengemarkedsrenter.

³ Prosentvis endring fra året før.

⁴ Tall for investeringsvarepriser i industrien i utlandet dekker ikke alle handelspartnerne. I 2001 var dekningsgraden om lag 70 prosent. Andelen falt til 53 prosent i 2002.

⁵ Gjennomsnitt for årene 1995-2002.

Kilde: OECD, Statistisk sentralbyrå, Norges Bank og EcoWin.

i norske kroner som i en vektet kurv av handelspartnerens valutaer. Både i 2001 og 2002 var det klart dyrere å låne i norske kroner. Dette skyldtes både en høy rentedifferanse og en betydelig styrking av kronekursen. I 2001 var rentedifferansen korrigert for endringer i valutakursen 6,2 prosent, mens den i 2002 var nær 12 prosent.

Rentenivået i Norge falt markert gjennom 2003, og i gjennomsnitt avtok den nominelle rentedifferansen mot handelspartnerne til 1,6 prosentpoeng. Samtidig svekket kronen seg, slik at kostnadene ved å låne i norske kroner var lavere enn gjennomsnittet av handelspartnerens valutaer. I løpet av 2004 falt den nominelle rentedifferansen ytterligere, og for året sett under ett var rentedifferansen på -0,3 prosentpoeng. Korrigert for endringer i valutakursen falt rentedifferansen med -4,0 prosent i 2004.

Utviklingen i renteindikatoren vil ikke fullt ut reflektere forskjeller i bedriftenes lånekostnader. For det første låner bedriftene i liten grad direkte i

pengemarkedet. For det andre foregår en stor del av opplåningen både i Norge og andre land med lengre rentebindingstid. Graden av rentebinding kan også variere mellom land. Et tredje forhold er at den indikatoren som er stilt opp i tabellen, ikke tar hensyn til forskjeller i skattesystemene mellom land, som også er viktig for å vurdere bedriftenes kapitalkostnader. Et fjerde forbehold er at bedriftenes valg mellom lån i ulike valutaer må tas under usikkerhet om framtidige endringer i valutakurs og renter.

Kostnaden ved bruk av kapital påvirkes også av prisutviklingen på selve kapitalutstyret. Investeringsvareprisene i industrien målt i nasjonal valuta økte noe mindre i norsk industri enn hos våre viktigste handelspartnerne i perioden 1995-2002. Målt i felles valuta økte imidlertid investeringsvareprisene moderat, noe som må ses på bakgrunn av at kronekursen styrket seg i 2001 og 2002. Tallene er imidlertid usikre, og en bør derfor være forsiktig med å tillegge små endringer fra det ene året til det

Tabell 5.5 Elektrisitetspriser for industrien

	1980	1989	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004
Elektrisitetspriser i US dollar pr. kWh:													
Norge	0,015	0,030	0,020	0,022	0,025	0,024	0,019	0,019	0,015	0,018	0,021	0,022	0,023
Handelspartnerne	0,053	0,059	0,071	0,077	0,074	0,065	0,067	0,063	0,056	0,057	0,060	0,063	..
Relative elektrisitets- priser, prosent ¹	28,3	50,8	27,6	29,0	33,1	36,6	28,9	28,8	27,0	32,0	35,7	34,9	..

¹ Nivået på prisen i Norge i prosent av nivået for handelspartnerne.

Kilde: International Energy Agency, Statistisk sentralbyrå og Beregningsutvalget.

andre betydning. Over tid vil en vente at investeringsvareprisene viser mye av den samme utviklingstendensen som tallene for lønnskostnadene. Dette har sammenheng med bl.a. at prisnivået for investeringer til dels avhenger av lønningene. De norske lønnskostnadene utgjør, direkte og indirekte gjennom produktinnsatsen, knapt 1/3 av investeringskostnadene til kjøperverdi.

5.1.3 Andre kostnader

Industriens kostnadssituasjon påvirkes også av prisen på andre innsatsfaktorer enn arbeidskraft og kapital. Energikostnader, spesielt knyttet til elektrisk kraft, er av stor betydning for konkurranseevnen for viktige deler av norsk industri, jf. nærmere omtale i vedlegg 4. Fra tabell 5.5 ser vi at elektrisitetskostnadene gjennomgående har vært vesentlig lavere i Norge enn hos handelspartnerne siden 1980. Prisforskjellen på elektrisitet ble redusert i perioden 1980-1989, før den økte fram til 1993. Fra 1993 har prisforskjellen blitt noe redusert igjen. De

siste årene har norsk industri betalt om lag en tredel for bruk av elektrisitet i forhold til prisnivået hos handelspartnerne.

Bedriftenes transportkostnader er også av betydning for konkurranseevnen. En undersøkelse foretatt av Transportbrukernes Fellesorganisasjon tyder på at transportkostnadene i norsk industri utgjorde om lag 6 prosent av omsetningen i 2001. En tilsvarende undersøkelse for varehandelen tyder på at transportkostnadene i denne næringen utgjorde knapt 4 prosent av omsetningen i 1999. Tall fra AT Kearney, som omfatter både industrien, varehandelen og øvrige private næringer, tyder på at europeiske bedrifter i gjennomsnitt hadde transportkostnader tilsvarende drøyt 3 prosent av omsetningen i 1998. Tallene kan derfor tyde på at norske bedrifter har en konkurranseulemp i form av høyere transportkostnader.

Transportkostnader er imidlertid ikke uavhengig av lønnskostnadene. Mer generelt sier tallene for utvikling i lønnskostnadene for industrien indirekte noe om kostnadsutviklingen for de innsats-

Tabell 5.6 Konsumpriser i Norge og hos handelspartnerne. Prosentvis endring fra året før¹

	Gj.snitt 1981- 1990	Gj.snitt 1991- 2000	Gj.snitt 1995- 2004	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004
Konsumpriser													
Norge	7,6	2,3	2,1	2,4	1,2	2,6	2,3	2,3	3,1	3,0	1,3	2,5	0,4
Handelspartnerne	5,3	2,3	1,8	2,3	1,8	1,6	1,1	1,2	2,0	2,3	1,9	1,9	1,5
Relative konsumpriser i nasjonal valuta	2,2	0,0	0,3	0,1	-0,6	1,0	1,1	1,1	1,1	0,6	-0,6	0,6	-1,0
Relative konsumpriser i felles valuta ²	0,8	-0,8	0,4	2,6	-0,7	2,0	-2,4	0,2	-1,0	3,9	7,3	-2,3	-4,6

¹ Tall for handelspartnerne er beregnet som veide geometriske gjennomsnitt, der vektene er de samme som ligger til grunn for beregningen av industriens effektive valutakurs.

² Valutakursutviklingen er angitt i tabell 5.1.

Kilde: Statistisk sentralbyrå og Norges Bank.

faktorene som kjøpes i Norge. Det skyldes at lønnsutviklingen i industrien gjerne setter et visst mønster for andre næringer og dermed for prisene på de varene og tjenestene de leverer til industrien. For å utfylle dette bildet har tabell 5.6 også en framstilling av hvordan det generelle prisnivået i Norge utvikler seg i forhold til utlandet. Som indikator for prisutviklingen på innsatsvarer har en i mangel av brukbare pristall for leveranser til bedriftene benyttet konsumprisindeksen i Norge og hos handelspartnerne. Over tid kan en imidlertid regne med at det er en viss parallellitet i prisutviklingen.

Fram til 2001 var prisveksten hos handelspartnerne gjennomgående noe lavere enn i Norge. I 2002 var imidlertid konsumprisveksten noe lavere i Norge enn hos våre viktigste handelspartnere. Dette må ses på bakgrunn av merverdiavgiftsreformen i 2001, som bidro til å trekke opp prisveksten i 2001, mens den bidro til å trekke ned prisveksten i 2002. I 2004 var konsumprisveksten markert lavere i Norge enn hos handelspartnerne, noe som bl.a. må ses i lys av at elektrisitetsprisene i Norge falt tilbake til et mer normalt nivå, etter en markert økning vinteren 2002-2003.

5.2 Produktivitetsutviklingen

Høyere vekst i arbeidskraftsproduktiviteten i Norge sammenliknet med handelspartnerne bidrar isolert sett til en bedring av konkurranseevnen. Målt ved relative timelønnskostnader har den kostnadsmessige konkurranseevnen i industrien svekket seg betydelig i løpet av de siste ti årene. Høy produktivitsvekst innenlands vil i prinsippet kunne motvirke denne svekkelsen. Gjennomsnitt-

lig produktivitsvekst i industrien i Norge, målt ved bruttoprodukt per timeverk, har imidlertid vært lavere enn hos handelspartnerne i samme periode. Nasjonalregnskapstall tyder på at produktivitsveksten har vært mer på linje med handelspartnerne de siste fem årene.

Det er stor usikkerhet både i de norske og de utenlandske produktivitetstallene. Det er også ulike mål på arbeidskraftsproduktivitet, noe som gir et mer nyansert bilde av den relative produktivitsutviklingen. Blant annet er svekkelsen i relativ produktivitet langt mindre dersom en måler produktivitet ved produksjon per timeverk.

Arbeidskraftsproduktiviteten måles vanligvis som bruttoproduktet i faste priser delt på antall utførte timeverk. Tall for produktiviteten som er beregnet med utgangspunkt i bruttoproduktet viser en svakere produktivitsvekst i norsk industri enn hos handelspartnerne. Fra 1981 til 2002 var svekkelsen av relativ produktivitet i industrien målt ved bruttoprodukt 27 prosent. Måleproblemene knyttet til produktivitetstallene tilsier imidlertid at deler av denne svekkelsen ikke er reell, jf. også nærmere redegjørelse i Beregningsutvalgets rapport NOU 1996:4. Svak produktivitsutvikling i enkelte skjermede næringer, som forlag og grafisk industri, har likevel bidratt til relativt lav produktivitsvekst i norsk industri. Dersom en ser på utviklingen i relativ produksjon per utførte timeverk, er svekkelsen langt mindre enn om en ser på utviklingen i bruttoprodukt per timeverk. Fra 1981 til 2002 var svekkelsen i relativ produktivitet i industrien målt på denne måten 6 prosent. De siste fem årene tyder nasjonalregnskapstall på at produktivitsveksten i norsk industri har tatt seg opp sammenliknet med gjennomsnittet på 1990-tallet.

Tabell 5.7 Utviklingen i arbeidskraftsproduktiviteten. Prosentvis endring fra året før

	Gjennomsnitt			1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004
	1981- 1990	1991- 2000	1995- 2003										
Produktivitet målt ved produksjon													
<i>Hele økonomien</i>													
- Fastlands-Norge	2,3	3,2	3,1	3,0	3,3	4,8	3,0	3,1	2,6	4,5	2,5	1,4	0,9
<i>Markedsrettet virksomhet¹</i>													
- Fastlands-Norge	3,4	4,1	3,3	3,5	5,2	4,7	2,1	2,9	3,0	5,5	2,0	1,2	1,2
<i>Industrien</i>													
- Norsk industri	3,8	2,8	3,1	1,8	3,8	3,9	3,9	3,8	1,2	5,4	2,7	1,8	1,8
- Handelspartnerne ²	3,2	4,3	4,0 ³	3,2	1,9	5,7	3,9	4,4	7,2	3,8	1,8	..	..
- Relativ produktivitet	0,6	-1,4	-0,7 ³	-1,5	1,8	-1,7	0,0	-0,6	-5,6	1,5	0,9	..	..
Produktivitet målt ved bruttoprodukt													
<i>Hele økonomien</i>													
- Fastlands-Norge	1,5	2,5	2,5	2,5	2,5	2,3	1,7	2,1	3,3	3,3	2,6	1,9	1,3
- Handelspartnere	2,6	2,0	1,5	2,1	1,3	1,8	1,2	1,3	2,1	0,6	1,9	1,5	
- Relativ produktivitet	-0,5	0,5	0,9	0,4	1,2	0,5	0,5	0,8	1,1	2,8	0,7	0,4	
<i>Markedsrettet virksomhet¹</i>													
- Fastlands-Norge	3,4	4,1	3,3	4,3	4,6	3,3	-0,8	2,0	4,5	4,7	2,4	1,8	1,8
- Handelspartnerne ²	..	2,2	1,7	1,8	1,9	2,4	1,7	1,9	2,1	0,4	1,5	1,7	
- Relativ produktivitet	..	1,7	1,2	2,5	2,7	0,9	-2,4	0,1	2,3	4,3	0,9	0,1	
<i>Industrien</i>													
- Norsk industri	2,3	0,8	1,6	1,1	1,9	-0,6	-2,0	3,7	2,8	3,1	2,8	1,4	2,1
- Handelspartnerne ²	2,9	3,5	3,3 ³	2,5	1,3	5,6	2,8	3,3	6,1	2,8	2,4		
- Relativ produktivitet	-0,6	-2,6	-1,7 ³	-1,4	0,6	-5,9	-4,7	0,3	-3,1	0,3	0,4		

¹ Markedsrettet virksomhet er samlingen av produksjonsenheter som henter mer enn 50 prosent av sine inntekter fra salg i markedet. Det er betydelige forskjeller mellom land når det gjelder hvilke aktiviteter i økonomien som er offentlige og hvilke som faller inn under definisjonen markedsrettet virksomhet. Ettersom produktivitet i offentlig sektor er definisjonsmessig fastsatt, og varierer noe mellom ulike land, vanskeliggjør dette produktivitetssammenlikningene for hele økonomien og markedsrettet virksomhet.

² Tall for handelspartnerne er beregnet som veide geometriske gjennomsnitt, der vektene er de samme som ligger til grunn for beregningen av industriens effektive valutakurs.

³ Gjennomsnitt 1995-2002.

Kilde: OECD, IMF, Statistisk sentralbyrå og Beregningsutvalget.

Dersom en ser på utviklingen i bruttoprodukt pr. timeverk i løpende priser regnet i felles valuta, har utviklingen i norsk industri vært mer på linje med utviklingen hos handelspartnerne de siste 10 årene, jf. figur 5.3. Dette gjenspeiler at den relativt

svake utviklingen i produktiviteten ifølge nasjonalregnskapstallene blir motvirket av en tilsvarende sterkere prisvekst på norske industriprodukter. Det kan være flere årsaker til at nasjonalregn-

Boks 5.2 Produktivitetssammenlikninger

Usikkerheten i produktivitetstallene (bruttoprodukt i faste priser delt på antall utførte timeverk) er i hovedsak knyttet til tre forhold. For det første er det metodiske problemer knyttet til målingen av bruttoproduktet i faste priser.

Datagrunnlaget for nasjonalregnskapsstatistikken og metoder for bl.a. deflatering kan variere mellom ulike lands nasjonalregnskap. Tilgjengelige tall viser bl.a. at siden 1970 har bruttoproduktet i norsk industri målt i løpende priser i felles valuta i større grad utviklet seg parallelt med bruttoproduktet i industrien hos våre handelspartnere. Målt i faste priser har imidlertid bruttoproduktet i norsk industri utviklet seg betydelig svakere enn i industrien hos våre handelspartnere. Den systematiske ulike utviklingen i bruttoproduktet målt i faste og løpende priser kan tyde på at deflateringsmetoden i de norske tallene er forskjellig fra metoden som er benyttet i tallene for handelspartnerne. Ulike deflateringsmetoder slår dermed direkte ut i ulik produktivitetsutvikling. Videre er det en tendens

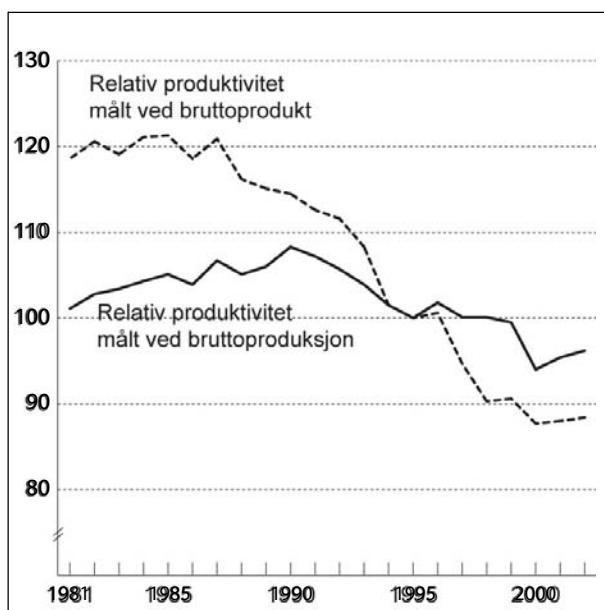
til betydelige revisjoner i produktivitetstallene i ettertid. I de foreløpige regnskapene bygger produksjonsutviklingen på korttidsindikatorer som produksjonsindeksen. Denne indeksen måler den samlede produksjonen, og en får dermed ikke korrigert for bidragene fra utviklingen i produktinnsatsen før senere regnskap foreligger.

For det andre kan tallene for gjennomsnittlig produktivitet i industrien gi et misvisende bilde dersom en ønsker å sammenlikne produktivitetsutviklingen mellom land som har store forskjeller i industristruktur. Analyser av produktivitetsutviklingen i industrien i Norge og Sverige på et mer disaggregert nivå tyder på dette kan være en viktig faktor i forhold til utviklingen i enkeltland, jf. vedlegg 6 i Beregningsutvalgets rapport NOU 2001:17.

Det tredje problemet med produktivitetsmålet har sammenheng med at tallene blir påvirket av kortsiktige konjunkturelle svingninger som ikke er sammenfallende med de underliggende tendensene.

skapstallene viser en sterkere prisutvikling for norske industriprodukter, bl.a.:

- Målemetodene i nasjonalregnskapet i Norge og hos handelspartnerne kan være ulike.
- Norsk industri lager i stor grad produkter der prisene i sterkere grad har holdt seg oppe sammenliknet med næringer der produktivitetsveksten er høy.
- Skjerming av enkelte deler av norsk industri kan gjøre det mulig å ha høyere prisvekst for å kompensere for lav produktivitetsvekst.

Figur 5.2 Relativ produktivitet i industrien målt ved produksjon og bruttoprodukt. 1981 til 2002. Indeks 1995=100.

Kilde: OECD, IMF og Statistisk sentralbyrå.

Dersom den høyere prisveksten på norske industriprodukter skyldes de to første forholdene, vil den relativt svake produktivitetsveksten i norsk industri ikke nødvendigvis innebære en tilsvarende svekkelse av konkurranseevnen. Dersom den relativt sterke prisveksten skyldes at skjerming gjør at deler av industrien kan kompensere for svak produktivitetsvekst ved høy prisvekst, er det større grunn til bekymring.

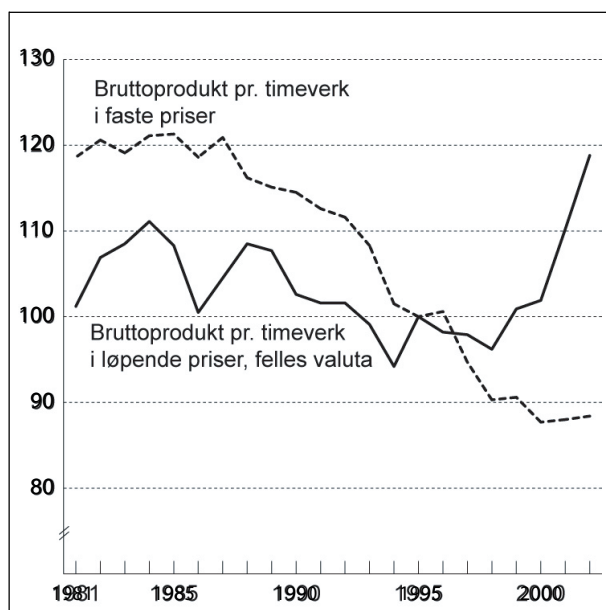
En analyse av utviklingen i arbeidskraftsproduktiviteten i industrien med utgangspunkt i mer disaggregerte tall (dvs. tall for de enkelte industri-næringer) for Norge, Sverige og Tyskland tyder likevel på at norsk industri samlet har hatt en relativt svak produktivitetsutvikling på 1990-tallet. Undersøkelsen viser imidlertid at noe av produktivitetsforskjellen mellom norsk og svensk industri

på 1990-tallet kan tilskrives forskjeller i produkt-sammensetning, jf. nærmere redegjørelse i beregningsutvalgets rapport NOU 2001:17, vedlegg 6.

Tallene i tabell 5.7 viser videre at produktivitetsveksten i den norske fastlandsøkonomien ifølge nasjonalregnskapstall har vært sterkere enn hos handelspartnerne gjennom 1990-tallet og fram til 2003. Produktivitetsveksten i markedsrettet virksomhet har også vært sterkere i Norge enn hos handelspartnerne, ifølge disse tallene. Store måleproblemer innebærer imidlertid at sammenlikninger i produktivitetsutviklingen mellom land må brukes med stor varsomhet. Måling av produktivitet i tjenesteytende næringer er enda mer komplisert enn for vareproduserende næringer, bl.a. fordi datainnhenting til nasjonalregnskapet er mer ufullstendig. Reviderte nasjonalregnskapstall viser en klart høyere produktivitetsvekst innen en del tjenesteytende næringer gjennom 1990-tallet enn tidligere anslått. Det gjenstår imidlertid mye arbeid rundt måling av produktivitet i tjenesteytende næringer, blant annet hvordan man skal måle kvalitetsforbedringer. Utviklingen i produktiviteten i tjenesteytende næringer er viktig fordi tjenesteytende næringer utgjør en stor og stadig økende andel av økonomien.

5.3 Indikatorer for utviklingen i lønnsomheten

Det er en nær sammenheng mellom utviklingen i konkurranseevnen og lønnsomheten i næringslivet.

Figur 5.3 Relativ utvikling i bruttoprodukt pr. timeverk i industrien, 1981 til 2002. Faste priser og løpende priser i felles valuta. Indeks 1995=100. Kilde: OECD, IMF og Statistisk sentralbyrå.

Høyere lønnskostnader, lavere produsentpriser eller svakere produktivitetsutvikling er faktorer som isolert bidrar til svekket konkurranseevne og lavere lønnsomhet. Motsatt bidrar lavere lønnskostnader, høyere produsentpriser eller sterkere produktivitetsutvikling isolert til bedret konkurranseevne og høyere lønnsomhet. For at det over tid skal investeres i nye lønnsomme arbeidsplasser i Norge må avkastningen på investert kapital i Norge være på linje med avkastningen utenlands. Kravet til lønnsomhet har trolig økt som følge av økt globalisering og sterkere internasjonal konkurranse. Selv om lønnsomhetsutviklingen i norsk industri ser ut til å ha vært noe svakere enn hos handelspartnerne fra 1995 til 2003, er forskjellen langt mindre enn det utviklingen i relative lønnskostnader og produktivitet isolert sett skulle tilsi. Dette henger antagelig sammen med at norsk trolig industri har opplevd raskere prisvekst for sine produkter enn for sine innsatsvarer, og dermed hatt en betydelig "terms of trade"-gevinst i samme periode, jf. også drøftingen i avsnitt 5.2.

I dette avsnittet presenteres indikatorer for lønnsomhetsutviklingen, både i industrien og i øvrige næringer. En nærmere beskrivelse av de ulike lønnsomhetsmålene er gitt i boks 5.3.

5.3.1 Makroøkonomiske lønnsomhetsmål

Vedleggstabell 7.4 i vedlegg 7 viser lønnsomhetsutviklingen for industrien og andre næringer med utgangspunkt i de to makroøkonomiske målene *driftsresultatandel* og *kapitalavkastningsraten*. Det er usikkerhet knyttet til sammenlikninger av lønnsomhetsutviklingen mellom land, blant annet som følge av at det statistiske kildegrunnlaget i de ulike landene kan være av varierende kvalitet.

Tabellen viser at lønnsomheten gjennom de siste ti årene har utviklet seg noe ulikt mellom de forskjellige næringsgruppene. I industrien tyder tallene på en moderat nedgang i lønnsomheten de siste årene fram til 2002, noe som kan ses i sammenheng med svekkelsen av den kostnadsmessige konkurranseevnen i samme periode. Ifølge foreløpige nasjonalregnskapstall falt imidlertid lønnsomheten markert i 2003. Det var også en nedgang innen varehandel og hotell- og restaurantnæringen. Innen post- og telekommunikasjon og forretningsmessig tjenesteyting har derimot driftsresultatandelen tatt seg opp de siste årene.

I vedleggstabell 7.5 presenteres tall for lønnsomhetsutviklingen i perioden 1994-2003 for Fastlands-Norge og enkelte utvalgte land. Sammenlikningen tar utgangspunkt i lønnsomhetsmålet "brutto driftsresultatandel", definert som forholdet mellom brutto driftsresultat og totale faktorinntekter (=brutto driftsresultat + totale lønnskostnader).

Boks 5.3 Indikatorer for lønnsomhetsutviklingen

Lønnsomheten kan måles både ved makroøkonomiske og bedriftsøkonomiske mål, jf. vedlegg 6 i Beregningsutvalgets rapport NOU 2000:25. Makromålene tar utgangspunkt i sentrale nasjonalregnskapssammenhenger mellom innenlandsk verdiskaping og produksjonsfaktorene arbeidskraft og kapital, og er basert på tall fra nasjonalregnskapet. De bedriftsøkonomiske målene tar utgangspunkt i kjente nøkkeltall fra ordinære regnskaper. Det er til en viss grad samsvar mellom de to lønnsomhetsmålene, men forskjeller mellom nasjonalregnskapet og regnskapsstatistikken vil bidra til avvik.

Makroøkonomiske lønnsomhetsmål

- i. driftsresultatandel = driftsresultat / totale faktorinntekter
- ii. kapitalavkastningsraten = driftsresultat / verdien av kapitalbeholdningen

Driftsresultatandelen fanger opp sentrale forhold som påvirker lønnsomheten. F.eks. vil økende lønnskostnader føre til redusert driftsresultatandel, noe som isolert sett innebærer redusert lønnsomhet og svekket konkurranseevne. *Kapitalavkastningsraten* er en indikator for hvor mye kapitaleierne får igjen i forhold til innsatsen (innskutt realkapital).

Bedriftsøkonomiske lønnsomhetsmål

- iii. driftsmargin = driftsresultat / driftsinntekter
- iv. totalrentabilitet = (resultat før ekstraordinære poster + finanskostnader) / totalkapital
- v. egenkapitalandel = egenkapital pr. 31.12 / sum eiendeler pr. 31.12

Driftsmarginen kan beregnes brutto eller netto, dvs. henholdsvis før og etter ordinære avskrivninger. I internasjonale sammenlikninger brukes ofte brutto driftsmargin pga. ulike avskrivningsregler i forskjellige land. Ulik kapitalinnsats og ulik omløpshastighet for kapitalen i ulike bransjer innebærer at identiske driftsmarginer kan gi forskjellig kapitalavkastning. Driftsmargin er dermed mer egnet til å analysere utviklingen i lønnsomheten innen en bransje, enn utviklingen i lønnsomheten mellom ulike bransjer.

Totalrentabiliteten beregnes som resultatet i forhold til kapitalen i bedriften. Det er resultatet inklusive kostnader knyttet til lånefinansieringen som er relevant for å beregne avkastningen på hele kapitalen. For totalrentabiliteten måles resultatet uavhengig av om kapitalen er finansiert av egenkapitalen eller av lånte midler. Totalrentabilitetsmålet svarer i prinsippet til makrolønnsomhetsmålet *kapitalavkastningsraten*. Ulike metoder for å beregne forringelsen av realkapitalen mv. i regnskapsstatistikken og nasjonalregnskapet bidrar imidlertid til at det ikke nødvendigvis er samsvar mellom tall basert på disse to lønnsomhetsmålene.

God lønnsomhet ett bestemt år vil ikke nødvendigvis innebære noen garanti for god lønnsomhet i fremtiden dersom lønnsomheten i det bestemte året skyldes en forbigående oppgangskonjunktur. Generelt, og spesielt i sykliske og svært konkurranseutsatte bransjer eller i bransjer med stor forretningsmessig risiko, vil en tilfredsstillende soliditet være nødvendig for å sikre bedriftens eksistens gjennom konjunkturforløpet. Soliditeten måles ofte ved *egenkapitalandelen*. Ulike bransjer krever ulik soliditet fordi risikoen i ulike bransjer er forskjellig.

Vedleggstabell 7.5 viser følgende trekk ved utviklingen i lønnsomheten i Norge sammenliknet med enkelte av våre handelspartnere:

- Både i Fastlands-Norge og hos handelspartnerne avtok lønnsomheten i perioden 1995-2003. Nedgangen i lønnsomheten var imidlertid noe sterkere i Norge enn hos handelspartnerne.
- Fastlands-Norge hadde i perioden 1995-2003 noe lavere lønnsomhet sammenliknet med et gjennomsnitt av handelspartnerne, men forskjellen er ikke veldig stor. Det er imidlertid

stor usikkerhet knyttet til slike nivåssammenlikninger.

- Lønnsomheten i *industrien* i Danmark, Finland og Tyskland var i samme periode relativt stabil. I 2002 var lønnsomheten i norsk industri på linje med lønnsomheten i Danmark, noe høyere enn i Tyskland, men lavere enn i Finland.

I den internasjonale sammenlikningen av lønnsomhetstall presenteres ikke tall for kapitalavkastningsrater fordi det per i dag ikke foreligger tall som gjør det mulig å beregne slike størrelser.

5.3.2 Bedriftsøkonomiske lønnsomhetsmål

Vedleggstabell 7.6 viser lønnsomhetsutviklingen for industrien og andre næringer med utgangspunkt i bedriftsøkonomiske lønnsomhetsmål.

Tabellen viser at lønnsomheten i industrien, målt ved driftsmarginen og totalrentabilitet, har falt etter 1995. Nedgangen har ifølge regnskapsstatistikken vært noe sterkere enn det nasjonalregnskaps-tallene viser⁴. For varehandel, hotell og restaurant avtok lønnsomheten fram til 2000, men økte igjen i perioden 2001-2003. For de øvrige næringene tyder tallene på en generell nedgang i lønnsomheten fram til 2002. Kraftigst har nedgangen vært innen samferdsel, der totalrentabiliteten falt fra 6,9 prosent i 1997 til 0,4 prosent i 2002. Dette har trolig både sammenheng med sterk nedgang i lønnsomheten innen luftfart og lavere lønnsomhet innen telekommunikasjon. Lønnsomheten ser derimot til å ha bedret seg i løpet av 2003. Driftsmarginen økte innen både industrien, samferdsel og forretningsmessig tjenesteyting i 2003. Totalrentabiliteten økte innen samtlige næringer utenom industrien.

Vedleggstabell 7.6 viser utviklingen i bedriftsøkonomiske lønnsomhetsmål for industrien i Norge og utvalgte land for perioden 1995-2003.⁵

Mens lønnsomheten i norsk industri viste en synkende tendens i perioden 1995-2000, både målt ved driftsmarginen og totalrentabiliteten, var lønnsomheten relativt stabil i både EU og Japan. I USA økte lønnsomheten målt ved totalrentabiliteten, mens den var relativt stabil målt ved driftsmarginen. Lønnsomheten i norsk industri sank dermed relativt til lønnsomheten hos våre viktigste handelspartnere. Lønnsomheten i både norsk, europeisk og amerikansk industri falt i perioden 2000-2002, både målt ved driftsmarginen og totalrentabiliteten. Nedgangen i lønnsomheten i denne perioden må trolig må ses i sammenheng med markert lavere vekst i verdensøkonomien. I 2003 tyder tallene på at lønnsomheten i både USA og Japan tok seg noe opp igjen.

Siden 1995 har egenkapitalandelen i norsk industri økt med om lag 10 prosentpoeng. I samme periode har egenkapitalandelen i USA og EU vært relativt stabil. Også i Japan har egenkapitalen økt, selv om

økningen ikke har vært like sterk som i Norge. I 2003 var egenkapitalandelen i industrien høyere i Norge enn i USA, men noe lavere enn i Japan.

5.4 Sammenlikning av nivåer på arbeidskraftkostnader i Norge og i andre land

5.4.1 Innledning.

De nordiske forhandlings- og lønnsdannelsesmodellene i privat sektor har skilt relativt skarpt mellom arbeidere og funksjonærer. Industriarbeidere er en relativt homogen gruppe og har gjerne vært referansegruppe for andre tariffoppgjør. Men andelen industriarbeidere faller, og behovet for andre og bredere grupper er mer aktuelt.

Med bakgrunn i diskusjon i Beregningsutvalget, tilrådinger i Holdenutvalgene og utviklingen av internasjonal sammenlignbar lønns- og lønnskostnadsstatistikk, tar utvalget etter hvert sikte på å presentere relative kostnadstall for en noe bredere kategori enn den tradisjonelle industriarbeidergruppen. I denne rapporten bygges det på et noe annet kildemateriale og med noen færre land med i sammenligningene enn for industriarbeidere. Fordi direkte sammenlignbar lønnskostnadsstatistikk lar vente på seg, har man ennå ikke kommet langt nok på dette punktet til at kvaliteten og sammenlignbarheten er god nok, men materialet presentert i avsnitt 5.4.3 danner likevel basis for noen hovedkonklusjoner. I boks 5.5 har utvalget forsøkt å identifisere metodiske forskjeller som kan ha betydning for de relative forskjellene.

Funksjonærene utgjør en stadig større andel av lønnsmassen i industribedrifter i flere land, og avgrensningen mellom arbeidere og funksjonærer er heller ikke lengre så tydelig som tidligere. I

⁴ Avviket mellom lønnsomhetsutviklingen ifølge regnskapsstatistikken for aksjeselskaper og nasjonalregnskapet kan skyldes flere forhold. Blant annet er observasjonsenheten for regnskapsstatistikken foretak, mens den for nasjonalregnskapet er bedrift. For begge statistikkene gjelder det at enheten blir næringskodet etter den type aktivitet som gir størst salgsinntekter. Oppkjøp, fusjoner og lignende vil dermed kunne påvirke hvilken næringsgruppe et foretak tilhører. I 2001 var det en rekke store omorganiseringer i foretak som hadde stor betydning for næringsinndelingen i den foretaksbaserte statistikken (regnskapsstatistikken). Dette kan ha bidratt til forskjellig utvikling i de to statistikkene.

⁵ Dataene for de utvalgte landene er hentet fra Bank for the Accounts of Companies Harmonised (BACH), en database som er utarbeidet i EU-harmoniseringen. Databasen inneholder aggregert og harmonisert informasjon fra de årlige årsregnskapene til ikke-finansielle foretak, og dekker 11 europeiske land samt Japan og USA. Landene som omfattes av basen er Østerrike, Belgia, Danmark, Finland, Frankrike, Tyskland, Italia, Japan, Nederland, Portugal, Spania, Sverige og USA. Dataene kan i en viss utstrekning fordeles på næring, og gir balanseoppstilling og resultatregnskap. Harmonisering av regnskapstallene er sentralt i arbeidet med databasen, men det har foreløpig ikke lyktes å harmonisere dataene fullt ut på grunn av forskjeller i regnskapsprinsipper mellom de ulike landene og vanskeligheter med å sette sammen et felles regnskapsoppsett. Sammenlikninger av nivå mellom landene er derfor særlig problematisk. Det fremgår av tabellene i vedlegget at omfanget av data varierer når det gjelder årgang og næringer. Sammen med de metodiske problemene nevnt ovenfor, kompliserer dette sammenlikning av tall for de ulike landene. Definisjonen av industrinæringen i BACH avviker også noe fra næringsinndelingen som er benyttet for de norske tallene.

NHO-bedrifter utgjør lønssummen for funksjonærer om lag 50 prosent av lønssummen i industrien. For funksjonærer avtales det sentrale tillegg bare for en begrenset gruppe, men også i den lokale og individuelle lønnsdannelsen kan kollektive føringer ha betydning. Arbeidstiden og de indirekte personalkostnadene er forskjellige for arbeidere og funksjonærer landene imellom. Også fordelingen av antall funksjonærer og arbeidere kan være svært forskjellig. Innføring av ISCO-yrkesklassifiseringssystem bidrar også til at begrepene arbeidere og funksjonærer etter hvert kan bli supplert/ erstattet av statistikk med mer presise betegnelser på yrker og/eller utdanning.

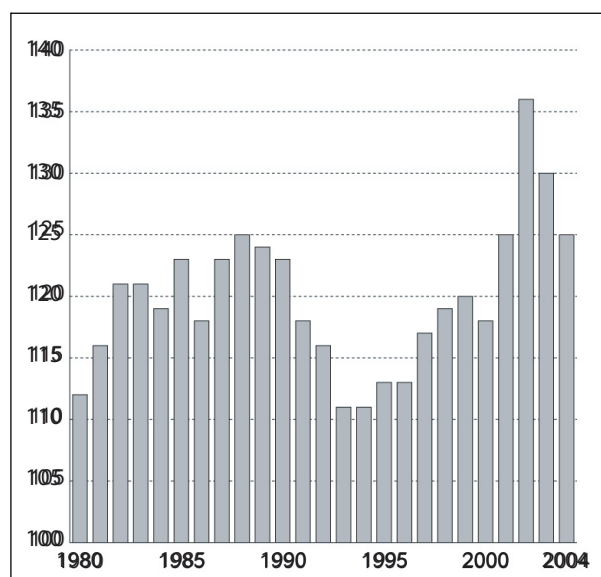
I tråd med endringene av konkurranseforholdene mellom nye EU-land og norsk arbeidskraft vil utvalget fremover vurdere relative lønnskostnader ovenfor flere land/grupper, samt vurdere alternative kilder.

5.4.2 Industriarbeidere

Avlønningsformen for industriarbeidere har tradisjonelt vært timelønn. En del industriarbeidere kan også ha fast månedslønn. I tillegg til den faste lønnen er arbeidstid innrapportert og omregnet til timefortjeneste og tatt med i sammenligningene mellom land.

Tabell 5.8 og 5.9 viser lønnskostnader pr. time for industriarbeidere i forhold til våre samhandelsland, målt i felles valuta. De faktiske valutakursene er lagt til grunn sammen med konkurransevekter som er brukt for øvrig i kapittel 5.

Lønnskostnadsnivået for norske industriarbeidere lå for 2002 på topp med 36 prosent høyere lønnskostnader enn gjennomsnittet for handelspartnerne som er med i tabell 5.8 og 5.9, regnet i norske kroner. Utvalget anslår at de tilsvarende relative lønnskostnadene for 2004 lå anslagsvis 25 prosent høyere enn konkurrentene.

Figur 5.4 Lønnskostnader per arbeidet time for industriarbeidere i Norge i forhold til handelspartnerne. Handelspartnerne=100

Kilde: Statistisk sentralbyrå

Nivåsammenligningene omfatter ca. 97 prosent av konkurrentene brukt ellers i kapittel 5. Landene som ikke er med i de relative sammenligningene (som står for knapt 3 prosent av samhandelen) er Thailand, Singapore, Taiwan, Polen, Tsjekkia og Ungarn. Sør-Korea er med i sammenligningene fra 1985, mens hele Tyskland, både tidligere Øst- og Vest-Tyskland er med i tallene fra 1993.

Lønnskostnadstallene er basert på datasammenligninger av BLS (Bureau of Labor Statistics) i USA. Direkte sammenlignbare nivå tall pr. dato finnes frem til 2003. Derfor har man som bakgrunn for endringene av relativt lønnsnivå fra 2003 til 2004 blant annet lagt til grunn ulikhetene i lønnsveksten mellom land fra 2003 til 2004 for alle industriansatte som er benyttet i tabell 7.3 i vedlegg 7.

Tabell 5.8 Lønnskostnader for industriarbeidere i Norge i forhold til gjennomsnitt av grupper av land (Handelspartnerne=100)

	1980	1990	1995	2000	2001	2002	2003	2004 ¹
Alle	112	121	113	119	125	136	130	125
Nordiske land ²	100	106	107	109	118	126	116	111
Euro-landene ³	109	114	101	122	125	135	126	121
Ikke-Euroland ⁴	114	128	123	117	125	136	133	128

¹ Anslag for 2004.

² Nordiske land i tabellen omfatter Danmark, Sverige og Finland.

³ Euroland omfatter Tyskland, Frankrike, Italia, Belgia, Nederland, Østerrike, Finland, Irland, Spania, Hellas og Portugal.

⁴ Ikke-Euroland omfatter Danmark, Sverige, Sveits, USA, Japan, Sør-Korea, Canada og Storbritannia

For Norge har industriarbeidere hatt noe lavere kostnadsvekst enn det som ligger til grunn for tabell 7.3, hvor også funksjonærer er med.

Tabell 5.9 indikerer hvilken retning og størrelsesorden relative lønnskostnader for industriarbeidere i forhold til enkeltland har beveget seg fra 2003 til 2004.

I tabell 5.8 er det satt opp relative nivåfall for *noen grupper av land* i forhold til lønnsnivå for norske industriarbeidere.

Tallmaterialet fra BLS er revidert tilbake mer eller mindre for alle land i tråd med nye opplysninger, men dette endrer i hovedsak ikke de relative lønnskostnadene i forhold til Norge vesentlig. Den største endringen har skjedd for Danmark, hvor nivået er revidert opp. Dette fører til at lønnskostnadsnivået for danske industriarbeidere lå noe over Norge både i 2003 og 2004. Fra 2003 til 2004 var det særlig utviklingen av den danske kronekursen som bidro til dette.

Mot gjennomsnittet for alle grupper av land i tabell 5.8 økte lønnskostnadsnivået i Norge ster-

kere i alle årene fra 1995 til 2002, målt i felles valuta. Det var sterkest relativ lønnskostnadsvekst i forhold til eurolandene. Etter 2002 har lavere lønnskostnadsvekst i Norge enn tidligere og endrede valutakurser bidratt til en viss reversering av den sterke veksten i relativt lønnskostnadsnivå i perioden før.

Overfor enkeltland og overfor våre viktigste konkurrentland lå lønnsnivået for norske industriarbeidere i hele 1990-årene stort sett blant de 2-4 landene (tabell 5.9) med høyeste lønnskostnadsnivå, sammen med Tyskland og tidvis Belgia og Sveits. Gjennomsnittsforskjellene mellom landene for øvrig ble mindre i perioden. I 2001 var norsk lønnskostnadsnivå for industriarbeidere høyest av 19 konkurrentland som er sammenlignet. Ved innføring av euro er det kun forskjellen i lønnskostnadsutvikling mellom euro-landene internt som endrer relativt nivå mellom dem. For disse landene ser det ut til at det etter felles euro er en sterkere tilnærming internt mellom disse landene. Dette bidrar også til at de relative lønnskostnadene for

Tabell 5.9 Totale lønnskostnader¹ for voksne industriarbeidere i norske kroner². Indeks Norge=100

	1980	1990	1995	2000	2001	2002	2003	2004
Danmark	94	84	102	100	100	94	102	107
Norge	100	100	100	100	100	100	100	100
Tyskland	105	102	124	100	97	89	95	97
Belgia	113	89	113	95	90	83	88	91
Finland	72	99	100	86	85	79	86	91
Sveits	96	97	120	93	93	87	88	91
Nederland	104	84	99	85	84	79	85	88
Sverige	108	98	88	89	79	74	80	83
Østerrike	77	83	104	84	82	75	80	82
Frankrike	77	72	79	68	67	62	67	70
Storbritannia	65	59	57	74	71	65	65	70
USA	85	70	71	86	87	77	70	67
Irland	52	55	57	56	59	56	61	65
Japan	48	60	95	97	83	68	64	64
Canada	75	74	67	73	70	61	61	63
Italia	70	81	67	62	59	55	58	62
Spania	51	53	52	47	46	43	47	50
Hellas ³	-	32	37	35	35	34	37	37
Sør-Korea	-	17	30	36	33	33	33	34
Portugal	18	18	22	20	20	18	20	20

¹ Lønnsbegrepet er lønn og indirekte personalkostnader per arbeidet time.

² Omregning til norske kroner ved årlige gjennomsnittlige valutakurser på Oslo Børs.

³ Av mangel på data fra BLS etter 2000, er lønnsnivået som da ble oppgitt fremskrevet med vekstprosent og kildemateriale for lønnskostnader i tabell 7.3, justert for valutakurser.

Kilde: Bureau of Labor Statistics (BLS). For 2004: Lønnsnivå i 2003 er fremskrevet med lønnskostnadsveksten og kildematerialet i tabell 7.3. i vedlegg 7. Valutakurser fra Norges Bank.

Tabell 5.10 Direkte og totale lønnskostnader for voksne industriarbeidere. I norske kroner i 2003¹

	Gj.snitt timefortj. pr. arbeidet time Kr./time	Indirekte personalkostnader i % av lønn for arbeidet tid ² %	Totale lønnskostnader pr. arbeidet time Kr./time
Danmark	167	36,8	228
Norge	158	41,8	223
Tyskland	121	75,2	212
Sveits	128	54,0	197
Belgia	99	98,3	196
Finland	109	75,5	192
Nederland	113	68,2	190
Østerrike	93	93,9	179
Sverige	107	67,6	179
USA	111	39,6	171
Frankrike	81	83,6	149
Storbritannia	99	46,1	144
Japan	84	69,9	142
Canada	100	37,1	137
Irland	102	32,4	135
Italia	68	91,0	130
Spania	59	78,9	106
Hellas	-	-	82
Sør-Korea	-	-	73
Portugal	26	68,0	44

¹ Omregning til norske kroner ved årlige gjennomsnittlige valutakurser på Oslo Børs.

² Indirekte personalkostnader pr. faktisk arbeidet time i tillegg til lønn for arbeidet tid. Gjelder både lønn for ikke-arbeidet tid (lønn under sykdom, feriepenger etc.) og andre indirekte personalkostnader.

Kilde: Bureau of Labor Statistics, USA

norske industriarbeidere ovenfor Irland, Italia, Spania, Hellas og Portugal har nærmet seg noe, mens andre høykostnadsland innenfor euroområdet har et langt lavere lønnskostnadsnivå i dag enn Norge i forhold til 2000/2001. Dette gjelder spesielt Tyskland, Belgia og Østerrike. I USA og Japan har lønnskostnadsnivået i felles valuta avtatt klart i forhold til Norge de to siste årene.

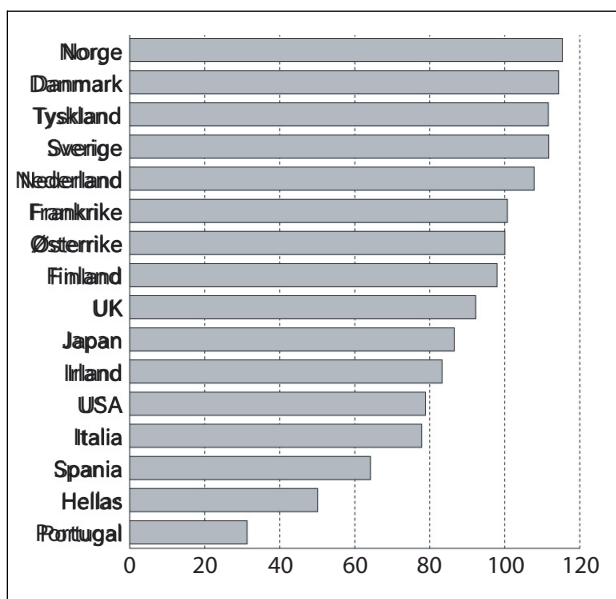
Strukturen på timelønnskostnadene varierer sterkt fra land til land. Noen land har forholdsvis høye faktiske lønninger pr. arbeidet time og lavere indirekte personalkostnader, mens andre land har lavere lønninger pr. arbeidet time og høyere indirekte personalkostnader. Tallmaterialet gir grunnlag for en slik oppsplitting frem til 2003. Tabell 5.10 viser hvordan forholdet mellom direkte lønn pr. arbeidet time og indirekte personalkostnader var i 2003, målt i norske kroner. I 2003 hadde danske industriarbeidere høyeste lønn pr. arbeidet time. For de indirekte personalkostnadene hadde 12 av de 19 landene i tabell 5.10 høyere prosentvis kostnadspåslag i forhold til lønn for arbeidet tid enn Norge. Målt i kroner (felles valuta) hadde 9 av de

19 landene høyere indirekte lønnskostnader enn Norge.

Noen av komponentene i lønnskostnadstallene er på et usikkert grunnlag anslått. Statistikken må derfor ikke sees på som et presist uttrykk for kostnadsforholdene mellom land. Nivåsammenligningen er basert på gjennomsnitt for industriarbeidere og er ikke representativ for alle deler av industrien. Lønnskostnadsforskjellene mellom bransjer i f.eks. Japan og USA kan være store, mens bransjeforskjellene i Tyskland og i nordiske landene er langt mindre.

5.4.3 Internasjonale sammenlikninger av timelønnskostnader for alle ansatte (funksjonærer og arbeidere) i industri, bergverk, elektrisitets-, gass- og vannforsyning og bygge- og anleggsvirksomhet

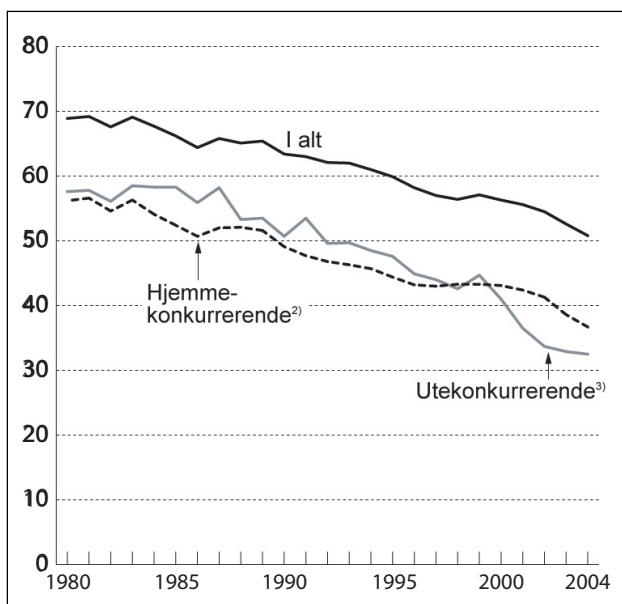
Beregninger med utgangspunkt i tall fra Eurostat viser at timelønnskostnadene for alle ansatte (både funksjonærer og arbeidere) i industri, bergverk,

Figur 5.5 Timelønnskostnader i Norge i forhold til handelspartnerne i 2004 for alle ansatte i industri og bergverk, elektrisitet-, gass- og vannforsyning og bygg og anlegg. Handelspartnerne=100.

Kilde: Eurostat, IMF, Statistisk sentralbyrå og Norges Bank.

elektrisitets-, gass- og vannforsyning og bygge- og anleggsvirksomhet er høyere i Norge enn for gjennomsnittet av handelspartnere.

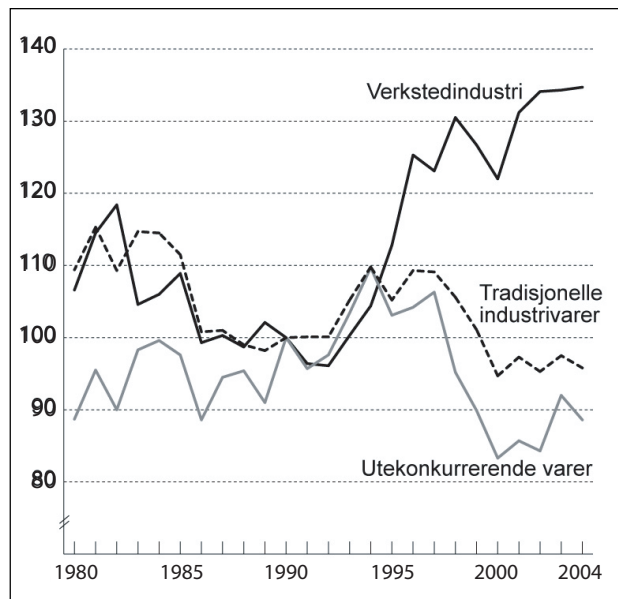
Figur 5.6 Hjemmemarkedsandeler for industrivarer1, 1980 til 2004. Volumsandeler

¹ Utenom skip og plattformer.

² Tekstil- og bekledninggsvarer, trevarer, kjemiske- og mineralske produkter, andre verkstedsprodukter.

³ Treforedling, kjemiske råvarer, raffinerte oljeprodukter, metaller, bergverksprodukter.

Kilde: Statistisk sentralbyrå

Figur 5.7 Markedsandeler for norsk eksport av tradisjonelle industrivarer, 1980 til 2004 Volumindeks 1995=100

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Figur 5.5 viser at norske lønnskostnader pr. arbeidet time for alle ansatte i de nevnte næringene i gjennomsnitt i 2004 var 15 prosent høyere enn i de landene som er med i sammenlikningen. For industriarbeidere alene lå vektet gjennomsnitt for tilsvarende land 27 prosent høyere. Forskjellen i lønnskostnadsnivå til andre land reduseres dermed med om lag 12 prosentpoeng når funksjonærene og bransjene ovenfor tas med. En hovedforklaring på dette er at de relative forskjellene for funksjonærer mellom Norge og konkurrentene er klart mindre. Dette gjelder også industrifunksjonærer. Likevel er lønnskostnadsnivået også for industrifunksjonærer høyere enn i konkurrentlandene.

Sammenlikningen er basert på nivå tall for time-lønnskostnader for et aggregat Eurostat kaller "Industry". Dette aggregatet inneholder industri og bergverk, elektrisitets-, gass- og vannforsyning og bygg og anlegg. For de fleste landene foreligger det nivå tall i 2000.

I figuren under er disse nivåene fremskrevet til 2004 ved hjelp av vekstrater for timelønnskostnader for alle ansatte i industrien.

5.5 Markedsandeler på hjemme- og eksportmarkedene

I ettertid kan en et stykke på vei avlese en nærings totale konkurranseevne ved å se på utviklingen i

Boks 5.4 Lønnsbegreper og lønnskomponenter i sammenlikningene.

Lønnsbegrepene som brukes av BLS faller ikke helt sammen med ILOs definisjon av totale lønnskostnader (Se forøvrig boks 5.5). Basis for beregningene i tabell 5.9 og 5.10 er arbeidet tid, i dette tilfelle arbeidet time i ulike land. Lønn for ikke-arbeidet tid (feriepenger, sykefravær etc. betalt av bedriften) vil komme som påslag i forhold til arbeidet tid.

Av andre indirekte lønnskostnader vil bedriftens pensjonskostnader, enten gjennom arbeidsgiveravgifter og/eller egne spesielle ordninger utgjøre en vesentlig del. En rekke andre ordninger knyttet til arbeidsgivers bruk av arbeidskraft vil også inngå. Noen elementer av indirekte lønnskostnader er ikke med. Blant annet er rekrutteringskostnader, opplæringskostnader, arbeidsklær og bedriftsfasiliteter som f. eks. kafe-teria og helsetjenestekostnader ikke med i sammenlikningen. Grunnen til dette er at det ikke finnes data over slike kostnader i alle landene, og at det derfor gir en bedre sammenlikning når man ser bort fra disse kostnadene. I de land hvor slike kostnader er tilgjengelig utgjør de utelatte kostnadene mindre enn 4 prosent av de totale lønnskostnadene. I noen land, særlig i Norden, kan de utelatte kostnadene være påbudt ved lov eller avtale (f. eks. bedriftshelsetjenesten i Norge) og påløper automatisk ved ansettelse. Slike kostnader kan i andre land være frivillige og/eller driftskostnader, ikke knyttet til lønn.

De indirekte lønnskostnadene skal i prinsippet (i tabellene) også inkludere arbeidsgivers bidrag til pensjon, uførhet og andre ordninger som innebærer innbetaling til "fond" som kommer til utbetaling nå eller senere. Dette betyr at en del av kostnadene for bedriften er relatert til et lønnsbegrep som inneholder påløpt, men ikke

realiserte lønnskostnadselementer ("utsatt inntekt").

For de fleste konkurrentlandene i tabellen har tyngdepunktet i aldersfordelingen beveget seg oppover. Dette innebærer sannsynlig en øket kostnadsmessig belastning på lønnskostnadene pr. time fra pensjonsordninger. Det finnes en rekke ordninger som er svært ulike mellom land. For eksempel i Italia og Storbritannia fungerer slike ordninger vanligvis som forsikringsordninger. I slike land vil slike kostnader være lettere å plassere regnskapsmessig og innrapporteres som lønnskostnad. For andre land kan fordelingene være noe mer usikre mellom lønn og andre kostnadskomponenter. I land med ordninger som mer er basert på arbeidstakers innbetalinger, vil sannsynlig dette reflekteres i lønnsnivået i de respektive land.

Flere forhold taler for at nåværende pensjonskostnader bare delvis er med i tallene foran. Kildematerialet for slike kostnader er basert på undersøkelser noe tilbake i tid, samtidig som det har vært en betydelig generell økning i slike kostnader de siste årene (i alle fall etter årtusenskiftet) i flere land. Sannsynligvis er lønnskostnadene som følge av dette undervurdert noe i de fleste landene. Samtidig kan det være store forskjeller mellom land som ennå ikke er kommet tilsyne i de statistiske sammenlikningstallene. Utvalget vil på bakgrunn av en standardisering av lønnskostnader, særlig innenfor EØS-området, ta slike forhold med ved sammenlikning av lønnsnivå mellom land når opplysninger foreligger.

Et viktig element er også bonusutbetalinger. Dette skaper stadig større usikkerhet i sammenlikningen mellom land.

Boks 5.5 Bruk av Eurostats nye kostnadsstatistikk. Viktige forutsetninger og forskjeller i forhold til sammenlikningen for industriarbeidere.

I sammenlikningene i 5.4.3 er OECD og EU-kommisjonen kilden for nivå-tall og fremskrivingen av lønnskostnadene hos handelspartnerne.

Periodiseringen.

Bakgrunns materialet er Eurostats arbeidskraftskostnadsundersøkelse hvert 4. år (1996, 2000, 2004 osv.), hvor man etablerer nivå-tall. I de mellomliggende årene må man fremskrive nivå-tallene med indekser.

En forordning om produksjon av kvartalsvis arbeidskraftskostnadsindeks innenfor EU/EØS-landene ble vedtatt i 2003. Utvalget vil vurdere bruken av denne i fremskrivingen av de mellomliggende årene for de landene som produserer denne indeksen. Av de landene man tradisjonelt har sammenlignet norske lønnskostnader med, vil alle land unntatt USA, Japan, Canada, Sveits, Sør-Korea og eventuelle andre land i Asia fortløpende produsere den kvartalsvise indeksen.

Med bakgrunn i rapport fra arbeidsgruppe presentert i NOU 2000:26, vedlegg 6, vil utvalget peke på noen sentrale forhold knyttet til sammenlikninger:

Arbeidstid.

For kostnadssammenlikninger av arbeidskraft mellom land vil kostnader pr. arbeidet tid være det mest relevante begrepet. Imidlertid kan betalt tid være lettere tilgjengelige for en del land. Kildematerialet for industriarbeidere er lønnskostnader pr. arbeidet time, hvor bakgrunns materialet inneholder indekser for arbeidet tid. Fra kildematerialet i Eurostat kan det være usikkerhet om man har målt kostnadene i

forhold til arbeidet tid eller betalt tid for noen land. Som eksempel på betydningen av dette forhold viste summariske oppstillinger (NOU 2000:26) og beregninger basert på forskjellig arbeidstid pr. fulltidsårsverk i 1999 i ulike land i forhold til Norge at for eksempel Japan kunne ligge ca. 10 prosentpoeng høyere i kostnader pr. årsverk (jf. betalt tid) enn pr. arbeidet time. Motsatt ytterlighet var Tyskland med kort effektiv tid, hvor kostnadene pr. årsverk ble 10 prosent lavere enn pr. arbeidet time. Gjennomsnittlig vektete kostnader for alle landene var omlag de samme for betalt tid som for arbeidet tid.

Lønnskostnadsbegreper.

Lønnskostnadsbegrepene er i prinsippet godt sammenfallende i materialet for industriarbeidere (BLS) og Eurostat. Den viktigste forskjellen er at Eurostat under indirekte personalkostnader tar med opplæringskostnader og visse former for naturalytelser som ikke er med i BLS-sammenstillingene, fordi slike kostnader gjerne har vært regnet som øvrige driftskostnader i ikke-europiske land. En annen forskjell kan være hvordan ikke-kontante godtgjørelser eller naturalytelser prises.

Noen land er ikke med i Eurostat-sammenlikningene.

I forhold til sammenlikningen for industriarbeidere er Sveits, Canada og Sør-Korea ikke med i sammenlikningene for gruppene i pkt. 5.4.3. Dette betyr forholdsvis lite for vektete relative gjennomsnittstall i forhold til Norge.

Boks 5.6 Om markedsandeler

I ettertid kan industriens totale konkurranseevne et stykke på vei avleses gjennom utviklingen i *markedsandelene* for industriprodukter på *hjemmemarkedene og eksportmarkedene*. I tillegg vil utviklingen i industriens konkurranseevne bl.a. påvirke industriens andel av bruttonasjonalproduktet, sysselsetting og beholdning av realkapital. Utviklingen i disse størrelsene kan dels gi informasjon om evnen til å omsette produkter i konkurranse med andre lands næringsliv, dels om evnen til å konkurrere med andre norske næringer om arbeidskraft og kapital.

Det kan imidlertid ta noe tid før endringer i konkurranseevnen fører til evt. endrede markedsandeler. I tillegg vil forskjeller i selve kostnadsnivået ha betydning for sammenhengen mellom endringer i konkurranseevnen og endringer i markedsandelene. Utviklingen i markedsandelene må dessuten ses i sammenheng med den økonomiske utviklingen for øvrig. Økonomisk vekst kjennetegnes bl.a. ved økt internasjonal spesialisering. Ved økonomisk vekst vil derfor enkelte næringer og bedrifter øke sine markedsandeler, mens andre får reduserte markedsandeler uten at det nødvendigvis gir uttrykk for endringer i konkurranseevnen for landet. Økt internasjonal arbeidsdeling vil for eksempel bidra til en underliggende nedgang i hjemmemarkedets andeler.

Markedsandelene på hjemmemarkedet for industrivarer beregnes ved forholdet mellom norske produsenters leveranser av industrivarer på hjemmemarkedet og den samlede innenlandske anvendelsen av samme typer varer. Siden den samlede innenlandske anvendelsen inkluderer import som vil ha en tendens til å øke ved økt internasjonal arbeidsdeling, vil det være en tendens til at hjemmemarkedets andeler faller. Det følger av dette at en bør sammenlikne utviklingen i hjemmemarkedets andeler mellom ulike land for å få et bilde på tap av markedsandeler på hjemmemarkedet som ikke kan tilskrives økt internasjonal arbeidsdeling. I tillegg til en trendmessig nedgang som følge av økende grad av internasjonal arbeidsdeling, vil utviklingen i hjemmemarkedets andeler også kunne avhenge av utviklingen i forholdet mellom importpriser og hjemmemarkedets priser. Det er vanskelig å tall-

feste hvor mye av nedgangen i hjemmemarkedets andeler de siste årene som kan tilskrives de ulike forklaringsfaktorene. En analyse¹ av de viktigste industrivarene kan imidlertid tyde på at vel halvparten av nedgangen i hjemmemarkedets andeler fra 1968 til 1994 skyldes økt internasjonal spesialisering. I tillegg har prisene på hjemmemarkedet økt klart kraftigere enn importprisene i denne perioden, noe som også har bidratt til tapet av hjemmemarkedets andeler. Utviklingen i dette prisforholdet kan imidlertid være påvirket av de samme bakenforliggende faktorer som tendensen til økende internasjonal arbeidsdeling. Spesielt kan lavere transportkostnader, bl.a. som følge av utviklingen innenfor informasjonsteknologi, ha bidratt til nedgang i forholdet mellom importpriser og hjemmemarkedets priser i alle land over tid. Den samlede betydningen av internasjonal arbeidsdeling for nedgangen i hjemmemarkedets andeler er derfor trolig enda større enn antydnet over.

Endringene i norsk industris *eksportmarkedsandeler* kan beregnes ved å sammenligne eksportveksten av tradisjonelle industrivarer (ekskl. skip og oljeplattformer) med veksten i vareimporten hos våre handelspartnere. Importtallene er aggregert med vektorer som gjenspeiler landenes betydning for norsk eksport. Til forskjell fra hjemmemarkedets andeler, tilsier økt internasjonal handel ingen tilsvarende trend i markedsandelene for eksport. Denne forskjellen henger sammen med at økt internasjonal handel bidrar til både økt eksport og import i det enkelte land. Forskyvninger i sammensetningen av norsk industris eksport i forhold til handelspartnerenes vareimport vil kunne gi endringer i den samlede eksportmarkedsandelen uten at det behøver å være endringer i markedsandelene for undergrupper av industrivarer. Tolkingsproblemet forsterkes når en måler utviklingen i markedsandeler for undergrupper av industrivarer med endringen i den samlede vareimporten hos handelspartnerne som indikator for markedsvekst.

¹ B. E. Naug (1999): "Modelling the Demand for Imports and Domestic Output", Discussion Papers No. 243, Statistisk sentralbyrå.

markedsandeler ute og hjemme. Grunnlaget for dette er utdypet i boks 5.6.

Siden den økonomiske utviklingen er kjennetegnet ved økt internasjonal spesialisering, vil hjemmemarkedsandelene over tid falle trendmessig. Norske hjemmemarkedsandeler bør derfor sammenliknes med hjemmemarkedsandelene hos handelspartnerne. Avvik i enkeltår kan ha sammenheng med at konjunkturutviklingen ikke er i fase i Norge og hos handelspartnerne. Ifølge foreløpige nasjonalregnskapstall var hjemmemarkedsandelene for hjemmekonkurrerende næringer relativt stabile fra midten av 1990-tallet og fram til 2002, mens det var en betydelig nedgang for de utekonkurrerende næringene. I 2003 og 2004 falt

imidlertid hjemmemarkedsandelen for hjemmekonkurrerende næringer betydelig, mens nedgangen var mer beskjeden for de utekonkurrerende næringene.

Foreløpige tall indikerer at eksportmarkedsandelene for tradisjonelle industrivarer har vært relativt stabile de siste tre årene til og med 2004. Siden 1990 har eksportmarkedsandelen samlet falt med om lag 12 prosent. Tapet av markedsandeler i denne perioden er særlig markert for de såkalt utekonkurrerende næringene, som bl.a. produserer metaller, kjemiske råvarer og treforedlingsprodukter. Innen verkstedsindustrien har eksportmarkedsandelen økt med hele 20 prosent siden 1990.

Kapittel 6

Økonomiske utsikter

6.1 Internasjonal økonomi

- Aktiviteten i internasjonal økonomi tok seg opp mot slutten av 2003, og veksten fortsatte gjennom fjoråret. USA ledet an i oppgangen, i hovedsak drevet av vekst i det private konsumet. I Japan avtok den høye veksttakten fra første halvdel av 2004 gjennom høsten. Utviklingen i euroområdet var relativt svak i andre halvår i fjor. Utenfor OECD-området er det særlig Kina som kan vise til svært høye vekstrater de siste årene, drevet av økte investeringer. Økningen i oljeprisen i fjor bidro til å dempe veksten i internasjonal økonomi, og mest markert i Kina og andre framvoksende økonomier.
- Veksten i verdensøkonomien vil holde seg godt oppe i 2005, selv om oppgangen avtar noe i styrke ifølge OECD. BNP i OECD-området anslås å øke med om lag 3 prosent i 2005 etter en vekst på 3½ prosent i 2004.
- BNP-veksten for Norges handelspartnere var om lag 2¾ prosent i 2004. OECD-anslagene innebærer om lag samme vekst i 2005. Arbeidsledigheten for handelspartnerne ventes å avta fra 6½ prosent i 2004 til om lag 6 prosent i 2006, mens det legges til grunn at konsumprisveksten i samme periode vil ta seg opp fra 1½ til 1¾ prosent.
- Nedsiderisikoen i internasjonal økonomi synes å ha økt. På kort sikt er den videre utviklingen i oljeprisen et usikkerhetsmoment. På noe lengre sikt er fortsatt de amerikanske ubalansene, med store underskudd på driftsbalansen og offentlige budsjetter en sentral risikofaktor. Brå tilpasninger, som innebærer et kraftig dollarfall og sterk, rask oppgang i langsiktige renter, vil kunne ramme den økonomiske aktiviteten. Kina blir en stadig viktigere aktør i verdensøkonomien. Hvorvidt den kinesiske økonomien får en "myk landing" er et betydelig usikkerhetsmoment. I tillegg kan sterk boligprisvekst i enkelte land over en periode øke faren for sterk oppbremsing av innenlandsk etterspørsel.

Den økonomiske veksten i USA holdt seg relativt godt oppe mot slutten av fjoråret, og på årsbasis økte BNP med i underkant av 4½ prosent i 2004.

Husholdningenes etterspørsel har vært den viktigste drivkraften bak oppgangen i amerikansk økonomi så langt. Lave renter og skatteletter har gitt sterk inntektsvekst, mens økte boligpriser har gitt grunnlag for større lånefinansiert forbruk. Også bedriftsinvesteringene har gitt betydelige bidrag til veksten det siste halvannet året. Investeringsoppgangen reflekterer bedret lønnsomhet i bedriftene. En svekkelse av amerikanske dollar, særlig mot euro, siden 2002 og økt aktivitet internasjonalt bidro til at eksporten og industriproduksjonen tok seg opp gjennom 2003 og 2004. Mye av etterspørselen har likevel rettet seg mot import, særlig fra asiatiske lavkostland, slik at nettoeksporten har bidratt negativt til BNP-veksten det siste året. OECD anslår at det amerikanske driftsbalanseunderskuddet øker videre fram mot 2006. Både OECD og Consensus Forecast¹ anslår at BNP-veksten i amerikansk økonomi avtar fra i underkant av 4½ prosent i 2004 til rundt 3¾ prosent i år. Sysselsettingen i USA er på vei opp, selv om veksten har vært relativt moderat i forhold til tidligere oppganger. Særlig har industrisysselsettingen utviklet seg svakere enn i tidligere oppgangskonjunkturer. Arbeidsledigheten, som nådde en topp på 6 prosent i 2003, ventes å avta ytterligere, til 5¼ prosent i år.

Konsumprisveksten i USA tok seg opp gjennom 2004. Oppgangen i energipriser bidro til å løfte prisveksten, men også utenom energi og matvarer, tok prisstigningen seg opp fra rundt 1 prosent for ett år siden til i overkant av 2 prosent ved inngangen til 2005. I markedet er det priset inn en fortsatt gradvis renteoppgang framover. Dollarkursen (handelsvektet) har svekket seg med mer enn 25 prosent siden begynnelsen av 2002. Denne svekkelsen sammen med høye energipriser og høy aktivitetsvekst i den amerikanske økonomien vil kunne bidra til økt prisvekst framover. På den annen side er det fortsatt ledig produksjonskapasitet og moderat lønnsvekst. Federal Reserve har

¹ I Consensus Forecast blir et utvalg prognosemakere spurt om deres anslag på sentrale økonomiske størrelser. "Anslagene" til Consensus er da gjennomsnittet av prognosemakernes anslag.

hevet renten fra 1 prosent i fjor sommer til $2\frac{3}{4}$ prosent i februar i år.

Gjeldsbelastningen i den amerikanske husholdningssektoren er høy, og husholdningene er særlig sårbare for et fall i boligprisene. De store amerikanske underskuddene på offentlige budsjetter og driftsregnskapet overfor utlandet utgjør en betydelig usikkerhetsfaktor for utviklingen internasjonalt på mellomlang sikt. Gjennom 1990-tallet reflekterte økningen i underskuddet først og fremst økende investeringer og konsum i USA, og ble motsvart av en sterk gjeldsoppbygging i foretakssektoren. Fra 2000 har veksten i underskuddet først og fremst vært knyttet til de betydelige finanspolitiske stimulansene, som har resultert i at balansen i statsfinansene ble svekket fra $1\frac{1}{2}$ prosent av BNP i 2000 til $-4\frac{1}{2}$ prosent i 2004. OECD anslår at underskuddet på den amerikanske driftsbalansen øker fra $4\frac{3}{4}$ prosent av BNP i 2003 til $6\frac{1}{2}$ prosent i 2006. Underskuddene legger beslag på en relativt stor andel av andre lands finansielle sparing, og amerikanske renter og verdien på dollaren er svært sårbare for endringer i utenlandske investorers etterspørsel etter amerikanske verdipapirer. Et ønske om å redusere beholdningen av amerikanske papirer kan gi en oppgang i langsiktige renter og et kraftig fall i dollarkursen.

Med en BNP-vekst på 2 prosent i 2004 har styrken i oppgangen i *euroområdet* vært klart svakere enn i de øvrige store regionene. Tysk økonomi, som står for rundt 30 prosent av euroområdets samlede BNP, utviklet seg særlig svakt i fjor. Oppgangen i euroområdet har først og fremst vært drevet av det internasjonale oppsvinget. En styrking av euroen har riktignok dempet eksportveksten noe, men det ventes likevel at bedriftsinvesteringene vil ta seg opp framover, bl.a. fordi lønnsomheten har økt. Etterspørselen fra husholdningene har så langt gitt moderate impulser. Høy arbeidsledighet og moderat vekst i disponibel realinntekt har bremsert oppgangen i det private forbruket og boliginvesteringene. OECD anslo i november i fjor en BNP-vekst i euroområdet på i underkant av 2 prosent i 2005, om lag som i 2004. Utviklingen i økonomiske indikatorer for euroområdet har imidlertid i stor grad trukket i retning av noe lavere vekst enn tidligere anslått. Mange prognosemakere har på denne bakgrunn nedjustert sine prognoser for euroområdet. Consensus Forecasts anslår nå veksten i inneværende år til 1,6 prosent, $\frac{1}{4}$ prosentpoeng lavere enn OECD, jf. tabell 6.1. Samtidig påpekes nedrisikoen i dette anslaget. Usikkerheten i vekstutsiktene knyttes i første rekke til den videre utviklingen i eurokursen. Fortsatt sterk euro kan

dempe den eksportledede veksten, samtidig som den forventede oppgangen i innenlandsk etterspørsel uteblir.

Verken OECD eller øvrige prognosemakere venter at veksten i euroområdet vil være sterk nok til å redusere den høye arbeidsledigheten noe særlig de nærmeste par årene. Oppgangen forventes å gi produktivitetsgevinster, mens sysselsettingen antas bare å øke moderat.

Moderat lønnsvekst og lavere importprisvekst som følge av den sterke euroen bidrar til å holde inflasjonen lav, og rentene i euroområdet ventes å holde seg lave framover. Det finanspolitiske rommet for å stimulere økonomiene er begrenset, fordi flere av de store landene er under press for å redusere sine budsjettunderskudd. Både Frankrike og Tyskland brøt i 2004 3-prosentgrensen for offentlige budsjettunderskudd som andel av BNP for tredje år på rad. I alt fem av de gamle EU-landene (EU-15) ventes å bryte grensen for budsjettunderskudd i 2005 og/eller 2006, blant annet på grunn av sterk vekst i regelstyrte utgifter.

Utvidelsen av EU i mai i fjor innebar at antall innbyggere i unionen økte med 75 mill. til 450 mill. *De nye medlemslandene* fortsatte de siste årenes positive økonomiske utvikling i 2004, med en anslått samlet BNP-vekst på over 5 prosent. De står i dag likevel bare for rundt 4 prosent av EUs totale BNP. De betydelige driftsbalanseunderskuddene til flere av disse landene er ikke opprettholdbare over tid. For å bli medlem i ØMU må Maastrichtkravene til offentlige finanser, inflasjon, renter og stabil valutakurs oppfylles. I flere av de nye medlemslandene er det i denne forbindelse behov for å gjennomføre betydelige strukturreformer.

I *Sverige* var BNP-veksten i fjor på $3\frac{1}{2}$ prosent, og den ventes å holde seg på om lag samme nivå også i år. Nettoeksporten ga det største vekstbidraget i 2004, men også bidraget fra innenlandsk etterspørsel var positivt. En moderat økning i privat konsum og en ekspansiv finanspolitikk ventes å bidra til veksten framover. Arbeidsledigheten i Sverige nådde en topp sommeren 2004, og det ventes en klar nedgang gjennom inneværende år. Inflasjonen i Sverige vil trolig ta seg opp etter hvert som det blir mindre ledig kapasitet i økonomien. I *Danmark* bidro lave renter og skattelettelser til sterk vekst i innenlandsk etterspørsel også i 2004. I tillegg har høy vekst internasjonalt gitt solid vekst i nettoeksporten. Lave renter og vekst i disponibel realinntekt ventes å bidra til fortsatt god vekst de neste årene.

I Japan var BNP-veksten $2\frac{3}{4}$ prosent i 2004. Oppgangen i fjor var bredt basert. Bedringen i arbeidsmarkedet har bidratt til å holde husholdnin-

genes etterspørsel oppe, og strukturelle reformer har bidratt til å styrke soliditeten i finansnæringen. Veksttakten avtok imidlertid i andre halvår i fjor, noe som må ses i sammenheng med de høye oljeprisene og en styrking av japanske yen mot amerikanske dollar og kinesiske yuan. Nettoeksporten bidro dermed til å trekke ned veksten i 3. kvartal, for første gang siden begynnelsen av 2002. Det ventes en mer moderat vekst i japansk økonomi i år enn i fjor. Den sterke veksten i Kina vil trolig være den viktigste drivkraften i den videre oppgangen i Japan. Det anslås at konsumprisene i år og neste år kan stige noe. Det vil i så fall innebære en avslutning av deflasjonsperioden som har hemmet innenlandsk etterspørsel. Japan har store underskudd i offentlige budsjetter. Pengepolitikken er ekspansiv med et rentenivå nær null.

I *Asia utenom Japan* har sterk eksportutvikling bidratt til høy vekst. De fleste land i regionen har intervenert i valutamarkedene og hindret at egne valutaer i særlig grad har styrket seg mot dollaren, noe som har understøttet den sterke eksportveksten.

Veksten i *kinesisk økonomi* har gjennom flere år vært meget sterk, og særlig har oppgangen i eksporttallet virksomhet vært høy. Dette har

bidratt til at Kina har blitt en viktig handelspartner for mange land. Blant annet utgjør import fra Kina nå 5 prosent av den samlede vareimporten til Norge, mot kun 3 prosent så sent som for to år siden. Også i andre land har andelen av importen fra Kina økt kraftig. Samtidig har Kinas egen import økt kraftig, og utviklingen i kinesisk økonomi har derfor blitt viktig for prisutviklingen på en rekke internasjonale råvarer. Den kinesiske økonomien har de seneste årene vært preget av høy BNP-vekst, stor kredittvekst og kraftig investeringsvekst. I 2003 utgjorde investeringene over 45 prosent av landets BNP. Sterk investeringsvekst har bidratt til overinvesteringer i blant annet stål- og sementindustrien. Det reflekterer den raske industrialiseringen og byggevirkksomheten i de store byene. Både OECD og IMF har påpekt faren for overoppheting av den kinesiske økonomien, og i fjor ble kredittpolitikken strammet inn gjennom administrative vedtak, i tillegg til at renten ble hevet. Kredittveksten har dermed falt sterkt. Alt i alt ble BNP-veksten også i 2004 høy, anslagsvis i overkant av 9 prosent ifølge OECD. Industriproduksjonen økte med om lag 15 prosent. Overskuddet på driftsbalansen var i fjor på om lag 2 prosent av BNP.

Tabell 6.1 Internasjonale hovedtall. Prosentvis endring fra året før.

	Bruttonasjonalprodukt				Konsumprisindeksen				Arbeidsledigheten (nivå)			
	2003 ¹		2004 ¹		2003 ¹		2004 ¹		2003 ¹		2004 ¹	
	OECD		CF		OECD		CF		OECD		CF	
Euroområdet	0,6	1,8	1,9	1,6	2,1	2,1	2,0	1,8	8,8	8,8	8,6	8,8
USA	3,0	4,4	3,3	3,7	2,3	2,6	2,4	2,5	6,0	5,5	5,3	5,2
Japan	1,4	2,7	2,1	0,9	-0,3	-0,1	0,1	-0,1	5,3	4,8	4,5	4,5
Storbritannia	2,2	3,1	2,6	2,6	1,4	1,3	1,7	1,8	5,0	4,7	4,7	2,7 ³
Tyskland	-0,1	1,6	1,4	1,0	1,0	1,7	1,3	1,3	9,1	9,2	9,3	11,1 ³
Frankrike	0,5	2,4	2,0	1,9	2,2	2,3	1,8	1,7	9,7	9,8	9,7	9,8
Sverige	1,5	3,5	3,3	3,0	1,9	0,4	1,8	0,7	4,9	5,6	4,9	..
Danmark	0,4	2,0	2,7	2,3	2,1	1,2	1,7	1,6	5,6	5,8	5,3	..
Finland	2,4	3,7	2,8	..	1,3	0,2	1,7	..	9,1	8,9	8,7	..
OECD-området	2,2	3,6	2,9	..	2,5	2,4	..	..	6,9	6,6	6,5	..
Kina	9,3	9,2	8,0	..	1,2	4,2	4,0	..	..	..	..	..
Norges handelspartnere	1,3	2,8	2,6	..	1,7	1,4	1,8	..	6,7	6,4	6,1	..
Norge ⁵	0,7 ⁴	3,5 ⁴	3,2 ⁴	3,2 ⁴	2,5	0,4	1,2	1,4	4,5	4,5	4,2	..

¹ For 2003 og 2004 er BNP-tallene for USA, Japan og EU-landene fra nasjonale kilder ellers er tallene hentet fra OECDs Economic Outlook 76.

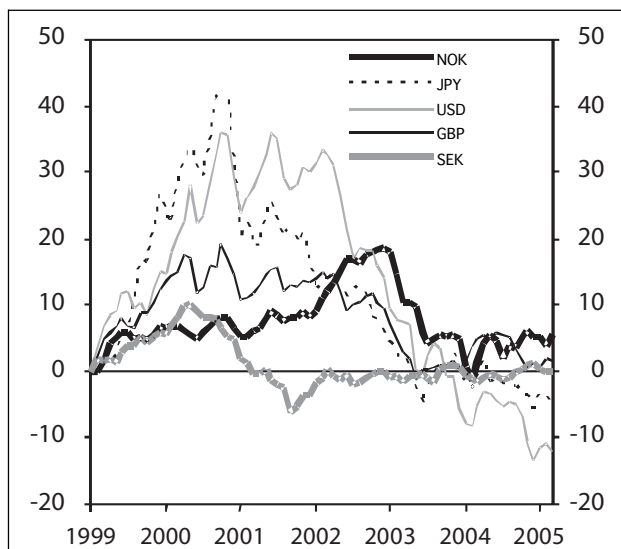
² Anslag for 2005 er fra Economic Outlook 76 og Consensus Forecast (mars 2005).

³ Arbeidsledigheten defineres forskjellig fra OECDs statistikk.

⁴ Fastlands-Norge.

⁵ Nasjonale tall for 2003 og 2004, jf. tabell 6.3.

Kilde: Statistisk sentralbyrå, OECD, Consensus Forecast og nasjonale kilder.

Figur 6.1 Valutakursutvikling. Prosentvis avvik fra gjennomsnittskurs mot euro i januar 1999. Fallende kurve angir svakere valutakurs i forhold til euro.

Rentenivået internasjonalt er lavt. Dette må bl.a. ses i sammenheng med at prisstigningen i de store økonomiene holder seg relativt lav, til tross for at oljeprisen har økt kraftig. I de fleste land ser det foreløpig ut til at de høye oljeprisene i liten grad har medført betydelige andrerundeeffekter i prisstigningen. Dette kan tyde på at inflasjonsforventningene nå er mer solid forankret enn ved tidligere perioder med betydelige oljeprissjokk. Det ventes at internasjonale renter i de nærmeste årene fortsatt blir liggende på lave nivåer. Etter den sterke oppgangen i 2003 ligger internasjonale *aksjemarkeder* nå på om lag samme nivåer som ved inngangen av 2004. *Valutamarkedene* har siden 2002 vært preget av at amerikanske dollar har svekket seg særlig mot euro. Ved årsskiftet nådde euroen rekordsterke 1,36 mot dollaren, og på tre år har dollaren svekket seg med om lag 35 prosent mot euro. Sentralbankene i Japan, Kina og i noen grad andre asiatiske land har intervenert i valutamarkedet for å søke å motvirke styrkingen av egne valutaer mot dollar.

6.2 Norsk økonomi

- Aktiviteten i fastlandsøkonomien utviklet seg svakt gjennom 2002 og inn i 2003, men har deretter vært i oppgang. BNP for Fastlands-Norge økte med hele 3,5 prosent i 2004, men virkningene i arbeidsmarkedet har så langt vært moderate. På årsbasis økte sysselsettingen i fjor svakt og nedgangen i arbeidsledigheten var meget beskjeden. Sesongjusterte tall viser

imidlertid en klar økning i sysselsettingen og tendenser til nedgang i arbeidsledigheten gjennom 2004. Justert for normale sesongvariasjoner var summen av antall registrerte, helt arbeidsledige og personer på tiltak 102 800 ved utgangen av mars 2005, nær 6000 færre enn årsgjennomsnittet for 2004.

- Lave renter, lav prisvekst, svekket kronekurs, økte petroleumsinvesteringer og økt etterspørsel fra utlandet var viktige drivkrefter i norsk økonomi i 2004. Det var høy vekst i husholdningenes konsum og boliginvesteringer, og private fastlandsbedrifter økte sine investeringer. Veksten i tradisjonell vareeksport tok seg også noe opp. Sterk økning i importen bidro imidlertid til å dempe effektene fra høyere etterspørsel til norsk produksjonsutvikling.
- Prognosene fra Finansdepartementet, Norges Bank og Statistisk sentralbyrå peker alle i retning av en fortsatt høy aktivitetsvekst i fastlandsøkonomien i 2005, i stor grad stimulert av de samme faktorer som året før. Det ligger an til ny sterk vekst i petroleumsinvesteringene. Sysselsettingen ventes å øke klart, og arbeidsledigheten antas å bli noe redusert. Husholdningenes forbruk ventes å øke markert, og investeringene i Fastlands-Norges næringsliv og i boliger antas å øke. Den tradisjonelle vareeksporten ligger an til å øke noe mer enn i fjor. Samtidig vil trolig importen forsette å øke kraftig.

Etter en svak utvikling i aktiviteten i fastlandsøkonomien i 2002, kom et omslag på vårparten i 2003, og norsk økonomi har deretter vært i markert oppgang. Den svake utviklingen gjennom 2002 og inn i 2003 bidro til at de foreløpige nasjonalregnskapstallene for 2003 viser en vekst i *BNP for Fastlands-Norge* på bare 0,7 prosent, mens veksten i 2004 ifølge de første foreløpige regnskapstallene var 3,5 prosent. En svak produksjonsutvikling både i oljevirksomheten og utenriks sjøfart bidro til en lavere vekst i BNP-totalt enn for Fastlands-Norge begge år.

Omslaget i økonomien startet med at petroleumsinvesteringene igjen tok til å vokse sterkt i siste halvdel av 2002, etter et markert fall fra toppnivået i 1998. I begynnelsen av 2003 tok den tradisjonelle vareeksporten til å vokse, etter svak utvikling gjennom de to foregående årene. Også offentlige investeringer tok seg kraftig opp. Fra og med 2. kvartal 2003 skjøt veksten i husholdningenes konsum ny fart. Mot slutten av 2003 fulgte boliginvesteringene og investeringene i tjenesteytende næringer opp det samme mønsteret, mens konsumveksten i offentlig sektor tok seg klart opp i

begynnelsen av 2004. Litt senere på året begynte også industriinvesteringene og investeringene i andre vareproduserende næringer å øke. Omslaget i etterspørselen ga en klar vekst i norsk produksjon i 2004, men i enda sterkere grad en kraftig importvekst.

Selv om både oljeinvesteringene og den internasjonale konjunkturoppgangen har gitt sine bidrag til omslaget, har *rente- og valutakursutviklingen* utvilsomt gitt de sterkeste bidragene. Økt rente og rentedifferanse mot utlandet gjennom 2002 bidro til avdemping av den innenlandske etterspørselen, samtidig med at kronen styrket seg kraftig. Rentenedgang fra slutten av 2002 til begynnelsen av 2004 reverserte dette. Pengemarkedsrentene i Norge var i 2004 rekordlave og lavere enn i euroområdet. Den importveide kronekursen har svingt mye, men kronen har det siste året likevel hele tiden vært markert svakere enn i andre halvår 2002.

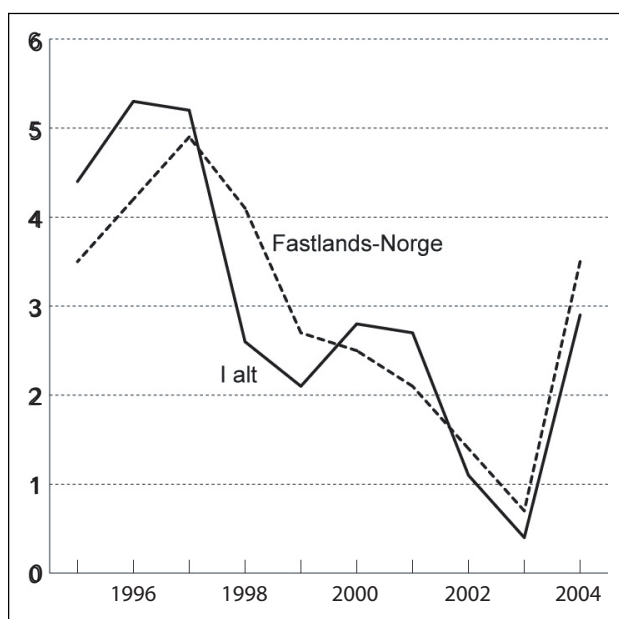
Disponibel realinntekt i husholdningene økte i fjor med 4,3 prosent, litt mindre enn året før og nesten en halvering av veksten i forhold til 2002. Husholdningenes inntektsutvikling har imidlertid i de senere årene vært betydelig påvirket av svingninger i utbyttebetalinger, som trolig i stor grad har vært skattemotiverte. Endringene i denne inntektskomponenten påvirker trolig i liten grad husholdningens forbruk. Husholdningens disponible realinntekt *utenom aksjeutbytte* har vist en forholdsvis jevn økende vekst etter 2000. Som en skulle vente, finner en mye av dette forløpet igjen i utvik-

lingen i *husholdningenes forbruk*. Etter en beskjeden vekst i forbruket på 1,8 prosent i 2001, var økningen i de to påfølgende årene 3,0 prosent, mens veksten i fjor var 4,3 prosent. Til sammenlikning har gjennomsnittlig konsumvekst de siste 20 årene vært 2,8 prosent. Renteutviklingen påvirker husholdningenes konsum dels gjennom virkningen på husholdningens inntekter og dels gjennom avveiningen av konsum over tid. Realrenter etter skatt ble mer enn halvert fra 2002 til 2003, men økte svakt i 2004.

Etter at *investeringene* i fast kapital falt hvert eneste år etter 1998, økte de kraftig i fjor. Investeringsnedgangen i 2003 var 2,0 prosent, mens de foreløpige nasjonalregnskapstallene viser en vekst på 8,9 prosent i 2004. Utviklingen etter 1998 har vært svært forskjellig mellom de ulike næringene, men i fjor økte investeringene i de aller fleste næringer. Etter fire år med fall har det i de to siste årene vært en markert økning i petroleumsinvesteringene. I fjor økte investeringene i Fastlands-Norge med 6,2 prosent. Sterk vekst i boliginvesteringer og investeringer i annen privat tjenesteyting, hvor det var nedgang i de to foregående årene, ga kraftige bidrag til investeringsveksten. Det var også en klar vekst i investeringene i kraftforsyning i fjor, etter meget sterk vekst også de to foregående årene. Også industriinvesteringene økte i 2004, etter å ha falt betydelig i 2003.

En moderat internasjonal konjunkturoppgang og økt produksjonskapasitet i aluminiumsindustrien har bidratt til at veksten i den *tradisjonelle vareeksporten* har tatt seg opp de to siste årene, etter to år med meget lav vekst. I det siste året har det også vært klar eksportvekst for verkstedsprodukter, andre industriprodukter og treforedlingsprodukter. I 2003 økte eksporten av raffinerte petroleumsprodukter kraftig, men denne falt litt tilbake i fjor. Moderat vekst i innenlandsk etterspørsel, og spesielt investeringsnedgangen i 2003, bidro til at *importvolumet* lenge økte forholdsvis beskjedent. Oppsvinget i økonomien i 2003 og spesielt investeringsomslaget og den sterke konsumveksten i 2004 bidro til kraftig importvekst i fjor.

Overskuddet på *driftsbalansen overfor utlandet* har vært meget høyt i flere år. På grunn av lav oljepris var overskuddet på driftsbalansen i 1998 på bare en halv milliard kroner. Høye oljepriser har bidratt til at overskuddene de fem siste årene har vært rundt 200 milliarder kroner. Gjennomsnittsprisen på Brent Blend økte fra 96 kroner per fat i 1998 til hele 252 kroner per fat i 2000. Deretter har gjennomsnittsprisen ligget rundt 200 kroner, mens den i fjor kom opp i 257 kroner per fat.

Figur 6.2 BNP - volumvekst fra året før i prosent

Kilde: Statistisk sentralbyrå

Sysselsettingen falt svakt gjennom 2003 og inn i 2004, men konjunkturoppgangen har deretter ført til at utviklingen har snudd. Justert for normale sesongvariasjoner økte sysselsettingen ifølge KNR med 12 500 personer eller 0,5 prosent fra 1. til 4. kvartal i fjor. Et lavt sysselsettingsnivå ved inngangen til 2004 bidro til at veksten på årsbasis bare ble 0,2 prosent. Målt som andelen av befolkningen i aldersgruppe 16-74 år falt sysselsettingen i fjor, for femte år på rad.

Veksten i sysselsettingen i 2004 skriver seg i hovedsak fra private tjenesteytende næringer og bygge- og anleggsvirksomhet. I offentlig forvaltning var det en liten nedgang i sysselsettingen i fjor etter nedgang også året før. Sysselsettingsnedgangen i vareproduserende næringer fortsetter for sjette året på rad.

Etter jevn vekst i sykefraværet noen år viser tall fra sykefraværstatistikken en markert nedgang i fjor. I 2004 ble fraværet redusert med over 13 prosent i forhold til 2003. Isolert sett representerer dette en økning i arbeidskraftsinnsatsen med 1,1 prosent. Fra 4. kvartal 2003 til 4. kvartal 2004 var nedgangen 25 prosent. Utviklingen i sykefraværet har trolig bidratt til å redusere veksten i sysselsettingen og dermed bidratt til å dempe nedgangen i arbeidsledigheten.

Arbeidsstyrken defineres som summen av sysselsatte og arbeidsledige. Utviklingen i arbeidsstyrken påvirkes av utviklingen i demografiske for-

hold, som endringer i befolkningens størrelse og sammensetning (inkludert innvandring), men også av atferdsendringer (endringer i yrkesaktiviteten for ulike grupper). Gitt konstante yrkesfrekvenser etter kjønn, alder, utdanningsnivå og utdannings- og pensjonsmottakerstatus er befolkningsutviklingen isolert sett beregnet å bidra til å øke arbeidsstyrken med 13 000 personer årlig i de nærmeste årene. Om lag 60 prosent av denne økningen er knyttet til den anslåtte innvandringen i befolkningsframskrivningen som er lagt til grunn. Arbeidsstyrken i de to siste årene har vært nær uforandret, noe som innebærer at det gjennomgående har vært en nedgang i yrkesfrekvensene.

Arbeidsledighetsraten ifølge AKU var i 1998 og 1999 på årsbasis 3,2 prosent, det laveste nivået de siste 15 år. Arbeidsledigheten økte deretter til midten av mars 2003, og som årsgjennomsnitt var den da kommet opp i 4,5 prosent. Etter toppen i 2003 har det vært en svak tendens til redusert ledighet, men årsgjennomsnittet for fjoråret ble likevel det samme som året før.

Justert for normale sesongvariasjoner nådde summen av personer på tiltak og registrerte ledige ved arbeidskontorene en bunn på om lag 65 000 personer i mai 1999. Deretter økte ledigheten målt på denne måten helt til desember 2003, da litt over 112 000 personer var ledige. Siden mai 2004 har ledigheten blitt noe redusert og justert for normale sesongvariasjoner var den på 102 800 personer ved

Tabell 6.2 Arbeidsmarkedet ifølge arbeidskraftsundersøkelsen (AKU), 1000 personer

	Nivå	Endring fra året før				
	2004	2000	2001	2002	2003	2004
Arbeidsstyrke	2382	17	12	17	-3	7
Sysselsatte	2276	11	9	8	-17	7
16-24	272	-2	-7	4	-6	0
25-54	1604	-2	-9	-17	-28	1
55-74	401	10	27	20	19	6
Kvinner	1074	6	7	12	-5	3
Menn	1201	3	2	-4	-12	3
Deltidssysselsatte	613	-14	8	10	3	13
Undersysselsatte ¹	98	-2	1	7	11	12
Midlertidig ansatte	210				-11	12
Arbeidsledige	106	6	3	9	14	-1
Kvinner	45		3	3	4	0
Menn	62	4	0	6	10	0

¹ Deltidssysselsatte som ønsker lengre arbeidstid

Kilde: Statistisk sentralbyrå

utgangen av mars 2005. Som årsgjennomsnitt var det 108 500 personer på tiltak eller registrert ledige i 2004, litt mer enn året før. Antallet på tiltak økte med 2 600, mens antallet registrert helt ledige ble redusert med 1 100.

Mens ledigheten i de to foregående årene økte i alle *fylker*, gikk endringene fra 2003 til 2004 i forskjellige retninger og var gjennomgående små. Den største økningen i ledighetsraten var i Oslo, Sogn og Fjordane og Troms, mens den sterkeste reduksjonen var i Agder, Rogaland, Hordaland og Trøndelag. Ledighetsraten var i 2004 lavest i Akershus og Oppland, med under 3,0 prosent. Den høyeste ledigheten hadde Finnmark med 5,7 prosent og Oslo med 5,1 prosent.

Det har også vært forskjeller i utviklingen i arbeidsledighet mellom *yrkesgrupper*. Ledighetsøkningen fra 2003 til 2004 var størst for grupper innen helse, pleie og omsorg, service- og handelsarbeid. Den klart største nedgangen i ledighet i denne perioden var i industri- og bygge- og anleggsarbeid. Nivået på ledigheten er likevel fremdeles høyest innenfor disse gruppene, samt i servicearbeid. Det laveste ledighetsnivået i fjor var innen primærnæringene, helse, pleie og omsorg samt i undervisningsarbeid. Mens ledigheten økte klart innen alle *utdanningskategorier* fra 2002 til 2003, var det fra 2003 til 2004 særlig blant de med høyere utdanning at ledigheten fortsatte å øke. Nivået på ledigheten er imidlertid fremdeles klart høyest i gruppene med lavest utdanning.

Mens antall langtidsledige gikk ned fra 2003 til 2004, økte antall korttidsledige i samme periode. Arbeidsledige med en varighet på 26 uker eller lenger regnes som langtidsledige ifølge Aetat. I 1999 og 2000 utgjorde de langtidsledige om lag 25 prosent av de helt arbeidsledige. Deretter steg andelen langtidsledige til 28,4 prosent i 2003. I 2004 var 27,3 prosent definert som langtidsledige. Utviklingen i langtidsledigheten må sees i sammenheng med omfanget av arbeidsmarkedstiltak.

Fra og med statsbudsjettet for 2002, har *finanspolitikken* vært utformet med utgangspunkt i den såkalte "handlingsregelen for finanspolitikken". Ifølge denne skal innretningen av finanspolitikken sikte mot en jevn og opprettholdbar innfasing av petroleumsinntektene, i tillegg til at den skal virke stabiliserende på økonomien. Regelen er konkretisert ved at det strukturelle, oljekorrigerende budsjettunderskuddet over tid skal tilsvare den forventete realavkastningen av Petroleumsfondet ved inngangen til budsjettåret, der forventet realavkastning er satt til 4 prosent.

I *nasjonalbudsjettet* for 2005 ble det strukturelle underskuddet på statsbudsjettet i 2004 anslått til 58

milliarder kroner, 24 milliarder kroner mer enn det 4-prosentregelen isolert sett skulle tilsi. I nysalderingsproposisjonen er anslaget på det oljekorrigerende underskuddet økt med 9 milliarder kroner fra Nasjonalbudsjettet, men nye anslag for det strukturelle underskuddet i 2004 vil først bli lagt frem i Revidert nasjonalbudsjett til våren.

Målt i forhold til trend-BNP for Fastlands-Norge, ble det *strukturelle budsjettunderskuddet* i nasjonalbudsjettet for 2005 anslått å øke med 0,7 prosentpoeng fra 2003 til 2004. Økningen for 2005 ble anslått til 0,4 prosentpoeng, men det foreslåtte finanspolitiske opplegget for 2005 ble beregnet å virke om lag konjunkturnøytralt på 2005. For 2005 ble avviket fra 4-prosentregelen reelt sett anslått å bli litt mindre enn året før.

I forskriften for *pengepolitikken* heter det at pengepolitikken skal sikte mot stabilitet i den norske kronens nasjonale og internasjonale verdi, herunder også bidra til stabile forventninger om valutakursutviklingen. Samtidig skal pengepolitikken understøtte finanspolitikken ved å bidra til å stabilisere utviklingen i produksjon og sysselsetting. Det operative målet for Norges Banks rentesetting er en vekst i konsumprisene som over tid er nær 2,5 prosent. Norges Bank skal i sin rentesetting se bort fra de direkte effektene på konsumprisene som skyldes endringer i skatter, avgifter og særskilte, midlertidige forstyrrelser.

Norges Bank satte 3. juli 2002 *styringsrenten* opp med 0,5 prosentpoeng, etter å ha holdt den uforandret på 6,5 prosent siden 13. desember 2001. Mot slutten av 2002 endret Norges Bank vurderingene av blant annet inflasjonsutsiktene. 12. desember ble styringsrentene satt ned med 0,5 prosentpoeng, og renten ble deretter justert ned med nye 0,5 eller 1,0 prosentpoeng i hvert rentemøte frem til og med september 2003. Styringsrenten var etter dette 2,5 prosent. Mot slutten av 2003 og i begynnelsen av 2004 ble styringsrentene senket med ytterligere 0,25 prosentpoeng i 3 omganger. 12. mars 2004 var foliorenten med det kommet ned i 1,75 prosent, og den har per april 2005 ikke blitt endret.

12-månedersveksten i konsumprisindeksen justert for avgiftsendringer og uten energivarer (KPI-JAE) var i februar 2005 0,7 prosent, mens 12-månedersveksten i konsumprisindeksen i alt var 1,0 prosent. Prisutviklingen i de siste par årene er nærmere omtalt i kapittel 4, mens Beregningsutvalgets prognose for 2005 presenteres i avsnitt 6.3. I den siste inflasjonsrapporten fra Norges Bank, som ble lagt frem 16. mars i år, er prognosene basert på terminrenter som gir en økning i pengemarkedsrenta på om lag $\frac{3}{4}$ prosentpoeng fra 4. kvartal 2004 til 4.

kvartal 2005. Hovedstyret i Norges Bank sa samtidig at hensynet til å stabilisere utviklingen i produksjon og sysselsetting isolert sett trekker i retning av høyere rente, men at hensynet til å bringe inflasjonen tilbake til målet og forankre inflasjonsforventningene likevel tilsier en fortsatt ekspansiv pengepolitikk. *Pengemarkedsrenten* nådde en topp i august 2002 med vel 7,6 prosent for 3 månedersrenten og har deretter utviklet seg om lag parallelt med styringsrenten. I store deler av 2004 lå pengemarkedsrenten stabilt rundt 2,0 prosent og denne utviklingen har fortsatt inn i 2005.

Etter at *norske kroner* styrket seg kraftig mot de fleste valutaer i 2002, svekket kronen seg gjennom 2003 og til midt i februar 2004, hvor den importveide kroneverdien var 17 prosent lavere enn da kronen var på det sterkeste tidlig i januar 2003. Deretter styrket kronen seg, og var ved inngangen til 2005 på nivå med gjennomsnittet i 2003, 6 prosent sterkere enn gjennomsnittet de foregående 10 årene. Som årsgjennomsnitt svekket den importveide kronkursen seg med 1,3 prosent i 2003 og 3,0 prosent i 2004. I industriens effektive kronekurs har europeiske valutaer en noe større vekt, og målt med denne indeksen har kronen svekket seg noe mer de to siste årene, med 3,0 prosent i 2003 og 3,8 prosent i 2004. Midt i mars 2005 er kroneverdien målt med de to indeksene om lag som ved utgangen av 2004, etter i en mellomliggende periode å ha ligget noe svakere.

Utviklingen i de to kronekursindeksene gjennom 2003 og 2004 reflekterer i hovedsak bevegelser i *euro-kursen*. Amerikanske dollar (USD) har imidlertid svekket seg kraftig mot de fleste av verdens valutaer, og i februar i 2004 var kronen like sterk målt mot USD som ved inngangen til 2003. Norske kroner styrket seg kraftig mot USD gjennom 4. kvartal i fjor, og var ved utgangen av fjoråret 13 prosent sterkere enn ved inngangen til 2003. I vedlegg 7 er det redegjort nærmere for valutakursutviklingen.

De siste publiserte *prognosene* fra Finansdepartementet, Norges Bank og Statistisk sentralbyrå (SSB) for utviklingen i norsk økonomi i 2005 er ganske samstemte. De peker mot en fortsatt konjunkturoppgang, hvor lav rente, økte petroleumsinvesteringer og forholdsvis høy vekst i norske eksportmarkeder er viktige drivkrefter. Prognosene er basert på en pengemarkedsrente på 2,2 - 2,5 prosent som gjennomsnitt for 2005. Som årsgjennomsnitt har Norges Bank og SSBs prognoser basert seg på en kronestyrking på rundt 2 prosent, mens Finansdepartementets anslag fra tidlig i fjor høst var basert på en om lag uendret kronekurs fra 2004 til 2005.

Husholdningenes *forbruk* anslås å øke med 4,0-4,5 prosent i 2005. Sysselsettingsvekst bidrar til forholdsvis høy vekst i disponibel realinntekt, som sammen med svært lav realrente er viktige faktorer bak det relativt høye konsumanslaget. Konsumet i offentlig forvaltning ventes å øke med knappe 2 prosent i år.

Det ligger an til en enda kraftigere økning i *petroleumsinvesteringene* i år enn i fjor. SSBs og Norges Banks prognoser, som er de ferskeste, gir en økning på opp mot 25 prosent, mens Finansdepartementets anslag innebærer en vekst på 13 prosent. Investeringene i Fastlands-Norge er antatt å øke i om lag samme størrelsesorden som i fjor. Det legges til grunn at investeringene i offentlig forvaltning blir om lag som i fjor, mens både næringslivsinvesteringene og boliginvesteringer bidrar til veksten.

Som årsgjennomsnitt ventes den økonomiske veksten hos våre handelspartnere å holde seg bra oppe i 2005, men noe lavere enn i fjor. I prognosene vokser *tradisjonell vareeksport* i 2005 med rundt 5 prosent.

Klar innenlandsk etterspørselsvekst og en god eksportutvikling ventes å bidra til en fortsatt markert økning i aktivitetsnivået, selv om importen trolig vil øke mye også i 2005. Veksten i *BNP Fastlands-Norge* anslås å bli om lag som i fjor med rundt 3,5 prosent. BNP i alt ligger an til å øke om lag like sterkt. Oljeprisene målt i kroner er antatt å gå noe ned fra 2004 til 2005, men fortsatt holde seg på et høyt nivå. *Overskuddet på driftsbalansen* vil trolig reduseres noe, men likevel fortsatt være på over 200 milliarder kroner.

Prognosene fra Finansdepartementet, Norges Bank og Statistisk sentralbyrå viser at det ventes en økning i antall *sysselsatte* i 2005 med en vekst på rundt 1 prosent fra året før. Det er en arbeidsdag mindre i 2005 enn i 2004, noe som isolert bidrar til å redusere gjennomsnittlig arbeidstid per sysselsatt. En usikkerhetsfaktor er om den senere tids nedgang i sykefraværet vil fortsette. Det ventes at arbeidsledigheten vil gå klart ned i inneværende år. Målt ved AKU anslås ledigheten på årsbasis til om lag 4,0 prosent. Usikkerheten i utviklingen i arbeidsledigheten er knyttet til det generelle aktivitetsnivået i norsk økonomi, men også til produktivitsveksten, utviklingen i gjennomsnittlig arbeidstid og arbeidsstyrken.

SSBs anslag for *lønnsveksten* i 2005 er 3,8 prosent, mens Norges Bank har anslått en lønnsvekst på 4 prosent. Anslagene på *prisveksten* målt ved KPI er henholdsvis 1,4 og 1 1/4 prosent i 2005. Den underliggende inflasjonen, målt ved KPI justert for avgiftsendringer og uten energivarer, ventes som årsgjennomsnitt å ligge litt lavere.

Tabell 6.3 Utviklingen i noen makroøkonomiske hovedstørrelser. Prosentvis endring fra året før der ikke annet fremgår

	2003	2004	2005		
	Regnskap	Regnskap	SSB ¹	NB ²	FIN ³
Konsum i husholdninger og ideelle organisasjoner	3,0	4,3	4,5	4 ¼	4,0
Konsum i offentlig forvaltning	1,4	2,0	1,7	1 ¾	1,7
Bruttoinvesteringer i fast kapital	-2,0	8,9	10,8	..	5,8
- Fastlands-Norge	-2,2	6,2	4,9	7 ¼	3,2
- Utvinning og rørtransport	16,9	11,5	23,9	25	13,2
Eksport	1,6	1,3	3,3	..	3,2
- Tradisjonelle varer	5,1	3,0	4,5	5 ½	5,1
Import	2,2	9,0	7,1	7 ½	5,0
- Tradisjonelle varer	4,3	11,1	5,6	..	5,2
Bruttonasjonalprodukt	0,4	2,9	3,7	3 ¾	3,1
- Fastlands-Norge	0,7	3,5	3,8	4	3,1
Sysselsatte personer	-0,6	0,2	1,0	1 ½	0,8
Utførte timeverk	-1,2	2,2 ⁴	1,4 ⁴	..	0,5
Arbeidsledighetsrate -AKU (nivå)	4,5	4,5	4,1	4	4,1
Årslønn	4,5	3,6 ⁵	3,8 ⁶	4	4,0
Konsumprisindeksen	2,5	0,4	1,4	1 ¼	2 ¼ ⁷
Driftsbalansen, mrd. kroner	201	231	247	..	212
Husholdningenes disponible realinntekt	4,7	4,3	3,2	..	..
MEMO:					
Pengemarkedsrente (nivå)	4,1	2,0	2,2	2,3	2,1
Importveid kronekurs ⁸	1,3	3,0	-1,7	-2,3	0
Gjennomsnittlig lånerente ⁹ (nivå)	6,7	4,2	4,2	..	..
Råoljepris ¹⁰ i kroner (nivå)	205	257	268	..	230

¹ Anslag ifølge Statistisk sentralbyrå, Økonomiske analyser 1/2005, mars 2005.² Anslag ifølge Norges Bank. Inflasjonsrapport 1/2005, mars 2005.³ Anslag ifølge Finansdepartementet, St.meld. nr. 1 (2004-2005), oktober 2004.⁴ Fastlands-Norge⁵ Beregningsutvalgets anslag⁶ Lønn per normalårsverk - som også inneholder overtid.⁷ Basert på avgiftsforutsetninger som isolert sett bidrar til å øke KPI med 0,2 prosent mer enn det vedtatte statsbudsjettet.⁸ Positivt tall innebærer svekket krone.⁹ Husholdningenes lånerente i private finansinstitusjoner.¹⁰ Gjennomsnittlig spotpris Brent Blend.

6.3 Anslag på konsumprisutviklingen i 2005

Konsumprisene (KPI) økte i gjennomsnitt med 0,4 prosent fra 2003 til 2004. Den lave prisveksten må blant annet ses i sammenheng med at høye strømpriser på begynnelsen av 2003 bidro til at konsumprisene i 1. kvartal 2004 var lavere enn i samme periode året før. Prisveksten tiltok etter hvert som denne effekten ble uttømt. Justert for avgiftsendringer og utenom energivarer (KPI-JAE) var prisveksten lav og stabil fram til og med august i fjor, men veksten tiltok mot slutten av året. Prisene på importerte konsumvarer har falt de siste tre årene. Nedgangen har imidlertid vært avtakende. På årsbasis økte KPI-JAE med 0,3 prosent fra 2003 til 2004, mot en vekst på 1,1 prosent i 2003.

I februar 2005 var konsumprisene 1,0 prosent høyere enn i samme måned i fjor. Det var 0,1 prosent lavere enn i januar. Justert for avgiftsendringer og utenom energivarer var prisveksten 0,7 prosent i februar og dette var uendret fra januar. Prisene på importerte konsumvarer falt med 1,1 prosent fra februar 2004 til februar i år, mot en tolv måneders vekst på -0,8 prosent i januar.

Utvalget har som tidligere år vurdert prisutviklingen for inneværende år. Slike anslag vil alltid være usikre. I vedlegg 1 gis en nærmere beskrivelse av forutsetninger og bakgrunn for anslagene.

Utvalget har også i denne rapporten gjennomført beregninger med den makroøkonomiske modellen Kvarts. I modellberegningene er det lagt til grunn forutsetninger om bl.a. utviklingen i kronkursen, importpriser, råoljepriser og elektrisitetspriser, samt tatt hensyn til effekter på prisutviklingen av avgiftsopplegget.

For avgiftene er Stortingets budsjettvedtak lagt til grunn. Samlet sett anslås avgiftsøkningene i 2004 og 2005 å øke prisveksten med om lag 0,4 prosentpoeng fra 2004 til 2005 utover et prisjustert avgiftsopplegg. Det er i hovedsak en økning i den generelle merverdiavgiften med 1 prosentpoeng som bidrar til prisstigningen, jf. nærmere omtale i vedlegg 1.

Elektrisitetsprisene falt i fjor med i underkant av 9 prosent etter en vekst på knapt 37 prosent året før. Som følge av en normalisering etter høye priser vinteren 2003, var elektrisitetsprisene i januar i fjor 30 prosent lavere enn i samme måned året før. Normale sesongvariasjoner tilsier at elektrisitetsprisene er lavere om sommeren enn om vinteren, og prisene falt fram mot sommeren i fjor. Prisene økte moderat utover høsten, men falt noe igjen de siste månedene av fjoråret. I februar i år var elektrisitetsprisene 10,6 prosent lavere enn i februar

2004. Utvalgets anslag på elektrisitetsprisene til husholdningene er basert på at prisene vil utvikle seg i tråd med kontraktene inngått i terminmarkedet i første halvdel av februar. Det er da lagt til grunn at elektrisitetsprisene vil øke mer mot slutten av året enn i fjor. På årsbasis anslås elektrisitetsprisene å falle med 10 prosent fra 2004 til 2005.

Spotprisen på råolje (Brent Blend) var i gjennomsnitt om lag 38,2 USD eller 257 kroner pr. fat i 2004, mot en gjennomsnittlig pris på 204 kroner pr. fat i 2003. Prisen steg betydelig i løpet av fjoråret, og nådde en topp på over 50 USD pr. fat i oktober. Sterk økning i etterspørselen og uroligheter i Irak bidro i stor grad til den høye prisveksten. Hittil i år har oljeprisen i gjennomsnitt vært om lag 290 kroner pr. fat. Utvalget har lagt til grunn en gjennomsnittlig oljepris på om lag 270 kroner pr. fat i 2005, som tilsvarer en økning på 5 prosent fra 2004 til 2005.

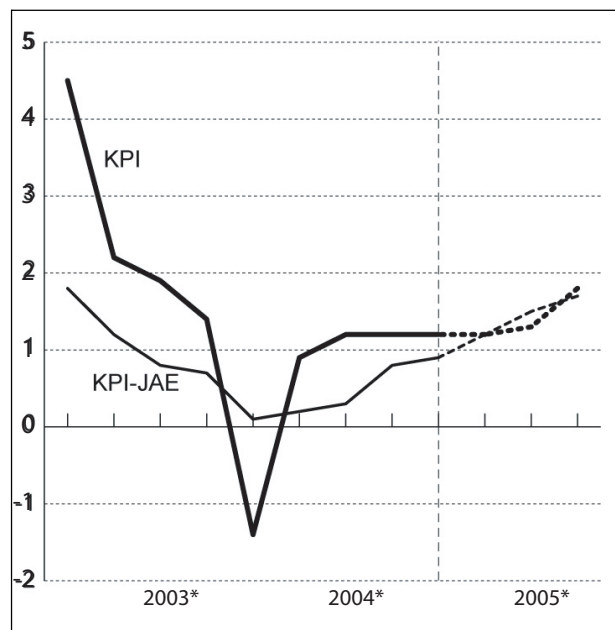
Utvalget har teknisk lagt til grunn at det gjennomsnittlige nivået på den importveide kronekursen resten av året blir om lag som nivået de siste 6 månedene i fjor. Denne forutsetningen innebærer at norske kroner på årsbasis styrkes med 0,8 prosent fra 2004 til 2005.

Utviklingen i prisene på importerte konsumvarer i konsumprisindeksen er avhengig av utviklingen i importprisene og av marginene i varehandelen. Veksten i importprisene på konsumrelaterte varer kan foreløpig anslås til 1,3 prosent fra 2003 til 2004. Veksten kom i hovedsak mot slutten av 2003 og i begynnelsen av 2004. Importprisene påvirkes i stor grad av utviklingen i kronkursen. I tillegg har en vridning i importen fra høykostland til lavkostland bidratt til å trekke ned prisveksten. Utvalget har lagt til grunn fortsatt økning i andelen av importen fra Kina og andre lavkostland i anslaget for 2005. Det kan bidra til å holde prisene lave også framover. Utvalget anslår at importprisene for konsumrelaterte varer på årsbasis faller med 0,7 prosent fra 2004 til 2005. Det er imidlertid lagt til grunn at nedgangen i importprisene på konsumrelaterte varer vil avta gjennom året. Det vil ta tid fra endringer i importprisene slår ut i prisene på importerte konsumvarer i KPI. Det må ses i sammenheng med at importørene kan ha inngått valutasi-kringsavtaler. I tillegg vil konkurransesituasjonen på grossist- og detaljistleddet ha betydning for i hvilken grad og med hvilken hastighet endringer i importprisene slår gjennom på konsumprisene. Det er en tendens til at marginene i varehandelen øker når kronen styrker seg og avtar når kronen svekker seg. På den måten bremses utslagene av valutakurssvingninger på prisene til konsumentene.

Beregningen på KVARTS-modellen gir en gjennomsnittlig stigning i konsumprisene fra 2004 til 2005 på 1,4 prosent, og også en prisvekst justert for avgiftsendringer og utenom energivarer på 1,4 prosent. Dersom kronekursen blir 2 prosent høyere eller lavere enn forutsatt, viser modellberegningene at prisstigningen vil bli økt eller redusert med 0,3 prosentpoeng i forhold til referansebanen. En oljepris som på årsbasis er 30 kroner pr. fat (11 prosent) høyere enn forutsatt, vil kunne øke prisstigningen med 0,1 prosentpoeng fra 2004 til 2005. En lavere oljepris vil på tilsvarende måte bidra til lavere prisstigning. En endring i elektrisitetsprisene med 10 prosent sammenliknet med den forutsatte utviklingen, vil ifølge modellberegninger forandre veksten i konsumprisindeksen med 0,4 prosentpoeng. Ifølge modellen er anslaget på konsumprisveksten fra 2004 til 2005 ganske robust overfor variasjoner i anslaget for lønnsveksten i år. Høyere lønn ett år vil imidlertid gi impulser til høyere konsumpriser også på lengre sikt.

Modellberegningen indikerer at prisveksten holder seg stabil de tre første kvartalene i år med en vekst på 1,2 prosent i 1. og 2. kvartal og 1,3 prosent i 3. kvartal. Det er anslått at prisveksten vil øke til 1,8 prosent i 4. kvartal, jf. tabell 1.2. Oppgangen i 4. kvartal skyldes blant annet at elektrisitetsprisene anslås å øke klart sterkere mot slutten av året enn i fjor. Modellberegningene indikerer at prisveksten justert for avgiftsendringer og utenom energivarer tiltar gradvis fra 0,9 og 1,2 prosent i henholdsvis 1. kvartal og 2. kvartal til henholdsvis 1,5 og 1,7 prosent i 3. og 4. kvartal. Det anslås at svekkelsen av kronekursen fortsatt vil gi impulser til høyere priser på importerte konsumvarer og dermed bidra til å trekke opp prisveksten.

I tillegg til modellberegningene har utvalget hentet informasjon fra et materiale som er utarbeidet av Statistisk sentralbyrå, på oppdrag fra Arbeids- og sosialdepartementet, om forventede prisendringer i næringslivet og offentlige institusjoner fra november 2004 til mai 2005. Materialet fra undersøkelsen indikerer forventninger om en

Figur 6.3 Konsumprisindeksen (KPI) og KPI uten energivarer og justert for avgiftsendringer (KPI-JAE). Prosentvis vekst fra samme kvartal året før¹

¹ Den heltrukne linjen illustrerer faktisk utvikling, mens stiplet linje er prognose.

Kilde: Statistisk sentralbyrå og Beregningsutvalget.

tolvmånedersvekst i KPI som er høyere enn det som ble realisert i desember og januar. Avviket skyldes blant annet at respondentene i undersøkelsen ventet oppgang i elektrisitetsprisene i desember. Framover er forventningene godt i tråd med utvalgets anslag, men tolvmånedersveksten ligger fortsatt høyere. Undersøkelsen indikerer forventninger om en tolvmånedersvekst i KPI på 1,7 prosent i mai.

Med bakgrunn i de beregningene og forutsetningene som er gjort, anslår utvalget *en gjennomsnittlig prisvekst på 1 til 1½ prosent fra 2004 til 2005*. Utviklingen i energiprisene anslås samlet å bidra til å trekke ned prisveksten, mens avgiftsendringene trekker opp prisveksten om lag tilsvarende.

Vedlegg 1

Nærmere om forutsetninger og metoder for anslaget på prisveksten

Utvalget har som vanlig gjennomført beregninger med den makroøkonomiske modellen Kvarts. I tillegg har utvalget hentet informasjon fra et materiale utarbeidet av Statistisk sentralbyrå om forventede prisendringer fram til mai 2005.

Nærmere om modellberegningen

Kvarts er en kvartalsmodell for norsk økonomi som er utarbeidet i Statistisk sentralbyrå. Konsumprisutviklingen blir i modellen i stor grad bestemt av utviklingen i importprisene og innenlandske kostnader.

I modellberegninger med Kvarts blir en del størrelser av betydning for konsumprisene anslått utenfor modellen (eksogene variabler). I den modellversjonen av Kvarts som utvalget nå har benyttet, er de viktigste størrelsene som anslås utenfor modellen i denne sammenhengen importpriser, råoljepriser, avgifter, og priser på elektrisitet og norskproduserte primærnæringsvarer (jordbruks-, skogbruks- og fiskeprodukter). Utviklingen i flere av disse størrelsene vil avhenge av den generelle utviklingen i økonomien. Utviklingen i importprisene anslås med utgangspunkt i forventet prisutvikling internasjonalt, en teknisk forutsetning om valutakursen, og den betydning endringene i valutakursene antas å ha for importprisene. For størrelser som fastlegges av det offentlige, er det lagt til grunn at vedtak som er gjort ved inngangen til året, ikke endres i prognoseperioden. For utviklingen i størrelser som er grunnlag for forhandlinger hvor staten er part, gjøres det beregningstekniske forutsetninger. Dette gjelder i hovedsak utviklingen i prisene på jordbruksvarer.

De økonomiske sammenhengene som er innarbeidet i Kvarts, er tallfestet på grunnlag av tall fra nasjonalregnskapet. I modellen bestemmer importprisene og prisene på norskproduserte varer og tjenester (hjemmepriser), sammen med avgifter og subsidier, prisene på varer og tjenester som går til privat konsum. Hjemmeprisene bestemmes i stor grad av bedriftenes variable enhetskostnader.

Enhetskostnadene bestemmes av produktivitet, timelønnskostnader og produktinnsatspriser.

Produktivitetsutviklingen og prisutviklingen for produktinnsats bestemmes i modellen ved egne relasjoner, mens driftsmarginene bestemmes gjennom prisrelasjonene. I flere av prisrelasjonene inngår graden av kapasitetsutnyttelse.

Videre har modellen egne relasjoner for utviklingen i timelønningene. Hvordan lønnsveksten vil påvirke konsumprisveksten, avhenger av hvordan lønnsveksten fordeler seg på de ulike sektorene. For eksempel har lønnsutviklingen i varehandelen større betydning for konsumprisveksten enn lønnsutviklingen i industri eller i offentlig sektor, spesielt på kort sikt. Videre vil virkningene på prisutviklingen av en gitt årslønnsvekst også avhenge av forløpet gjennom året, fordi det tar tid før lønnsøkninger slår ut i prisene. Det betyr at lønnsveksten i ett år også får betydning for konsumprisutviklingen i de påfølgende årene.

I hjemmeprisrelasjonene inngår også hjemmeprisen fra foregående periode(r) som forklaringsvariabel. Tilbakedaterte verdier av forklaringsfaktorene får gjennom disse leddene betydning for prisdannelsen i prognoseperioden. Dette betyr også at utviklingen i inneværende periode får betydning for senere perioder.

Ser en bort fra virkninger gjennom lønnsutviklingen, påvirker importprisene hjemmeprisene hovedsakelig gjennom produsentenes produktinnsats. For enkelte varer har det også en viss effekt at innenlandske produsenter konkurrerer med importvarer, men for konsumprisutviklingen sett under ett er denne virkningen på kort sikt liten sammenliknet med virkningen gjennom kostnadene på produktinnsats.

Forutsetninger for prisanslagene

Som vanlig er det usikkerhet knyttet til forutsetningene for modellberegningene. De viktigste størrelsene som er anslått utenfor modellen er summert opp i tabell 1.1.

Utvalget har som tidligere benyttet modellens relasjoner for lønnsutviklingen i de enkelte sektorene når en har anslått prisveksten. Alternativt kunne en ha valgt å legge beregningstekniske forutsetninger om lønnsveksten til grunn i prisprog-

nosen. Når en her har valgt å benytte modellens lønnsrelasjoner, er det for å forenkle beregningene. Denne framgangsmåten innebærer ikke at utvalget tar sikte på å anslå lønnsveksten i prognoseåret.

Importprisene på tradisjonelle varer økte med 3,7 prosent fra 2003 til 2004 ifølge utenrikshandelsstatistikken. Året før økte prisene med 0,4 prosent. Sesongjustert økte importprisene gjennom andre halvår i 2003. Veksten fortsatte i 1. kvartal i fjor og prisene holdt seg deretter om lag uendret ut året. Det er særlig prisene på industrielle råvarer som har økt, mens prisene på konsumrelaterte varer har økt langt mindre. Importprisene har i stor grad blitt påvirket av utviklingen i kronekursen. I tillegg har en vridning i importen fra høykostland til lavkostland bidratt til å trekke ned prisveksten. Den importveide kronekursen svekket seg med 3 prosent i gjennomsnitt fra 2003 til 2004. Svekkelsen kom i hovedsak gjennom 2003 og i begynnelsen av 2004. Kursen har etter det styrket seg noe. Utvalget har ved utarbeidningen av prisprognosen teknisk lagt til grunn at det gjennomsnittlige nivået på den importveide kronekursen resten av året blir om lag som nivået de siste 6 månedene i fjor. Denne forutsetningen innebærer at norske kroner på årsbasis styrkes med 0,8 prosent fra 2004 til 2005. Det er i modellberegningen lagt til grunn et gjennomsnittlig fall i importprisene for tradisjonelle varer på 0,6 prosent fra 2004 til 2005, regnet i norske kroner. Målt som endring fra kvartalet før er det langt til grunn at nedgangen i importprisene på konsumrelaterte varer vil avta gjennom året. De siste årene har en det vært en vridning i retning av økt import fra lavkostland, særlig Kina. Utvalget har lagt til grunn en fortsatt økning i andelen av importen fra Kina og andre lavkostland i anslaget for 2005. I en alternativ beregning har utvalget anslått virkningen av at den importveide kronekursen blir 2 prosentpoeng svakere enn lagt til grunn. Det vil på årsbasis bidra til å trekke opp prisveksten med 0,3 prosentpoeng.

Spotprisen på råolje (Brent Blend) var i gjennomsnitt om lag 38,2 USD eller 257 kroner pr. fat i 2004, mot en pris på 204 kroner pr. fat i 2003. Prisen steg betydelig i løpet av året, og nådde en topp på over 50 USD pr. fat i oktober i fjor. Sterk økning i etterspørselen og situasjonen i Irak bidro i stor grad til den høye prisveksten. Hittil i år har oljeprisen i gjennomsnitt vært om lag 280 kroner pr. fat. Utvalget har lagt til grunn en gjennomsnittlig oljepris på om lag 270 kroner pr. fat i 2005, som tilsvarer en økning på 5 prosent fra 2004 til 2005. Endringer i oljeprisen slår ut i konsumprisene først og

fremst gjennom bensinprisene, andre transportkostnader og prisen på fyringsolje. For å illustrere virkningen av å endre oljeprisforutsetningen, har utvalget foretatt en beregning der en ser på virkningen på konsumprisindeksen av at oljeprisen blir 30 kroner (11 prosent) høyere eller lavere pr fat i år enn det som er lagt til grunn. Det vil kunne endre prisstigningen med 0,1 prosentpoeng sammenliknet med anslaget.

Utviklingen i prisene på norskproduserte jordbruksvarer vil bl.a. være avhengig av den avtalte rammen i jordbruksoppgjøret og hvor mye av rammen som forutsettes tatt ut ved endring i prisene. Det er også av betydning i hvilken grad markedssituasjonen gjør det mulig å realisere de avtalebestemte prisene. Som en beregningsteknisk forutsetning er det lagt til grunn at basisprisenivået for norskproduserte jordbruksvarer øker med 0,7 prosent fra 2004 til 2005.

Elektrisitetsprisene falt med 8,9 prosent i fjor. Som følge av en normalisering etter høye priser vinteren 2003, var elektrisitetsprisene i januar i fjor 30 prosent lavere enn i samme måned året før. Normale sesongvariasjoner tilsier at elektrisitetsprisene er lavere om sommeren enn om vinteren og prisene falt fram mot sommeren i fjor. Prisene økte moderat utover høsten, og falt noe igjen de siste månedene av fjoråret. I januar i år var elektrisitetsprisene 10 prosent lavere enn i januar 2004. Utvalgets anslag på elektrisitetsprisene til husholdningene er basert på at prisene vil utvikle seg i tråd med kontraktene inngått i terminmarkedet i første halvdel av februar. På årsbasis anslås elektrisitetsprisene å falle med 10 prosent fra 2004 til 2005. Modellberegninger viser at 10 prosentpoeng høyere eller lavere elektrisitetspriser enn lagt til grunn, vil endre prisveksten med 0,4 prosentpoeng i forhold til referansebanen.

I Kvartsberegningene er det forutsatt at pengemarkedsrenten i gjennomsnitt i løpet av året vil ligge på 2,0 prosent, uendret fra det gjennomsnittlige nivået i 2004.

I beregningene med Kvarts har en benyttet modellens relasjon for husleie. Dette har gitt en anslått vekst i husleiene fra 2004 til 2005 på 2,0 prosent. Veksten avtok betydelig i løpet av 2004 noe som blant annet skyldes nedgangen i pengemarkedsrenten og lav prisvekst. Fra 2003 til 2004 økte husleieindeksen også med 2,0 prosent.

Prisene på varer til konsum inkluderer *avgifter og subsidier*, og vil dermed bli påvirket av det avgiftsopplegget som Stortinget vedtar. Hovedtrekkene i avgiftsopplegget som Stortinget vedtok for 2005 innebar følgende avgiftsendringer fra 1. januar:

Tabell 1.1 Hovedforutsetninger for Kvarts-beregning av konsumprisvekst fra 2004 til 2005. Prosentvis vekst fra året før.

Varegruppe	2004	2005
Importpriser, tradisjonelle varer	3,7	-0,6
Konsumrelaterte varer ¹	1,3	-0,7
Øvrige varer	12,2	0,0
Råolje	25,7	5,1
Priser på jordbruksvarer ²	3,2	0,7
Elektrisitetspris ³	-8,9	-10,1

¹ Foredlede jordbruks- og fiskeprodukter, drikkevarer og tobakk, tekstil- og bekledningsprodukter, diverse industriprodukter, (verkstedprodukter), biler m.v. og matvarer og råvarer.

² Prisen på jordbruksprodukter til produsent eksklusive subsidier og avgifter.

³ Prisen på elektrisk kraft som husholdningene betaler.

- Den generelle merverdiavgiften økte fra 24 til 25 prosent.
- Den lave satsen for merverdiavgiften økte fra 6 til 7 prosent.
- For matvarer og alkoholfrie drikkevarer ble merverdiavgiften redusert fra 12 til 11 prosent.
- Avgiften på alkoholfrie drikkevarer ble holdt nominelt uendret.

Øvrige mengdeavgifter ble prisjustert med 2,2 prosent fra 1. januar. Beregningsutvalget anslår veksten i konsumprisene i alt fra 2004 til 2005 til 1,4 prosent. Med en prisvekst i tråd med dette anslaget vil de prisjusterte avgiftene ha en reell effekt på prisveksten. Beregningsopplegget for KPI-JAE vil normalt overvurdere det reelle avgiftsbidraget i begynnelsen av året og undervurdere avgiftsbidraget mot slutten av året. Det trekker isolert sett ned veksten i KPI-JAE i begynnelsen av året og trekker veksten opp mot slutten av året.

Persontransport ble tatt inn i merverdiavgiftsområdet fra 1. mars 2004. Dette vil gi priseffekter også i 2005. Utvalget har gjennomført beregninger for å vurdere de direkte prisvirkningene i 2005 av det vedtatte avgiftsopplegget for 2004 og 2005. I forhold til et prisjustert avgiftsopplegg i tråd med utvalgets prisanslag, bidrar de vedtatte avgiftssatsene samlet til å øke prisveksten med om lag 0,4 prosentpoeng i 2005.

Det er som vanlig usikkerhet knyttet til takster og avgifter som fastsettes i kommunesektoren. Utviklingen i disse påvirkes av den generelle kostnadsutviklingen, men kommunenes adgang til å fastsette gebyrer gjør at andre økonomiske forhold i den enkelte kommune vil spille inn. For offentlige varer og tjenester har en ved å benytte modellens prisrelasjoner forutsatt at prisveksten på disse følger kostnadsutviklingen i produksjonen av tjenestene.

Statistisk sentralbyrås forventningsindikator for prisutviklingen

Statistisk sentralbyrå har på oppdrag fra Arbeids- og sosialdepartementet utarbeidet og publisert en forventningsindikator for konsumprisene hvert halvår siden 2002. Tidligere har Konkurransetilsynet laget en tilsvarende indikator, den såkalte prognosen for konsumprisindeksen (KPI). Metoden for innsamling og beregning av Statistisk sentralbyrås indikator er vesentlig endret i forhold til indikatoren som Konkurransetilsynet utarbeidet. Forventningsindikatoren bygger på opplysninger fra detaljister og offentlige institusjoner om forventet utvikling i deres utsalgspriser til forbruker i seks måneder framover. Den siste undersøkelsen dekker utviklingen fra november 2004 til mai 2005. Utvalget består av om lag 450 respondenter, hovedsakelig detaljister, men også enkelte offentlige institusjoner. Svarprosenten til denne undersøkelsen var rundt 60 prosent. I forventningsindikatoren er de innsamlede opplysningene i stor grad benyttet uten videre bearbeiding. Opplysningene kan ses på som et samlet uttrykk for prisforventninger på tilbudssiden i økonomien. Prognosen gir verken uttrykk for Statistisk sentralbyrås eller utvalgets egne vurderinger av prisutviklingen.

Materialet fra undersøkelsen indikerer forventninger om en tolv månedersvekst i KPI som er høyere enn det som ble realisert i desember og januar. Avviket skyldes blant annet at respondentene i undersøkelsen ventet oppgang i elektrisitetsprisene i desember. Framover er forventningene godt i tråd med utvalgets anslag på prisutviklingen, men tolv månedersveksten ligger fortsatt høyere. Undersøkelsen indikerer forventninger om en tolv månedersvekst i KPI på 1,7 prosent i mai.

Tabell 1.2 Modellresultater. Beregnet vekst i KPI fra 2004 til 2005 og isolerte virkninger av enkelte endringer i forutsetningene i andre halvår. Konsumprisvekst i prosent fra samme periode året før.

	1. kv	2. kv	3. kv	4. kv	Året
KPI	1,2	1,2	1,3	1,8	1,4
KPI-JAE	0,9	1,2	1,5	1,7	1,4
Isolerte prisvirkninger av:					
10 prosentpoeng høyere/lavere elektrisitetspriser	+/-0,4	+/-0,4	+/-0,5	+/-0,5	+/-0,4
2 prosent sterkere/svakere krone	-/+0,1	-/+0,2	-/+0,4	-/+0,4	-/+0,3
30 kr høyere/lavere oljepris	+/-0,1	+/-0,1	+/-0,1	+/-0,2	+/-0,1

Resultater

Beregningene som har blitt gjennomført med Kvarts, gir en økning i konsumprisindeksen på 1,4 prosent fra 2004 til 2005. Dette er klart høyere enn i 2004. Utviklingen i energiprisene bidrar totalt sett til å trekke ned prisveksten, mens avgiftsendringene trekker opp prisveksten om lag tilsvarende. Justert for avgiftsendringer og utenom energipriser gir modellberegningene også en prisvekst på 1,4 prosent, mot en vekst på 0,3 prosent i fjor.

Målt som vekst over fire kvartaler indikerer modellberegningen at prisveksten holder seg sta-

bil de tre første kvartalene i år med en vekst på 1,2 prosent i 1. og 2. kvartal og 1,3 prosent i 3. kvartal. Det er anslått at prisveksten vil øke til 1,8 prosent i 4. kvartal, jf. tabell 1.2. Oppgangen i 4. kvartal skyldes blant annet at elektrisitetsprisene anslås å øke klart mer mot slutten av året enn i fjor.

I modellberegningen har en som nevnt nyttet modellens relasjoner for lønnsdannelse som har gitt et anslag for den gjennomsnittlige lønnsveksten på 3,7 prosent fra 2004 til 2005.

Vedlegg 2

Lønnsoppgjørene 2004

I 2004 var det etter vanlig mønster igjen hovedoppgjør for de fleste tariffområder. Både i LO/NHO-området, LO/HSH-området, YS/NHO-området og YS/HSH-området ble oppgjørene gjennomført ved forbundsvise forhandlinger. I hovedoppgjørene i staten og kommunene er det alltid sentrale forhandlinger. I NAVO-området foregår forhandlingene på to nivåer, først sentralt mellom NAVO og hovedorganisasjonene og deretter mellom de enkelte virksomheter og lokale arbeidstakerorganisasjoner. For NAVO-Helse ble det for 2004 avtalt å forhandle med noen av forbundene kun sentralt.

1 Lønnsoppgjørene i privat sektor

1.1 LO/NHO-oppgjøret

Representantskapet i LO behandlet kravene foran lønnsoppgjøret 24. februar. I vedtaket heter det bl.a.:

”Som retningslinje for kommende tariffperiode legger LO til grunn en lønnsutvikling mer på linje med handelspartnerne. Skal vi bedre ivareta hensynet til sysselsettingen og bærekraftig velferd, bør styringen bli bedre og rommet for inntektsforbedring fordeles mer rettferdig”.

Følgende krav når det gjelder lønn for tariffoppgjøret i 2004 ble vedtatt lagt til grunn:

- generell forbedring av kjøpekraften
- garantiordninger og særskilte tillegg til lavlønne
- likelønnsprofil på lokale og sentralt avtalte tillegg

Videre heter det at i de enkelte områdene gjøres prioriteringer til fordel for grupper som systematisk over tid er blitt hengende etter i lønnsutviklingen.

Om tjenestepensjon heter det:

”LO går inn for tjenestepensjoner til alle, også de i privat sektor som i dag ikke er dekket av slike ordninger. De betydelige forskjeller i tjenestepensjonsordninger som er mellom ulike grupper og tariffområder kan ikke fortsette. Kravene utformes med utgangspunkt i den enkelte bransje, prinsippene i overenskomstene og konkurransesituasjonen mellom

offentlig og privat tjenesteproduksjon. I den forbindelse kan det i flere avtaleområder være nødvendig å reise krav om økonomiske avsetninger til tjenestepensjon. Det vurderes også hvordan en kan tilpasse seg ny lovgivning for ytelse utover dagens Folketrygd. Både eksisterende og nye pensjonsordninger må reguleres av tariffavtalene og det må tas de nødvendige hensyn til alders- og kjønnsnøytralitet ved utformingen av premiene. Alle arbeidstakere må sikres at pensjonsrettigheter videreføres på samme nivå ved omorganisering og skifte av arbeidsgiver. LO vil gå i mot svekkelse av dagens tjenestepensjoner og AFP”.

I uttalelsen pekes det på at nye viktige utfordringer kommer gjennom EØS-utvidelsen og Arbeidslivslovutvalgets innstilling. Sekretariatet fikk fullmakt til å vurdere hva Arbeidslivslovutvalgets innstilling aktualiserer av krav som kan reises ved tariffoppgjøret. Når det gjelder innleie av arbeidskraft, heter det i uttalelsen at det kreves bestemmelser om at dette og bortsetting av arbeid skal avtales med de tillitsvalgte. Innleie fra vikarbyråer og utleieselskaper må kun gjelde for å erstatte navngitte personer.

Hovedstyret i NHO vedtok 18. februar følgende prinsipper for tariffoppgjøret 2004 og ga Arbeidsutvalget fullmakt til å gjennomføre oppgjøret i samsvar med disse. I vedtaket i NHOs Hovedstyre heter det bl.a.:

”Hovedutfordringen for NHO i årets tariffoppgjør er å skape forståelse for at lønnsutviklingen i Norge de nærmeste årene, må bidra til å styrke norsk konkurranseevne. For å bedre kontrollen med lønnsveksten i Norge og klare å bevare og skape nye arbeidsplasser, bør lønnsdannelsen fremover i større grad være bedriftsorientert og bygge på de fire kriteriene; bedriftens økonomi, konkurranseevne, produktivitet og fremtidsutsikter”.

Om pensjonsordninger sier Hovedstyret at pensjon ikke skal etableres som tariffestede ordninger. Pensjonsordninger skal den enkelte bedrift selv vurdere og eventuelt etablere.

Om lokale forhandlinger heter det at de gjennomføres etter overenskomstenes bestemmelser og i tråd med NHOs tariffpolitiske mål.

Hovedstyret sier også at lønnsutviklingen til ledere, høyere funksjonærer og andre grupper med markedsrett, må tilpasses de overordnede mål for lønnsveksten.

Lønnsoppgjøret i 2004 startet 5. mars med forhandlinger mellom Fellesforbundet og Teknologibedriftenes Landsforening om *verkstedoverenskomsten* og *tekooverenskomsten*. Samtidig startet også forhandlingene om *overenskomsten for byggeindustrien* mellom Fellesforbundet og Byggenæringens Landsforening. Nytt av året var en utvidet frontfagsmodell som innebar at disse tre overenskomstene forhandlet samtidig. Fellesforbundet brøt forhandlingene 16. mars og oppgjøret gikk til mekling.

Den 1. april satte Riksmeklingsmannen fram et forslag til avtale som partene anbefalte. Dette forslaget ble vedtatt i uravstemming. Avtalen hadde følgende hovedpunkter:

- på overenskomster med lokal forhandlingsrett gis et generelt tillegg fra 1. april på kr. 1,- per time
- på overenskomster uten lokal forhandlingsrett gis et generelt tillegg fra 1. april på kr. 1,50 per time. Arbeidstakere i bedrifter som per 1. april 2004 har et lavere gjennomsnittlig lønnsnivå (timelønn ekskl. uregelmessige tillegg) enn kr.119, 21 per time, gis et ekstra tillegg fra 1. april på kr. 0,50 per time
- nye bestemmelser i overenskomstene om bl.a. innleie av arbeidskraft, bruk av vikarbyråer og utsetting av arbeid

I tillegg ble bl.a. minstelønnssatser og skifttillegg regulert.

Om tjenestepensjon ble det vist til partenes brev til statsministeren av 30. mars og til svarbrevet av 31. mars. I svarbrevet fra statsministeren heter det:

”Jeg viser til brev av 30. mars vedrørende tariffrevisjonen 2004.

Hvordan en kan sikre at flest mulig yrkesaktive bygger opp supplerende pensjon gjennom kollektive ordninger på arbeidsplassen eller ved individuelle ordninger, var en sentral problemstilling for Pensjonskommisjonen. Et flertall i kommisjonen går inn for at det blir etablert et obligatorisk element i pensjonssystemet ved siden av Modernisert folketrygd. Blant dette flertallet mente noen at folketrygden bør gi noe høyere pensjonspoeng samtidig som en viss del av den innskuddsbaseres og fondes på individuelle konti, mens andre mente at løsningen bør være at det stilles obligatoriske minstekrav til tjenestepensjoner. Det var således ikke flertall for noen av de skisserte alternativene.

Jeg vil understreke at også Regjeringen er opptatt av spørsmålene Fellesforbundet og TBL/BNL tar opp i sitt brev, og at disse vil bli grundig vurdert i Regjeringens videre oppfølging av saken. Jeg viser i denne sammenheng til at Pensjonskommisjonen i sin utredning bl.a. uttalte følgende:

”Pensjonskommisjonen regner med at pensjonsordninger i arbeidsforhold vil spille en større rolle i framtiden. Dette er nødvendig både for å avlaste folketrygdens utgifter og for å tilby ordninger til de som i dag ikke har tjenestepensjoner. Dette dreier seg om 800-900 000 arbeidstakere i privat sektor. I tillegg vil det gjelde mange næringsdrivende og enkeltmannsforetak. Andelen uten noen pensjonsordning i arbeidsforholdet er størst innen varehandel, hotell og restaurant, samt bygg og anlegg. Dette betyr at mange innen tradisjonelle kvinne- og lavlønsgrupper er uten slike tilleggssordninger. Pensjonskommisjonen finner det derfor ønskelig at det etableres pensjoner i arbeidsforhold for disse gruppene.”

Som det framgår av ovenstående ønsker Pensjonskommisjonen at det etableres pensjoner i arbeidsforhold for dem som i dag ikke har det. Dette er et ønske regjeringen deler.

Regjeringen legger vekt på dette i sitt videre arbeid med saken. Regjeringen legger også vekt på å trekke på de erfaringer LO og NHO har gjort på dette feltet og at ordningen gjøres økonomisk forutsigbar for virksomhetene. Det vises i denne sammenheng til protokollene fra 2002- og 2003-oppgjørene der LO og NHO ble enige om å kartlegge bruken av og utformingen av supplerende pensjonsordninger på den enkelte bedrift.

Oppfølgingen av Pensjonskommisjonens innstilling er en svært viktig sak for Regjeringen. Regjeringen vil fremme en stortingsmelding om oppfølgingen av Pensjonskommisjonens innstilling i løpet av året, og denne meldingen vil danne basis for de prinsippvedtakene Stortinget må gjøre. I stortingsmeldingen vil Regjeringen fremme forslag om pensjoner i arbeidsforhold, herunder forslag som fyller visse minimumsstandarter og som gjelder alle lønsmottakere som ikke allerede har bedre ordninger.

Noen av de spørsmålene Fellesforbundet og TBL/BNL tar opp i sitt brev, krever videre arbeid fra regjeringens side. Dette gjelder bl.a. hva slike ordninger skal inneholde, hvem de skal omfatte og hvilken form de skal ha. I tillegg er det nødvendig å se de ulike elementene av pensjonsreformen i sammenheng. Regjeringen er innstilt på å holde kontakt med arbeidslivets parter i dette arbeidet.

Jeg vil videre vise til brevvekslingen i forbindelse med mellomoppgjøret 2003. I brev til

meg av 2. april 2003 ba LO og NHO bl.a. om at arbeidstakere skulle gis adgang til å bidra med deler av innskuddet til innskuddsbaserte tjenstepensjonsordninger. Jeg opplyste i mitt svarbrev at Regjeringen ville vurdere lovbestemmelsene som hindrer at arbeidstakere kan bidra med tilskudd til egen pensjon i bedrifter som har opprettet pensjonsordninger etter lov om innskuddspensjon. Denne saken er fulgt opp ved at Kredittilsynet, etter anmodning fra Finansdepartementet, har utarbeidet utkast til endringer i lov om innskuddspensjon. I utkastet foreslås det at arbeidstakere gis adgang til å bidra med opptil halvparten av innskuddet i innskuddsbaserte tjenstepensjonsordninger, og at eget innskudd ikke skal kunne utgjøre mer enn 4 prosent av lønn. Finansdepartementet sendte 31. mars 2004 et forslag til endringer ut på høring, med sikte på at sak om dette vil kunne fremmes for Stortinget i løpet av 2004.

Som kjent er høringsfristen på Pensjonskommisjonens innstilling 15. mai med utsettelse til 5. juni for de som har bedt om det. Regjeringen legger opp til å fremme en stortingsmelding om saken i løpet av høsten 2004, med sikte på stortingsbehandling i inneværende stortingsperiode. Den videre framdrift i saken vil bl.a. være avhengig av stortingsbehandlingen og resultatet av denne, men Regjeringen er for sin del innstilt på så rask framdrift som mulig.

De påfølgende forhandlings- og meklingsresultater i industrien fulgte hovedmønsteret fra frontfagene.

Mellom *Hotell- og Restaurantarbeiderforbundet* og *Reiselivsbedriftenes Landsforening* ble meglingen avsluttet fredag 2. april. Den 7. mai ble forslaget forkastet i uravstemming. Etter streik i 2 dager, ble partene enige om et forslag til avtale. Forslaget har følgende hovedpunkter:

- et generelt tillegg til alle på kr1,50 per time og et lavlønnstillegg til alle på kr.0,50 per time. Disse tilleggene legges også på minstelønns-satsene fra 4 år og oppover.
- minstelønns-satsene for 6 og 8 år økes i tillegg med ytterligere kr. 1,- per time.

Disse tilleggene ble utbetalt fra 15. mai.

Det ble ikke gitt noe garantitillegg per 1. oktober 2003. Partene ble i stedet enige om at garantitillegget skulle utbetales f.o.m. 1. april 2004 med kr. 0,85 per time.

Mellom *Norsk Transportarbeiderforbund* og *Transportbedriftenes Landsforening* ble det enighet om et meklingsforslag som bl.a. ga følgende tillegg for rutebiler, godstransport og renovasjon og gjenvinning:

- det gis et generelt tillegg til alle på kr 2,- per time fra 1. april. Dette gjelder både normal-lønnsområdet buss og minstelønnsområdene godstransport og renovasjon og gjenvinning.
- ansiennitetstilleggene etter 8 og 10 år og fagarbeidertillegget på alle avtaleområder økes.
- det er også avtalt et tillegg til alle på kr 1,- per time fra 1. februar 2005.

Det ble inngått en tilsvarende avtale mellom Yrkestrafikkforbundet (YS) og Transportbedriftenes Landsforening, se punkt 1.2

For *innenriks sjøfart* ble det enighet om et meklingsforslag mellom *Norsk Sjømannsforbund* og *Rederienes Landsforening* som ga følgende tillegg:

- det gis et generelt tillegg til alle på kr 1 per time. I tillegg gis et justeringstillegg til alle på kr. 2 per time. Disse tilleggene gis fra 1. mai.
- med virkning fra 1. september 2004 økes kveldstillegget fra 10 til 15 prosent, og nattillegget økes fra 15 til 20 prosent.

I tillegg ble kostgodtgjørelsen økt. I spørsmålet om tjenstepensjon ble det vist til Riksmeklingsmannens forslag i meklingen mellom Fellesforbundet og TBL/BNL, og til partenes brev til statsministeren av 30.3.2004 og til svarbrev fra statsministeren av 31.3.2004

For innenriks sjøfart ble også det enighet om et meklingsforslag mellom Det norske maskinistforbund (YS) og Rederienes Landsforening, se punkt 1.2.

1.2 Oppgjørene i privat sektor for øvrig

Representantskapet i *Yrkesorganisasjonenes Sentralforbund* (YS) vedtok den 11. februar 2004 bl.a. følgende retningslinjer/krav for hovedoppgjøret 2004:

- YS legger til grunn at hovedtariffrevisjonene i 2004 gjennomføres som forbundsvisе forhandlinger, dog slik at det gis rom for nødvendig samordning i sektor-, eller tariffavtaleovergripende spørsmål.
- Summen av lønnsveksten som avtales sentralt og reelle anslag på lønnsveksten lokalt for arbeidere og funksjonærer i konkurranseutsatt sektor, skal være normgivende for de rammer som fremforhandles i de øvrige oppgjørene.
- Frontfaget må være representativt i forhold til den lønnsutviklingen som anses for å være bestemmende for næringslivets konkurranseevne overfor handelspartnerne.
- YS forutsetter at fordelingen av den lønnsveksten som er fremforhandlet i det utvidede og

representative frontfaget på ulike grupper og lønnsnivåer, avgjøres selvstendig av partene i de enkelte tariffområder uavhengig av profilen i frontfaget.

- Lønnsoppgjørene i 2004 må sikre at ingen tariffområder eller grupper blir hengende etter i lønnsutviklingen i forhold til ansatte i industrien.
- I tariffavtaler med sentral lønnsdannelse bør det tilstrebes at alle arbeidstakere gis et generelt tillegg.
- Lokale forhandlinger skal føres av de lokale parter på grunnlag av tariffavtalens egenart og den enkelte bedrifts verdiskaping. Forhandlingene skal være reelle, både med hensyn til størrelsen og innhold av reguleringen. For å sikre dette må det videreutvikles nye former for tvisteløsningsmekanismer.
- Avtalen om et inkluderende arbeidsliv og regelverket for sykelønnsordningen forutsettes videreført som en del av det inntektspolitiske samarbeidet.

I privat sektor forhandler de enkelte forbund i YS avtalene innen sine områder forbundsvist.

Mellom *Yrkestrafikkforbundet* og *Transportbedriftenes Landsforening* ble det enighet om et meklingsforslag som bl.a. ga følgende tillegg for rutebiler, godstransport og renovasjon og gjenvinning:

- det gis et generelt tillegg til alle på kr 2,- per time fra 1. april. Dette gjelder både normal-lønnsområdet buss og minstelønnsområdene godstransport og renovasjon og gjenvinning.
- ansiennitetstilleggene etter 8 og 10 år og fagarbeidertillegget på alle avtaleområder økes.
- det er også avtalt et tillegg til alle på kr 1,- per time fra 1. februar 2005.

Det ble inngått en tilsvarende avtale mellom Norsk Transportforbund (LO) og Transportbedriftenes Landsforening, se punkt 1.1.

For *innenriks sjøfart* ble det enighet om et meklingsforslag mellom *Det norske maskinistforbund* og *Rederienes Landsforening* som ga følgende tillegg:

- hyrene øker med 2,7 prosent med virkning fra 1. mai.
- kveldstillegget økes fra 10 til 15 prosent og natttillegget fra 15 til 20 prosent med virkning fra 1. september 2004.

I tillegg ble kostgodtgjørelsen økt.

For innenriks sjøfart ble det også enighet om et meklingsforslag mellom Norsk Sjømannsforbund og Rederienes Landsforening, se punkt 1.1.

Mellom *Finansforbundet* og *Finansnæringens Hovedorganisasjon* ble det oppnådd enighet om en ny avtale for ansatte i forretnings- og sparebanker og i forsikringsvirksomhet. Partene ble enige om et generelt tillegg på alle trinn på lønnsregulativet fra 1. mai 2004 på 2,5 prosent eller minst kr. 7000,- på samlet årslønn.

I *varehandelen* ble det mellom Handel og Kontor (HK) og Handels- og Servicenæringens Hovedorganisasjon (HSH) enighet om følgende tillegg på Landsoverenskomsten og på bransjeavtalene fra 1. april:

- et generelt tillegg på kr 1 per time
- de laveste minstelønnssatsene (trinn 1-5 og ungdomssatsen) gis ytterligere kr. 0,50 per time i tillegg.

Garantiordningen på Landsoverenskomsten mellom HK og HSH resulterte i at trinn 6 fikk et tillegg fra 1. februar 2004 på kr 4,42 per time. Om lag 25 prosent av de sysselsatte på avtalen fikk dette tillegget.

HK og Samfo (kooperasjonen) kom fram til et forhandlingsresultat for Landsoverenskomsten som ga samme tillegg som i HK-HSH-området.

Meklingen i oppgjøret for grossistbedriftene mellom *Norsk Transportarbeiderforbund (LO)*, *Yrkestrafikkforbundet (YS)* og *Privatansattes Fellesorganisasjon (YS)* og *HSH* ble avsluttet 20. april uten at partene ble enige. Streik ble iverksatt ved en del bedrifter fra 21. april. Senere gikk HSH til passiv lockout ved andre bedrifter som var omfattet av plassoppsigelsen. Hovedkravet det ble brudd på var at det må gis et eget lønnstillegg for fagorganiserte.

Den 24. mai kom det i stand nytt forhandlingsmøte mellom partene, og det ble enighet om et anbefalt forslag som innebar:

- det gis et generelt tillegg på kr 1,- pr. time.
- det gis ytterligere et lavlønnstillegg på kr 1,- pr. time.
- minstelønnssatsene for vokse arbeidere over 18 år og arbeidende formenn og mekanikere heves med ytterligere kr 2,- pr. time.

Disse tilleggene ble gitt med virkning fra 25. mai. Forslaget ble vedtatt i uravstemming av de tre organisasjonene.

Under forhandlingene ble partene enige om at det på den enkelte tariffbundne virksomhet skulle opprettes et lokalt samarbeidsfond. Avtalen innebar at det avsettes et *engangsbeløp* på kr 2.000,- pr. årsverk ansatt i Grossistoverenskomstens virkeområde pr. 1.4.2004. Midlene avsettes til et fond som skal brukes til å styrke samarbeid og oppslut-

ning om de tre arbeidstakerorganisasjonene. I avtalene heter det videre at:

”Midlene i fondet kan benyttes etter forutgående enighet mellom arbeidsgiver og klubben. Partene er enige om at det ikke skal legges føringer for hva fondets midler skal kunne benyttes til ved lokal enighet. Udisponerte fondsmidler pr. 01.12.2005 deles likt mellom bedrift og lokal klubb. Andel som i et slikt tilfelle tilføres klubbkassen kan ikke brukes til å redusere/subsidiere klubb-/fagforeningskontingent”.

I spørsmålet rundt tjenstepensjon ble det vist til brev til statsminister Kjell Magne Bondevik av 30. mars fra TBL/BNL/Fellesforbundet og til statsministerens svarbrev av 31. mars.

I HSH-området ble det enighet mellom FarmasiForbundet (YS) og HSH om følgende tillegg for apotekene:

- det gis et sentralt lønnstillegg på 2 prosent fra 1. mai.
- i tillegg gis det et lokalt tillegg på 1,6 prosent fra 1. september.

I HSH-området ble det også enighet om et meklingsforslag i tariffoppgjøret mellom Norges Farmaceutiske Forening og HSH for apotekene. Hovedtrekkene i forslaget var:

- det gis et generelt lønnstillegg på 1,5 prosent til alle fra 1. mai
- det gis individuelt tillegg på 2,1 prosent fra 1. august i år.

Reiselivsavtalen, Begravelsesbyråavtalen, og Funksjonæravtalen ble forhandlet i perioden 15. til 18. juni, mens HUK¹-området forhandlet høsten 2004. Det kom til enighet mellom samtlige arbeidstakerorganisasjoner og HSH på HUK-området. Økonomisk ble oppgjøret tilsvarende sammenlignbare områder (KS/Staten/NAVO/Oslo kommune). Foran oppgjøret forelå åtte parallellavtaler hvorav tre kopiavtaler. Det ble enighet om at de tre kopiavtalene (som hadde fulgt henholdsvis KS, Staten og Oslo kommune) ikke skulle videreføres og virksomhetene som hadde vært på disse, ble derfor avtalt overført til andre parallellavtaler. Det ble samtidig opprettet en ny avtale, ”Landsoverenskomsten for virksomheter”.

¹ Omfatter virksomheter som eies og drives av private organisasjoner og/eller stiftelser innen helse, undervisning og kultur.

2 Oppgjørene i offentlig sektor

For LO-forbundene var vedtaket i LOs Representantskap retningsgivende også for oppgjørene i offentlig sektor. Vedtaket i Representantskapet i YS var også retningsgivende i offentlig sektor.

Styret i Utdanningsgruppens Hovedorganisasjon (UHO) vedtok den 1. mars bl.a. følgende krav for tariffoppgjøret 2004:

- Arbeidet for en lønnsmessig snuoperasjon for utdanningsgruppene skal føres videre.
- Likelønn skal prioriteres gjennom lønnsmessige tiltak for å motvirke den verdsettingsdiskriminering som store kvinnedominerte grupper i offentlig sektor utsettes for.
- Det må være rom for justeringer av relative lønninger, bl.a. for å kompensere for utdanning, kompetanse og ansvar og forskjeller i lønn mellom utdanningsgrupper i privat og offentlig sektor, og for å få til likelønn.
- Et eventuelt inntektspolitisk samarbeid forutsetter en vid tolkning av frontfaget. Det innebærer bl.a. at også funksjonærenes forventede lønnsvekst må telles med når det forhandles om ramme og profil i øvrige oppgjør. Det må åpnes for endringer i relative lønninger, bl.a. med sikte på å rekruttere kompetent personell, ta hensyn til risiko og tiltak for likelønn.
- Bruttoordningene i offentlige tjenstepensjoner og AFP skal bestå.
- Arbeidet for full sysselsetting må intensiveres, herunder tiltak for å redusere bruken av ufrivillig deltid samt stimulere til bruk av utdanningsvikariater.
- Det skal være likeverd mellom partene, lønns- og forhandlingssystemene skal ivareta dette.

I *staten* startet forhandlingene om ny hovedtariffavtale for perioden 1. mai 2004 – 30. april 2006 opp 31. mars mellom Arbeids- og administrasjonsdepartementet, LO Stat, Yrkesorganisasjonenes Sentralforbund - Stat, Akademikerne og Utdanningsgruppens Hovedorganisasjon. Arbeids- og administrasjonsdepartementet førte også forhandlinger med Norges Ingeniørorganisasjon og Norges Farmaceutiske Forening.

Det ble brudd i forhandlingene med LO, YS og UHO 29. april og med Akademikerne 30. april. Oppgjørene gikk deretter til meklings.

Den 27. mai satte Riksmeklingsmannen fram et forslag til avtale som ble anbefalt av partene. Forslaget hadde følgende hovedpunkter:

- Det gis et kombinert krone- og prosenttillegg på hovedlønnstabellen med virkning fra 1. mai

2004. Tilleggene varierer fra kr. 6 500 til kr. 12 900. Tillegget er på kr. 6 500 opp til og med lønnstrinn (ltr.) 30, og et prosentvis tillegg på 2,6 prosent fra og med ltr. 31 til og med ltr. 70, og et kronetillegg fra ltr. 71 og oppover på kr. 12 900. Gjennomsnittlig slår tilleggene ut med 2,5 prosent per 1. mai.
- Det skal føres sentrale justeringsforhandlinger innenfor en økonomisk ramme på 0,41 prosent per dato med virkning fra 1. juni 2004.
 - Det skal føres lokale forhandlinger innenfor en ramme på 0,9 prosent per dato med virkning fra 1. juni 2004. På grunn av lønnsendringer ved skifte av arbeidstakere, forhandles det i tillegg innenfor 0,1 prosent per dato av lønnsmassen.

I tillegg ble med virkning fra 1. juni begynnerlønn hevet på alle lønnsrammer med mellom 1 og 4 lønnstrinn avhengig av tjenesteansiennitet, og topplønn på alle lønnsrammer ble hevet med ett trinn. Dessuten ble alle lønnsspenn med topplønn opp til ltr. 85 utvidet med ett lønnstrinn.

Det ble også foretatt endringer som angår forhandlingsbestemmelsene, fellesbestemmelsene og kompetanseutvikling.

I *KS-området* startet forhandlingene opp 31. mars mellom KS, LOs forhandlingssammenslutning, Utdanningsgruppenes Hovedorganisasjon, Yrkesorganisasjonenes Sentralforbund og Akademikerne, herunder også Norges Ingeniørorganisasjon. Det ble brudd i forhandlingene og oppgjøret gikk til mekling.

Den 27. mai ble det lagt fram et meklingsforslag i KS-området som partene anbefalte. Hovedpunktene i forslaget var:

- Det gis et generelt tillegg på kr. 6 000 med virkning fra 1. mai 2004 til alle stillinger med hovedsakelig sentral lønnsdannelse.
- Minstelønnssatsene for alle stillingsgrupper med 10 års tjenesteansiennitet heves med kr. 10 000 inkludert det generelle tillegget med virkning fra 1. mai 2004. Minstelønnssatsene for de samme stillingsgruppene med lavere tjenesteansiennitet enn 10 år heves med mellom kr. 6 000 og kr. 8 600.
- Det er innført minstelønnssatser etter 0, 4, 8 og 10 års tjenesteansiennitet.
- Undervisningsstillinger er innfaset med 5 minstelønnssatser etter 0, 4, 8, 10 og 16 år.
- Det avsettes en pott til lokale forhandlinger på 0,9 prosent med virkning fra 1. mai 2004.
- Lørdags- og søndagstillegget økes.
- Det gis et generelt tillegg på kr. 1 000 med virkning fra 1. januar 2005 til alle stillinger med hovedsakelig sentral lønnsdannelse.

- Minstelønnssatsene for alle stillingsgrupper med 10 års tjenesteansiennitet heves med kr. 6 000 inkludert det generelle tillegget med virkning fra 1. januar 2005.
- Minstelønnssatsene for undervisningsstillinger med 16 års tjenesteansiennitet heves med kr. 7 000 inkludert det generelle tillegget med virkning fra 1. januar 2005.

Ledere og stillinger med høyere utdanning skulle fortsatt forhandle om sin lønn lokalt i den enkelte kommune. Det var enighet om at de lokale tilleggene skal virke fra 1. mai med mindre partene lokalt ble enige om noe annet.

Partene var enige om at det er viktig at de sikrer seg bedre innflytelse og styring over den kapitalen som forvaltes gjennom pensjonsordningene. Det skal opprettes et eget Pensjonskontor som skal kontrollere at alle pensjonsleverandørene leverer det produktet som tariffavtalen krever, og at lovbestemte krav er oppfylt.

Skoleverket var tidligere en del av det statlige tariffområdet. En del av lønnsoppgjøret var å tilpasse lærernes statlige avtaleverk til KS-området. Undervisningsstillinger ble innfaset med 5 minstelønnssatser etter 0, 4, 8, 10 og 16 år. Undervisningspersonalet i stilling per 30. april 2004 beholdt lønn per denne dato ved innplassering i det kommunale stillingsregulativet. Foreløpig skulle lærerne beholde sitt sentralt fastsatte kompetanselønnssystem. Rektorene ble behandlet som øvrige ledere i KS-området. Partene var enige om å sette ned et partsammensatt utvalg for å utrede hvordan lønnssystemet bør være for å ivareta skolens behov for kompetanse og kvalitetsutvikling. Utvalget skal levere sin innstilling innen 31.12.05. Det ble inngått en ny særavtale for undervisningspersonalet. Det ble også satt ned et partsammensatt utvalg for å vurdere forholdet mellom arbeidstidsavtalen og den nye særavtale og for å vurdere konsekvensene av de endringer som ble gjort i avtaleverket per 1. mai 2004.

I *Oslo kommune* ble det også brudd i forhandlingene, og oppgjøret gikk til mekling. Den 28. mai ble det lagt fram et meklingsforslag som partene anbefalte med unntak av helseorganisasjonene i UHO, dvs. Norsk Sykepleierforbund, Norsk Fysioterapeutforbund, Norsk Ergoterapeutforbund og i tillegg Universitets- og Høgskoleutdannedes Forbund. Hovedpunktene i forslaget var:

- Det gis et generelt tillegg på 2,0 prosent eller minimum kr. 6 000 med virkning fra 1. mai 2004.
- Det gjennomføres lokale forhandlinger innenfor en økonomisk ramme på 0,85 prosent med virkning fra 1. august 2004.

- Det er avtalt lønsmessige tiltak for enkelte grupper. Bl.a. er minstelønnsnivået for arbeidstakere i full stilling og etter full opptjening hevet til ltr. 21, dvs. kr. 245 700.

Videre ble undervisningspersonalet overført til Oslo kommunes lønnsystem.

3 NAVO-området

Forhandlingsordningen er hjemlet i fem hovedavtaler som er inngått mellom NAVO og hhv. hovedorganisasjonene LO, YS, UHO, Akademikerne og SAN (Sammenslutningen av akademikerorganisasjoner i NAVO).

I tråd med forhandlingsmodellen i NAVO forhandles det først på nasjonalt nivå (A-nivå) om overenskomstens generelle del mellom NAVO og den enkelte hovedorganisasjon. Denne delen er felles for alle virksomheter innenfor et overenskomstområde og forplikter arbeidsgiver og den aktuelle hovedorganisasjonens medlemmer. Deretter forhandles overenskomstens spesielle del (B-delen) mellom den enkelte virksomhet på den ene siden og på den andre siden hovedorganisasjonenes forbund eller forhandlingsgrupper. Det kan avtales avvikende ordninger.

På A-nivå ble det mellom NAVO og LO-Stat og mellom NAVO og YS-NAVO enighet om et tillegg fra 1. april 2004 på kr. 1 950 per år. Dette tillegget bidro til årslønnsveksten med om lag ½ prosentpoeng. I B-forhandlingene (virksomhetstvist) ble det gitt noe varierende tillegg.

For akademikergruppene i NAVO gis det ikke sentrale generelle tillegg. Lønnstilleggene for disse gruppene avtales lokalt.

I helseforetakene gikk oppgjørene mellom NAVO og UHO, NAVO og LO-Stat og NAVO og YS-NAVO til mekling. Den 5. juni ble det satt fram meklingsforslag som partene anbefalte. Hovedpunktene i forslagene var:

- Medlemmer i LO-Stat og YS-NAVO gis et generelt tillegg på kr. 9 000 med virkning fra 1. mai 2004. For ansatte med tilleggs- og spesialutdanning utover 3 årig høyskole er tillegget på kr. 11 000 fra samme tidspunkt.
- For UHO-organiserte gis det et generelt tillegg på kr. 7 000 til sykepleiere (og spesialsykepleiere med mindre enn 10 års ansiennitet), med virkning fra 1. mai 2004, og ytterligere kr. 2 000 fra 1. oktober 2004. Spesialsykepleiere med mer enn 10 års ansiennitet får et generelt tillegg på kr. 15 000 fra 1. mai 2004, og ytterligere kr. 7 000 fra 1. oktober 2004. Ergoterapeuter,

fysioterapeuter, førskolelærere og pedagoger gis et generelt tillegg på kr. 9 000 fra 1. mai 2004. For ansatte med spesialistutdanning i disse gruppene gis det et generelt tillegg på kr. 11 000 fra samme tidspunkt.

- Medlemmer i LO-Stat og YS-NAVO gis fra 1. september 2004 nye minstelønnsatser, og ytterligere justeringer av minstelønnsatsene fra 1. juli 2005.
- UHO-organiserte gis fra 1. oktober 2004 nye minstelønnsatser, og ytterligere justeringer av minstelønnsatsene fra 1. juli 2005.
- Lørdags- og søndagstillegget økes med 4 kroner fra kr. 18 til kr. 22 fra 1. august 2004.

Det ble enighet om å sette ned et partssammensatt samarbeidsutvalg som kan arbeide med alle sider av helseforetakenes pensjonsforhold. Arbeidet i utvalget gjennomføres under forutsetning av arbeidsgivers frys av de ansattes pensjonsforhold, med mindre partene er enige om noe annet, fram til 30. april 2005.

NAVO og forbundene i SAN (Sammenslutningen av akademikere i NAVO-området) har gjennomført de lokale forhandlingene ved 34 helseforetak for NITO, Den norske Jordmorforening og Norges Farmaceutiske Forening. Lønnsoppgjøret ble i sin helhet gjennomført lokalt uten sentrale tillegg.

Det er inngått en avtale mellom NAVO og Akademikerne Helse om at lønnsforhandlingene i 2004 skulle utsettes til oppstart senest i september 2004. Disse forhandlingene pågår fortsatt ved avslutningen av denne rapporten.

4 Avtalte tillegg for 2005

I noen tariffområder ble det i 2004 avtalt tillegg for 2005. Dette gjaldt bl.a. for rutebiler, godstransport m.m. innen LO/NHO-området og YS/NHO-området, for KS-området og for helseforetakene i NAVO-området. Størst omfang synes det å ha fått i KS-området og i helseforetakene. I KS-området ble det gitt et generelt tillegg 1. januar 2005 på kr. 1 000. I tillegg ble også minstelønnsatser justert fra 1. januar 2005. I helseforetakene blir minstelønnsatser justert fra 1. juli 2005.

5 Konflikter i 2004-oppgjørene

Nedenfor følger en kort omtale av en del konflikter i 2004-oppgjørene.

Norsk Transportarbeiderforbund (LO), Yrkes- og trafikkforbundet (YS) og Privatansattes Fellesfor-

ganisasjon (YS) på den ene side og HSH på den andre ble ikke enige i meklingen i oppgjøret for grossistbedriftene. De tre organisasjonene tok ut medlemmer i streik ved en del bedrifter fra 21. april. HSH gikk til passiv lockout ved andre bedrifter som var omfattet av plassoppsigelsen. På det meste var om lag 1800 arbeidstakere i streik/lockout. Partene ble 19. mai innkalt til riksmeklingsmannen uten at det ble oppnådd enighet. Den 24. mai ble det innledet nye forhandlinger mellom partene, og det ble oppnådd enighet om et forslag til avtale som ble vedtatt i uravstemming. Konflikten oppsto i hovedsak på bakgrunn av et krav om eget tillegg for fagorganiserte.

Meklingen mellom Hotell- og Restaurantarbeiderforbundet og Reiselivsbedriftenes Landsforening ble avsluttet fredag 2. april. Arbeidsgiverne godtok meglingsmannens forslag, mens arbeidstagerne sendte det ut til uravstemming uten anbefaling. Den 7. mai ble forslaget forkastet i uravstemming. Partene ble ikke enige i ny mekling og det ble satt i verk streik fra 12. mai. Etter streik i 2 dager med begrenset streikeuttak, ble partene enige om et forslag til avtale. Uenigheten som førte til streik, var i hovedsak om økonomi/rammen for oppgjøret.

I oppgjøret for journalister mellom Norsk Journalistlag og Mediebedriftenes Landsforening ble det 12. mai brudd i meklingen og det ble satt i verk streik fra samme dag. Om lag 84 mediebedrifter med til sammen ca 2 900 ansatte ble tatt ut i streik. Bl.a. ble flere store aviser rammet. Den 22. mai ble partene enige om et forslag til avtale. Uenigheten som førte til streik sto i hovedsak om pensjon. Det ble enighet om ikke å endre eksisterende tjenestepensjonsordninger i en periode fram til 15. juni 2006 med mindre de lokale parter er enige om det.

Det ble brudd i meklingen i tariffoppgjøret for trykkerier og bokbinderier mellom Norsk Grafisk Forbund og Viskom og det ble streik fra 13. mai. Etter nye forhandlinger ble partene 20. mai enige om en ny avtale for dette tariffområdet. Streiken rammet flere norske ukeblader samt hovedtyngden av bokproduksjonen. Streiken omfattet 10 bedrifter med 560 medlemmer av Norsk Grafisk Forbund. Uenigheten som førte til streik sto i hovedsak om hvor mye minstelønnsatsene skulle heves.

Det ble også brudd i meklingen om bryggeri-overenskomsten mellom Norsk Nærings- og Nytelsesmiddelarbeiderforbund (NNN) og Næringsmiddelbedriftenes Landsforening, og 2000 medlemmer i NNN ansatt i bryggeribransjen gikk ut i streik fra 19. mai. Den 21. mai ble partene enige i nye forhandlinger. Uenigheten som førte til

streik sto om bestemmelser knyttet til innleid arbeidskraft.

Det ble ikke enighet i meklingen mellom Fellesforbundet og Forsvaret om ny Verkstedoverenskomst for Forsvaret. Den 3. juni ble 1546 medlemmer på 33 arbeidsplasser tatt ut i streik. Etter ny kontakt mellom partene ble det oppnådd enighet og streiken ble avsluttet 14. juni. Uenigheten som førte til streik, var i hovedsak om økonomi/rammen for oppgjøret.

Det ble brudd i de sentrale justeringsforhandlingene i staten. Disse forhandlingene ble ført innenfor den økonomisk rammen og med det virkningstidspunkt som partene ble enige om ved revisjonen av hovedtariffavtalen per 1. mai 2004. Slike forhandlinger føres under fredsplikt. Blir partene ikke enige, kan ikke tvisten løses gjennom arbeidsnedleggelse. Bruddet i justeringsforhandlingene førte til at oppgjøret måtte behandles i Statens lønnsutvalg. En annen konsekvens ble at de lokale lønnsforhandlingene per 1. juni, som hadde frist 1. oktober, måtte utsettes.

Det var enighet mellom partene at kvinner skulle ha en større andel av lønnsmassen enn en prorata fordeling tilsa i de sentrale justeringene. Grunnet partenes føring for de sentrale justeringsforhandlingene, resulterte kjennelsen fra Statens lønnsutvalg i at avsetningen i det vesentlige ble fordelt på kvinnedominerte stillingsgrupper i det lavere og mildere sjikt. I tillegg ble undervisningsstillinger i universitet- og høyskolesektoren prioritert.

På sokkelavtalene ble Oljearbeidernes Fellessammenslutning sammen med Lederne etter mekling ikke enige med Oljeindustriens Landsforening og medlemmer ble tatt ut i streik fra 18. juni. Den 25. juni vedtok Regjeringen at denne arbeidstvisten skal avgjøres av Rikslønnsnemnda, og streiken opphørte fra samme dag.

Det ble brudd i forhandlingene mellom Oljearbeidernes Fellessammenslutning og Norges Rederiforbund om ny avtale for flyttbare innretninger og plattformboring. Meklingen ble avsluttet 1. juli uten resultat. OFS tok deretter ca. 142 medlemmer ut i streik fra 2. juli. OFS trappet gradvis opp streiken utover i juli. Norges Rederiforbund iverksatte lockout for 269 OFS medlemmer fra 2. september. OFS varslet deretter ytterligere opptrapping av streiken.

Norges Rederiforbund varslet 25. oktober lockout for de av OFSs medlemmer i riggnæringen som ikke allerede var i konflikt. Samtidig ble det varslet sympatilockout for arbeidstakere på 94 offshoreservicefartøyer og bøyelastere med virkning fra 8. november 2004. Denne opptrappingen ville

ha medført tilnærmet full produksjonsstans av gass og olje på norsk sokkel i løpet av få dager.

Den 25. oktober varslet regjeringen at den ville fremme forslag for Stortinget om at konflikten skulle løses ved tvungen lønnsnemnd.

Det ble også brudd i forhandlingene mellom EL & IT Forbundet og Tekniske Entreprenørers Landsforening om heisoverenskomsten. Mekling førte hel-

ler ikke fram og heismontørene gikk ut i streik fra 24. august. På det meste var nær 500 montører i streik, de fleste var stengt ute ved lockout av arbeidsgiverne. Den 24. januar 2005 varslet regjeringen at den ville fremme forslag for Stortinget om at konflikten skulle løses ved tvungen lønnsnemnd. Uenigheten som førte til streik, var at heismontørene ville ha norske lønns- og arbeidsvilkår for alt arbeid i bransjen.

Vedlegg 3

Definisjoner av en del lønnsbegreper m.m.

I dette vedlegget gis definisjoner på en del sentrale begreper som bl.a. brukes i kapitlet om lønnsutviklingen.

Årslønn

Beregningene av årslønnsnivå er basert på oppgaver over time- eller månedsfortjeneste eksklusive overtidstillegg, men inklusive andre typer tillegg. Beregningene inneholder de samme lønnskomentene for alle grupper. Utvalget har utført beregningene av lønnsnivå både for heltidsansatte, dvs. for lønnstakere som har utført et fullt normalt årsverk, og per årsverk. Et fullt normalt årsverk svarer imidlertid ikke til det samme antall arbeidstimer for alle lønnstakergrupper. Begrepet "per årsverk" omfatter både heltids- og deltidsansatte der deltidsansatte er regnet om til heltidsekvivalenter.

En lønnstaker vil normalt ha en del fravær i løpet av året. Ved beregning av årslønn forutsettes det at det gis full lønn under ferie, sykefravær, permisjoner mm.

Lønn per normalårsverk ifølge nasjonalregnskapet

Lønn ifølge nasjonalregnskapet omfatter kontantlønn medregnet overtidsbetaling, naturallønn og lønn under sykdom og fødselspermisjon betalt av arbeidsgiver. Dette er således et mer omfattende lønnsbegrep enn det som nyttes ved beregning av årslønn, jf. definisjon av årslønn ovenfor. Antall normalårsverk framkommer som summen av antall heltidsansatte og antall deltidsansatte omregnet til heltid med dellønnsbrøken som vekt. Denne definisjonen innebærer at timeverksinnholdet i et normalårsverk er lik faktisk arbeidstid for heltidsansatte. Antall timer per normalårsverk vil kunne variere mellom næringer og over tid.

Lønnsoverheng

Lønnsoverhenget beskriver hvor mye lønnsnivået ved *utløpet* av ett år ligger over gjennomsnittsnivået for året. Det forteller dermed hvor stor lønnsveksten fra ett år til det neste vil bli dersom det ikke gis lønnstillegg eller foregår strukturendringen i det andre året.

Størrelsen på overhenget vil ofte være et tolkingsspørsmål. Det kan også variere betydelig mellom områdene. Tariff tillegg og lønnsøkinger ellers blir ofte gitt til ulike tidspunkter for ulike lønnstakergrupper og spredt utover hele året. Lønnstillegg som gis sent i året, fører til større overheng til neste år enn tilsvarende tillegg som gis tidlig i året. Beregninger av overheng og årslønnsvekst er derfor nødvendig hvis det skal være mulig å sammenlikne lønnsutviklingen for ulike lønnstakergrupper fra ett år til det neste.

For flere *hovednæringsområder* i privat sektor (for eksempel industri og varehandel) følger beregningene av lønnsoverheng den vanlige definisjonen av overheng. Grunnlaget for beregningene er informasjon både fra strukturstatistikken per september/oktober og fra den kvartalsvise lønnsindeksen (som måler lønnsendring gjennom året, se omtale av kvartalsindeksen senere i vedlegget) samt fra lønnsforhandlingene.

Utvalgets beregninger av lønnsoverheng for *tariffområder* er derimot ikke fullt ut i samsvar med den vanlige definisjonen av overheng. Under forutsetning av at det ikke gis sentrale tillegg de siste tre månedene av året eller det foreligger andre opplysninger om lønnsutviklingen, har utvalget lagt til grunn at lønnsnivået per september/oktober holder seg på samme nivå ut året. Dette betyr at overhenget for tariffområder beregnes på grunnlag av lønnsnivået per september/oktober i forhold til gjennomsnittet for året. Dette gjelder bl.a. for funksjonærer og arbeidere i NHO-bedrifter, ansatte i HSH-bedrifter i varehandel, bank- og forsikring, staten, skoleverket, kommunene og NAVO-bedrifter. Denne metoden påvirker ikke størrelsen på samlet lønnsvekst sett over flere år, men påvirker fordelingen av lønnsveksten mellom år og kan gi en annen fordeling mellom overheng og bidrag fra lønnsglidning i det enkelte år enn om en hadde lagt til grunn lønnsnivået ved utløpet av året i forhold til gjennomsnittsnivået for året.

Tariffmessig lønnsøking

Tariffmessig lønnsøking er lønnsøking fastsatt i tariffavtaler som følge av sentrale eller forbundsvisse forhandlinger mellom arbeidstakernes og

arbeidsgivernes organisasjoner. Tariffmessig lønnsøkning kan være generelle tillegg, lavlønns-tillegg, garantitillegg, tillegg på minstelønnssatser etc. som følge av sentrale eller forbundsvise forhandlinger.

Lønnsglidning

Lønnsglidning framkommer beregningsmessig som forskjellen mellom total lønnsøkning i en bestemt periode og tariffmessig lønnsøkning i den samme perioden. Lønnsglidningen blir dermed en restpost. Det er et sammensatt lønnsbegrep som bl.a. kan omfatte lønnstillegg som er gitt ved lokale forhandlinger på de enkelte arbeidsplasser, økt fortjeneste pga. økt akkord eller strukturelle endringer i sysselsettingen, f. eks. gjennom forskyvninger i timeverkene mellom bransjer med ulikt lønnsnivå eller endret bruk av skiftarbeid. Tillegg ved lokale forhandlinger i privat sektor og for stillinger med bare lokal lønnsdannelse i kommunene regnes som lønnsglidning. I noen tariffområder er forhandlingsmodellen slik at partene også regner de lokale forhandlingene som en del av den avtalte lønnsøkningen. I offentlig sektor er tillegg ved lokale forhandlinger normalt en del av rammen fastsatt sentralt. Denne rammen er likevel ofte en nedre ramme. I staten f. eks. kan etatene/virksomhetene skyte til midler fra driftsbudsjettet. I tillegg kan partene lokalt føre forhandlinger på særlig grunnlag, såkalte 2.3.4-forhandlinger¹.

Lønnsstatistikk i privat sektor

Statistisk sentralbyrå etablerte i 1997 ny strukturstatistikk for lønn, en statistikk som en gang per år kartlegger nivå, fordeling og endring i lønn. Statistikken er enhetlig og dekker per i dag alle næringer i privat sektor med unntak av primærnæringene². Den er utviklet i tråd med EØS-retningslinjer på området og i nært samarbeid med partene i lønnsoppgjøret for å dekke krav til forhandlingsstatistikk.

Dekning

Statistikken bygger på opplysninger fra et utvalg av bedrifter i alle næringshovedområder³ med unntak av primærnæringene. Utvalgene varierer i stør-

relse fra om lag 40 til 80 prosent med i gjennomsnitt om lag 67 prosent av alle ansatte i næringshovedområdet, alt avhengig av i hvor stor grad næringen er omfattet av krav fra forhandlingsstatistikken. For NHO-bedrifter er utvalget om lag 70 prosent. Det innhentes opplysninger på individnivå i alle næringer og for alle ansatte uavhengig av stilling og arbeidstid.

Lønnsbegrep

Strukturstatistikken for lønn er basert på kontantlønnsbegrepet, gjennomsnittlig månedsfortjeneste. I månedsfortjenesten inngår fast avtalt lønn inkl. faste tillegg, uregelmessige tillegg og bonuser. Lønnsbegrepet omfatter ikke overtidsgodtgjørelse og naturalytelser, men det innhentes opplysninger om overtidsgodtgjørelse og det gis tall for gjennomsnittlig overtidsgodtgjørelse per måned som en tilleggsopplysning. Den faste avtalte lønnen er gitt for en oppgitt lønnsperiode (per time, dag, uke, 14 dager, måned osv.), mens de andre lønnskomponentene er for perioden "hittil i år". Lønnsendringer inngår fra det tidspunkt de er avtalt, slik at tidspunktet for eventuelle etterbetalinger ikke påvirker den beregnede lønnsutviklingen.

Arbeidstid

Den *lovbestemte* alminnelige arbeidstid er 40 t/uke. *Avtalefestet normalarbeidstid* er den arbeidstid per uke som gjelder for vedkommende lønnstakergruppe ifølge tariffavtaler. Den er vanligvis 37,5 t/uke. Ved ulike arbeidstidsordninger som skift-, turnus- og nattarbeid, er både lovfestet og avtalt arbeidstid lavere enn dette. Mellom LO og NHO er for eksempel avtalefestet arbeidstid på 36,5 t/uke for vanlig 2-skiftarbeid, 35,5 t/uke for døgnskift- og sammenliknbart turnusarbeid og 33,6 t/uke for helkontinuerlig skift- og sammenliknbart turnusarbeid.

For arbeidere i NHO-bedrifter baseres beskrivelsen av lønnsutviklingen på timefortjenesten omregnet til 37,5 t/uke. I en del bransjer/tariffområder hvor det forekommer skiftarbeid, er timelønnssatsen for dette arbeidet fastsatt slik at fortjenesten per uke er den samme uansett hvilken arbeidstidsordning som gjelder. For å kunne sammenlikne lønnstall bransjer i mellom, omregnes timefortjenestene slik at de tilsvarer en ukentlig arbeidstid på 37,5 timer. Med utgangspunkt i faktisk timelønn medfører omregning til 37,5 t/uke at bransjer med mye skiftarbeid vil få et relativt lavere lønnsnivå enn før omregningen i forhold til bransjer hvor det er lite skiftarbeid.

¹ Kravet for slike forhandlinger er at det har skjedd vesentlige endringer i de forhold som er lagt til grunn for arbeidstakerens lønn.

² For fiskeoppdrett ble det for første gang utarbeidet lønnsstatistikk i 2002. Fiskeoppdrett har vært med i NHO-tallene siden 1999.

³ I følge Standard for næringsgrupper 1994 (C 182)

I lønnsstatistikken innhentes opplysninger om avtalt arbeidstid og overtidstimer. Avtalt arbeidstid blir benyttet som basis for å definere om en arbeidstaker er heltidsansatt eller deltidsansatt. I den offisielle lønnsstatistikken blir heltid definert som arbeidstid på 33 timer eller mer per uke. SSB kan sette andre grenser etter ønske fra oppdragsgivere, f. eks. i forbindelse med utarbeiding av tariffstatistikk. I offisiell lønnsstatistikk skilles det ikke mellom arbeid på skift/turnus og på dagtid, noe NHO kan gjøre for sine medlemsbedrifter. Videre benyttes avtalt arbeidstid for å beregne månedsfortjeneste for arbeidstakere som har time-lønn. Avtalt arbeidstid er eksklusiv spisepauser. Det gjøres ingen fradrag for fravær grunnet ferie, sykdom, permisjon e.l. For arbeidstakere som har en varierende arbeidstid fra uke til uke, blir det innrapportert gjennomsnittlig arbeidstid per uke for året eller for siste måned.

Heltid og deltid

I lønnsstatistikken regnes som nevnt alle ansatte med en avtalt arbeidstid på 33 timer eller mer per uke som heltidsansatte. For ansatte i stat, skoleverk, kommune og de statlige eide helseforetakene er heltid definert som alle med dellønnsprosent/stillingsandel på 100 prosent. Deltidsansatte er definert som alle ansatte som har avtalt arbeidstid på mindre enn 33 timer per uke eller en stillingsandel på mindre enn 100 prosent⁴.

Heltidsekvivalenter

For å kunne sammenlikne lønn mellom hel- og deltidsansatte omregnes lønnen til de deltidsansatte til hva den ville vært hvis de jobbet heltid. Der det ikke foreligger opplysninger om normalarbeidstid (norm i bransjen) gjøres dette ved å benytte forholdet mellom arbeidstiden til hver enkelt deltidsansatt og den gjennomsnittlige arbeidstiden for heltidsansatte i næringen som omregningsfaktor. Månedslønn per heltidsekvivalent for de deltidsansatte kan da slås sammen med månedslønn for de heltidsansatte, slik at man kan beregne en gjennomsnittlig månedsfortjeneste for alle ansatte.

Kjennemerker

SSB samler videre inn opplysninger om alder, kjønn og stilling for den enkelte ansatte. Stillings-

kode og stillingsbetegnelsene SSB får inn, er kjente betegnelser innen de enkelte næringsområder. Det foretas omkodning til stillingskoder i tråd med internasjonale anbefalinger og for å kunne rapportere statistikken etter de retningslinjer SSB har på området. I den nye lønnsstatistikken nyttes standard for yrkesklassifisering (Standard for yrkeskodning C 521 STYRK) som er den norske versjonen av den internasjonale yrkesstandarden ISCO-88. Kompetansenivå og spesialisering er de to hovedprinsippene standarden bygger på for å klassifisere yrkesutøvere etter yrke. SSB kopler også til datamaterialet opplysninger om høyeste fullførte utdanning fra utdannelsesregisteret. Her gjenstår det fortsatt en god del arbeid for å få til en stillingskodning som har nok detaljert informasjon for sentrale brukere av statistikken.

Kvartalsstatistikk

SSB har arbeidet med etablering av en ny kvartalsvis lønnsindeks. Et hovedformål med denne indeksen er måling av lønnsendring gjennom året til bruk i konjunkturovervåkingen.

Det er siden 1. kvartal 1998 innhentet opplysninger for et utvalg av bedrifter i noen hovednæringsområder. Utvalget er trukket blant de bedriftene som er med i strukturstatistikken, og det foretas rotasjon av utvalget en gang i året. SSB publiserer nå endringstall etter den kvartalsvise lønnsstatistikken for industri, olje- og gassutvinning og bergverksdrift, bygg- og anleggsvirksomhet, samferdsel, varehandel, forretningsmessig tjenesteyting og eiendomsdrift, kraftforsyning og hotell- og restaurantvirksomhet. Etter hvert vil de kvartalsvise lønnsindeksene bli utvidet til å omfatte de samme næringsområder som strukturstatistikken.

Den kvartalsvise lønnsindeksen er nært knyttet til den årlige strukturstatistikken for lønn. Lønnsbegrepene (utbetalt avtalt lønn og månedsfortjeneste i alt) er identiske med lønnsbegrepene som benyttes i strukturstatistikken for lønn. Utviklingen i utbetalt avtalt, lønn som er hovedkomponenten i månedsfortjenesten i alt, er direkte sammenliknbar mellom den kvartalsvise lønnsindeksen og strukturstatistikken. Utviklingen i månedsfortjenesten er derimot ikke direkte sammenliknbar mellom de to statistikkene. Årsaken til dette er at uregelmessige tillegg og bonuser mv. beregnes som et snitt over året i strukturstatistikken, mens i den kvartalsvise lønnsindeksen beregnes gjennomsnittet for størrelsene kun for det gjeldende kvartalet.

De kvartalsvise lønnsindeksene blir publisert om lag to måneder etter statistikkkvartalets utløp.

⁴ Enkelte yrker (f. eks. piloter) hvor det arbeides mindre enn 33 timer per uke, regnes likevel som heltidsansatte.

Grunnlag og metoder for beregning av lønnsnivå og lønnsvekst

Lønnsstatistikken har noe ulik dekningsgrad for de enkelte næringene. I lønnsstatistikken er også tatt med lønnstakere som ikke omfattes av tariffoppgjørene.

Beregningene av lønnsnivå og lønnsvekst i tabell 3.1 i kapittel 3 og tabell 7.9 i tabellvedlegget er basert på oppgaver over time- eller månedsfortjeneste eksklusive overtidstillegg, men inklusive andre typer tillegg. Dvs. at månedsfortjenesten består av fast avtalt lønn inkl. faste tillegg, uregelmessige tillegg og bonuser. Uregelmessige tillegg omfatter bl.a. tillegg for ubekvem arbeidstid, utkallingstillegg, skifttillegg, smusstillegg, offshoret tillegg og andre tillegg som følge av arbeidets art. Uregelmessige tillegg er som regel knyttet til spesielle arbeidsoppgaver eller arbeidstider.

Beregningene inneholder de samme lønnskomponentene for alle grupper. I privat sektor er dette sikret gjennom SSBs nye lønnsstatistikk. I offentlig sektor produseres lønnsstatistikken ved hjelp av registre i henholdsvis Moderniseringsdepartementet og Kommunenes Sentralforbund. Data for de statlige helseforetakene for 2002 og 2003 ble innhentet av NAVO. SSB har innhentet data for 2004. Lønnsbegrepene i statistikkene for offentlig sektor er forenlige med de i SSBs lønnsstatistikk for privat sektor.

I lønnskomponentene inngår lønnstillegg som kan ha bakgrunn i spesielle forhold i en bransje, f.eks. skifttillegg og ulempetillegg. Videre inngår bonus i lønnsbegrepet. Derimot inngår ikke opsjoner og fordel ved aksjer til underkurs.

Beregningene av lønnsnivå og lønnsvekst er utført både for heltidsansatte, dvs. for lønnstakere som har utført et fullt normalt årsverk, og for et beregnet årsverk. Et fullt normalt årsverk svarer imidlertid ikke til det samme antall arbeidstimer for alle lønnstakergrupper.

Begrepet "beregnet årsverk" omfatter både heltids- og deltidsansatte, der deltidsansatte er regnet om til heltidsekvivalenter. Ved beregningene forutsettes det at det gis godtgjørelse for ferie- og sykefravær som er lik lønnsinntekten for arbeidet tid av tilsvarende lengde som fraværet.

I noen områder står deltidsansatte for en stor del av årsverkene. I det kommunale- og fylkeskommunale tariffområdet arbeider om lag 60 prosent av de ansatte deltid (utfører om lag 40 prosent av årsverkene), mens andelen er om lag 40 prosent i varehandelen (utfører om lag ¼ av årsverkene) og om lag 1/3 i skoleverket (utfører om lag ¼ av årsverkene). For de andre gruppene/næringene i tabell 3.1 ligger deltidsandelen rundt 20 prosent

eller lavere unntatt for helseforetakene hvor andelen ligger rundt 45 prosent.

For gruppene/tariffområdene i tabell 3.1 og i tabell 7.9 i tabellvedlegget beregnes fra og med 2003 årslønn for alle grupper ved å ta utgangspunkt i lønnsstatistikken for vedkommende år, f.eks. i oktober. En kan dermed anslå økningen i månedsfortjenesten siden oktober året før. Økningen i månedsfortjenesten over perioden (vanligvis en 12-måneders periode) deles i tariffmessig lønnsøkning og lønnsglidning. Tariffmessig lønnsøkning anslås på grunnlag av tariffavtaler og kan fordeles på bestemte tidspunkter i 12-måneders perioden. Lønnsglidningen, som beregnes som en restpost, blir fordelt på ett eller flere tidspunkter for de ulike gruppene. Deretter kan en beregne et gjennomsnittlig årslønnsnivå for det aktuelle året.

I beregningene forutsettes det at lønnsnivået per 1. januar er det samme som per september/oktober året før og at lønnsstatistikken lønnsnivå i beregningsåret er det samme ut året, dvs. at det ikke forutsettes noen glidning fra tellingstidspunktet og ut året. Dette har forholdsvis liten betydning for gjennomsnittlig årslønn, men kan ha større betydning for overhenget. Informasjon fra den kvartalsvise lønnsindeksen til SSB viser en viss lønnsvekst for noen grupper i privat sektor fra september/oktober og ut året som hittil ikke har vært fanget opp av beregningsoppleggene. Utvalget har derfor satt i gang et arbeid for å se på om lønnsindeksen til SSB kan brukes til å beregne overheng for tariffområder.

For arbeidere og funksjonærer i NHO-bedrifter beregnet en før 2003 årslønn med utgangspunkt i

- sum fast (avtalt) lønn "hittil i år" og fast (avtalt) lønn per 1.10,
- sum uregelmessige tillegg hittil i år og gjennomsnittet for de 9 første månedene,
- sum bonus utbetalt hittil i år og i 4. kvartal året før og gjennomsnittet for 12 måneder.
- opplysninger om tariff tillegg (for arbeidere)

Bakgrunnen for denne innhenting er at LO-NHO-området består av svært mange avtaler med ulike reguleringstidspunkter der en ønsket informasjon om lønnsbanen gjennom året.

Det har imidlertid vist seg at dette beregningsopplegget er beheftet med svakheter. Spesielt er registrering av arbeidstid problematisk over en lang periode. Det viste seg spesielt i 2003- og 2004-materialet at lønnssummen "hittil i år" ikke samsvarte med innrapportert tid for den samme perioden. Dette medførte at gjennomsnittlig lønn for 2003 ble lav i forhold til nivået per 1. oktober, som igjen førte til at overhenget ble for høyt anslått. Disse svakhe-

tene i materialet for "hittil i år" har medført at utvalget ved beregning av årslønnsvekst fra 2003 til 2004 også for NHO-bedrifter legger til grunn bare ett måletidspunkt (1. oktober) for statistikken. En har dermed et enhetlig statistikkgrunnlag for alle tariffområder i utvalgets rapport.

Lønnsvekstanslagene for 2003 og 2004 i denne rapporten er basert på den nye metoden. Før 2003 kan det ikke påvises de samme unøyaktigheter i lønnsdataene. For arbeidere er årslønnsvekst fra 2003 til 2004 beregnet på grunnlag av forutsetninger om reguleringstidspunkter for lønn gjennom året for hver tariffavtale i henholdsvis 2003 og 2004. Dette medfører også at tallene som kan beregnes fra 2003-materialet endres i forhold til beregningen i fjorårets rapport. Bidraget til årslønnsveksten fra lønnsglidningen i 2003 oppjusteres med 0,2 prosentpoeng. Lønnsoverhenget til 2003 endres tilsvarende. Årslønnsveksten fra 2002 til 2003 blir ikke endret. Endringen i beregnet overheng til 2004 blir imidlertid stor, fra 1,9 prosent etter gammel metode til 1,4 prosent etter ny metode.

For funksjonærer har en benyttet sist kjente fordeling av reguleringstidspunkter fra 1997 til beregning av årslønn i 2003 og 2004. For industri-funksjonærene medfører endringen i beregningsmetode at overhenget til 2004 blir endret fra 2,5 prosent til 1,7 prosent. Fremover vil en for funksjonærer og arbeidere i NHO-området vurdere behov

og muligheter for å hente inn årlig informasjon om reguleringstidspunkter per bedrift. NHO og SSB vil i samarbeid vurdere hvordan slik informasjon kan samles inn.

Som nevnt har utvalget lagt til grunn at lønnsnivået per september/oktober holder seg på samme nivå ut året dersom det ikke gis sentrale tillegg de siste tre månedene av året eller det foreligger andre opplysninger om lønnsutviklingen. Informasjon fra den kvartalsvise lønnsindeksen viser en viss lønnsvekst for noen grupper i privat sektor fra september/oktober og ut året som hittil ikke har vært fanget opp av beregningsoppleggene. Utvalget har derfor satt i gang et arbeid for å se på om kvartalsstatistikken kan brukes til å beregne lønnsvekst og overheng for tariffområder. Dette arbeidet kan medføre at tallene for årslønnsvekst og overheng de siste årene kan bli revidert for enkelte tariffområder. En slik revisjon vil ikke påvirke størrelsen på lønnsveksten sett over flere år, men gi en annen fordeling av lønnsveksten mellom år og dessuten gi en endret fordeling mellom overheng og bidrag fra lønnsglidningen i det enkelte år.

Ved beregning av årslønnsvekst legges det til grunn at bonus fordeler seg jevnt over året (fast påslag per tidsenhet, f.eks. per måned), mens veksten i uregelmessige tillegg fra året før som et utgangspunkt legges til avtalerevisjonen 1.4 eller 1.5 alt etter hvilken gruppe en ser på.

Vedlegg 4

Om konkurranseevnebegrepet

Landets konkurranseevne

Den omfattende deltakelsen i det internasjonale varebyttet har gjort det mulig for Norge å oppnå en langt høyere materiell levestandard enn hva som ville vært mulig i en økonomi som var vesentlig mer skjermet overfor utenlandsk konkurranse.

Land som deltar i det internasjonale vare- og tjenestebyttet må over tid ha en rimelig balanse i utenriksøkonomien. Fordelene ved det internasjonale varebyttet vil bli vesentlig redusert, hvis vi ikke samtidig kan sørge for en full og effektiv ressursutnyttelse, herunder full sysselsetting, og en akseptabel inntektsfordeling. *Et lands konkurranseevne uttrykker derfor evnen til å opprettholde en rimelig balanse i utenriksøkonomien over tid, samtidig som en har full og effektiv ressursutnyttelse og en akseptabel inntektsfordeling.*

Konkurranseevnen for en næring karakteriserer evnen til å overleve over tid. Dette beror på næringens lønnsomhet og dens evne til å trekke til seg investeringer. En lønnsom næring må kunne hevde seg i konkurranse med utenlandske bedrifter på produktmarkedene, og med andre norske næringer i arbeidsmarkedet. En kan ikke uten videre trekke slutninger fra utviklingen i konkurranseevnen for en enkelt bedrift eller næring til utviklingen i konkurranseevnen for et helt land. En økonomi med vekst og omstilling vil normalt være preget av ulik utvikling i konkurranseevnen for de enkelte næringer. Videre kan en bedring i konkurranseevnen for en næring, f.eks. gjennom subsidiering av innsatsfaktorene, gi en dårligere utnyttelse av ressursene samlet sett, og dermed ikke bedre konkurranseevnen i samfunnsøkonomisk forstand. Det er derfor viktig å skille mellom konkurranseevnen for en enkelt næring og for Norge som helhet.

Konkurranseutsatte og skjermede næringer

Tradisjonelt har konkurranseutsatte næringer blitt assosiert med industrien, mens skjermede næringer som regel har blitt assosiert med tjenesteproduserende næringer (varehandel, transporttjenester, finansiell tjenesteyting, annen privat tjenesteyting etc.). Økt globalisering, sterkere internasjonal konkurranse og lavere transportkostna-

der har imidlertid bidratt til at stadig større deler av norsk næringsliv utsettes for konkurranse fra utlandet.

En drøfting innholdet i begrepene konkurranseutsatte og skjermede næringer er gitt i Holdenutvalgets rapport NOU 2000:21, vedlegg 8 (av professor Asbjørn Rødseth). I teorien blir skjermede næringer definert ved at de produserer varer eller tjenester som verken eksporteres eller importeres, mens konkurranseutsatte næringer produserer varer eller tjenester som eksporteres eller importeres. Denne inndelingen kan ses i lys av en sondering mellom rotløse næringer og andre næringer. Rotløse næringer er næringer som ikke har noen naturlig geografisk forankring, og de kan dermed relativt enkelt flytte produksjonen til et annet land dersom dette viser seg lønnsomt.

For de konkurranseutsatte næringene vil produsentprisene i stor grad bli bestemt på verdensmarkedet, mens produsentprisene i de skjermede næringene i større grad vil reflektere forholdet mellom tilbud og etterspørsel innenlands. I praksis er det imidlertid vanskelig å avgrense hvilke næringer som er konkurranseutsatte og hvilke som er skjermede, fordi mange næringer er i en mellomstilling.

Rene konkurranseutsatte næringer kjennetegnes av bedrifter som produserer for et internasjonalt marked ved hjelp av arbeidskraft som eneste lokale produksjonsfaktor. (Bedriftene bruker også kapital, men er ikke bundet til å investere denne i Norge). For konkurranseutsatte næringer vil utviklingen i lønnsnivået over tid bestemme om næringen blir værende i Norge eller ikke. Blir lønnsnivået for høyt sammenliknet med produktiviteten, reduseres lønnsomheten, noe som kan føre til at det ikke blir investert i nye arbeidsplasser. Lønnsnivået i de rene konkurranseutsatte næringene binder samtidig opp lønnsnivået i resten av økonomien dersom en skal ha samme lønn for samme arbeid uavhengig av næring.

Industriens konkurranseevne

Blant de eksport- og importkonkurrerende næringene er industrien den viktigste enkeltnæringen.

En rimelig god evne for industrien til å konkurrere både ute og hjemme er dermed viktig for å realisere en balansert økonomisk utvikling. Dette behøver imidlertid ikke innebære at industriens konkurranseevne hele tiden må være like god. Da oljeinntektene kom inn i norsk økonomi, kunne driftsbalansen ovenfor utlandet sikres med en mindre industrisektor. Men oljeinntektene innebærer ikke at norsk industri på varig basis kan ha svakere konkurranseevne enn industrien hos handelspartnerne. I en moderne økonomi er det hele tiden betydelige omstillinger, og et visst antall bedrifter og arbeidsplasser blir hele tiden lagt ned. Dersom Norge skal opprettholde den nødvendige størrelsen på industrien spesielt og konkurranseutsatt sektor generelt, må de bedrifter og arbeidsplasser som blir lagt ned erstattes av nye. For at dette skal kunne skje, må bedriftene og arbeidsplassene som etableres ha minst like god konkurranseevne som hos våre handelspartnere. Spesielt må investeringer i norsk industri gi avkastning på linje med investeringer i andre land. Hvis avkastningen på investeringer i Norge blir lavere enn avkastningen i andre land, vil det ikke være mulig å opprettholde en tilstrekkelig stor industri i Norge.

Industriens konkurranseevne avhenger av flere faktorer. Enkelte av faktorene er først og fremst knyttet til forhold i den enkelte bedrift, og vil i mindre grad påvirkes av endringer i de økonomiske rammevilkårene for bedriften. Dette gjelder i stor grad for produktivitet i vid forstand, dvs. bedriftens evne til å utnytte arbeidskraft, kapital og energi på en effektiv måte i produksjonsvirksomheten og til å ta i bruk ny teknologi. Et annet eksempel er markedsføring.

Lønnskostnadene er den enkeltfaktoren som betyr mest for kostnadene ved norsk industriproduksjon. Foruten lønnskostnadene vil andre kostnadskomponenter som energikostnader, kapitalkostnader og kostnader til innenlandsk produsert vareinnsats ha betydning for norske bedrifters muligheter til å kunne hevde seg i den internasjonale konkurransen. Det samme vil være tilfellet for offentlige avgifter og subsidier.

For viktige deler av norsk industri er *energikostnadene*, særlig knyttet til elektrisitet, av stor betydning for konkurranseevnen. Også endringer i prisforholdet mellom ulike energibærere kan få betydning for konkurransesituasjonen for norsk industri. Slike endringer kan finne sted i løpet av forholdsvis kort tid. Bruken av olje som energikilde er i de fleste næringer relativt sett mindre i Norge enn i andre land. Derfor vil lave oljepriser på kort sikt bidra til å svekke den relative konkurransesituasjonen for mange norske bedrifter.

Bedriftenes *transport- og logistikkostnader* er også av betydning for konkurranseevnen. Undersøkelser indikerer at transportkostnadene i industrien utgjør om lag 6 prosent av omsetningen (per 2001).

Også *kapitalkostnadene* har betydning for konkurranseevnen. I teorien er det den såkalte brukerprisen på kapital som gjenspeiler kapitalkostnadene. Brukerprisen tar hensyn til markedsprisen på kapitalutstyret, kostnadene ved å binde kapital i bedriften (renten), kapitalslitet og reglene for drifts- og kapitalbeskatning. Brukerprisen på kapital er vanskelig å måle i praksis, men en har data for enkelte viktige komponenter i brukerprisen som f.eks. renter, og pris på nytt kapitalutstyr. Det er i prinsippet også mulig å beregne virkninger av skattereglene på brukerprisen.

I lys av den tettere integrasjonen i de internasjonale kapitalmarkedene og at reguleringene av kapitalbevegelser over landegrensene i all hovedsak er fjernet, er det mindre grunn til å vente at kostnadene for bedriftene ved å ta opp lån skal være vesentlig annerledes i Norge enn i andre land. Likevel er det en klar tendens til at mange bedrifter låner mest i nasjonal valuta. Dette gjelder særlig små og mellomstore bedrifter som produserer for hjemmemarkedene, hvor tilbud av kreditt forutsetter god lokal kunnskap om marked og aktører. Det kan også være rasjonelt å ha gjeld i nasjonal valuta siden andre kostnader og inntekter er i nasjonal valuta. Også slike bedrifter vil imidlertid møte internasjonal konkurranse. Det kan derfor være relevant å sammenlikne lånekostnadene i norske kroner med lånekostnadene for gjennomsnittet av våre handelspartnere. I så fall må en også korrigere for endringer i verdien på den norske kronen i forhold til valutaene til våre handelspartnere.

Avgifter og subsidier som knyttes direkte til bruk av arbeidskraft, f.eks. arbeidsgiveravgift, fanges opp i lønnskostnadene, slik de måles i dette kapitlet. Andre avgifter og subsidier fanges imidlertid ikke opp, f.eks. CO2-avgifter. Slike avgifter og subsidier vil også påvirke konkurranseevnen, men det er vanskelig å framskaffe sammenliknbare tall mellom land.

Utviklingen i industriens internasjonale konkurranseevne avhenger også av produktivitets- og kostnadsutviklingen i øvrige deler av norsk næringsliv, særlig i de *skjermede næringene*. Disse næringene leverer vareinnsats, energi og kapitalvarer til industrien. Jo billigere disse leveransene kan skje, desto bedre blir industriens internasjonale konkurranseevne. Videre konkurrerer industrien med øvrige næringer om enkelte innsatsfak-

torer, særlig arbeidskraft. Lavere lønninger og svekket lønnsomhet i andre næringer kan føre til at industriens konkurranseevne bedres ved at det blir lettere og billigere for industrien å skaffe arbeidskraft og kapitalvarer. Kostnadsutviklingen i industrien kan derfor ikke ses uavhengig av kostnadsutviklingen i norsk økonomi for øvrig.

Forutsigbare og stabile rammebetingelser kan bidra til å styrke næringslivets konkurranseposisjon. For en liten, åpen økonomi som den norske vil det være svært vanskelig å oppnå en stabil realøkonomisk utvikling uten at en samtidig har en relativt stabil nominell utvikling, herunder en stabil valutakurs.

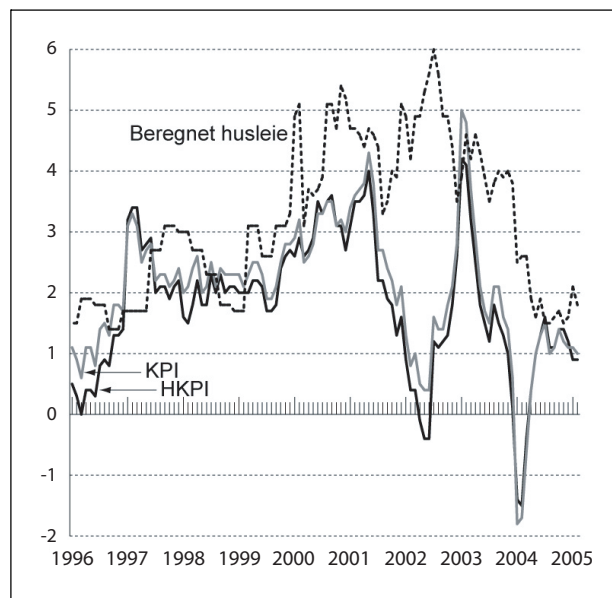
Vedlegg 5**Nærmere om den harmoniserte konsumprisindeksen**

Maastricht-traktaten, som ble vedtatt i 1991, inneholder konvergenskriterier som måtte oppfylles før endelig etablering av den Økonomiske og monetære union (ØMU). Et av kriteriene var knyttet til nivået på inflasjonen. De nasjonale konsumprisindeksene i de enkelte land kan være lite egnet når en skal sammenligne prisutviklingen mellom land, bl.a. fordi ulike komponenter av prisindeksen beregnes og vektlegges forskjellig. Dette er noe av grunnen til etableringen av en harmonisert konsumprisindeks (HKPI).

Ved å samordne det metodiske opplegget produseres det nå harmoniserte konsumprisindekser i alle EU-land, samt Island og Norge, som anses å være bedre egnet til internasjonale sammenlikninger. Den harmoniserte konsumprisindeksen (HKPI) vil for de fleste land eksistere parallelt med den tradisjonelle konsumprisindeksen (KPI).

I Norge dekker den harmoniserte konsumprisindeksen om lag 88 prosent av forbruksutgiftene som inngår i den tradisjonelle konsumprisindeksen. Det eneste området som nå er utelatt fra den harmoniserte indeksen (HKPI), men som derimot er dekket i den tradisjonelle konsumprisindeksen (KPI), er selveierens bokostnader (beregnet husleie)¹. Betalt husleie inngår derimot i indeksen. Totalt sett innebærer det at husholdningenes gjennomsnittlige boutgifter blir mindre vektlagt i HKPI enn i KPI, og tilsvarende får boutgiftene mindre betydning. I henhold til EØS-bestemmelser må alle land som lager harmoniserte konsumprisindekser kontrollere vektene som brukes i beregningene årlig etter visse kriterier. I Norge bygger vektene i både KPI og HKPI på et gjennomsnitt av resultater fra Forbruksundersøkelsen siste tre år. Vektene implementeres imidlertid til forskjellige tidspunkter.

Figur 5.1 viser utviklingen i HKPI, KPI og beregnet husleie i Norge fra 1996 til februar 2005. Figuren viser at tolv månedersveksten i HKPI i hovedsak har vært lavere enn for KPI. I siste halvår i 1998 og i begynnelsen av 1999 var KPI høyere enn HKPI, selv om veksten i husleieindeksen var

Figur 5.1 Prisutviklingen i Norge. Vekst i prosent fra samme måned året før. KPI, HKPI, og husleieindeksen/beregnet husleie

Kilde: Statistisk sentralbyrå

lavere enn veksten i totalindeksen. Dette skyldes i hovedsak at barnehagetakster, skolegang og enkelte helsetjenester, som den gang var utelatt fra HKPI, men inngikk i KPI, hadde en vesentlig høyere tolv månedersvekst enn KPI. At HKPI var moderat høyere enn KPI i deler av 2000, til tross for at veksten i beregnet husleie var høyere enn veksten i totalindeksen², skyldes trolig blant annet enkelte omlegginger av HKPI fra og med januar 2000.

I 2004 var den gjennomsnittlige stigningen i HKPI i Norge 0,6 prosent, mens den tilsvarende veksten i KPI var 0,4 prosent. Differansen skyldes metodiske forhold.

Figur 5.2 gir en oversikt over tolv månedersveksten i den harmoniserte konsumprisindeksen i Norge, EU-landene og euroområdet i perio-

¹ Helse og utdanningstilbud berørt av offentlige overføringer og forsikringstjenester ble tatt inn i HKPI fra og med januar 2000.

² Den markerte stigningstakten i husleieindeksen i januar og februar 2000 skyldes tekniske endringer. Siden januar 2000 er husleiene registrert og innarbeidet i konsumprisindeksen månedlig, mot tidligere kvartalsvis.

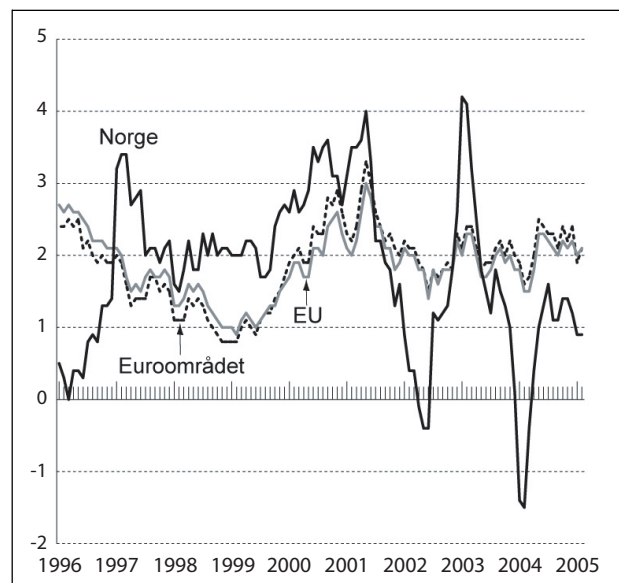
Tabell 5.1 Harmonisert konsumprisindeks for Norge, EU-landene og euroområdet. Gjennomsnittlig årlig vekst

	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004
Norge	0,7	2,6	2,0	2,1	3,0	2,7	0,8	2,0	0,6
EU-landene	2,4 ¹	1,7	1,3	1,2	2,1	2,3	2,1	2,0	2,0
Euroområdet	2,2	1,6	1,1	1,1	2,1	2,3	2,3	2,1	2,1

¹ Estimert.

Kilde: Statistisk sentralbyrå og Eurostat

den fra 1996 til februar 2005. Fra 1997 til sommeren 2001 var prisstigningen i Norge høyere enn prisstigningen i EU og euroområdet. I 2001 og 2002 påvirket endringer i momssatsene prisforløpet i Norge betydelig. Økningen i merverdiavgiftsatsen fra 1. januar 2001 bidro til å øke differansen i forhold til EU, mens prisstigningstakten i Norge falt under den i EU etter halveringen av matmomsen fra 1. juli 2001. Prisveksten i Norge har siden sommeren 2003 vært lavere enn i EU. Prisveksten i Norge har de siste to årene vært betydelig påvirket av endringer i elektrisitetsprisene.

Figur 5.2 Harmonisert konsumprisindeks (HKPI) i Norge, EU-landene og euroområdet. Vekst i prosent fra samme måned året før.

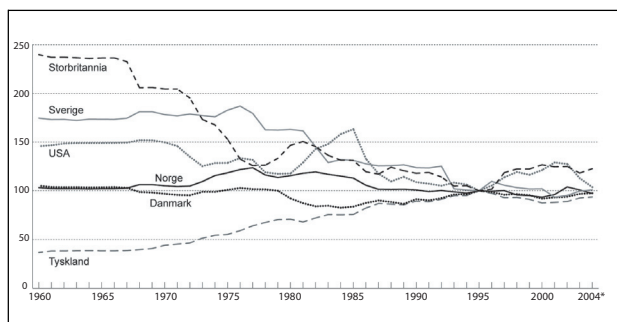
Kilde: Statistisk sentralbyrå og Eurostat

Vedlegg 6**Kursutviklingen for norske kroner**

Historisk sett har Norge hatt en relativt stabil utvikling i valutakursen sammenliknet med de fleste av våre viktigste handelspartnere, jf. figur 6.1. Dette vedlegget gir en omtale av utviklingen i kronekursen de siste årene. En omtale av valuta-kursutviklingen lenger tilbake i tid gis i Beregningsutvalgets rapport: NOU 2003:10.

Gjeldende retningslinjer for pengepolitikken

I St.meld. nr. 29 (2000-2001) Retningslinjer for den økonomiske politikken, som ble framlagt 29. mars 2001, ble det trukket opp nye retningslinjer for pengepolitikken. I tråd med denne forskriften skal pengepolitikken sikte mot stabilitet i den norske kronas nasjonale og internasjonale verdi, herunder også bidra til stabile forventninger om valutakursutviklingen. Pengepolitikken skal samtidig understøtte finanspolitikken ved å bidra til å stabilisere utviklingen i produksjon og sysselsetting. Norges Banks operative gjennomføring av pengepolitikken skal i samsvar med dette rettes inn mot lav og stabil inflasjon, definert som en årsvekst i konsumprisene som over tid er nær 2½ prosent. Det forventes at konsumprisveksten som en hovedregel vil ligge innenfor et intervall på +/- 1 prosentpoeng rundt målet for prisstigningen. I St.meld. nr. 29 (2000-2001) står det videre at Norges Banks rentesetting skal være framoverskudende og ta tilbørlig hensyn til usikkerheten knyttet til makroøkonomiske anslag og vurderinger. Den

Figur 6.1 Utviklingen i nominell effektiv valutakurs for utvalgte land. Indeks 1995=100. Stigende kurve angir sterkere kurs

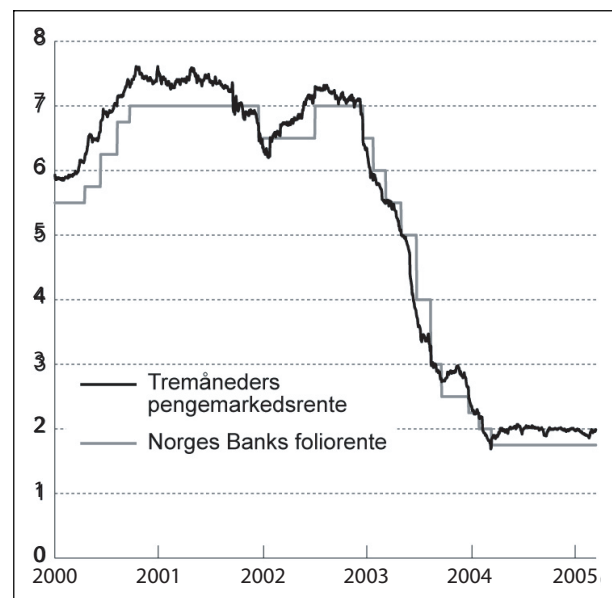
Kilde: Norges Bank.

skal ta hensyn til at det kan ta tid før politikkendringer får effekt, og den bør se bort fra forstyrrelser av midlertidig karakter som ikke vurderes å påvirke den underliggende pris- og kostnadsveksten.

Fra desember 2002 og fram til mars 2004 reduserte Norges Bank renten med til sammen 5¼ prosentpoeng. Begrunnelsen for rentenedsettelsene var bl.a. knyttet til at veksten i konsumprisene ble klart lavere enn Norges Bank hadde ventet. Norges Bank la i denne sammenheng vekt på den sterke kronekursen, svak vekst i internasjonal økonomi og utsikter til svakere vekst også i norsk økonomi. Foliorenten er fortsatt nede i 1¾ prosent, etter at renten har blitt holdt uendret på de 8 siste hovedstyremøtene.

Nærmere om euro, ECU og effektiv kronekurs

ØMU ble formelt vedtatt etablert gjennom Maastricht-traktaten fra 1992, og ble etablert 1. januar 1999. Etableringen av ØMU innebærer en felles valuta og en felles pengepolitikk i EU-landene som deltar i valutaunionen. Disse deltakerlandene er nå

Figur 6.2 Tremåneders pengemarkedsrente og Norges Banks foliorente. Prosent.

Kilde: Norges Bank.

Boks 6.1 Forskrift om pengepolitikken**§ 1.**

Pengepolitikken skal sikte mot stabilitet i den norske kronens nasjonale og internasjonale verdi, herunder også bidra til stabile forventninger om valutakursutviklingen. Pengepolitikken skal samtidig understøtte finanspolitikken ved å bidra til å stabilisere utviklingen i produksjon og sysselsetting.

Norges Bank forestår den operative gjennomføringen av pengepolitikken.

Norges Banks operative gjennomføring av pengepolitikken skal i samsvar med første ledd rettes inn mot lav og stabil inflasjon. Det operative målet for pengepolitikken skal være en årsvekst i konsumprisene som over tid er nær 2,5 prosent.

Det skal i utgangspunktet ikke tas hensyn til direkte effekter på konsumprisene som skyldes endringer i rentenivået, skatter, avgifter og særskilte midlertidige forstyrrelser.

§ 2.

Norges Bank skal jevnlig offentliggjøre de vurderingene som ligger til grunn for den operative gjennomføringen av pengepolitikken.

§ 3.

Den norske kronens internasjonale verdi fastlegges på grunnlag av kursene i valutamarkedet.

§ 4.

Norges Bank gir på statens vegne de meddelelser om kursordningen som følger av deltakelse i Det internasjonale valutafond, jf. lov om Norges Bank og pengevesenet § 25 første ledd.

Belgia, Finland, Frankrike, Hellas, Irland, Italia, Luxembourg, Nederland, Portugal, Spania, Tyskland og Østerrike. Euro har erstattet de nasjonale valutaene i deltakerlandene. I første omgang var det kun mulig å benytte euroen ved bruk av betalingskort eller ved overføringer mellom bankkonti. Kontanter denominert i euro ble innført 1. januar 2002.

Euroen er den klart viktigste valutaen i både industriens effektive valutakurs og i den importveide valutakursen (med 44 land), jf. tabell 6.1.

Industriens effektive valutakurs blir beregnet som en kjedeindeks. En unngår dermed store endringer i indeksen som følge av endringer i vektene til valutakursene som ligger langt fra sin basiskurs.

Industriens effektive valutakurs omfatter 25 land. Disse landene står for om lag 94 prosent av Norges handel med industrivarer.

Utviklingen i kronekursen de siste årene

I løpet av første halvår 2002 styrket kronen seg med nær 8 prosent målt ved industriens effektive

Tabell 6.1 Nåværende konkurranseevnevekter og importvekter

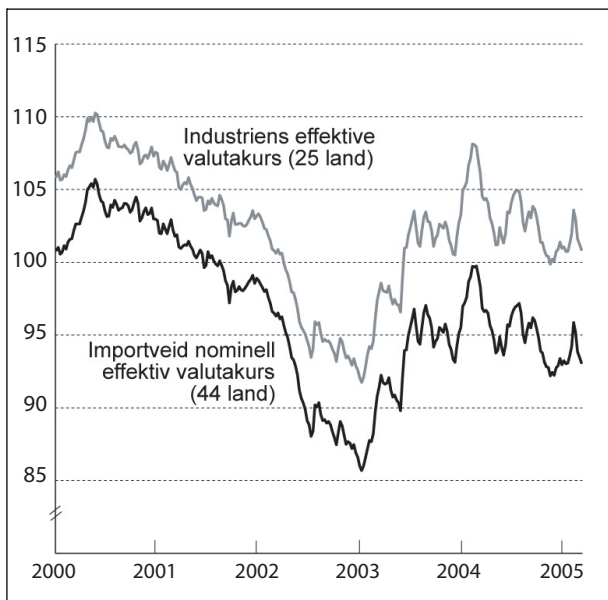
	Vekter i industriens effektive valutakurs ¹ Importvekter ²	
Euro	42,1	378,5
Danmark	8,1	82,6
Sverige	19,9	160,9
Storbritannia	12,0	76,3
Sveits	1,2	13,3
Japan	4,8	32,1
USA	6,4	64,1
Canada	0,6	21,6
Singapore	0,3	3,9
Sør-Korea	2,1	6,4
Thailand	0,2	3,7
Taiwan	0,6	10,5
Polen	1,1	13,9
Tsjekkia	0,4	7,5
Ungarn	0,1	4,2
Argentina	..	1,6
Australia	..	2,3
Bangladesh	..	1,2
Brasil	..	6,3
Chile	..	1,6
Kina	..	55,7
Colombia	..	1,3
Hong Kong	..	3,7
Indonesia	..	2,7
India	..	3,2
Island	..	2,9
Sri Lanka	..	0,3
Marokko	..	0,8
Malaysia	..	4,9
Filippinene	..	1,6
Pakistan	..	1,2
Russland	..	22,0
Tyrkia	..	5,3
Sør-Afrika	..	2,1
	100,0	1000,0

¹ OECD-vekter i 1999.

² Importveid nominell effektiv kurs er beregnet på grunnlag av 44 land med løpende vekter. De nåværende vektene er basert på importandeler i 2002.

valutakurs. Norske kroner styrket seg i denne perioden både vis-à-vis euro, svenske kroner, britiske pund og særlig amerikanske dollar. Rentedifferansen i forhold til andre land, meget gode statsfinanser, stort overskudd på utenriksregnskapet og fallende aksjemarkeder internasjonalt trekkes alle fram som forklaringsfaktorer på kronestyrkingen. I andre halvår 2002 styrket kronekursen seg ytterligere med 2,7 prosent. Styrkelsen av kronekursen hadde da i all hovedsak sitt motstykke i den generelle dollarsvekkelsen, mens kronen var relativt stabil i forhold til de andre viktige valutaslagene. Gjennomsnittlig styrket kronekursen seg med 7,4 prosent fra 2001 til 2002, målt ved industriens effektive valutakurs. Utslagene i kronekursen i 2002 skyldtes trolig i noen grad overdrevne oppfatninger hos markedsaktørene av omstillingsbehovet i økonomien knyttet til innfasingen av oljeinntekter.

Gjennom 2003 svekket industriens effektive kronekurs seg med 12 prosent. Kronekursen svekket seg klart mot svenske og danske kroner og mot euro, men styrket seg noe målt mot amerikanske dollar. Kronekurssvekkelsen i 2003 må ses i lys av den markerte styrkingen året før. Målt som årsgjennomsnitt svekket kronen seg med 3 prosent målt ved industriens effektive valutakurs.

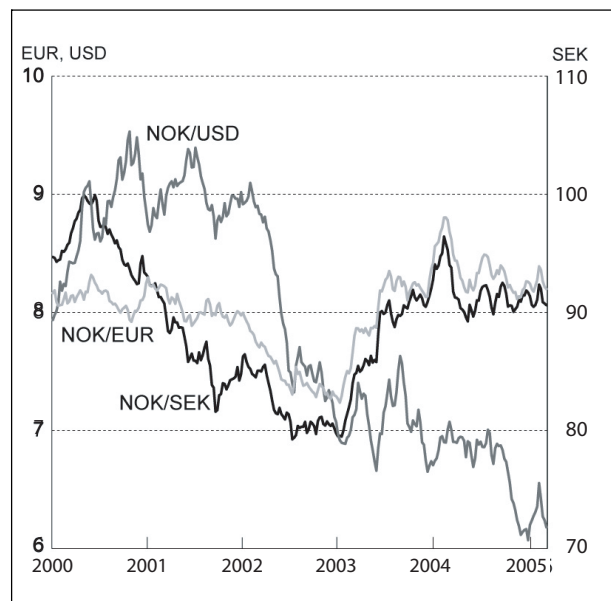

Figur 6.3 Industriens effektive valutakurs og importveid kronekurs. Ukentlige observasjoner. Fallende kurve angir sterkere kronekurs

I løpet av 2004 har industriens effektive kronekurs vært relativt stabil. Kronekursen svekket seg markert mot euro og svenske kroner i begynnelsen av året, men falt deretter noe tilbake igjen. Målt mot den amerikanske dollaren styrket kronekursen seg betraktelig i 2004, noe som i all hovedsak skyldtes den generelle dollarsvekkelsen mot slutten av fjoråret. Målt som årsgjennomsnitt svekket industriens effektive kronekurs seg med 3,8 prosent fra 2003 til 2004.

Kronen svekket seg moderat mot de fleste valutaene fram til midten av februar. I løpet av den siste måneden har kronekursen styrket seg noe igjen, og den er nå tilbake på nivået rundt årsskiftet.

Vektene for den importveide kronekursen er basert på bilateral handel i varer eksklusive olje og gass, skip og oljeplattformer. Figur 6.3 viser utviklingen i den importveide kronekursen (44 land) de siste årene. Den importveide kronekursen har i stor grad fulgt forløpet til industriens effektive valutakurs. Målt som årsgjennomsnitt styrket den importveide valutakursen seg med hhv. 3,1 og 8,6 prosent i 2001 og 2002. Gjennom 2003 og 2004 svekket kursen seg med hhv. 1,3 og 3,0 prosent.

Figur 6.4 Utviklingen i norske kroner pr euro og amerikansk dollar (høyre akse) og svenske kroner (venstre akse). Ukentlige observasjoner. Fallende kurve angir sterkere kronekurs

Vedlegg 7

Tabellvedlegg

Tabell 7.1 Skattesatser og beløpsgrenser mv. etter 2000-, 2001-, 2002-, 2003, 2004- og 2005-regler

	2000-regler	2001-regler	2002-regler	2003-regler	2004-regler	2005-regler
<i>a. Trygdeavgift</i>						
Lønnsinntekt	7,8 pst	7,8 pst	7,8 pst	7,8 pst	7,8 pst	7,8 pst
Næringsinntekt i jordbruk, skogbruk og fiske	7,8 pst	7,8 pst	7,8 pst	7,8 pst	7,8 pst	7,8 pst
Annen næringsinntekt ¹	10,7 pst	10,7 pst	10,7 pst	10,7 pst	10,7 pst	10,7 pst
Pensjonsinntekt	3,0 pst	3,0 pst	3,0 pst	3,0 pst	3,0 pst	3,0 pst
<i>b Toppskatt til staten</i>						
Trinn 1						
Sats ²	13,5 pst.	13,5 pst.	13,5 pst.	13,5 pst.	13,5 pst.	12,0 pst.
Innslagspunkt, klasse 1	277 800 kr	289 000 kr	320 000 kr	340 700 kr	354 300 kr	381 000 kr
Innslagspunkt, klasse 2	329 000 kr	342 200 kr	342 200 kr	364 000 kr	378 600 kr	393 700 kr
Trinn 2						
Sats ³	19,5 pst.	19,5 pst.	19,5 pst.	19,5 pst.	19,5 pst.	15,5 pst.
Innslagspunkt	762 700 kr	793 200 kr	830 000 kr	872 000 kr	906 900 kr	800 000 kr
<i>Skatter på alminnelig inntekt</i>						
<i>c Kommune, fylkes- og fellesskatt</i>						
Finnmark og Nord- Troms	24,5 pst	24,5 pst	24,5 pst	24,5 pst	24,5 pst	24,5 pst
Landet ellers	28,0 pst	28,0 pst	28,0 pst	28,0 pst	28,0 pst	28,0 pst
<i>d Maksimalle marginale skattesatser</i>						
Samlet maksimal marginalsatt på lønn og personinntekt fra næringsvirksomhet i jordbruk, skogbruk og fiske	55,3 pst	55,3 pst	55,3 pst	55,3 pst	55,3 pst	51,3 pst
Samlet maksimal marginalsatt på personinntekt fra annen næringsvirksomhet	55,3 pst	55,3 pst	55,3 pst	55,3 pst	55,3 pst	54,2 pst
<i>Standardfradrag mv.</i>						
<i>e Klassefradrag</i>						
Klasse 1	27 700 kr	28 800 kr	30 100 kr	31 600 kr	32 900 kr	34 200 kr
Klasse 2	55 400 kr	57 600 kr	60 200 kr	63 200 kr	65 800 kr	68 400 kr
<i>f Minstefradrag for lønnsinntekt</i>						
Sats	22,0 pst.	22,0 pst	23,0 pst	24,0 pst	24,0 pst	31,0 pst
Øvre grense	36 600 kr	40 300 kr	43 000 kr	45 700 kr	47 500 kr	57 400 kr
Nedre grense	4 000 kr	4000 kr	4000 kr	4000 kr	4000 kr	4000 kr
<i>g Minstefradrag for pensjonsinntekt</i>						
Sats	22,0 pst.	22,0 pst	23,0 pst	24,0 pst	24,0 pst	24,0 pst
Øvre grense	36 600 kr	40 300 kr	43 000 kr	45 700 kr	47 500 kr	49 400 kr
Nedre grense	4 000 kr	4000 kr	4000 kr	4000 kr	4000 kr	4000 kr

Tabell 7.1 Skattesatser og beløpsgrenser mv. etter 2000-, 2001-, 2002-, 2003, 2004- og 2005-regler

	2000-regler	2001-regler	2002-regler	2003-regler	2004-regler	2005-regler
<i>h Lønnsfradrag</i> ⁴	30 600 kr	31 800 kr	31 800 kr	31 800 kr	31 800 kr	31 800 kr
<i>h Særfradrag for alder</i>	17 640 kr	17 640 kr	18 360 kr	18 360 kr	18 360 kr	18 360 kr
<i>i Særfradrag for uførhet</i>	17 640 kr	17 640 kr	18 360 kr	18 360 kr	18 360 kr	18 360 kr
<i>j Avtrappingssats, skattereduk- sjonsregelen</i>	55,0 pst	55,0 pst	55,0 pst	55,0 pst	55,0 pst	55,0 pst
<i>k Skattefrie nettoinntekter, pensjonister</i>						
Enslige	73 800 kr	76 800 kr	81 100 kr	85 200 kr	88 600	92 100
Ektepar	120 600 kr	125 400 kr	131 700 kr	138 300 kr	143 800	151 000
<i>l foreldrefradrag (for barn under 12 år)</i>						
Øvre grense, ett barn	25 000 kr	25 000 kr	25 000 kr	25 000 kr	25 000 kr	25 000 kr
Øvre grense, to barn	30 000 kr	30 000 kr	30 000 kr	30 000 kr	30 000 kr	30 000 kr
Øvre grense, tre barn	30 000 kr	30 000 kr	30 000 kr	30 000 kr	30 000 kr	35 000 kr
Øvre grense, fire barn	30 000 kr	30 000 kr	30 000 kr	30 000 kr	30 000 kr	40 000 kr
Osv.						
<i>m Forsørgerfradrag i skatt (pr. barn)</i>						
Barn (under 16 år)	1 820 kr	Opphevet	Opphevet	Opphevet	Opphevet	Opphevet
Ungdom (mellom 16 og 18 år)	1 820 kr	Opphevet	Opphevet	Opphevet	Opphevet	Opphevet
<i>n Generelle satser for barnetrygd</i> ⁵						
1. barn	9 948 kr	11 664 kr	11 664 kr	11 664 kr	11 660 kr	11 660 kr
2. barn	9 948 kr	11 664 kr	11 664 kr	11 664 kr	11 660 kr	11 660 kr
3. barn	10 944 kr	11 664 kr	11 664 kr	11 664 kr	11 660 kr	11 660 kr
4. barn	10 944 kr	11 664 kr	11 664 kr	11 664 kr	11 660 kr	11 660 kr
5. og følgende barn	10 944 kr	11 664 kr	11 664 kr	11 664 kr	11 660 kr	11 660 kr
<i>o Sum barnetrygd og forsørger- fradrag (til orientering)</i>						
1. barn	11 768 kr	11 664 kr	11 664 kr	11 664 kr	11 660 kr	11 660 kr
2. barn	23 536 kr	23 328 kr	23 328 kr	23 328 kr	23 320 kr	23 320 kr
3. barn	36 300 kr	34 992 kr	34 992 kr	34 992 kr	34 980 kr	34 980 kr
4. barn	49 064 kr	46 656 kr	46 656 kr	46 656 kr	46 640 kr	46 640 kr
Tillegg pr. barn utover 4 barn	12 764 kr	11 664 kr	11 664 kr	11 664 kr	11 660 kr	11 660 kr
<i>p Ekstra barnetrygd til barn mellom 1-3 år</i> ⁶	7 884 kr	7 884 kr	7 884 kr	Opphevet	Opphevet	Opphevet
<i>q Ekstra barnetrygd i Finnmark og Nord-Troms</i>	3 792 kr	3 792 kr	3 792 kr	3 792 kr	3 790 kr	3 790 kr

¹ For næringsinntekt over 12 G ble det betalt 7,8 pst. trygdeavgift fram til og med 2004.² For skattytere i Finnmark og Nord-Troms utgjør satsen 9,5 pst.³ Trinn 2 i toppskatten gjaldt ikke for skattytere i Nord-Troms og Finnmark fram t.o.m. 1998. Det nye trinn 2 i toppskatten som ble innført f.o.m. 2000 gjelder derimot også for skattytere i Nord-Troms og Finnmark.⁴ Skattyter må velge mellom minstefradrag og lønnsfradrag.⁵ F.o.m. 1. mai 2000 ble barnetrygden utvidet til å gjelde t.o.m. den måneden barnet fyller 18 år. Fra 1. juli 2000 gjelder barnetrygden t.o.m. måneden før barnet fyller 18 år.⁶ Ekstra barnetrygd til barn mellom 1 og 3 år ble fjernet fra 1. august 2003.

Tabell 7.2 Utvikling i grunnbeløpet, minstepensjonene for enslige og ektepar og pensjonene til enslige fødte uføre/unge uføre i perioden 1.5.1993-30.4.-2005. Kroner

	Grunn- beløpet	Årlig minstepen- sjon for enslig	Årlig minstepen- sjon for ektepar	Årlig pensjon til enslige fødte uføre/unge uføre ¹	
				Pensjon før 1.1.92 ²	Pensjon tidligst fra 1.1.92 ³
1.05.93-31.12.93	37 300	59 868	96 816	92 688	88 992
1.01.94-30.04.94	37 300	59 868	101 088 ⁴	92 688	88 992
1.05.94-31.12.94	38 080	61 116	103 200	94 620	90 852
1.01.95-30.04.95 ⁵	38 080	61 512	103 992	94 620	90 852
1.05.95-30.04.96	39 230	63 372	107 136	97 488	93 600
1.05.96-30.04.97	41 000	66 240	111 984	101 892	97 836
1.05.97-30.04.98 ⁶	42 500	69 360	117 456	105 672	101 412
1.05.98-30.04.99 ⁷	45 370	81 360	140 040	112 752	108 252
1.05.99-30.04.00	46 950	84 204	144 912	116 676	112 032
1.05.00-30.04.01	49 090	88 032	151 512	121 992	117 132
1.05.01-30.04.02	51 360	92 100	158 532	127 632	122 544
1.05.02-30.04.03	54 170	97 140	167 208	134 616	129 252
1.05.03-30.04.04	56 861	101 964	181 200 ⁸	141 300	135 660
1.05.04-30.04.05	58 778	105 408	190 240 ⁹	146 064	140 244

¹ Personer som er født uføre eller har blitt uføre før fylte 26 år har rett til en garantert minstetilleggspensjon fra folketrygden.

² Uførepensjonen er beregnet ut i fra 3,3 i sluttpoengttall og en pensjonsprosent på 45 pst.

³ Uførepensjonen er beregnet ut i fra 3,3 i sluttpoengttall og en pensjonsprosent på 42 pst.

⁴ Hevingen av særtilleggssats for ektepar fra 1.1.94. Ny sats 2*60,5 pst. av grunnbeløpet, dvs. dobbelt av satsen for enslige.

⁵ Heving av særtilleggssatsen fra 1.1.95. Høy sats utgjør 61,55 pst. av grunnbeløpet.

⁶ Heving av særtilleggssatsen fra 1.5.97. Høy sats utgjør 63,2 pst. av grunnbeløpet.

⁷ Heving av særtilleggssatsen fra 1.5.98. Høy sats utgjør 79,33 pst. av grunnbeløpet.

⁸ Heving av grunnpensjon for ektepar fra 1.5.2003. Hver ektefelle mottar en grunnpensjon på 0,8 G.

⁹ Heving av grunnpensjon for ektepar fra 1.5.2004. Hver ektefelle mottar en grunnpensjon på 0,825 G.

Kilde: Arbeids- og sosialdepartementet.

Tabell 7.3 Timelønnskostnader i industrien hos Norges handelspartnere. Prosentvis vekst fra året før¹

	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004 ⁶
Belgia ³	1,2	2,9	1,6	3,4	2,4	2,5	0,5	4,6	4,8	2,2	2,4
Canada ²	1,7	2,2	-0,8	2,9	2,8	1,6	3,5	4,3	3,2	4,9	4,3
Danmark ³	3,2	3,6	3,9	3,7	3,6	3,8	3,8	4,4	3,9	4,5	3,5
Finland ³	4,6	7,8	2,8	2,6	3,9	3,5	4,7	6,8	4,2	3,9	3,9
Frankrike ³	2,5	2,7	1,7	2,5	0,8	3,6	4,7	4,1	4,5	2,4	3,1
Italia ³	1,5	4,6	6,9	2,9	-0,4	1,1	1,9	2,2	3,3	2,7	4,9
Nederland ³	4,3	2,2	2,4	2,7	4,2	3,0	5,0	4,8	6,5	3,7	2,3
Storbritannia ³	5,0	4,4	4,3	4,2	4,5	3,7	4,7	4,1	3,5	4,2	4,1
Sverige ³	4,2	5,4	6,6	4,4	4,6	2,6	4,7	4,6	3,3	4,7	2,6
Sveits ²	3,3	1,5	3,6	3,6	3,6	1,5	1,4	2,5	1,7	1,9	2,8
Tyskland ³	5,5	5,4	5,1	2,3	1,6	2,7	2,6	2,7	2,8	2,5	1,1
Østerrike ³	4,2	-0,2	2,6	1,3	2,8	3,7	1,6	2,7	3,0	1,5	0,6
Japan ²	2,0	3,2	0,8	3,4	2,6	-0,3	0,0	1,9	-2,5	-0,7	0,8
USA ³	2,8	2,2	1,3	1,9	2,7	2,9	4,4	3,4	3,7	4,5	4,8
Spania ³	2,9	2,3	4,1	2,9	4,0	3,4	3,6	5,0	5,3	5,4	3,2
Irland ³	3,3	3,0	3,1	3,1	4,5	5,7	6,7	8,0	4,6	5,9	5,5
Hellas ²	13,0	13,6	8,8	8,8	4,6	4,2	5,9	4,6	5,0	4,8	4,8
Portugal ³	4,8	6,0	4,9	4,8	5,1	5,3	7,2	5,3	5,7	3,0	1,4
Singapore ²	7,9	4,9	4,7	6,0	5,2	6,6	11,9	-8,9	7,7	0,6	8,9
Sør-Korea ²	15,0	9,3	14,2	6,4	0,5	10,9	8,1	8,6	5,3	8,6	8,1
Thailand ⁴	10,6	11,3	11,4	11,1	13,7	5,5	6,8	4,2	5,3	6,2	6,7
Taiwan ²	6,4	6,1	4,4	4,3	4,9	3,1	3,4	6,4	-1,8	2,3	4,0
Polen ⁵	38,3	34,2	27,0	28,7	17,2	15,4	3,3	10,1	9,5	3,5	3,5
Tsjekkia ⁵	16,2	18,2	20,0	14,5	9,7	5,4	7,0	11,5	7,2	7,1	7,3
Ungarn ⁵	23,7	19,7	23,5	17,2	19,0	8,2	15,2	14,3	11,7	6,0	8,9
<i>Norges handels- partnere</i>	<i>4,2</i>	<i>4,6</i>	<i>4,7</i>	<i>3,6</i>	<i>3,3</i>	<i>3,2</i>	<i>3,9</i>	<i>4,2</i>	<i>3,5</i>	<i>3,7</i>	<i>3,1</i>
<i>Memo:</i>											
Norge, virkedagskorrigert	2,9	3,9	4,1	4,4	6,2	6,2	5,1	5,9	5,2	4,6	2,9

¹ For noen land og kilder er det usikkert i hvilken grad tallene inkluderer pensjonskostnader. Tallene fra Eurostat (http://europa.eu.int/comm/eurostat/newcronos/reference/display.do?screen=welcomeref&open=/basic/shorties/euro_lm/lm_lc&language=en&product=EU_MAIN_TREE&root=EU_MAIN_TREE&scrollto=273) inkluderer slike kostnader.

² Kilde: IMF.

³ Kilder: Fram til 1997: IMF, 1998-: Eurostat.

⁴ Kilde: Beregningsutvalget (hele perioden).

⁵ Kilder: Fram til 1996: OECD, 1997-: Eurostat.

⁶ Til og med 3. kvartal 2004.

Tabell 7.4 Lønnsomhetsutviklingen i Norge. Makroøkonomiske mål, prosent.¹

	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004
<i>I) Driftsresultatandel (netto)</i>											
- Industri	21,4	25,2	21,9	20,9	19,8	20,8	22,0	23,7	22,3	15,9	
- Varehandel	24,2	25,4	24,4	24,9	23,2	22,3	20,8	20,9	19,9	15,3	..
- Hotell og restaurant	12,8	13,0	13,4	14,4	14,0	13,8	13,1	13,1	16,2	13,9	..
- Post og telekommunikasjon	22,3	13,5	20,3	32,6	30,7	33,9	16,9	20,2	30,6	33,1	..
- Forretningsmessig tjenesteyting	30,8	30,1	28,5	29,1	28,2	29,8	29,1	31,8	32,8	33,7	..
- Personlig tjenesteyting	31,3	31,2	34,5	35,1	36,7	36,2	37,8	40,6	39,3	38,0	..
<i>II) Kapitalavkastningsrate (netto)</i>											
- Industri	11,4	14,3	12,0	11,9	11,1	11,7	12,4	13,7	12,7	8,1	
- Varehandel	20,9	23,9	24,6	26,8	25,6	24,4	22,9	23,1	22,1	17,1	..
- Hotell og restaurant	7,7	7,7	8,1	8,8	8,5	8,6	8,0	7,8	10,3	8,9	..
- Post og telekommunikasjon	8,3	4,4	6,9	13,0	11,7	13,1	5,3	6,7	11,7	13,7	..
- Forretningsmessig tjenesteyting	26,3	24,4	22,3	23,0	21,6	22,9	21,3	23,0	22,3	20,4	..
- Personlig tjenesteyting	9,0	8,8	10,2	10,4	11,2	11,0	11,7	12,7	12,7	11,7	..

¹ Tallene vil kunne bli påvirket dersom det i en næring er en stor andel selvstendige.

² Beregningsutvalgets anslag.

Kilde: Statistisk sentralbyrå og Beregningsutvalget.

Tabell 7.5 Brutto driftsresultatandel for utvalgte land.¹ Prosent.

	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004
Fastlands-Norge	38,1	38,2	36,6	35,9	35,0	34,1	34,5	34,9	35,1	34,7	35,1
Tyskland	38,3	38,6	39,1	40,0	40,5	40,1	39,3	39,5	40,1	40,4	
Danmark	39,3	38,9	38,6	38,4	36,5	36,5	37,8	36,8	36,6	37,0	
Sverige	38,0	39,8	36,9	36,7	35,9	35,9	34,5	32,0	32,2	32,9	
USA	37,1	37,5	38,3	38,6	38,0	37,8	37,3	37,3	38,4	..	
Handelspartnere ¹	39,9	40,7	40,2	40,5	40,3	40,0	39,7	38,8	39,1	38,5	
Memo: Industrien ²											
Norge	31,2	33,7	31,1	30,0	29,2	30,6	31,9	33,3	31,9	27,4	
Danmark	32,3	31,9	30,7	33,0	31,5	30,7	32,9	31,3	32,1	..	
Finland	44,5	45,4	42,7	44,7	47,2	45,1	49,1	44,7	43,4	..	
Tyskland	24,6	23,9	24,4	25,8	27,1	26,5	25,5	25,1	26,1	..	

¹ Sammenveid med konkurranseevnevekter. På grunn av manglende data er gjennomsnittet for handelspartnerne beregnet på grunnlag av de landene det foreligger tall for. I 2002 hadde disse landene en samlet vekt på 97 prosent av handelspartnerne. I 2003 hadde denne andelen sunket til 74 prosent.

² Manglende data gjør at det ikke er mulig å beregne brutto driftsresultatandelen for handelspartnerne samlet.

Kilde: Statistisk sentralbyrå, OECD og Beregningsutvalget.

Tabell 7.6 Bedriftsøkonomiske mål for lønnsomheten. Norge, prosent.

	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003
<i>III) Driftsmargin</i>									
- Industri	7,4	5,6	5,4	4,8	4,3	4,9	4,0	3,3	4,1
- Varehandel, hotell og restaurant			2,9	2,7	2,6	1,7	1,9	2,7	3,0
- Samferdsel			8,7	6,8	7,3	7,4	5,9	1,5	7,1
- Forretningsmessig tjenesteyting			7,0	11,4	12,8	10,1	9,4	9,8	13,2
- Andre fastlandsnæringer			7,7	6,7	8,4	8,4	5,8	7,1	6,9
<i>IV) Totalrentabilitet</i>									
- Industri	10,3	8,1	8,8	7,7	6,1	7,1	7,0	4,1	3,9
- Varehandel, hotell og restaurant			9,0	8,3	7,1	4,9	5,9	7,7	8,1
- Samferdsel			6,9	5,5	4,6	5,4	4,9	0,4	5,2
- Forretningsmessig tjenesteyting			7,4	6,5	5,8	6,2	4,9	4,7	6,6
- Andre fastlandsnæringer					7,1	7,5	3,8	4,3	4,8
<i>V) Egenkapitalandel</i>									
- Industri	32,4	34,3	36,3	37,4	38,9	35,7	36,0	42,0	40,9
- Varehandel, hotell og restaurant			28,2	28,3	29,0	29,2	29,0	28,6	30,0
- Samferdsel			41,0	41,6	40,9	39,0	36,9	36,6	39,1
- Forretningsmessig tjenesteyting			40,2	39,1	38,8	39,4	36,3	35,7	34,9
- Andre fastlandsnæringer			41,3	44,5	44,1	42,3	41,5	37,5	40,4

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Tabell 7.7 Lønnsomhetsutviklingen basert på mikroøkonomiske mål. Industrien. Norge og handelspartnere. Prosent.

	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003
<i>III) Driftsmargin</i>									
- Norge	7,4	5,6	5,3	4,8	4,3	4,9	4,0	3,3	4,1
- EUR-111)	6,1	5,0	5,9	5,9	5,9	6,1	5,2	5,1	..
- USA	7,7	7,4	7,6	7,7	7,9	7,5	4,0	5,7	5,5
- Japan	5,7	6,1	5,8	5,3	5,3	5,8	4,8	5,3	5,9
<i>IV) Totalrentabilitet</i>									
- Norge	10,3	8,1	8,8	7,7	6,1	7,1	7,0	4,1	3,9
- EUR-111)	8,3	7,1	8,3	8,4	7,9	8,9	7,4	6,3	..
- USA	8,5	8,4	8,6	10,4	10,6	9,6	2,9	6,0	7,2
- Japan	5,4	5,7	5,4	4,2	4,5	5,3	4,0	4,4	5,1
<i>V) Egenkapitalandel</i>									
- Norge	32,4	34,3	36,3	37,4	38,9	35,7	36,0	42,0	40,9
- EUR-111)	37,0	37,9	38,1	38,6	38,7	38,5	39,1	40,1	..
- USA	37,8	38,8	38,7	36,9	36,8	38,1	37,2	36,4	38,7
- Japan	33,0	34,5	35,4	37,0	37,0	39,0	38,6	39,5	41,2

¹ Et uveid gjennomsnitt av 11 EU-land (Belgia, Danmark, Finland, Frankrike, Italia, Nederland, Portugal, Spania, Sverige, Tyskland og Østerrike).

Kilde: Statistisk sentralbyrå og BACH.

Tabell 7.8 Beregnet årslønnsvekst¹ for flere grupper. Utfyllingstabell til tabell 3.1

Arbeidere i NHO-bedrifter²:

År	Arbeidere i alt	Industri-arbeidere	Nærings- og nytelse	Tekstil- og bekleddning	Tre-industri	Treforedling- og papirvareind.	Grafisk industri	Kjemisk industri	Mineralb- arb. industri	Elektro-kjemisk industri	Jern- og metall-industri
1994-95	2,9	3,4	3,1	2,3	3,7	5,2	2,8	3,8	3,7	2,9	3,4
1995-96	4,2	4,2	3,6	4,2	4,8	6,0	3,4	4,5	3,8	6,0	3,4
1996-97	4,3	3,7	3,4	3,6	4,1	2,0	3,9	4,3	4,1	2,7	4,6
1997-98	6,2	5,6	5,3	6,6	6,4	5,6	5,3	5,6	5,7	4,8	5,6
1998-99	4,9	4,7	4,2	3,1	2,5	5,3	4,2	3,2	6,1	6,0	5,3
1999-00	4,5	4,5	3,9	3,9	4,3	8,1	4,4	2,9	6,1	4,3	4,1
2000-01	4,9	4,9	4,2	4,7	4,3	5,3	7,7	5,3	5,0	5,8	5,0
2001-02	5,6	5,0	6,1	4,6	6,1	4,8	3,4	5,4	5,2	4,0	5,5
2002-03	4,0	3,5	4,0	4,6	3,0	4,3	2,9	4,2	3,6	7,8	2,5
2003-04	3,6	3,6	4,0	4,6	3,1	3,6	3,9	2,5	4,4	-	4,0
1994-04	55,4	52,5	50,6	51,1	51,2	63,0	50,6	50,4	59,3	-	52,9
Gj. sn per år	4,5	4,3	4,2	4,2	4,2	5,0	4,2	4,2	4,8	-	4,3
Årslønn 2004	kr 299 200	kr 297 200	kr 275 700	kr 252 800	kr 271 200	kr 288 400	kr 348 700	kr 283 700	kr 274 300	-	kr 306 500

Tabell 7.8 Beregnet årslønnsvekst¹ for flere grupper. Utfyllingstabell til tabell 3.1

Arbeidere i NHO-bedrifter ² :													
År	Bygg- og anleggs- virksomhet		Transport- sektoren		Funksjonærer i NHO-bedrifter		Forretnings- og sparebanker ⁵			Varehandel		Hotell- og rest. ³	Forsikring
	I alt	Byggevirk.	I alt	Industri- funk.	I alt	Industri- funk.	I alt	Engros- handel	Detalj- handel				
1994-95	1,1	3,7	2,4	3,8	3,7	3,8	3,7	3,3	4,2	2,3	2,3	2,3	
1995-96	4,3	4,5	5,2	4,3	4,3	4,3	4,7	5,3	4,6	4,3	4,1	4,1	
1996-97	5,8	5,8	3,9	4,7	4,8	4,7	4,9	4,7	4,1	4,0	5,5	5,5	
1997-98	6,9	6,8	6,4	6,8	6,6	6,8	6,8	6,2	7,1	6,2	7,3	7,3	
1998-99	5,7	5,8	4,8	4,7	4,8	4,7	5,2	5,0	3,7	4,1	4,3	4,3	
1999-00	5,3	5,5	4,2	4,7	4,6	4,7	5,4	4,8	4,8	4,4	3,9	3,9	
2000-01	4,9	5,2	5,3	5,3	7,1	5,3	4,2	5,5	4,5	3,6	4,2	4,2	
2001-02	5,3	5,3	5,4	6,1	5,6	6,1	6,3	4,7	6,2	5,6	6,0	6,0	
2002-03	3,7	3,9	5,2	4,6	5,1	4,6	4,5	4,4	4,7	3,1	-	-	
2003-04	3,6	3,6	4,0	3,8	4,1	3,8	4,0	3,2	3,6	1,5	-	-	
1994-04	57,5	63,0	57,9	61,0	63,9	61,0	62,4	58,4	55,4	46,6	-	-	
Gj. sn. per år	4,6	5,0	4,7	4,9	5,1	4,9	5,0	4,7	4,5	3,9	-	-	
Årslønn 2004	kr 321 600	kr 319 900	kr 274 200	kr 435 700	kr 431 000	kr 435 700	kr 400 900	kr 335 100	kr 369 800	kr 285 500	kr 240 500	-	

Tabell 7.8 Beregnet årslønnsvekst¹ for flere grupper. Utfyllingstabell til tabell 3.1

År	Arbeidere i NHO-bedrifter ² :						NAVO-bedrifter		
	Staten			Kommunene					
	Forretningsm. tjenesteyting	I alt	Sivilytte etat ⁴	Forretn. drift ⁴	Skoleverket ⁹	I alt	Helseforetakene	Øvrige bedrifter	
1994-95	2,6	3,1	3,6	2,7	2,7	2,8	-	-	
1995-96	4,0	4,4	4,5	3,8	4,1	4,4	-	-	
1996-97	4,3	4,3	4,2	2,1	4,0	3,9	-	-	
1997-98	5,9	6,4	7,6	6,8	5,8	5,9	-	-	
1998-99	5,4	4,7	2,0	3,1	4,5	5,0	-	-	
1999-00	4,5	4,6	4,7	4,4	6,0	4,0	-	-	
2000-01	4,7	4,2	3,4	4,3	7,8	3,5	-	-	
2001-02	5,2	5,9	6,4	4,0	8,2	6,0	5,3	5,5	
2002-03	4,8	4,3	-	-	5,4	4,4	7 ⁷	3,8	
2003-04	3,5	3,7	-	-	3,2	3,8 ⁶	3,0 ⁸	3,4	
1994-04	55,1	56,1	-	-	65,3	53,3	-	-	
Gj. sn. per år	4,5	4,6	-	-	5,2	4,4	-	-	
Årslønn 2004	kr 406 300	kr 339 100	-	-	kr 357 300	kr 306 000	355200 ⁸	kr 318 500	

¹ Veksttallene er per årsverk for arbeidere i NHO-bedrifter, staten, skoleverket, kommunene, hotell- og restaurantvirksomhet og NAVO-bedrifter. For de andre er de for heltidsansatte.

² Gjelder for arbeidere med gjennomsnittlig avtalefestet normalarbeidstid, for dagarbeidere betyr dette 37,5 t/uke.

³ Omfatter månedslønte, prosentlønte og timelønte arbeidstakere. Både heltids- og deltidansatte er med i veksttallet. Årslønnsnivået er et gjennomsnitt for fastlønte og prosentlønte.

⁴ Veksttallet fra 1996 til 1997 er justert for bedrifter som tidligere var medlemmer i Forbundet for Overnatting og Servering (FOS), og som ikke var med i statistikken for 1996. Denne gruppen utgjør 30-40 prosent i grunnlagsmaterialet og er med i veksttallet for 1997-98 og etterfølgende år.

⁵ Lønnsutviklingen mellom lønnsstatistikkenes tellingsstidspunkter. For de andre er det lagt til grunn årsgjennomsnittet.

⁶ Fondsmeklere i finansinstitusjoner kom med i statistikken i 1995. Disse er ikke med i veksttallet for 1994-95, men er med i beregningen for årene etter. Omfatter også forsikring fra 2003.

⁷ Omfatter også stillinger med hovedsakelig lokal lønnsdannelse og skoleverket.

⁸ Legene trakk opp lønnsveksten med om lag 2 prosentpoeng

⁹ Heltidsansatte

Tallet for skoleverket fra 2003 til 2004 er for undervisningspersonell med sentral lønnsdannelse i kommunene og ekskl. Oslo kommune. Tallet fra 2003 til 2004 er ikke sammenliknbart med tallene for tidligere år.

Kilde: Statistisk sentralbyrå og Beregningsutvalget

Tabell 7.9 Beregnet årslønnsvekst for noen store forhandlingsområder. Heltidsansatte¹

	NHO-bedrifter i industrien				Stats-ansatte	Skoleverket	Kommune-ansatte	NAVO-bedrifter	
	Industrien i alt i NHO-bedrifter	Industriarbeidere	Industrifunksjonærer	HSH-bedrifter i varehandel ²				Forretnings- og sparebanker ³	Helseforetakene
1994-95	-	-	3,8	4,0	3,7	-	-	-	-
1995-96	-	-	4,3	5,4	4,7	-	-	-	-
1996-97	-	-	4,7	4,1	4,9	-	-	-	-
1997-98	-	-	6,8	6,1	7,0	-	-	-	-
1998-99	-	-	4,7	4,9	5,0	-	-	-	-
1999-2000	-	-	4,7	4,5	4,8	4,6	6,0 ⁴	-	-
2000-2001	-	-	5,3	4,8	4,0	4,2	7,8 ⁵	-	-
2001-2002	-	-	6,1	5,0	6,2	6,0	8,1 ⁶	-	-
2002-2003	-	-	4,6	4,3	4,5	4,4	5,5 ⁷	-	-
2003-2004				3,5	4,0				
1994-1999	-	-	26,7	27,0	28,0	-	-	-	-
Gj. sn. per år	-	-	4,9	4,9	5,1	-	-	-	-
1999-2003	-	-	22,4	19,9	21,0	-	-	-	-
Gj. sn. per år	-	-	5,2	4,6	4,9	-	-	-	-
Årslønn 2003, kr	-	-	-	306 400	400 900	-	-	-	-

1 I beregningene av årslønn fra og med 1997 for heltidsansatte i privat sektor inngår de som har en avtalt arbeidstid på 33 timer eller mer i uken. Dette er i samsvar med heltidsdefinisjonen i offisiell lønnsstatistikk for privat sektor. For ansatte i HSH-bedrifter i varehandel legges imidlertid til grunn 37,5 t/uke. For ansatte i stat, skoleverk, kommune og de statlige eide helseforetakene er heltid definert som alle med del lønnsprosent/stillingsandel på 100 prosent.

2 Omfatter varehandelsbedrifter som er medlemmer i HSH. Tallet i tabellen for 1998-99 gjelder for ansatte i identiske bedrifter, dvs. bedrifter som er med i statistikken både i 1998 og 1999. Til sammenlikning var lønnsveksten fra 1998 til 1999 varehandelen totalt 5,0 prosent, i engroshandel totalt 4,8 prosent og i detaljhandel totalt 3,7 prosent, se vedleggstabell 7.8. Lønnsveksten i HSH-området fra 1998 til 1999 var sterkt preget av at langt flere HSH-bedrifter kom med i statistikken for 1999 enn i tidligere år. På individnivå var økningen særlig stor for personer i stillingsgrupper med lønn under gjennomsnittet for HSH-bedrifter, noe som trakk lønnsveksten ned.

3 Fondsmeklere i finansinstitusjoner kom med i statistikken i 1995. Disse er ikke med i veksttallet for 1994-95, men er med i årene etter. Lønnsveksten fra 1998 til 1999 er påvirket av utbetaling i Kredittkassen fra et "ansettelsesfond" som ble bygd opp gjennom avsetninger i 1997 og 1998. Årslønnsveksten i 1999 utgjorde om lag 1/2 prosent for hele tariffområdet. Fra og med 1997-98 er årslønnsveksten for forretnings- og sparebanker og forsikring under ett.

4 Kompensasjon for endringer i særavtalen om arbeidstid trakk opp lønnsveksten med om lag 1,4 prosentpoeng.

5 Kompensasjon for endringer i særavtalen om arbeidstid trakk opp lønnsveksten med 1,8 prosentpoeng. Under hovedtariffoppgjøret i 2000 ble det avtalt at de 2 ekstra feriedagene både i 2001 og 2002 tas ut i penger i stedet for redusert tilstedeværelsesplikt. Dette utgjør ett lønnstrinn eller vel 1 1/2 prosentpoeng som bidrag til lønnsveksten i 2001.

6 Skolepakke II trakk opp lønnsveksten med om lag 3 prosentpoeng

7 Skolepakke II trakk opp lønnsveksten med om lag 1 3/4 prosentpoeng

Kilde: Statistisk sentralbyrå og Beregningsutvalget

Tabell 7.10 Vekst i prosent i gjennomsnittlig årslønn¹ per heltidsekvivalent² for deltidsansatte etter næringer³ og deltidsansattes lønn som andel av heltidsansattes lønn. 1997-2003

	Andel av utvalget 2002	Vekst fra året før i prosent							Samlet vekst 1997-03	Årslønn per 1.9/1.10 2003	Lønnsandel ⁴
		1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004			
I alt	100	6,3	3,3	4,3	4,0	7,4	4,3		33,4	278 900	82,6
Olje- og gassutvinning og bergverksdrift	0,2	-3,4	5,9	-2,4	2,0	1,3	10,9		14,4	399 200	80,3
Industri	2,9	7,5	3,3	8,3	1,6	5,8	8,2	3,3	39,8	291 200	90,1
Kraftforsyning	0,1	9,1	-1,1	6,7	5,4	14,0	4,8		45,0	300 400	83,8
Bygge- og anleggsvirksomhet	0,5	4,0	5,5	3,3	6,7	6,8	7,9	1,6	36,2	296 200	94,6
Varehandel	13,3	6,0	5,0	3,0	6,7	3,3	4,0	2,0	31,4	239 400	73,2
Hotell- og restaurantvirksomhet	4,5					7,9	5,1		-	231 100	88,6
Samferdsel	4,1	-2,5	-1,9	1,7	6,3	8,7	3,4		16,2	282 800	85,4
Finanstjenester	1,4	8,5	3,7	2,2	10,9	6,9	-0,6	5,5	36,2	312 800	76,1
Eiendomsdrift, forretningsmessig tjenesteyting og utleievirksomhet	3,2	-6,0	12,3	0,4	11,3	4,1	8,9		33,7	298 000	74,8
Staten	5,1	8,7	0,0	6,2	10,4	4,6	3,3		37,7	297 400	89,0
Undervisningspersonale i skoleverket	8,7	8,5	2,2	9,7	4,4	11,9	2,2		45,2	338 400	95,5
Kommune og fylkeskommune	39,9	9,9	0,8	5,0	3,2	5,4	2,7		29,9	268 700	93,7
Statlige sykehus-tjenester	10,7						3,8		-	306 800	87,9
Privat undervisning	0,5	13,2	-0,6	0,2	7,1	2,0	14,5		41,0	331 800	99,3
Helse- og sosialtjenester	3,1	3,2	5,4	1,6	5,7	3,6	10,4		33,6	282 800	97,7
Sosiale og personlige tjenester	1,7	8,1	3,3	4,4	5,1	3,1	15,1		45,4	301 300	86,9

¹ Gjennomsnittlig beregnet årslønn ut fra registrert månedslønn i lønnsstatistikken per 1/9/1.10, dvs. månedslønn 1.9/1.10*12. Må ikke forveksles med årslønn for eksempel i tabell 3.1 som viser gjennomsnittlig årslønn for året. Lønnsbegrepet i denne tabellen er det samme som i tabell 3.1, dvs. avtalt lønn, uregelmessige tillegg og bonus, men eksklusiv overtid.

² Omfatter deltidsansatte der deltidsansatte er regnet om til heltidsekvivalenter. Månedsførtjenesten per heltidsekvivalent for deltidsansatte er regnet ut på grunnlag av gjennomsnittlig avtalt arbeidstid per uke for de heltidsansatte, dvs. alle med avtalt arbeidstid på 33 timer per uke eller mer. Dersom gjennomsnittlig arbeidstid for heltidsansatte er 37 timer i uka, vil for eksempel en deltidsansatt som arbeider 15 timer i uka ha en vekt på 0,41 (15/37) regnet som heltidsekvivalent. Lønnen for deltidsansatte regnet per heltidsekvivalent framkommer ved å multiplisere lønnen til vedkommende deltidsansatt med 2,47 (37/15).

³ NOS Standard for næringsgrupper.

⁴ Deltidsansattes lønn som andel av heltidsansattes lønn.

Kilde: Statistisk sentralbyrå

Tabell 7.11 Arbeidsstyrken i prosent av alle personer i hver gruppe, ifølge arbeidskraftsundersøkelsen (AKU)

	Nivå	Endring fra året før i prosentpoeng				
	2004	2000	2001	2002	2003	2004
I alt	72,6	0,1	0,1	0,0	-0,6	-0,3
Kvinner, 16-24	61,2	0,5	0,0	2,4	-2,0	-0,8
Menn, 16-24	61,8	0,6	-2,4	-0,1	-1,7	-1,3
Kvinner, 25-54	82,7	0,1	-0,1	-0,3	-0,5	0,2
Menn, 25-54	90,0	-0,4	0,0	-0,4	-1,0	0,0
Kvinner, 55-74	42,5	0,5	2,3	2,1	0,8	-0,6
Menn, 55-74	53,2	1,1	2,1	0,3	1,6	0,0

Kilde: Statistisk sentralbyrå

Tabell 7.12 Arbeidsmarkedstall fra AETAT, tall i 1000 personer

	Nivå	Endring fra samme periode året før i prosent					
	2004	2000	2001	2002	2003	2004	jan.-feb. 2005 ¹
Registrert helt ledige	91,6	3,1	0,0	12,6	17,4	-1,1	-4,5
Helt permitterte	4,9	1,0	-1,3	0,5	3,5	-5,1	
Ordinære tiltaksdeltakere	17,0	3,1	-1,4	-0,8	5,0	2,6	-1,3
Delvis sysselsatte	42,2	-0,1	-1,7	2,3	5,8	0,8	
Tilgang ledige stillinger	202,5					2,7	
Beholdning ledige stillinger	10,7					-0,4	

¹ Gjennomsnittet av sesongjusterte månedstall i forhold til årsgjennomsnittet for 2004.

Kilde: AETAT

Tabell 7.13 Sysselsatte ifølge nasjonalregnskapet¹, 1000 personer

	Nivå	Endring fra året før				
	2004	2000	2001	2002	2003	2004
I alt	2302,7	18,4	15,7	2,3	-14,1	4,4
Olje og utenriks sjøfart	68,7	1,5	-0,3	1,6	-1,4	-0,9
Fastlands-Norge	2233,9	17,0	16,0	0,7	-12,6	5,1
Industri og bergverksdrift	270	-13,0	-15,6	-5,0	-13,5	-8,3
Annen vareproduksjon	226,6	-3,3	-8,1	-2,5	0,0	-1,3
Primærnæringer	80,1	-3,2	-6,4	-2,9	-4,1	-2,6
Elektrisitetsforsyning	14,1	-1,2	-1,1	-1,5	-0,3	0,1
Bygge- og anleggsvirksomhet	132,4	1,1	-0,6	2,0	4,3	1,2
Tjenesteytende næringer ekskl. off. forvaltnin	1014,4	20,2	26,8	6,8	3,7	11,8
Varehandel	320,7	-3,3	5,0	3,4	6,5	5,1
Samferdsel	144,4	-0,9	-3,8	-2,2	-3,5	-2,3
Annen tjenesteyting	549,4	24,4	25,6	5,6	0,6	9,2
Offentlig forvaltningsvirksomhet	722,9	13,1	12,9	1,3	-2,8	2,9
Statsforvaltningen	268,7	0,3	-1,2	106,7	-3,4	6,6
Kommuneforvaltningen	454,3	12,8	14,0	-105,3	0,6	-3,6

¹ Nasjonalregnskapstallene (NR) avviker noe fra AKU, bl.a. ved at NR inkluderer utenlandske sjøfolk på norske skip.

Kilde: Statistisk sentralbyrå

Tabell 7.14 Gjennomsnittlig lønnsvekst fra året før og årslønn¹ per 1.9/1.10 for heltidsansatte etter utdanningsgrupper³ og næring². Kroner og prosent. 1997-2004

	Andeler ⁴	Vekst i prosent fra samme tidspunkt året før							Samlet vekst	Årslønn ¹ 1.9/1.10
	2004	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	1997-2004	2004
<i>Utdanning på grunn-skolenivå</i>										
Industri i alt	12	6,9	3,2	3,8	3,7	5,6	3,0	3,1	33,2	287 400
Bygge- og anleggs-virksomhet i alt ¹¹	8	7,4	4,9	4,1	4,6	5,6	3,4	3,7	38,8	309 700
Varehandel i alt	11	6,3	3,8	4,5	5,3	5,3	2,9	4,9	37,8	304 800
Finanstjenester i alt ⁶	3	8,7	3,7	5,2	4,2	6,5	3,4	5,0	42,9	360 800
Skoleverket i alt	0	14,2	-0,8	8,4	1,2	9,6	2,0	6,4	47,9	307 700
Staten i alt ⁷	2	7,8	2,8	4,9	4,4	4,0	2,2	3,3	33,2	283 800
Kommune og fylkes-kommune i alt ⁸	7	9,1	1,1	4,7	5,4	6,7	1,9	4,9	38,7	262 800
Helseforetak ¹⁰	3					8,2	1,2	3,2	13,0	261 600
<i>Utdanning på videre-gående skolenivå</i>										
Industri i alt	67	7,3	4,4	4,0	4,2	5,7	3,5	3,6	37,5	314 700
Bygge- og anleggs-virksomhet i alt ¹¹	76	7,3	5,1	4,7	4,9	5,7	2,7	3,8	39,6	315 500
Varehandel i alt	70	6,8	3,7	5,9	4,3	4,3	3,7	3,5	36,9	319 300
Finanstjenester i alt ⁶	55	7,2	4,1	4,4	4,2	6,4	1,6	4,9	37,7	370 600
Skoleverket i alt	4	9,1	2,6	9,4	5,4	10,3	3,2	3	51,2	325 300
Staten i alt ⁷	34	8,3	2,2	6,8	2,7	6,3	2,4	3,9	37,3	309 100
Kommune og fylkes-kommune i alt ⁸	49	7,9	1,3	4,4	4,7	6,4	2,3	4,8	35,9	275 300
Helseforetak ¹⁰	29					8,6	1,4	3,9	14,4	278 100
<i>Utdanning på videre-gående skolenivå herav fagutdanning⁵</i>										
Industri i alt	29	7,7	5,1	4,2	4,5	5,2	3,7	3,3	39,0	322 600
Bygge- og anleggs-virksomhet i alt ¹¹	45	8,5	6,8	5,4	5,7	6,1	2,5	4,1	46,1	327 100
Varehandel i alt	17	7,7	5,5	6,3	5,6	4,1	4,1	3,2	42,8	318 200
Finanstjenester i alt ⁶	3	8,5	2,2	5,6	4,3	5,7	5,1	3,1	39,9	360 700
Skoleverket i alt	1	9,7	1,2	11,6	3,9	8,2	1,4	3,9	46,9	339 300
Staten i alt ⁷	5	10	2,9	5,5	3,1	6,1	2,2	2,0	36,0	296 700
Kommune og fylkes-kommune i alt ⁸	13	6,0	0,4	4,0	3,8	8,0	2,0	5,5	39,1	328 800
Helseforetak ¹⁰										
<i>Universitets- eller høyskoleutdanning, til og med 4 år</i>										
Industri i alt	13	8,7	6,9	5,5	5	6,7	2,3	2,5	44,0	435 500
Bygge- og anleggs-virksomhet i alt ¹¹	8	5,8	4,7	4,7	5,2	7,5	3,4	2,0	38,3	430 000
Varehandel i alt	14	9,1	4,6	6,5	7,1	5,4	0,0	2,6	40,8	429 900

Tabell 7.14 Gjennomsnittlig lønnsvekst fra året før og årslønn¹ per 1.9/1.10 for heltidsansatte etter utdanningsgrupper³ og næring². Kroner og prosent. 1997-2004

	Andeler ⁴	Vekst i prosent fra samme tidspunkt året før							Samlet vekst	Årslønn ¹ 1.9/1.10
	2004	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	1997-2004	2004
Finanstjenester i alt ⁶	34	7,4	2,8	5,7	3,9	3,6	2,8	2,9	32,8	482 700
Skoleverket i alt	84	8,8	1,7	9,6	4,2	10,5	2,4	3,6	48,3	362 700
Staten i alt ⁷	30	7,9	2,4	6,6	4,1	6,2	1,5	3,1	36,1	340 200
Kommune og fylkeskommune i alt ⁸	37	6,9	2,2	5,3	5,0	6,0	3,0	5,5	38,9	328 800
Helseforetak ¹⁰	47					9,4	3,7	3,3	17,1	333 400
<i>Universitets- eller høyskoleutdanning, lengre enn 4 år</i>										
Industri i alt	5	9,0	6,1	6,1	5,2	7,5	2,2	2,0	44,6	544 200
Bygge- og anleggsvirksomhet i alt ¹¹	2	0,2	3,1	6,5	4,4	5,7	6,4	0,0	29,2	537 400
Varehandel i alt	3	9,2	5,7	4,1	9,0	3,5	2,8	-3,5	34,5	505 300
Finanstjenester i alt ⁶	8	6,9	1,0	9,3	0,2	4,6	2,1	3,8	31,1	603 200
Skoleverket i alt	12	7,2	2,5	9,8	3,9	9,8	1,9	3,1	44,5	408 100
Staten i alt ⁷	32	7,2	2,7	5,5	5,4	6,6	2,3	3,1	37,8	403 900
Kommune og fylkeskommune i alt ^{8,9}	6	7,8	2,2	3,4	4,8	5,2	2,6	4,8	35,0	392 100
Helseforetak ¹⁰	17					10,1	11,7	0,5	23,6	585 200

¹ Gjennomsnittlig årslønn ut fra registrert månedslønn i lønnsstatistikken per 1/9/1.10, dvs. månedslønn 1.9/1.10*12. Må ikke forveksles med årslønn for eksempel i tabell 3.1 som viser gjennomsnittlig årslønn for året. Lønnsbegrepet i denne tabellen er det samme som i tabell 3.1, dvs avtalt lønn, uregelmessig tillegg og bonus, men eksklusiv overtid.

² NOS Standard for næringsgrupper

³ NOS Standard for utdanningsgruppering

⁴ Andeler av utvalget i den enkelte næring

⁵ Som fagutdannet regnes: a) alle som har fagutdanning med godkjent fagbrev eller svenneprøve i henhold til Lov om fagopplæring i arbeidslivet som fullførte utdanning i henhold til register for befolkningens høyeste utdanning (BHU), og b) alle som har bestått teknisk fagskole som høyeste fullførte utdanning i henhold til register for BHU.

⁶ Omfatter bank og forsikring og annen finansiell tjenesteyting. Nye tall for 2001. Endring fra 2000 til 2001 er basert på tidligere publiserte sammenlignbare tall, mens endring mellom 2001 og 2002 er basert på nye tall for 2001.

⁷ Eksklusive statlige sykehus fra og med veksttallet for 2002. Foreløpige tall for 2004 eksklusive forsvaret.

⁸ Ansatte i somatiske eller psykiatriske sykehus er ikke inkludert f.o.m. veksttallet for 2002.

⁹ Omfatter godtgjørelse for tariffestet utvidet arbeidstid for leger til og med 2001

¹⁰ For helseforetak gjelder samlet vekst fra 2001-2004

¹¹ Nye tall for 2003. Endring fra 2002 til 2003 basert på tidligere publiserte sammenlignbare tall, mens endring mellom 2003 og 2004 er basert på nye tall for 2003.

Kilde: SSB og Beregningsutvalget

Tabell 7.15 Gjennomsnittlig lønnsvekst fra året før og årslønn¹ per 1.9/1.10 for alle ansatte per heltidsekvivalent etter næring² og utdanningsgrupper³. Kroner og prosent. 1997-2004

	An- deler ⁴	Vekst i prosent av samme tidspunkt året før								Samlet vekst	Årslønn ¹ 1.9/1.10
	2004	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	1997- 2004	2004	
<i>Industri i alt</i>	100	7,2	4,7	4,4	4,2	6,4	3,8	3,6	39,7	333 100	
Utdanning på grunnskolenivå	13	7,1	3,1	4,1	3,5	5,6	3,2	2,9	33,4	285 900	
Utdanning på videregående skole- nivå	67	7,3	4,3	4,2	4,0	5,7	1,4	3,7	34,8	306 900	
Av dette											
Fagutdanning ⁵	27	7,7	5,1	4,4	4,3	5,3	4,0	3,2	39,3	323 000	
Universitets- eller høyskoleutdan- ning, til og med 4 år	13	8,9	6,8	5,4	5,1	6,6	2,4	2,6	44,2	432 500	
Universitets- eller høyskoleutdan- ning, lengre enn 4 år	5	9,3	5,9	6,0	5,3	7,5	2,1	2,2	44,9	542 100	
Uoppgitt eller ingen fullført utdan- ning	3	4,2	1,1	1,0	2,2	6,8	4,7	1,2	23,2	287 900	
<i>Bygge- og anleggsvirksomhet i alt¹¹</i>	100	7,2	4,9	4,3	4,6	6,0	2,9	3,5	38,7	323 600	
Utdanning på grunnskolenivå	9	7,1	5,0	4,0	4,5	5,7	3,6	3,6	38,5	308 300	
Utdanning på videregående skole- nivå	76	7,1	5,1	4,7	4,9	5,7	2,8	3,1	38,7	300 200	
Av dette											
Fagutdanning ⁵	44	8,5	6,8	5,3	5,7	6,2	2,5	4,0	46,1	326 900	
Universitets- eller høyskoleutdan- ning, til og med 4 år	8	5,4	4,6	4,7	5,3	7,4	3,2	2,3	37,9	427 800	
Universitets- eller høyskoleutdan- ning, lengre enn 4 år	2	0,1	3,1	6,3	4,7	5,4	6,6	-0,1	29,0	536 700	
Uoppgitt eller ingen fullført utdan- ning	6	6,3	4,0	1,9	4,1	5,2	5,8	1,1	32,0	300 400	
<i>Varehandel i alt</i>	100	6,9	4,6	4,6	5,7	4,8	3,1	3,3	37,8	319 600	
Utdanning på grunnskolenivå	12	6,4	4,0	2,8	8,1	2,6	2,5	5,1	35,9	288 000	
Utdanning på videregående skole- nivå	71	6,0	4,5	4,8	5,2	4,0	2,9	3,0	34,6	301 500	
Av dette											
Fagutdanning ⁵	13	7,5	6,0	5,8	6,0	4,2	4,4	2,9	42,9	314 200	
Universitets- eller høyskoleutdan- ning, til og med 4 år	12	9,9	6,2	6,7	7,4	5,4	1,3	0,7	43,9	411 200	
Universitets- eller høyskole- utdanning, lengre enn 4 år	2	10,8	6,2	4,3	8,6	4,4	3,8	-4,4	37,9	500 000	
Uoppgitt eller ingen fullført utdan- ning	3	-0,2	-1,0	0,6	4,3	6,3	-2,1	7,5	15,8	283 400	

Tabell 7.15 Gjennomsnittlig lønnsvekst fra året før og årslønn¹ per 1.9/1.10 for alle ansatte per heltidsekvivalent etter næring² og utdanningsgrupper³. Kroner og prosent. 1997-2004

	An- deler ⁴	Vekst i prosent av samme tidspunkt året før								Samlet vekst 1997- 2004	Årslønn ¹ 1.9/1.10 2004
		2004	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004		
<i>Finanstjenester i alt⁶</i>	100	8,1	4,0	5,1	6,7	6,0	2,9	4,2	43,1	419 200	
Utdanning på grunnskolenivå	3	8,3	3,1	4,9	5,6	7,0	3,3	5,1	43,7	350 400	
Utdanning på videregående skole- nivå	57	7,4	4,1	4,1	4,5	6,7	1,9	5,0	38,8	364 400	
Av dette											
Fagutdanning ⁵	3	9,0	2,3	5,0	4,7	6,2	4,6	3,6	41,2	357 100	
Universitets- eller høyskoleutdan- ning, til og med 4 år	32	7,6	2,7	5,5	6,6	3,8	2,6	2,8	35,9	477 000	
Universitets- eller høyskoleutdan- ning, lengre enn 4 år	7	6,9	0,9	9,3	7,7	4,0	1,3	4,0	39,2	600 200	
<i>Statsansatte⁷</i>	100	8,5	2,4	7,3	4,9	6,5	3,2	4,2	43,3	344 200	
Utdanning på grunnskolenivå	3	7,6	2,5	4,4	4,5	4,1	1,8	3,7	32,2	279 300	
Utdanning på videregående skole- nivå	35	8,1	1,7	6,0	4,4	5,9	2,3	3,9	36,4	304 800	
Av dette											
Fagutdanning ⁵	5	9,7	2,3	5,5	4,1	5,9	2,1	2,2	36,1	295 100	
Universitets- eller høyskoleutdan- ning, til og med 4 år	29	7,9	2,2	6,3	4,5	6,1	1,5	3,2	36,2	337 500	
Universitets- eller høyskoleutdan- ning, lengre enn 4 år	31	7,3	2,3	5,6	4,3	6,6	2,3	3,2	36,1	401 300	
Uoppgitt eller ingen fullført utdan- ning	2	7,1	1,5	9,3	6,0	5,4	2,0	3,5	40,2	353 800	
<i>Skoleverket</i>	100	8,6	1,9	9,7	4,3	10,7	2,4	3,9	49,1	363 900	
Utdanning på grunnskolenivå	0	10,7	0,9	8,3	3,4	7,4	2,9	8,9	50,7	307 700	
Utdanning på videregående skole- nivå	5	9,0	2,6	9,1	5,0	10,6	3,0	4,9	53,2	322 700	
Av dette											
Fagutdanning ⁵	1	9,6	1,3	10,4	4,1	8,8	1,8	6,2	50,1	339 700	
Universitets- eller høyskoleutdan- ning, til og med 4 år	84	8,8	1,7	9,6	4,3	10,7	2,3	3,9	48,9	360 800	
Universitets- eller høyskoleutdan- ning, lengre enn 4 år	11	7,0	2,5	9,7	3,9	10,0	1,8	3,6	44,9	405 500	
Uoppgitt eller ingen fullført utdanning	1	9,3	1,8	9,9	1,4	11,4	1,0	5,8	47,5	326 700	
<i>Kommune- og fylkeskommune⁸</i>							6,9	2,8	5,1	15,4	293 000
Utdanning på grunnskolenivå							7,8	2,0	4,9	15,3	258 500
Utdanning på videregående skole- nivå							7,3	2,3	4,9	15,1	273 500
Av dette											
Fagutdanning ⁵							8,0	2,1	4,9	15,7	273 500

Tabell 7.15 Gjennomsnittlig lønnsvekst fra året før og årslønn¹ per 1.9/1.10 for alle ansatte per heltidsekivalent etter næring² og utdanningsgrupper³. Kroner og prosent. 1997-2004

	An- deler ⁴	Vekst i prosent av samme tidspunkt året før							Samlet vekst	Årslønn ¹ 1.9/1.10
	2004	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	1997- 2004	2004
Universitets- eller høyskoleutdan- ning, til og med 4 år						6,2	2,9	5,2	15,0	324 000
Universitets- eller høyskoleutdan- ning, lengre enn 4 år ⁹						5,0	2,9	4,4	12,9	388 500
Uoppgitt eller ingen fullført utdan- ning						4,0	3,1	4,8	12,4	288 200

¹ Gjennomsnittlig årslønn ut fra registrert månedslønn i lønnsstatistikken per 1/9/1.10, dvs. månedslønn 1.9/1.10*12. Må ikke forveksles med årslønn for eksempel i tabell 3.1 som viser gjennomsnittlig årslønn for året. Lønnsbegrepet i denne tabellen er det samme som i tabell 3.1, dvs avtalt lønn, uregelmessig tillegg og bonus, men eksklusiv overtid.

² NOS Standard for næringsgrupper

³ NOS Standard for utdanningsgruppering

⁴ Andeler av utvalget i den enkelte næring

⁵ Som fagutdannet regnes: a) alle som har fagutdanning med godkjent fagbrev eller svenneprøve i henhold til Lov om fagopplæring i arbeidslivet som fullførte utdanning i henhold til register for befolkningens høyeste utdanning (BHU), og b) alle som har bestått teknisk fagskole som høyeste fullførte utdanning i henhold til register for BHU.

⁶ Omfatter bank og forsikring og annen finansiell tjenesteyting. Nye tall for 2001. Endring fra 2000 til 2001 er basert på tidligere publiserte sammenlignbare tall, mens endring mellom 2001 og 2002 er basert på nye tall for 2001.

⁷ Eksklusive statlige sykehus fra og med veksttallet for 2002. Foreløpige tall for 2004 eksklusive forsvaret.

⁸ Ansatte i somatiske eller psykiatriske sykehus er ikke inkludert f.o.m. veksttallet for 2002.

⁹ Omfatter godtgjørelse for tariffestet utvidet arbeidstid for leger til og med 2001

¹⁰ For helseforetak gjelder samlet vekst fra 2001-2004

¹¹ Nye tall for 2003. Endring fra 2002 til 2003 basert på tidligere publiserte sammenlignbare tall mens endring mellom 2003 og 2004 er basert på nye tall for 2003.

Kilde: SSB og Beregningsutvalget

Tabell 7.16 Kvinners lønn som andel av menns fordelt på næring¹ og utdanning², herunder fagutdanning³. Heltidsansatte. 1997-2004

									Årslønn menn ⁷ 1.9/1.10	Årslønn kvinner ⁷ 1.9/1.10
	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2004	2004
<i>Industri i alt</i>	86,7	86,8	86,9	88,0	88,2	88,2	87,8	88,5	343 100	303 500
Utdanning på grunnskole- nivå	87,8	88,1	89,1	88,8	88,9	89,1	88,3	89,6	294 500	263 800
Utdanning på videre- gående skolenivå	88,5	87,8	88,3	89,8	89,4	89,6	89,2	89,4	321 100	286 900
Av dette:										
Fagutdanning ³	91,1	89,6	91,3	92,4	92,1	92,3	90,5	89,8	325 700	292 500
Universitets- eller høyskole- utdanning, til og med 4 år	80,3	81,8	82,1	82,2	83,2	83,8	83,3	82,5	454 900	375 500
Universitets- eller høyskole- utdanning, lengre enn 4 år	83,8	81,7	79,7	80,6	82,9	81,4	81,4	81,3	565 000	459 200
<i>Bygge- og anleggsvirksomhet i alt</i>	95,0	91,3	92,2	94,2	94,7	93,8	95,4	97,4	324 600	316 300
Utdanning på grunnskole- nivå	92,0	91,1	90,3	89,1	92,9	85,9	85,9	92,3	310 500	286 500

Tabell 7.16 Kvinners lønn som andel av menns fordelt på næring¹ og utdanning², herunder fagutdanning³. Heltidsansatte. 1997-2004

									Årslønn menn ⁷ 1.9/1.10	Årslønn kvinner ⁷ 1.9/1.10
	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2004	2004
Utdanning på videre- gående skolenivå	95,7	91,1	92,0	94,2	93,6	93,4	93,4	95,5	316 100	302 000
Av dette:										
Fagutdanning ³	92,9	88,4	91,1	88,5	92,4	90,7	88,9	90,9	327 400	297 600
Universitets- eller høyskole- utdanning, til og med 4 år	82,1	79,8	79,6	82,4	84,3	78,5	84,6	84,6	437 700	370 100
Universitets- eller høyskole- utdanning, lengre enn 4 år	78,6	82,4	78,1	79,5	79,4	81,0	85,8	87,2	544 300	474 800
<i>Varehandel i alt</i>	<i>81,4</i>	<i>80,6</i>	<i>81,9</i>	<i>81,5</i>	<i>82,8</i>	<i>83,6</i>	<i>84,5</i>	<i>85,1</i>	<i>352 400</i>	<i>299 800</i>
Utdanning på grunnskole- nivå	82,7	82,9	83,5	84,1	84,6	85,4	85,4	86,0	317 700	273 200
Utdanning på videregå- ende skolenivå	82,7	82,5	83,2	82,7	84,0	84,2	85,3	85,6	332 800	285 000
Av dette:										
Fagutdanning ³	84,7	84,2	85,4	86,9	86,0	85,3	86,2	87,2	322 500	281 200
Universitets- eller høyskole- utdanning, til og med 4 år	74,5	75,3	77,0	76,7	75,8	77,8	78,0	78,4	462 400	362 700
Universitets- eller høyskole- utdanning, lengre enn 4 år	79,2	76,9	82,3	78,7	81,1	81,0	86,2	87,3	525 000	458 300
<i>Finanstjenester i alt⁴</i>	<i>74,4</i>	<i>74,2</i>	<i>75,2</i>	<i>75,1</i>	<i>73,1</i>	<i>73,4</i>	<i>72,9</i>	<i>73,3</i>	<i>487 600</i>	<i>357 400</i>
Utdanning på grunnskole- nivå	82,5	81,6	82,7	82,7	81,7	79,4	77,4	77,4	414 600	321 000
Utdanning på videregå- ende skolenivå	79,8	79,7	79,9	80,3	79,2	78,6	78,7	78,8	418 200	329 500
Av dette:										
Fagutdanning ³	82,3	78,8	81,5	80,1	78,5	79,9	80,5	81,6	388 100	316 600
Universitets- eller høyskole- utdanning, til og med 4 år	76,1	76,5	78,5	78,7	75,2	76,0	74,9	75,6	529 800	400 400
Universitets- eller høyskole- utdanning, lengre enn 4 år	75,5	75,4	79,5	77,9	78,5	78,2	80,3	78,9	639 800	504 600
<i>Statsansatte i alt⁵</i>	<i>89,9</i>	<i>89,6</i>	<i>89,7</i>	<i>88,6</i>	<i>88,9</i>	<i>89,2</i>	<i>88,7</i>	<i>89,9</i>	<i>364 200</i>	<i>327 500</i>
Utdanning på grunnskole- nivå	93,2	92,7	92,9	92,8	91,6	92,6	91,7	94,0	293 200	275 500
Utdanning på videregå- ende skolenivå	90,6	90,2	90,4	88,2	89,0	88,5	87,9	88,4	328 300	290 300
Av dette:										
Fagutdanning ³	89,7	88,6	89,0	87,6	89,0	89,0	88,0	90,7	304 200	276 000
Universitets- eller høyskole- utdanning, til og med 4 år	93,2	93,1	93,0	91,5	91,3	91,2	91,9	94,5	349 100	329 700
Universitets- eller høyskole- utdanning, lengre enn 4 år	91,6	91,6	90,7	89,8	90,1	90,2	90,4	91,0	418 400	380 600

Tabell 7.16 Kvinners lønn som andel av menns fordelt på næring¹ og utdanning², herunder fagutdanning³. Heltidsansatte. 1997-2004

	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	Årslønn menn ⁷ 1.9/1.10	Årslønn kvinner ⁷ 1.9/1.10
<i>Skoleverket i alt</i>	93,6	93,7	94,1	94,0	94,5	95,4	95,7	96,4	374 200	360 600
Utdanning på grunnskole- nivå		88,0	89,0	95,9	98,3	92,4	93,3	96,6	313 700	303 200
Utdanning på videregå- ende skolenivå	87,3	88,0	90,3	89,8	91,0	91,4	93,1	92,1	337 500	310 900
Av dette:										
Fagutdanning ³	84,0	83,9	87,4	87,7	89,1	87,9	88,6	86,5	348 000	300 900
Universitets- eller høyskole- utdanning, til og med 4 år	95,0	94,9	95,2	95,1	95,5	96,4	96,6	97,3	368 600	358 800
Universitets- eller høyskole- utdanning, lengre enn 4 år	95,0	95,0	94,9	95,2	95,7	95,9	96,3	96,6	413 900	399 600
<i>Kommune og fylkeskom- mune i alt⁸</i>										
(Heltidsansatte)	87,9	87,6	87,3	87,9	87,6	92,4	92,8	92,3	317 100	292 800
Utdanning på grunnskole- nivå	93,0	92,8	92,2	91,9	92,7	92,7	92,5	92,1	275 200	253 300
Utdanning på videregå- ende skolenivå	91,2	92,8	92,9	92,8	93,3	92,9	93,5	93,0	287 900	267 600
Av dette:										
Fagutdanning ³	90,1	93,1	93,5	92,5	92,2	92,2	92,3	91,5	285 600	261 400
Universitets- eller høyskole- utdanning, til og med 4 år	90,4	92,0	92,2	93,2	92,3	91,7	91,8	91,5	350 000	320 100
Universitets- eller høyskole- utdanning, lengre enn 4 år ⁶	86,8	85,3	85,9	85,7	85,4	92,1	91,1	91,3	406 800	371 400
<i>Kommune og fylkes- kommune i alt⁹</i>										
(Heltid + deltidsansatte)					90,2	91,4	91,7	91,4	313 400	286 500
Utdanning på grunnskole- nivå					91,4	93,2	93,2	92,9	273 500	253 900
Utdanning på videregå- ende skolenivå					93,4	94,4	94,9	94,6	285 400	270 000
Av dette:										
Fagutdanning ³					94,2	93,9	94,1	93,4	285 300	266 500
Universitets- eller høyskole- utdanning, til og med 4 år					92,0	92,5	92,6	91,9	345 600	317 700
Universitets- eller høyskole- utdanning, lengre enn 4 år					91,2	91,7	90,7	91,3	404 500	369 500
<i>Helseforetak</i>										
(Heltidsansatte)					76,8	77,7	75,1	75,1	436 200	327 700
Utdanning på grunnskole- nivå					92,3	92,3	93,1	92,0	276 900	254 800
Utdanning på videregå- ende skolenivå					90,8	91,8	91,2	90,3	298 700	269 700

Tabell 7.16 Kvinners lønn som andel av menns fordelt på næring¹ og utdanning², herunder fagutdanning³. Heltidsansatte. 1997-2004

									Årslønn menn ⁷ 1.9/1.10	Årslønn kvinner ⁷ 1.9/1.10
	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2004	2004
Av dette:										
Fagutdanning ³										
Universitets- eller høyskole- utdanning, til og med 4 år					95,3	95,4	94,5	93,5	351 600	328 600
Universitets- eller høyskole- utdanning, lengre enn 4 år					82,8	81,4	80,1	79,1	640 400	506 400

¹ NOS Standard for næringsgrupper. Jordbruk, skogbruk, fiske, hotell og restaurantvirksomhet (1997-2001), Oslo kommune (1997-1999) og lønnet husarbeid er imidlertid ikke inkludert i statistikkgrunnlaget

² NOS Standard for utdanningsgruppering.

³ Som fagutdannet regnes: a) alle som har fagutdanning med godkjent fagbrev eller svenneprøve i henhold til Lov om fagopplæring i arbeidslivet som fullførte utdanning i henhold til register for befolkningens høyeste utdanning (BHU), og b) alle som har bestått teknisk fagskole som høyeste fullførte utdanning i henhold til register for BHU.

⁴ Nye tall for 2001.

⁵ Eksklusive statlige sykehus f.o.m. 2002. Tallene for 2004 er eksklusive forsvaret

⁶ Omfatter godtgjørelse for tariffestet utvidet arbeidstid for leger.

⁷ Gjennomsnittlig årslønn ut fra registrert månedslønn i lønnsstatistikken per 1/9/1.10, dvs. månedslønn 1.9/1.10*12. Må ikke forveksles med årslønn for eksempel i tabell 3.1 som viser gjennomsnittlig årslønn for året. Lønnsbegrepet i denne tabellen er det samme som i tabell 3.1, dvs. avtalt lønn, uregelmessig tillegg og bonus, men eksklusiv overtid.

⁸ Ansatte i somatiske eller psykiatriske sykehus er ikke inkludert f.o.m. 2002.

⁹ Ansatte i somatiske eller psykiatriske sykehus er ikke inkludert f.o.m. 2001.

Kilde: SSB og Beregningsutvalget

Tabell 7.17 Kvinners lønn som andel av menns fordelt på utdanning², herunder fagutdanning³ og næring¹. Heltidsansatte. 1997-2004

									Årslønn ⁷ 1.9/1.10 menn	Årslønn ⁷ 1.9/1.10 kvinner
	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2004	2004
<i>Utdanning på grunnskolenivå</i>										
Industri i alt	87,8	88,1	89,1	88,8	88,9	89,1	88,3	89,6	294 500	263 800
Bygge- og anleggsvirksomhet i alt	92,0	91,1	90,3	89,1	92,9	85,9	85,9	92,3	310 500	286 500
Varehandel i alt	82,7	82,9	83,5	84,1	84,6	85,4	85,4	86,0	317 700	273 200
Finanstjenester i alt ⁴	82,5	81,6	82,7	82,7	81,7	79,4	77,4	77,4	414 600	321 000
Skoleverket i alt		88,0	89,0	95,9	98,3	92,4	93,3	96,6	313 700	303 200
Staten i alt ⁵	93,2	92,7	92,9	92,8	91,6	92,6	91,7	94,0	293 200	275 500
Kommune og fylkeskommune i alt ⁸	93,0	92,8	92,2	91,9	92,7	92,7	92,5	92,1	275 200	253 300
Helseforetak					92,3	92,3	93,1	92,0	276 900	254 800
<i>Utdanning på videregående skolenivå</i>										
Industri i alt	88,5	87,8	88,3	89,8	89,4	89,6	89,2	89,4	321 100	286 900
Bygge- og anleggsvirksomhet i alt	95,7	91,1	92,0	94,2	93,6	93,4	93,4	95,5	316 100	302 000

Tabell 7.17 Kvinners lønn som andel av menns fordelt på utdanning², herunder fagutdanning³ og næring¹. Heltidsansatte. 1997-2004

	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	Årslønn ⁷ 1.9/1.10 menn 2004	Årslønn ⁷ 1.9/1.10 kvinner 2004
Varehandel i alt	82,7	82,5	83,2	82,7	84,0	84,2	85,4	85,6	332 800	285 000
Finanstjenester i alt ⁴	79,8	79,7	79,9	80,3	79,2	78,6	78,7	78,8	418 200	329 500
Skoleverket i alt	87,3	88,0	90,3	89,8	91,0	91,4	93,1	92,1	337 500	310 900
Staten i alt ⁵	90,6	90,2	90,4	88,2	89,0	88,5	87,9	88,4	328 300	290 300
Kommune og fylkeskommune i alt ⁸	91,2	92,8	92,9	92,8	93,3	92,9	93,5	93,0	287 900	267 600
Helseforetak					90,8	91,8	91,2	90,3	298 700	269 700
<i>Utdanning på videregående skolenivå herav fagutdanning</i>										
Industri i alt	91,1	89,6	91,3	92,4	92,1	92,3	90,5	89,8	325 700	292 500
Bygge- og anleggsvirksom- het i alt	92,9	88,4	91,1	88,5	92,4	90,7	88,9	90,9	327 400	297 600
Varehandel i alt	84,7	84,2	85,4	86,9	86,0	85,3	86,2	87,2	322 500	281 200
Finanstjenester i alt ⁴	82,3	78,8	81,5	80,1	78,5	79,9	80,5	81,6	388 100	316 600
Skoleverket i alt	84,0	83,9	87,4	87,7	89,1	87,9	88,6	86,5	348 000	300 900
Staten i alt ⁵	89,7	88,6	89,0	87,6	89,0	89,0	88,0	90,7	304 200	276 000
Kommune og fylkeskommune i alt ⁸	90,1	93,1	93,5	92,5	92,2	92,2	92,3	91,5	285 600	261 400
Helseforetak										
<i>Universitets- eller høyskoleut- danning, til og med 4 år</i>										
Industri i alt	80,3	81,8	82,1	82,2	83,2	83,8	83,3	82,5	454 900	375 500
Bygge- og anleggsvirksom- het i alt	82,1	79,8	79,6	82,4	84,3	78,5	84,6	84,6	437 700	370 100
Varehandel i alt	74,5	75,3	77,0	76,7	75,8	77,8	78,0	78,4	462 400	362 700
Finanstjenester i alt ⁴	76,1	76,5	78,5	78,7	75,2	76,0	74,9	75,6	529 800	400 400
Skoleverket i alt	95,0	94,9	95,2	95,1	95,5	96,4	96,6	97,3	368 600	358 800
Staten i alt ⁵	93,2	93,1	93,0	91,5	91,3	91,2	91,9	94,5	349 100	329 700
Kommune og fylkeskommune i alt ⁸	90,4	92,0	92,2	93,2	92,3	91,7	91,8	91,5	350 000	320 100
Helseforetak					95,3	95,4	94,5	93,5	351 600	328 600
<i>Universitets- eller høyskoleut- danning, lengre enn 4 år</i>										
Industri i alt	83,8	81,7	79,7	80,6	82,9	81,4	81,4	81,3	565 000	459 200
Bygge- og anleggsvirksom- het i alt	78,6	82,4	78,1	79,5	79,4	81,0	85,8	87,2	544 300	474 800
Varehandel i alt	79,2	76,9	82,3	78,7	81,1	81,0	86,2	87,3	525 000	458 300
Finanstjenester i alt ⁴	75,5	75,4	79,5	77,9	78,5	78,2	80,3	78,9	639 800	504 600

Tabell 7.17 Kvinners lønn som andel av menns fordelt på utdanning², herunder fagutdanning³ og næring¹. Heltidsansatte. 1997-2004

	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	Årslønn ⁷ 1.9/1.10 menn 2004	Årslønn ⁷ 1.9/1.10 kvinner 2004
Skoleverket i alt	95,0	95,0	94,9	95,2	95,7	95,9	96,3	96,6	413 900	399 600
Staten i alt ⁵	91,6	91,6	90,7	89,8	90,1	90,2	90,4	91,0	418 400	380 600
Kommune og fylkeskommune i alt ^{8,6}	86,8	85,3	85,9	85,7	85,4	92,1	91,1	91,3	406 800	371 400
Helseforetak					82,8	81,4	80,1	79,1	640 400	506 400

¹ NOS Standard for næringsgrupper. Jordbruk, skogbruk, fiske, hotell og restaurantvirksomhet (1997-2001), Oslo kommune (1997-1999) og lønnet husarbeid er imidlertid ikke inkludert i statistikkgrunnlaget.

² NOS Standard for utdanningsgruppering

³ Som fagutdannet regnes: a) alle som har fagutdanning med godkjent fagbrev eller svenneprøve i henhold til Lov om fagopplæring i arbeidslivet som fullførte utdanning i henhold til register for befolkningens høyeste utdanning (BHU), og b) alle som har bestått teknisk fagskole som høyeste fullførte utdanning i henhold til register for BHU.

⁴ Nye tall fra 2001.

⁵ Eksklusive statlige sykehus f.o.m. 2002. Tallene for 2004 er eksklusive forsvaret

⁶ Omfatter godtgjørelse for tariffestet utvidet arbeidstid for leger

⁷ Gjennomsnittlig årslønn ut fra registrert månedslønn i lønnsstatistikken per 1/9/1.10, dvs. månedslønn 1.9/1.10*12. Må ikke forveksles med årslønn for eksempel i tabell 3.1 som viser gjennomsnittlig årslønn for året. Lønnsbegrepet i denne tabellen er det samme som i tabell 3.1, dvs. avtalt lønn, uregelmessig tillegg og bonus, men eksklusiv overtid.

⁸ Ansatte i somatiske eller psykiatriske sykehus er ikke inkludert f.o.m. 2002.

Kilde: SSB og Beregningsutvalget